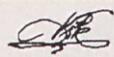

JADRANSKI KOLEDAR 1956

Trst K

JADRANSKI kol

1956

323.15(45=863)(059)

019551304

REPUBLIKA IN
KNJIŽNICA TRST

COBISS

UREDIL IN ODGOVARJA UREDNIŠKI ODBOR
IZDALO ZALOŽNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA V TRSTU
TISKALA TISKARNA ZADRUGE TISKARJEV „GRAPHIS“ V TRSTU

JADRANSKI KOLEDAR 1956

S KNJIGAMI PREŠERNOVE KNJIŽNICE

13.12.55/1304

JANUAR - PROSINEC

1	NEDELJA	Novo leto, <i>Dragovid</i>
2	Ponedeljek	Makarij, op., <i>Zlatan</i>
3	Torek	Genovefa, dev., <i>Slavomir</i>
4	Sreda	Tit, šk., <i>Dobromir</i>
5	Četrtek	Telesfor, pp., <i>Grozdana</i>
6	PETEK	Sv. trije kralji, <i>Darin</i>
7	Sobota	Valentin, šk., <i>Svetoslav</i>

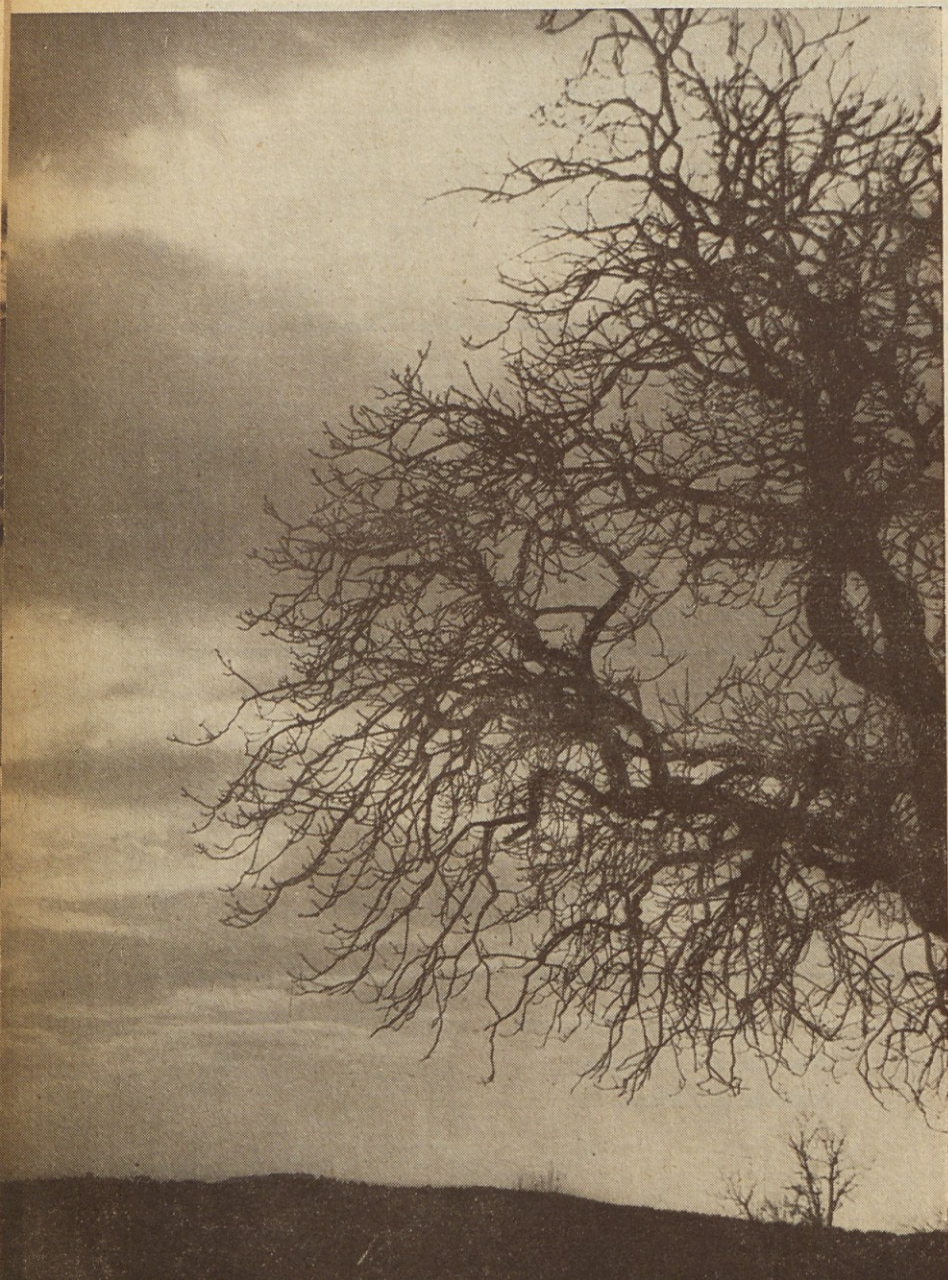
8	NEDELJA	Severin, op. <i>Bogoljub</i>
9	Ponedeljek	Julijan, muč., <i>Nikosava</i>
10	Torek	Pavel, pušč., <i>Dobroslav</i>
11	Sreda	Higin, pp., <i>Božidar</i>
12	Četrtek	Arkadij, muč., <i>Bodigoj</i>
13	Petek	Veronika, dev., <i>Bogomir</i>
14	Sobota	Hilarij, šk., <i>Neda</i>

15	NEDELJA	Maver op., <i>Radoslav</i>
16	Ponedeljek	Marcel, pp., <i>Tomislav</i>
17	Torek	Anton, pušč., <i>Zvonimir</i>
18	Sreda	Sv. Petra st. v Rimu, <i>Vera</i>
19	Četrtek	Kanut, kr., <i>Hranimir</i>
20	Petek	Boštjan, muč., <i>Živojin</i>
21	Sobota	Neža, muč., <i>Janja</i>

22	NEDELJA	Vincencij, muč., <i>Sviloj</i>
23	Ponedeljek	Zaroka Mar., <i>Voljica</i>
24	Torek	Timotej, šk., <i>Milislava</i>
25	Sreda	Amand, muč., <i>Kosava</i>
26	Četrtek	Polikarp, šk., <i>Vsevlav</i>
27	Petek	Janez Zl., c. uč., <i>Dušana</i>
28	Sobota	Marjeta, dev., <i>Dragomil</i>

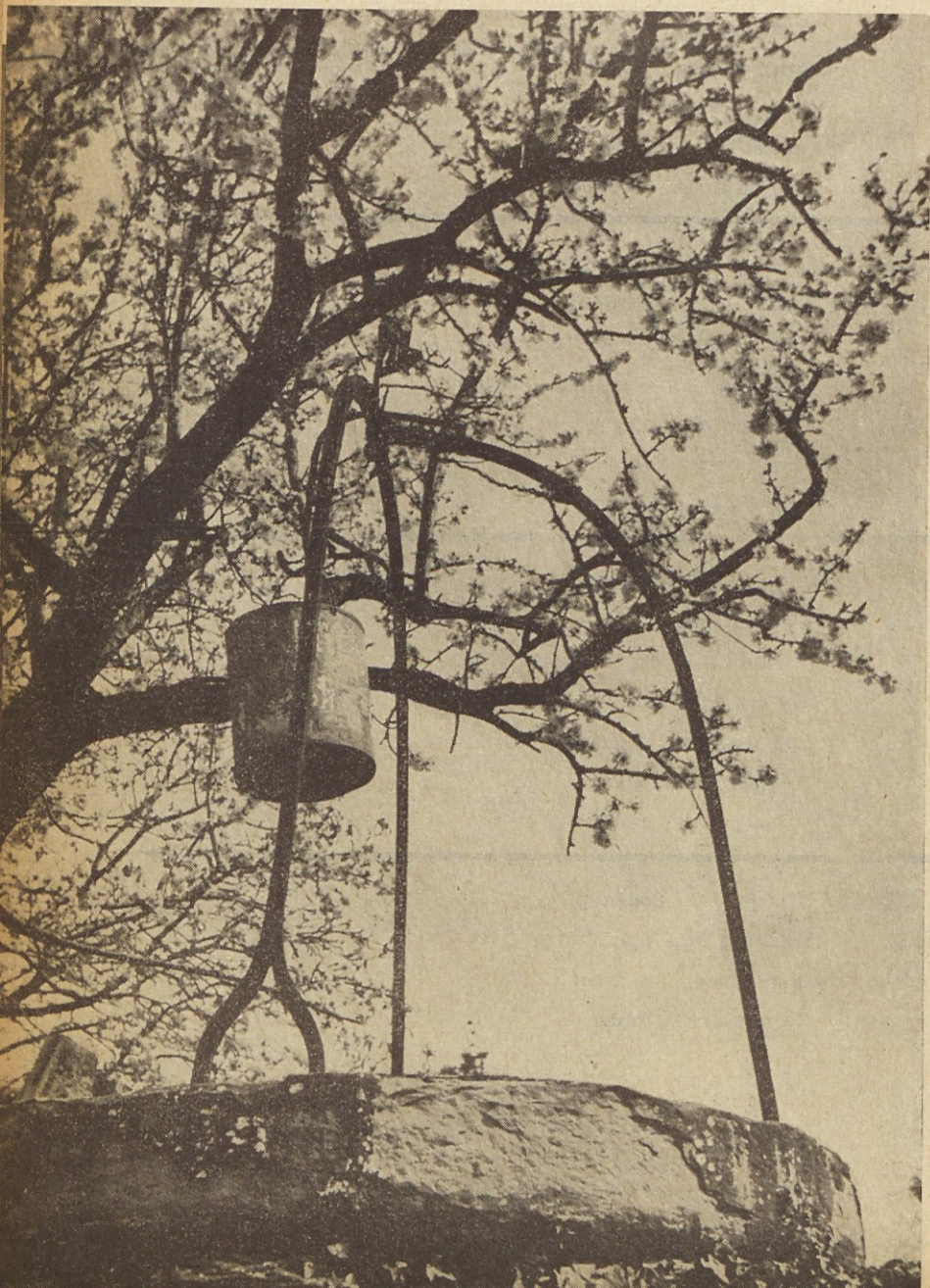
29	NEDELJA	Franc Sal., c. uč., <i>Gorislava</i>
30	Ponedeljek	Martina, dev., <i>Desislav</i>
31	Torek	Marčela vd., <i>Divna</i>

FEBRUAR - SVEČAN

1	Sreda	Ignacij, muč., <i>Budimil</i>	
2	Četrtek	Svečnica, <i>Ljubomira</i>	
3	Petek	Blaž., šk., <i>Jagoda</i>	☾
4	Sobota	Andrej. šk., <i>Žalimir</i>	
5	NEDELJA	Agata, muč., <i>Malina</i>	
6	Ponedeljek	Doroteja, muč., <i>Zvezdodrag</i>	
7	Torek	Romuald, op., <i>Blagoslava</i>	
8	Sreda	Janez M., sp., <i>Vojmil</i>	
9	Četrtek	Ciril, šk., <i>Dobrana</i>	
10	Petek	Skolastika, dev., <i>Zvonimir</i>	
11	Sobota	Deziderij muč., <i>Vratigoj</i>	☾
12	NEDELJA	Evlatija, muč., <i>Cvetna</i>	
13	Ponedeljek	Jordan, sp., <i>Ljuboslava</i>	
14	Torek	Pust, Valentin, muč., <i>Strahomir</i>	
15	Sreda	Pepelnica, Favstin, muč., <i>Vesela</i>	
16	Četrtek	Julijana, muč., <i>Dobrana</i>	
17	Petek	Donat, muč., <i>Bratomil</i>	
18	Sobota	Simeon, šk., <i>Drago</i>	
19	NEDELJA	Julijan, sp., <i>Miloslav</i>	☾
20	Ponedeljek	Elevterij, muč., <i>Gojслав</i>	
21	Torek	Maksimilijan, šk., <i>Čudomil</i>	
22	Sreda	Stol sv. P. v Ant., <i>Divka</i>	
23	Četrtek	Romana, dev., <i>Bludomir</i>	
24	Petek	Prestopni dan, <i>Milena</i>	
25	Sobota	Valburga, op., <i>Inoslav</i>	
26	NEDELJA	Marjeta, sp., <i>Sodka</i>	☾
27	Ponedeljek	Leander, šk., <i>Nedaš</i>	
28	Torek	Roman, op., <i>Sebidrag</i>	
29	Sreda	Rajmund, fil., <i>Vesna</i>	

MAREC - SUSEC

1	Četrtek	Albin, šk., <i>Mojmir</i>
2	Petek	Simplicij, pp., <i>Belin</i>
3	Sobota	Kunigunda, ces., <i>Milana</i>

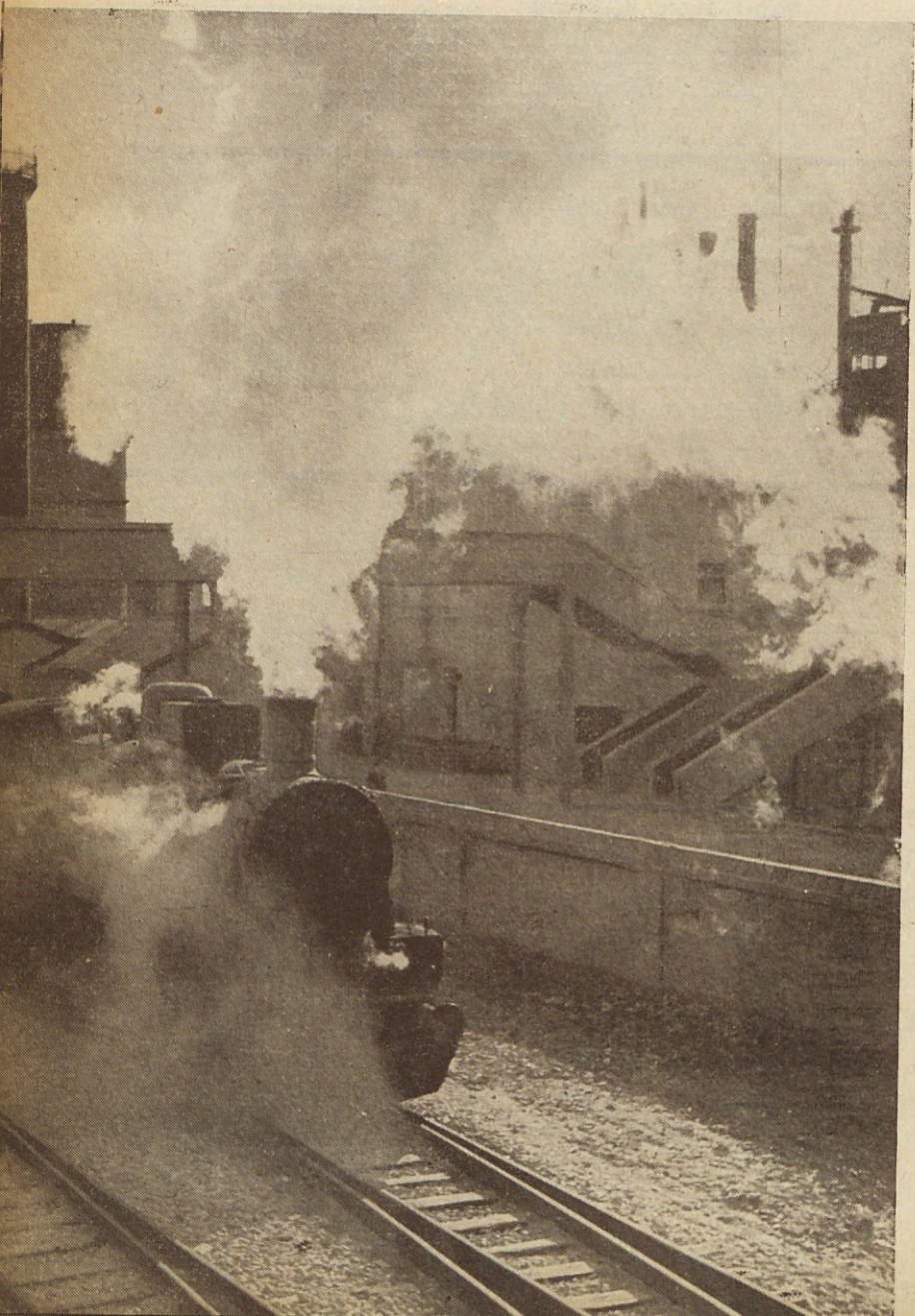
4	NEDELJA	Kazimir, sp., <i>Mislav</i>
5	Ponedeljek	Agapeta, muč., <i>Sladoja</i>
6	Torek	Fridolin, op., <i>Danica</i>
7	Sreda	Tomaž Ak., c. u., <i>Zvezda</i>
8	Četrtek	Janez od B., sp., <i>Jelen</i>
9	Petek	Frančiška, vd., <i>Bodin</i>
10	Sobota	Makarij, uč., <i>Danimir</i>

11	NEDELJA	Heraklij, muč., <i>Stana</i>
12	Ponedeljek	Gregor, pp., <i>Radoja</i>
13	Torek	Rozina, vd., <i>Božena</i>
14	Sreda	Matilda, kr., <i>Svetovid</i>
15	Četrtek	Longin, muč., <i>Desimir</i>
16	Petek	Hilarij in T., muč., <i>Velislav</i>
17	Sobota	Jedert, dev., <i>Ljubislava</i>

18	NEDELJA	Edvard, kr., <i>Budimir</i>
19	PONEDELJEK	Jožef, žen. M. d., <i>Slavoljub</i>
20	Torek	Evgenij, muč., <i>Zlata</i>
21	Sreda	Benedikt, op., <i>Vlada</i>
22	Četrtek	Benvenut, šk., <i>Tuga</i>
23	Petek	Viktorijan, muč., <i>Slavo</i>
24	Sobota	Gabrijel, nadang., <i>Dražislav</i>

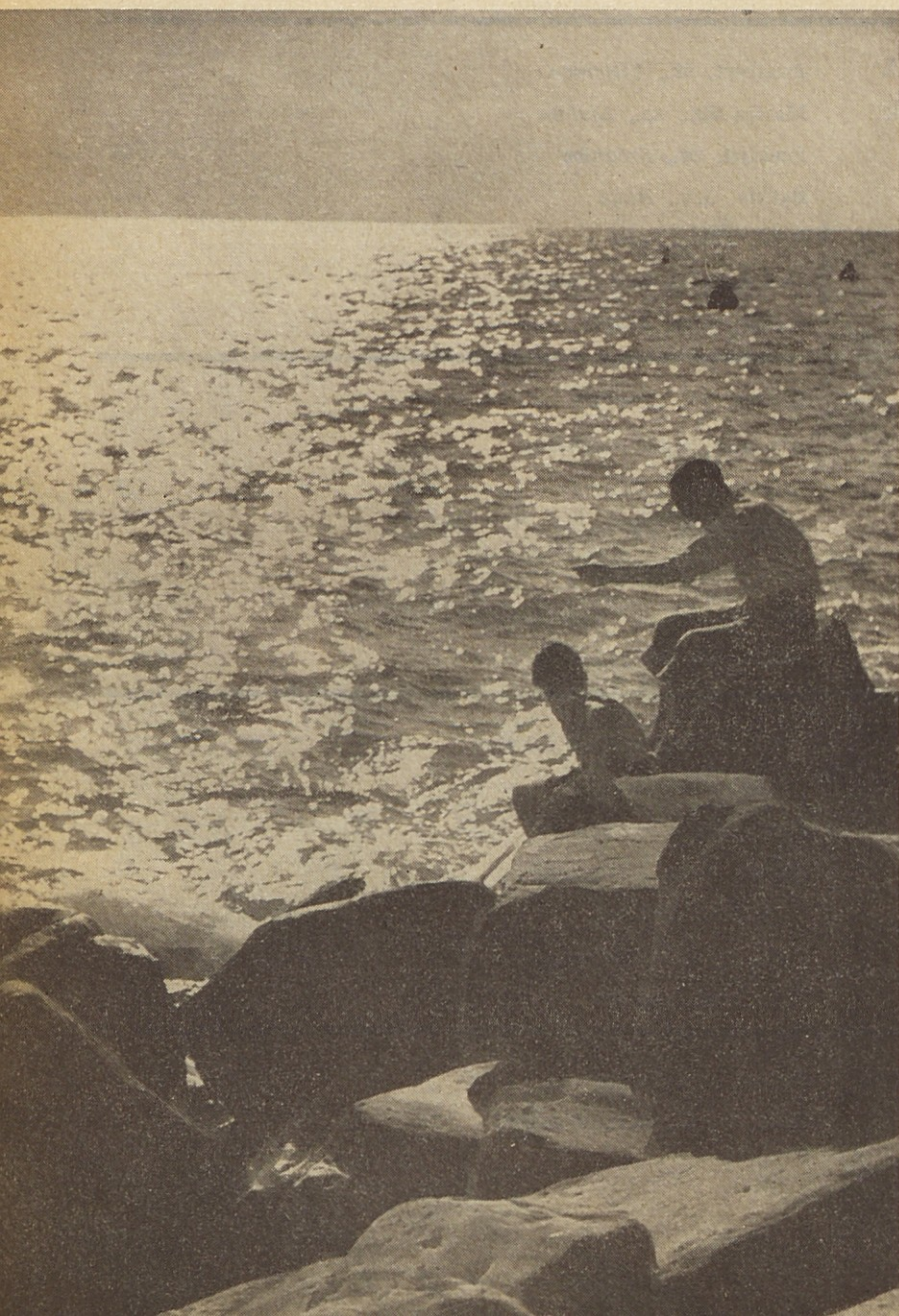
25	NEDELJA	Ozn. M. dev., <i>Jaroslav</i>
26	Ponedeljek	Emanuel, muč., <i>Predrag</i>
27	Torek	Rupert, šk., <i>Srdan</i>
28	Sreda	Janez K., sp., <i>Stanimir</i>
29	Četrtek	Jona, muč., <i>Uma</i>
30	Petek	Angela, vd., <i>Branivoj</i>
31	Sobota	Modest, šk., <i>Pribislav</i>

APRIL - MALI TRAVEN

1	NEDELJA	Velika noč	
2	PONEDELJEK	Frančišek P., pušč., <i>Gojmir</i>	
3	Torek	Abundij, šk., <i>Žarko</i>	☉
4	Sreda	Izidor, šk., <i>Dušica</i>	
5	Četrtek	Irena, dev., <i>Daliživ</i>	
6	Petek	Celestina, muč., <i>Čudna</i>	
7	Sobota	Herman, sp., <i>Radivoj</i>	
8	NEDELJA	Adalbert, šk., <i>Viljenica</i>	
9	Ponedeljek	Marija Eg., sp., <i>Ljuban</i>	
10	Torek	Ecekijel, pr., <i>Srčanica</i>	☉
11	Sreda	Betina, dev., <i>Rada</i>	
12	Četrtek	Saba, muč., <i>Sava</i>	
13	Petek	Hermenegild, muč., <i>Zdegoj</i>	
14	Sobota	Justin, muč., <i>Jelača</i>	
15	NEDELJA	Helena, kr., <i>Gestirad</i>	
16	Ponedeljek	Benedikt, pušč., <i>Božislava</i>	
17	Torek	Anicet, muč., <i>Vitigoj</i>	☉
18	Sreda	Elevterij, šk., <i>Anita</i>	
19	Četrtek	Ema, vd., <i>Tihorad</i>	
20	Petek	Marcelin, šk., <i>Dragislav</i>	
21	Sobota	Bruno, sp., <i>Dragomira</i>	
22	NEDELJA	Soter in Kaj, muč., <i>Ljubomer</i>	
23	Ponedeljek	Adalbert, šk., <i>Bobrica</i>	
24	Torek	Jurij, muč., <i>Jaroslav</i>	
25	Sreda	Marko, evang., <i>Tugomer</i>	☉
26	Četrtek	Kiet, pap., <i>Sekana</i>	
27	Petek	Peregrin, duh., <i>Raduna</i>	
28	Sobota	Vital, muč., <i>Slavica</i>	
29	NEDELJA	Robert, op., <i>Tankoslava</i>	
30	Ponedeljek	Katarina S., dev., <i>Samorad</i>	

MAJ - VELIKI TRAVEN

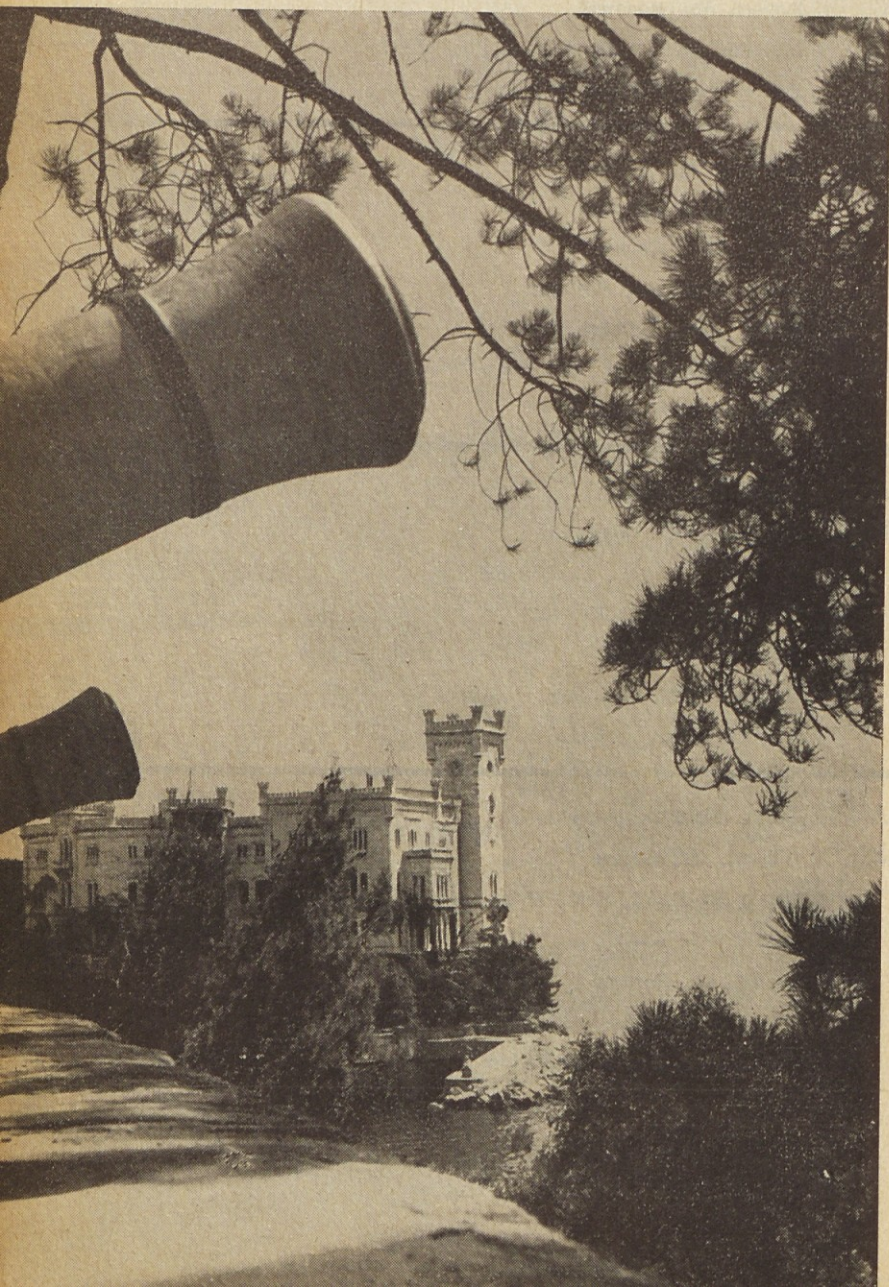

1	Torek	Filip in Jakob, ap., <i>Praznik dela</i>	
2	Sreda	Sekund, muč., <i>Živana</i>	
3	Četrtek	Mavra, n., <i>Sončarica</i>	Ⓒ
4	Petek	Florijan, muč., <i>Valhun</i>	
5	Sobota	Irenej, šk., <i>Desirad</i>	
6	NEDELJA	Janez Ev., <i>Zdemir</i>	
7	Ponedeljek	Prik. Mihaela nadang., <i>Prisnoslav</i>	
8	Torek	Beat, sp., <i>Budislav</i>	
9	Sreda	Gregorij, šk., <i>Prvenica</i>	
10	Četrtek	Antonin, šk., <i>Dvorna</i>	Ⓓ
11	Petek	Mamert, šk., <i>Ljerka</i>	
12	Sobota	Pankracij, muč., <i>Stojmir</i>	
13	NEDELJA	Servacij, šk., <i>Jasna</i>	
14	Ponedeljek	Bonifacij, muč., <i>Svetolik</i>	
15	Torek	Zofija, muč., <i>Jaromila</i>	
16	Sreda	Janez N., muč., <i>Mladena</i>	
17	ČETRTEK	Maksima, dev., <i>Dušoje</i>	Ⓔ
18	Petek	Feliks, spoz., <i>Mladina</i>	
19	Sobota	Celestin, pp., <i>Vitoslava</i>	
20	NEDELJA	Bernardin, sp., <i>Milodar</i>	
21	Ponedeljek	Feliks, spok., <i>Jelina</i>	
22	Torek	Helma, dev., <i>Boža</i>	
23	Sreda	Deziderij, šk., <i>Milorad</i>	
24	Četrtek	Marija, d. p. kr., <i>Cveta</i>	Ⓜ
25	Petek	Gregor, pp., <i>Zdestan</i>	
26	Sobota	Elevterij, muč., <i>Dragica</i>	
27	NEDELJA	Magdalena P., dev., <i>Volkašin</i>	
28	Ponedeljek	Avguštin, šk., <i>Jaromir</i>	
29	Torek	Teodozija, muč., <i>Dana</i>	
30	Sreda	Ferdinand, kr., <i>Milica</i>	
31	Četrtek	Angela, dev., <i>Bojslav</i>	

1	Petek	Juvencij, muč., <i>Radovan</i>	☉
2	Sobota	Erazem, muč., <i>Velimir</i>	
3	NEDELJA	Klotilda, dev., <i>Radoslava</i>	
4	Ponedeljek	Kvirin, šk., <i>Dika</i>	
5	Torek	Valerija, muč., <i>Dobromil</i>	
6	Sreda	Bertrand, šk., <i>Milutin</i>	
7	ČETRTEK	Robert, op., <i>Bogomil</i>	☉
8	Petek	Maksim, šk., <i>Svetin</i>	
9	Sobota	Primož in Felicijan, m., <i>Dostana</i>	
10	NEDELJA	Marjeta, kr., <i>Rusmir</i>	
11	Ponedeljek	Barnaba, ap., <i>Hrvoje</i>	
12	Torek	Flora, dev., <i>Zorica</i>	
13	Sreda	Anton Pad., sp., <i>Zlatana</i>	
14	Četrtek	Elizej, prer., <i>Zdislav</i>	☉
15	Petek	Vid in Modest, m., <i>Dragomir</i>	
16	Sobota	Jošt, op., <i>Tratimir</i>	
17	NEDELJA	Adolf, šk., <i>Bodin</i>	
18	Ponedeljek	Efrem, c. uč., <i>Bogdan</i>	
19	Torek	Gervazij in Prot., m., <i>Mileva</i>	
20	Sreda	Florentina, dev., <i>Menadej</i>	
21	Četrtek	Alojzij, sp., <i>Miloš</i>	
22	Petek	Ahacij, muč., <i>Gostimir</i>	
23	Sobota	Eberhard, šk., <i>Višeslav</i>	☉
24	NEDELJA	Janez Krstnik, <i>Janislav</i>	
25	Ponedeljek	Viljem, op., <i>Grlica</i>	
26	Torek	Janez in Pavel, muč., <i>Hrana</i>	
27	Sreda	Hema, vd., <i>Lado</i>	
28	Četrtek	Irenej, sp., <i>Zorana</i>	
29	PETEK	Peter in Pavel, ap., <i>Pernislav</i>	
30	Sobota	Spomin sv. Pavla, <i>Predislav</i>	

JULIJ - MALI SRPAN

1	NEDELJA	Teobald, pušč., <i>Bogoslav</i>
2	Ponedeljek	Oton, šk., <i>Dragomana</i>
3	Torek	Heliodor, šk., <i>Nada</i>
4	Sreda	Berta, dev., <i>Belizar</i>
5	Četrtek	Ciril in Metod, sl. ap., <i>Bogomila</i>
6	Petek	Izaija, prerok, <i>Domagoj</i>
7	Sobota	Vilibald, šk. <i>Negoda</i>

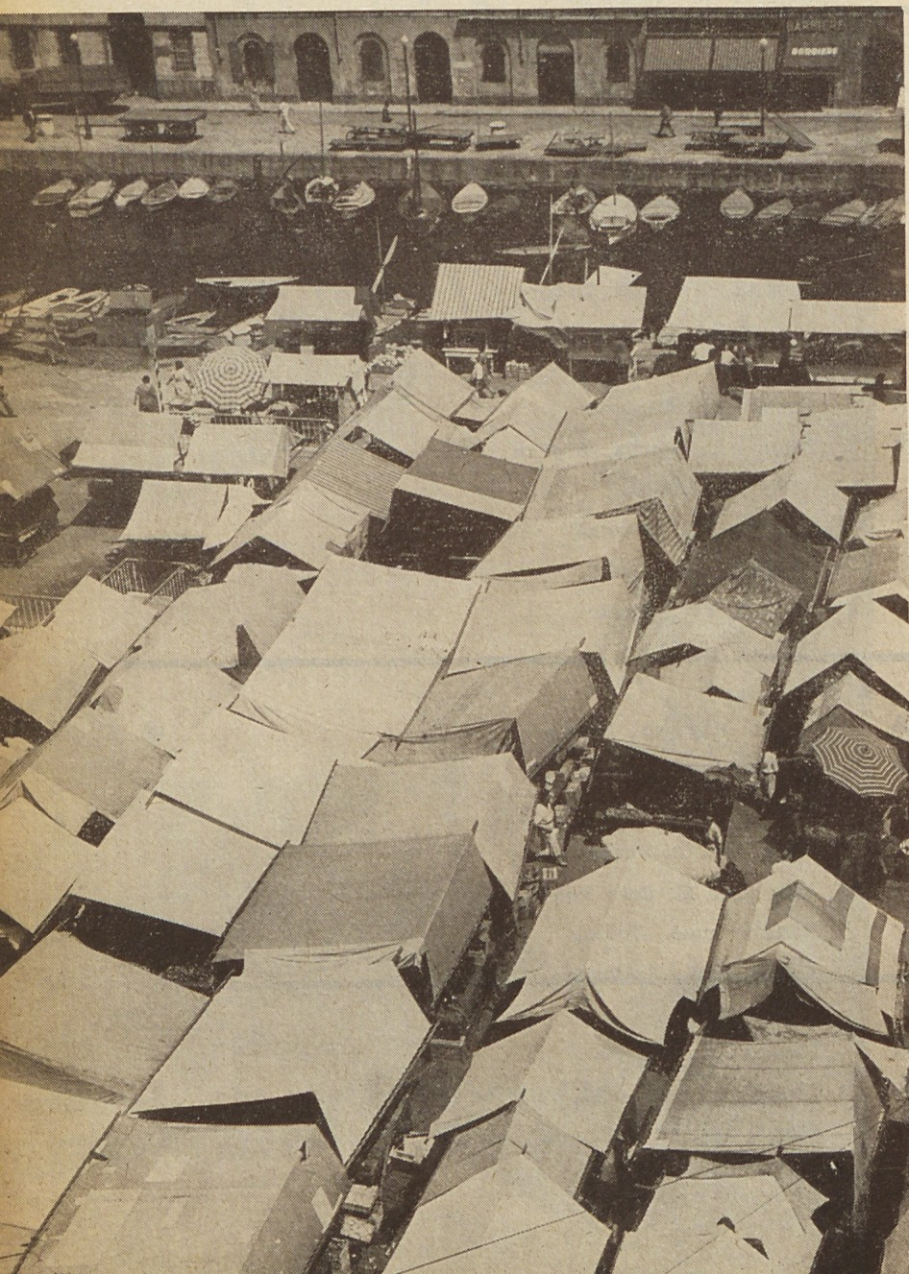
8	NEDELJA	Elizabeta, kr., <i>Milojka</i>
9	Ponedeljek	Anatolija, dev., <i>Hvalimir</i>
10	Torek	Amalija, dev., <i>Ljubica</i>
11	Sreda	Peter F., spoz., <i>Medo</i>
12	Četrtek	Mohor in Fortunat, m., <i>Draguška</i>
13	Petek	Marjeta, dev. muč., <i>Dragan</i>
14	Sobota	Just. muč. <i>Spobodin</i>

15	NEDELJA	Henrik, kr., <i>Vladimir</i>
16	Ponedeljek	Škap. dev. Marija, <i>Bogdan</i>
17	Torek	Aleš, sp., <i>Držislav</i>
18	Sreda	Friderik, šk., <i>Miroslav</i>
19	Četrtek	Vincencij, sp., <i>Radoš</i>
20	Petek	Marjeta, dev., <i>Česlav</i>
21	Sobota	Daniil pr. <i>Zora</i>

22	NEDELJA	Marija Mag., sp., <i>Pribica</i>
23	Ponedeljek	Apolinar, muč., <i>Brana</i>
24	Torek	Kristina, dev., <i>Ratimir</i>
25	Sreda	Jakob, ap., <i>Boljedrag</i>
26	Četrtek	Ana, mati M. dev., <i>Valent</i>
27	Petek	Natalija, muč., <i>Dušana</i>
28	Sobota	Viktor, muč. <i>Svetomir</i>

29	NEDELJA	Marta, dev., <i>Dobriča</i>
30	Ponedeljek	Abdon in Senen, muč., <i>Vitodrag</i>
31	Torek	Ignacij Loj., sp., <i>Jelenica</i>

AVGUST - VELIKI SRPAN

1	Sreda	Makabejski br. m., <i>Detomir</i>
2	Četrtek	Alfonz Lig., šk., <i>Bojan</i>
3	Petek	Lidija, vd., <i>Mirača</i>
4	Sobota	Dominik, sp., <i>Ljubičica</i>

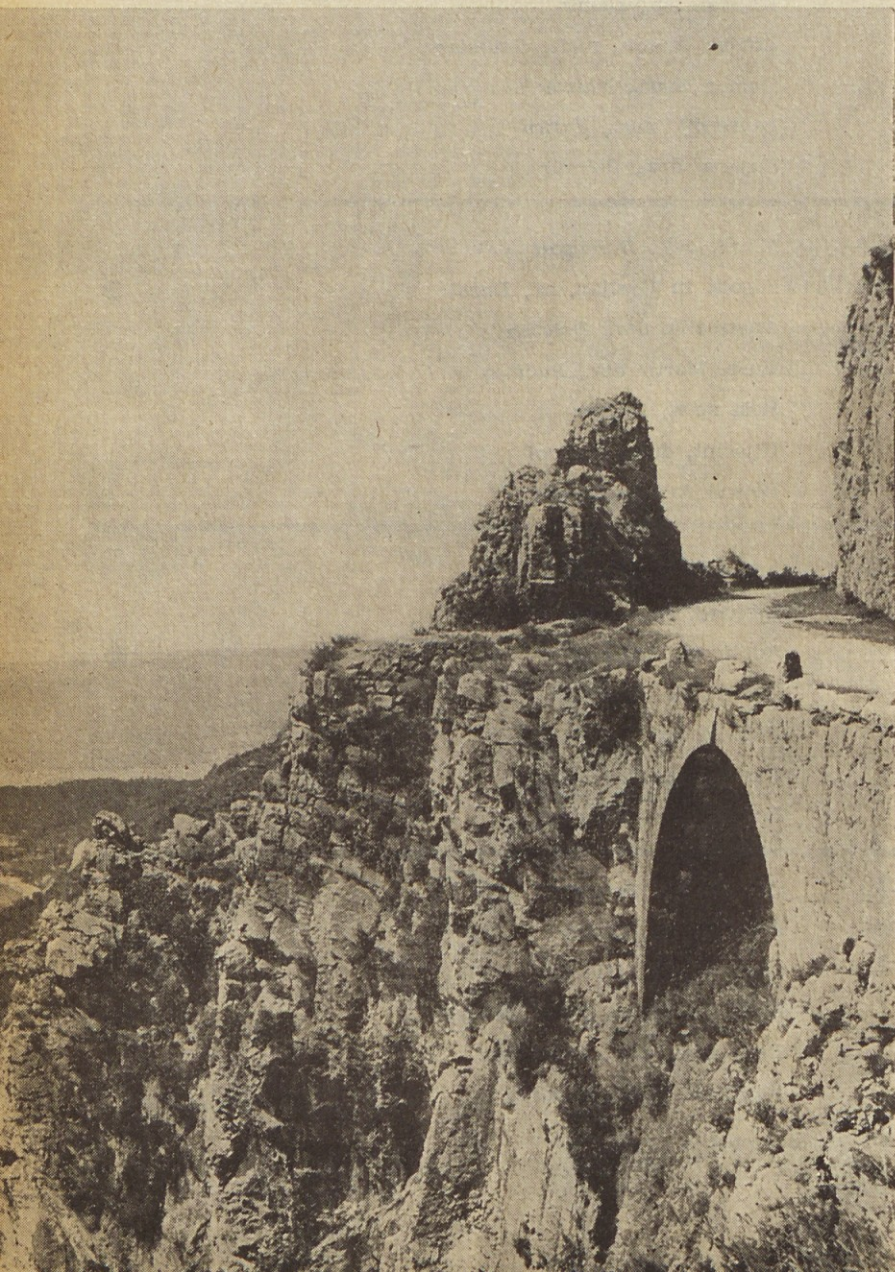
5	NEDELJA	Ožbolt, kr., <i>Predobra</i>
6	Ponedeljek	Gosp. izprem., <i>Vlastica</i>
7	Torek	Kajetan, sp., <i>Damir</i>
8	Sreda	Cirijak in tov., muč., <i>Godeslav</i>
9	Četrtek	Roman, muč., <i>Našmir</i>
10	Petek	Lavrencij, muč., <i>Jurica</i>
11	Sobota	Suzana, dev., <i>Bolemir</i>

12	NEDELJA	Klara, dev., <i>Dobrogost</i>
13	Ponedeljek	Hipolit in Kasijan, m., <i>Davola</i>
14	Torek	Anastazija, dev., <i>Dobrina</i>
15	<i>SREDA</i>	Vneb. Marije dev., <i>Budinja</i>
16	Četrtek	Rok, spoz., <i>Nemira</i>
17	Petek	Hijacint, duh., <i>Radigoj</i>
18	Sobota	Helena, kr., <i>Bronislava</i>

19	NEDELJA	Ludovik, šk., <i>Ljudevit</i>
20	Ponedeljek	Bernard, op., <i>Žarka</i>
21	Torek	Adolf, sp., <i>Mirjana</i>
22	Sreda	Hipolit, šk., <i>Ostrivoj</i>
23	Četrtek	Filip B. sp., <i>Bogovoljka</i>
24	Petek	Jernej, ap., <i>Borivoj</i>
25	Sobota	Ludovik, kr., <i>Dragorad</i>

26	NEDELJA	Cefirin, pp., <i>Perunika</i>
27	Ponedeljek	Jožef K., sp., <i>Zlatko</i>
28	Torek	Avguštin, šk., <i>Milivoj</i>
29	Sreda	Obgl. sv. Janeza Krst., <i>Želided</i>
30	Četrtek	Roža Lim., dev., <i>Bronislava</i>
31	Petek	Rajmund, spoz., <i>Milodrag</i>

SEPTEMBER - KIMOVEC

2	NEDELJA	Maksima, muč., <i>Miljeva</i>	
3	Ponedeljek	Droteja, muč., <i>Lepa</i>	
4	Torek	Rozalija, dev., <i>Nedeljka</i>	⊕
5	Sreda	Viktorin, šk., <i>Nedamisel</i>	
6	Četrtek	Hermogen, muč., <i>Radonica</i>	
7	Petek	Regina, d. m., <i>Merna</i>	
8	SOBOTA	Rojstvo Mar. dev., <i>Gostinja</i>	
9	NEDELJA	Peter Kl., spoz., <i>Vsemir</i>	
10	Ponedeljek	Nikolaj T., spoz., <i>Rakita</i>	
11	Torek	Prot in Hijacint, m., <i>Milan</i>	
12	Sreda	Macdonij, šk., <i>Večedrag</i>	⊙
13	Četrtek	Notburga, dev., <i>Zremil</i>	
14	Petek	Maternij, šk., <i>Znanoslav</i>	
15	Sobota	Nikomed, muč., <i>Svogoj</i>	
16	NEDELJA	Ljudmila, kneg., <i>Sodimir</i>	
17	Ponedeljek	Lambert, m., <i>Ervan</i>	
18	Torek	Tomaž Vil., šk., <i>Tomislav</i>	
19	Sreda	Arnulf, sp., <i>Vilograd</i>	
20	Četrtek	Evstahij, muč., <i>Morana</i>	⊙
21	Petek	Matej, ap., <i>Blagoslav</i>	
22	Sobota	Mavricij, muč., <i>Celimir</i>	
23	NEDELJA	Tekla, muč., <i>Stana</i>	
24	Ponedeljek	Marija d., reš. nj., <i>Radivoj</i>	
25	Torek	Firmin, šk., <i>Uroš</i>	
26	Sreda	Justina, muč., <i>Stojzlava</i>	
27	Četrtek	Kozma in Damijan, m., <i>Radomir</i>	⊙
28	Petek	Vaclav, kr., <i>Vidica</i>	
29	Sobota	Mihael, nadan., <i>Stojan</i>	
30	NEDELJA	Hieronim, c. uc., <i>Jakica</i>	

OKTOBER - VINOTOK

1	Ponedeljek	Remigij, šk., <i>Semislava</i>
2	Torek	Teofil, sp., <i>Miran</i>
3	Sreda	Evald, muč., <i>Vitomir</i>
4	Četrtek	Franc S., sp., <i>Tebidrag</i>
5	Petek	Placid, muč., <i>Dumnuka</i>
6	Sobota	Brunon, sp., <i>Brunislav</i>

7	NEDELJA	Mar. d., kr. rož. venca, <i>Dragonika</i>
8	Ponedeljek	Brigita, vd., <i>Dragosta</i>
9	Torek	Dionizij, šk., <i>Svetina</i>
10	Sreda	Frančišek J., sp., <i>Stremil</i>
11	Četrtek	Nikazij, šk., <i>Negoslava</i>
12	Petek	Maksimilijan, šk., <i>Drugislav</i>
13	Sobota	Edvard, kr., <i>Rosica</i>

14	NEDELJA	Kalist, pp., <i>Sestrena</i>
15	Ponedeljek	Terezija, nuna, <i>Radislav</i>
16	Torek	Maksima, dev., <i>Velena</i>
17	Sreda	Hedvika, kr., <i>Mira</i>
18	Četrtek	Luka, evang., <i>Travica</i>
19	Petek	Etbin, op., <i>Stojgoj</i>
20	Sobota	Felicijan, muč., <i>Raša</i>

21	NEDELJA	Uršula, muč., <i>Stojslav</i>
22	Ponedeljek	Kordula, muč., <i>Zorislava</i>
23	Torek	Severin, šk., <i>Živka</i>
24	Sreda	Rafael, nadang., <i>Blagosta</i>
25	Četrtek	Bonifacij, pp., <i>Zlatija</i>
26	Petek	Evarist, muč., <i>Vranica</i>
27	Sobota	Sabina, muč., <i>Srebra</i>

28	NEDELJA	Simon in Juda, ap., <i>Mila</i>
29	Ponedeljek	Narcis, šk., <i>Gradimir</i>
30	Torek	Klavdij, muč., <i>Vladika</i>
31	Sreda	Lucila, dev., <i>Gorazd</i>

7	NEDELJA
8	Ponedjeljak
9	Torek
10	Sreda
11	Četvrtak
12	Petak
13	Subota
14	NEDELJA
15	Ponedjeljak
16	Torek
17	Sreda
18	Četvrtak
19	Petak
20	Subota
21	NEDELJA
22	Ponedjeljak
23	Torek
24	Sreda
25	Četvrtak
26	Petak
27	Subota
28	NEDELJA
29	Ponedjeljak
30	Torek
31	Sreda

- 1 ČETRTEK Praznik vseh svetih, *Ljubomir*
2 Petek Vseh vernih duš dan, *Zdanila*
3 Sobota Ida, kr., *Bogomil*

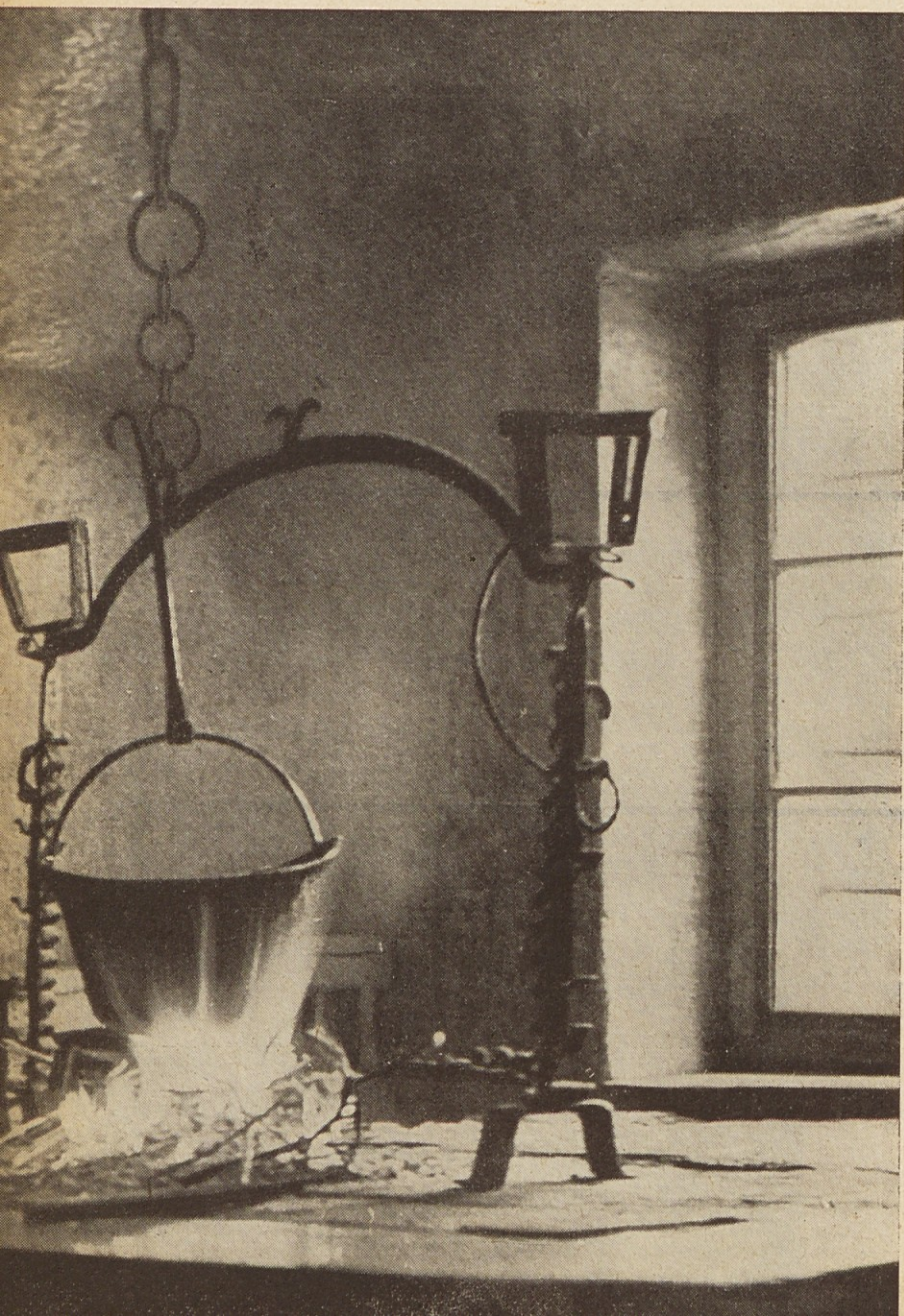
-
- 4 NEDELJA ~~Karl Bor, šk., *Braseni*~~
5 Ponedeljek Caharija, oče J. Kr., *Savina*
6 Torek Lenart, op., *Ratislav*
7 Sreda Engelbert, šk., *Zdenko*
8 Četrtek Bogomir, šk., *Neživ*
9 Petek Teodor, muč., *Sebislav*
10 Sobota Trifon, muč., *Golobica*

-
- 11 NEDELJA Martin, šk., *Visnjica*
12 Ponedeljek Martin, muč., *Davorin*
13 Torek Stanislav K., sp., *Nevenka*
14 Sreda Serapion, muč., *Borislava*
15 Četrtek Leopold, vojv., *Volčica*
16 Petek Edmund, šk., *Večerin*
17 Sobota Viktorija, muč., *Ljubava*

-
- 18 NEDELJA Odon, op., *Olva*
19 Ponedeljek Elizabeta, kr., *Imica*
20 Torek Edmund, kr., *Vladiboj*
21 Sreda Kolumban, muč., *Grmislav*
22 Četrtek Cecilija, d. m., *Jezdimir*
23 Petek Felicita, muč., *Ravijola*
24 Sobota Hrizigon, muč., *Jeca*

-
- 25 NEDELJA Katarina, muč., *Kolomir*
26 Ponedeljek Konrad, šk., *Zdedrag*
27 Torek Ahacij, šk., *Vedrana*
28 Sreda Eberhard, šk., *Lelija*
29 Četrtek Filomen, muč., *Skoromir*
30 Petek Andrej, ap., *Hrabroslav*

DECEMBER - GRUDEN

1	Sobota	Elgij, šk., <i>Božena</i>	
2	NEDELJA	Bibiana, muč., <i>Tihomir</i>	Ⓔ
3	Ponedeljek	Frančišek, sp., <i>Sveljub</i>	
4	Torek	Barbara, dev., <i>Veljka</i>	
5	Sreda	Krišpin, muč., <i>Stojana</i>	
6	Četrtek	Miklavž, šk., <i>Vladovita</i>	
7	Petek	Ambrozij, šk., <i>Veselin</i>	
8	SOBOTA	Brezn. spoč. M. dev., <i>Rodana</i>	
9	NEDELJA	Peter F., šk., <i>Savica</i>	
10	Ponedeljek	Lavret. m. b., <i>Dražič</i>	Ⓕ
11	Torek	Damaz, pp., <i>Gojica</i>	
12	Sreda	Epimah, muč., <i>Široslav</i>	
13	Četrtek	Lucija, dev., <i>Vitača</i>	
14	Petek	Spiridijon, šk., <i>Vojmir</i>	
15	Sobota	Jernej, šk., <i>Cvetana</i>	
16	NEDELJA	Albina, muč., <i>Jaronega</i>	
17	Ponedeljek	Lazar, šk., <i>Strojslav</i>	Ⓖ
18	Torek	Gracijan, šk., <i>Neveša</i>	
19	Sreda	Nemezij, muč., <i>Uglješa</i>	
20	Četrtek	Liberat, muč., <i>Boživoj</i>	
21	Petek	Tomaž, ap., <i>Tomislav</i>	
22	Sobota	Demetrij, muč., <i>Zvezdana</i>	
23	NEDELJA	Viktorija, muč., <i>Ozrislav</i>	
24	Ponedeljek	Adam in Eva, <i>Dunja</i>	Ⓒ
25	TOREK	Božič, Roj. Gosp., <i>Žitigoj</i>	
26	Sreda	Štefan, muč., <i>Zlatka</i>	
27	Četrtek	Janez Evang., <i>Pelislav</i>	
28	Petek	Nedolžni otrociči, <i>Zorica</i>	
29	Sobota	Trofin, muč., <i>Vrhoslav</i>	
30	NEDELJA	David, kr., <i>Branimir</i>	
31	Ponedeljek	Silvester, pp., <i>Blažena</i>	

JANUAR

8. Vplačilo prispevkov za socialno zavarovanje Zavodu za socialno zavarovanje (INPS) na podlagi prijav (obrazci V.4 in 7, V. 5-7 ter obrazec za hišne pomočnice), ki morajo prav tako biti predloženi do 8. vsakega meseca.

31. Davčna prijava vseh dohodkov prejšnjega leta (zakon Vanoni). Prijave so oproščeni vsi, ki v prejšnjem letu niso prekoračili dohodka 600.000 lir, če le-ta izvira od dela (mezde ali plače). Prijava se izvrši na posebnih obrazcih, ki jih po navadi, a neobvezno razpošilja zainteresiranim davčna uprava, in ki se lahko nabavijo v trafikah. Rok 31. januarja je običajno podaljšan do 31. marca. Do istega roka, odnosno do istih rokov, morajo delodajalci predložiti davčni upravi prijavo o kosmatem zaslužku delavcev in nameščencev.

31. Zadnji dan za vplačilo takse na radioaparate.

FEBRUAR

8. Vplačilo prispevkov za socialno zavarovanje (glej 8. jan).

18. Plačilo 1. obroka davkov. Pri zakasnitvi 2 dni zaračunajo na dolgovani znesek 2 odst., pri zakasnitvi 6 dni pa 6 odst.

28. Prijava inkasa za prejšnje leto za prodajalce na drobno, gostilničarje in obrtnike ter za vse, ki plačujejo davek na poslovni promet (IGE) pavšalno, za določitev nove odmere navedenega davka.

ima 366 dni, od katerih je 53 nedelj in 9 medtedenskih praznikov. Začenja se z nedeljo in končuje s ponedeljkom. Občno in državno leto se začne na novega leta dan (1. januarja). Cerkevno leto se začne na prvo adventno nedeljo 18. novembra).

ASTRONOMSKI LETNI ČASI

Pomlad se prične 20. marca ob 16. uri 20 minut. Tega dne sta dan in noč enako dolga.

Poletje se prične 21. junija ob 11. uri 24 minut. Tedaj je dan najdaljši, noč pa najkrajša.

Jesen se prične 23. septembra ob 2. uri 35 minut. Dan je tedaj enak noči.

Zima se prične 21. decembra ob 22. uri. Noč je tedaj najdaljša in dan najkrajši.

PRAZNIKI V LETU 1956

CERKVENI

1. januar — novo leto; 6. januar — sv. trije kralji; 19. marec — sv. Jožef; 1. april — velika noč; 2. april — velikonočni ponedeljek; 10. maj — vnebohod; 27. maj — sv. Trojica; 31. maj — sv. Rešnje telo; 29. junij — sv. Peter in Pavel; 15. avgust — vnebovzetje Marije Device; 1. november — vsi sveti; 18. november — prva adventna nedelja; 25. december — božič; 26. december — sv. Štefan.

Na Tržaškem: 3. november — sv. Just (patron tržaškega mesta).

DRŽAVNI

11. februar — podpisan lateranski pakt med Vatikanom in Italijo; 25. april — dan vstaje v Severni Italiji; 25. april — obletnic rojstva Guglielma Marconija; 1. maj — praznik dela; 2. ju-

nij — proglasitev italijanske republike; 4. november — dan zmage.

LJUDSKI

8. februar — dan Prešernove smrti (kulturni praznik slovenskega naroda); 8. marec — mednarodni praznik žena; 27. april — obletnica ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda! 1. maj — praznik dela in obletnica osvoboditve Trsta; 22. junij — dan vstaje slovenskega naroda; 6. september — obletnica ustrelitve bazoviških junakov; 8. september — obletnica kapitulacije Italije; 7. november — obletnica velike oktobrske revolucije; 29. november — obletnica ustanovitve nove Jugoslavije; 15. december — obletnica usmrtnitve heroja Pinka Tomažiča in tovarišev.

VELIKA NOČ IN BINKOŠTI V PRIHODNJEM DESETLETJU

Velika noč: 1957 — 21. aprila; 1958 — 6. aprila; 1959 — 29. marca; 1960 — 17. aprila; 1961 — 2. aprila; 1962 — 22. aprila; 1963 — 14. aprila; 1964 — 29. marca; 1965 — 18. aprila; 1966 — 10. aprila.

Binkošti: 1957 — 9. junija; 1958 — 25. maja; 1959 — 17. maja; 1960 — 5. junija; 1961 — 21. maja; 1962 — 10. junija; 1963 — 2. junija; 1964 — 17. maja; 1965 — 6. junija; 1966 — 29. maja.

MRKI

Mrki (štirje po številu): dva sončna, dva lunina: 1. delni lunin 24. maja pri nas neviden; 2. popoln sončni 8. junija pri nas neviden; 3. popoln lunin 18. novembra — delno viden pri nas; 4. delni sončni 2. decembra — delno viden pri nas.

VSTOP SONCA V ZNAMENJE EKLIPTIKE

Januar 21. ob 2. uri 48 min. v znamenje vodnarja
Februar 19. ob 17. uri 5 min. v znamenje rib
Marec 20. ob 16. uri 20 min. v znamenje ovna —
začetek pomladi

MAREC

1. Vplačilo 2. obroka trošarinskega davka (imposta di consumo).

8. Vplačilo prispevkov za socialno zavarovanje (glej 8. jan.).

30. Zadnji dan, ki je koristen za priziv davkoplačevalcev, ki jim je bil odmerjen davek na dohodek in dopolnilni davek (ricchezza mobile complementare) za prejšnje leto, čeprav so v prejšnjem letu ti dohodki že usahnili. Prijave te narave sprejemajo od 1. januarja.

31. Vplačilo 1. obroka davka na poslovni promet (IGE).

31. Običajno podaljšan rok za davčne prijave na podlagi tako imenovanega zakona »Vanoni« (glej 31. januarja).

31. Običajno podaljšan rok za prijavo zaslužkov delojemalcev (glej 31. jan.).

APRIL

8. Prispevki za socialno zavarovanje (glej 8. jan.).

18. Vplačilo 2. obroka davkov (glej 18. febr.).

30. Vplačilo 2. obroka davka na poslovni promet (IGE).

MAJ

1. Vplačilo 3. rednega obroka trošarinskega davka (imposta di consumo).

8. Prispevek za socialno zavarovanje (glej 8. jan.).

JUNIJ

1. Prispevki za socialno zavarovanje (glej 8. jan.).

18. Vplačilo 3. obroka davkov (glej 18. febr.).

30. Vplačilo 2. obroka davka na poslovni promet (IGE).

JULIJ

1. Vplačilo 4. obroka trošarinskega davka (imposta di consumo).

8. Prispevki za socialno zavarovanje (glej 8. jan.).

31. Zadnji dan za pritožbe proti davčni odmeri na dohodninski davek (ricchezza mobile) in dopolnilni davek (imposta complementare).

31. Vplačilo šestmesečne takse na radioaparate za drugo polletje.

AVGUST

8. Vplačilo prispevkov za socialno zavarovanje (glej 8. jan.).

18. Vplačilo 4. obroka davkov in taks (glej 18. febr.).

SEPTEMBER

1. Vplačilo 5. obroka trošarinskega davka.

8. Vplačilo prispevkov za socialno zavarovanje (glej 8. jan.).

20. Prijava virov dohodkov, ki so podvrženi občinskemu davkom. Prijava dohodkov, ki služijo za odmero družinskega davka. Če se dohodki niso bistveno spremenili, ostane v veljavi odmera prejšnjega leta na podlagi prijave istega leta. V zadnjem primeru ni potrebna nova prijava.

30. Vplačilo 3. obroka na poslovni promet (IGE).

OKTOBER

8. Vplačilo prispevkov za socialno zavarovanje (glej 8. jan.).

18. Vplačilo 5. obroka davkov.

April 20. ob 3. uri 44 min. v znamenje bika
Maj 21. ob 3. uri 13 min. v znamenje dvojčkov
Junij 21. ob 11. uri 24 min. v znamenje raka —
začetek poletja

Julij 22. ob 22. uri 20 minut v znamenje leva
Avgust 23. ob 5. uri 15 minut v znamenje device
September 23. ob 2. uri 35 min. v znamenje tehtnice — začetek jeseni

Oktober 23. ob 11. uri 34 min. v znamenje škorpiona

November 22. ob 8. uri 50 min. v znamenje strele
December 21. ob 22. uri 0 min. v znamenje kozoroga — začetek zime

NAJMANJŠA ODDALJENOST LUNE OD ZEMLJE

(prizemlje — perigej)

Januar: 25. dan ob 14. uri; februar: 23. dan ob 19. uri; marec: 22. dan ob 1. uri; april: 15. dan ob 23. uri; maj: 13. dan ob 2. uri; junij 10. dan ob 4. uri; julij: 8. dan ob 12. uri; avgust: 5. dan ob 22. uri; september: 3. dan ob 5. uri; oktober: 1. dan ob 3. uri in 27. dan ob 7. uri; november: 21. dan ob 18. uri; december: 18. dan ob 14. uri.
Največja oddaljenost lune od Zemlje (apogej)

Januar: 11. dan ob 9. uri; februar: 7. dan ob 20. uri; marec: 6. dan ob 14. uri; april: 3. dan ob 11. uri; maj: 1. dan ob 6. uri in 28. dan ob 22. uri; junij: 25. dan ob 9. uri; julij: 22. dan ob 12. uri; avgust: 18. dan ob 17. uri; september: 15. dan ob 6. uri; november: 9. dan ob 20. uri; december: 7. dan ob 17. uri.

KALORIČNA VREDNOST NAJVAŽNEJŠIH ŽIVIL

	beljak. v %	maščobe v %	oglj. hidr. v %	kalorije v kg
banane	1,3	0,6	22,0	985
beljak	12,7	0,25	0,7	550

	beljak. v %	maščobe v %	oglj. hidr. v %	kalorije v kg
buče	1,0	0,1	5,2	258
breskve	0,7	0,1	9,4	414
beluši, sveži	1,8	0,2	3,3	220
češnje, sveže	1,0	0,8	16,7	780
čebula	1,6	0,3	9,8	485
dateljni, suhi	2,1	2,8	78,4	3471
fižol, suhi	22,5	1,9	59,6	3449
fižol, stročji, svež	2,3	0,3	7,4	415
fige, suhe	4,3	0,2	74,2	3167
grah	23,0	2,0	52,5	3290
gosje meso, zelo mast.	16,0	45,1	—	4890
gobe	2,5	0,1	4,8	300
goveje prsi, mastne	15,8	28,5	—	3194
goveje stegno	16,6	26,2	—	2932
grozdje	1,3	1,6	19,2	963
hruške, sveže	0,6	0,5	14,1	635
jegulja	13,0	28,5	9,7	3200
jabolka	0,4	0,5	14,2	828
jajca, surova	13,4	10,5	—	1481
jetra, goveja	20,4	4,5	1,7	1285
jetra, telečja	19,0	5,3	—	1239
jerebica	25,0	1,4	—	1130
krvave klobase	9,9	8,9	15,3	1880
kruh, graham	8,9	1,9	52,1	2620
kruh, prepečenec	11,5	1,6	61,2	3672
kruh, beli, navaden	9,2	1,3	53,1	2605
kruh, pšenični	9,7	0,9	49,7	2530
kumare	0,8	0,2	3,1	174
kakao	21,6	28,9	37,7	4977
korenje, sveže	1,1	0,4	9,3	449
krompir, beli, surovi	2,2	0,1	18,4	833
kostanj, sveži	6,2	5,4	42,1	4220
koruza, koruzna moka	9,2	1,9	75,4	3570
kislo zelje	1,9	0,2	0,9	180
klobasa	18,7	17,6	0,3	2338
ledvice	18,0	5,0	0,1	1200
limone	1,0	0,7	8,5	443
marelice	1,1	—	13,4	580
maslo	1,0	85,0	—	764
mleko, polnomastno	3,0	0,5	4,8	356
med	0,4	—	81,2	3264
makaroni	13,4	0,9	74,1	3582
margarina	0,4	87,6	0,6	8200
marmelada, oranže	0,6	0,1	84,5	3522
moka, boljša	11,0	1,4	76,3	3614
moka, ržena	6,8	0,9	78,7	3504
moka, pšenična	13,8	1,9	71,9	3593
melona	0,6	—	9,3	397
mleko, kondenz., sladko	8,8	8,3	54,1	3262
mleko, posneto	3,4	0,3	5,1	368
mleko, sveže	3,3	4,0	5,0	692
ovčje stegno	19,8	12,43	—	1902
orehi, lešniki	15,6	66,5	7,2	6830
olive, zelene	1,1	27,6	11,6	2991

20. Zadnji rok za priziv proti krivični odmeri trošarinskega davka (imposta di consumo).

NOVEMBER

1. Vplačilo 6. obroka trošarinskega davka (imposta di consumo).

8. Vplačilo prispevkov za socialno zavarovanje (glej 8. jan.).

DECEMBER

8. Vplačilo prispevkov za socialno zavarovanje (glej 8. jan.).

18. Vplačilo zadnjega obroka davkov (glej 18. febr.).

18. Vplačilo zadnjega obroka davka na poslovni promet (IGE).

ZNAČKE NA MEDNARODNIH AVTOMOBILIH

A — Avstrija
 AL — Albanija
 B — Belgija
 BG — Bolgarija
 BI — Vzhodna Indija
 BR — Brazilija
 C — Kuba
 CB — Belgijski Kongo
 CH — Švica
 CL — Ceylon
 CO — Kolumbija
 CS — Češko-Slovaška
 D — Nemčija
 DK — Danska
 E — Španija
 EQ — Ekvador
 ET — Egipt
 F — Francija
 FL — Liechtenstein
 G — Gvatemala
 GB — Velika Britanija
 GBA — Otoki d'Aurigny
 GBG — Guernesey
 GBJ — Jersey
 GBY — Malta
 GBZ — Gibraltar

GR — Grčija
H — Ogrska
I — Italija
IN — Holandska Indija
IRQ — Irak
Y — Jugoslavija
L — Luksemburg
LSA — Sirija, Libanon
M — Palestina
MC — Monaco kneževina
ME — Španski Maroko
MEX — Mehika
N — Norveška
NL — Holandska
P — Portugalsko
Pa — Panama
PE — Peru
PY — Paragvaj
PL — Poljska
PR — Perzija
R — Romunija
RA — Argentina
RC — Kitajska
RCH — Čile
RH — Haiti
RSM — San Marino
S — Švedska
SA — Posarje
SCV — Vatikan
SE — Irska
SU — Sovjetska zveza
TR — Turška
TT — Togo
U — Urugvaj
US — Zveza držav Sev. Am

	beljak. v %	maščobe v %	oglj. hidr. v %	kalorije v kg
olivno olje	—	97,0	—	9050
postrvi	19,0	2,0	—	980
perutnina	19,3	16,3	—	2241
polenovka, kuhana	11,1	0,2	—	461
paradižniki	0,9	0,4	3,9	229
pomaranče	0,8	0,2	11,6	514
rumenjak	16,0	32,0	0,1	3600
račje meso	22,0	3,0	2,0	1140
rdeče jagode	0,54	0,45	6,28	340
ribje olje	—	97,0	—	9050
redkvice	1,3	0,1	5,8	293
riž	8,0	0,3	76,0	3507
repa	2,3	0,1	7,4	397
ribe, sladkovodne	22,9	9,5	—	1499
slanik, svež	19,5	7,1	—	1419
slanik, prekajen	36,9	15,8	—	2898
slive	1,0	—	20,1	844
slive, suhe	2,25	0,4	62,0	2690
smetana	2,5	18,5	4,5	1946
solata	1,2	0,3	2,9	192
sardele	23,0	2,0	—	1120
sardine v olju	25,9	11,3	0,2	2120
svinjska mast, čista	—	100,0	—	8922
slanina	9,7	76,0	—	7450
šunka, sveža	25,0	14,4	—	2297
šunka, prek., mastna	10,5	64,8	—	6219
špinača	2,1	0,3	3,2	240
tunina	26,6	11,4	—	2085
zajčje meso	23,3	1,1	0,1	1060
zelje	1,6	0,3	5,6	316
zelena	1,1	0,1	3,3	185

EVROPSKI ČAS

1. Vzhodni (eno uro za našim): Bolgarija, Finska, Grčija, Romunija, Rusija (Zahodna) in Turčija.

2. Srednji (naš čas): Albanija, Avstrija, Češkoslovaška, Danska, Italija, Jugoslavija, Madžarska, Nemčija, Norveška, Ogrska, Poljska, Švedska in Svica.

3. Zahodni (eno uro pred našim): Belgija, Francija, Holandska, Irska, Luksemburg, Portugalska, Španija in Velika Britanija.

HITROSTI

	na uro v km	v metrih na sekundo
Pešec	5	1,4
Jezdec v diru	16	4,5
Tekač na kratke proge	35	9,7
Drsalec	40	11
Brzovlak	80	22
Dirkalni konj	90	25
Dirkač s kolesom	123	34
Smučar v smuku	136	38
Motorni vlak	160	44
Motorni čoln	211	56
Dirkalno motorno kolo	295	82
Lastovica	430	89
Dirkalni voz na dirkališču	631	175
Letalo na propeler	755	210
Letalo na reakcijski pogon	1216	338
Zvočni val v zraku	1200	338

ENOLETNI OBRAČUN

Dobro je, da napravimo kratek obračun ob prvi obletnici londonskega sporazuma od 5. oktobra 1954, ki sta ga naše ljudstvo in dobršen odstotek tržaških Italijanov sprejela z mešanimi čustvi in zavestjo, da je neizbežni rezultat povojnega razvoja zunanje politike zapadnoevropskih velesil do tržaškega vprašanja ter notranjih političnih razmer v samem Trstu, razmer, ki so preprečile, da bi prišle do uresničenja težnje in koristi tržaških demokratičnih množic, ki zaradi razdvojenosti in pasivnosti niso našle v sebi toliko moči, da bi dale v pravem trenutku svojim aspiracijam odgovarjajoči izraz.

Londonski sporazum, ki je z rešitvijo teritorialnega vprašanja odstranil glavno oviro za postavitev odnosov med Jugoslavijo in Italijo na zdravo in prijateljsko osnovo, bi moral pomeniti tudi za tržaške Slovence novo razdobje v njihovem življenju, razdobje mirnega in koristnega sodelovanja s pripadniki italijanske narodnosti brez strahu za nacionalni, kulturni in gospodarski obstoj ter razvoj.

To pričakovanje je bilo upravičeno in je še vedno kljub dosedanjim negativnim izkušnjam, ker so v posebnem statutu, v najvažnejši prilogi Spomenice o soglasju, našle svojo formulacijo in priznanje vse pravice, ki bi pri izvajanju zajamčile obstanek naše narodne manjšine.

Preden bi prešel na predmet članka, bi opozoril na mnenje nekaterih krogov, med katerimi so zlasti pravniki, ki zastopajo stališče, da določbe posebnega statuta, ki je izrazita politična listina, niso stopile v veljavo, ker niso bile objavljene v Uradnem listu. To vprašanje je sicer za pravnike zanimivo, vendar ni odločujoče v političnem življenju. Obe pogodbeni stranki sta namreč določbe, ki se tičejo njunih interesov, že izvedli in s tem dokazali, da je sporazum, ki je v ostalem izraz njune volje in ki nosi njun podpis, postal v celoti pravno obvezen in izvršljiv. Če ne bi bilo tako, na kateri podlagi so pred letom dni vkorakale italijanske čete v Trst in bili izvršeni mejni popravki? Na kateri osnovi so prevzeli italijanski funkcionarji upravo Tržaškega ozemlja v svoje roke in zakaj so začeli izvajati tudi nekatere člene spomenice kot n. pr. člen 7., ki predvideva ureditev mejnega prometa vstevši olajšave za gibanje prebivalstva v obmejnih področjih, ureditev, ki jo je ljudstvo obeh pasov toplo pozdravilo. V ostalem, kateri italijanski politični predstavnik je kdajkoli postavil v dvom izpolnjevanje določb posebnega statuta?

Nasprotno! Bivši ministrski predsednik Scelba je 4. novembra 1954 slovesno zagotovil Slovencem iz mestne palače pred sto tisoč Tržičani: »da italijanska vlada ne bo le izpolnjevala obveznosti londonskega sporazuma, ampak se bo trudila, da se pokoplje preteklost in ustvari vzdušje prisrčnega političnega, gospodarskega in socialnega sodelovanja«. Podobna zagotovila so dali tudi razni drugi ministri in predstavniki italijanskega političnega življenja. Vladni generalni komisar dr. Palamara, kot najvišji predstavnik zakonodajne in upravne oblasti v Trstu je 24. marca 1955 dobesedno pisal glavnemu državnemu tožilcu: »Ker je primerno, da je Vaša Ekscelenca obveščena, Vam sporočam, da je spomenica o soglasju kljub pomanjkanju formalnega akta o veljavnosti v celoti izvedljiva na Tržaškem ozemlju tudi kar se tiče pregona kaznivih dejanj, izvršenih pred dnevom sporazuma.« Kljub vsem izjavam in obljubam pa moramo na žalost ugotoviti, da so nekateri predpisi spomenice in vse določbe posebnega statuta ostali za sedaj le mrtva točka na papirju, kar gotovo škodi ugledu Italije med našim prebivalstvom in ruši še ostalo zaupanje v resnost obljub in prevzetih obveznosti po italijanski vladi.

Na splošno je Italija pobrala sadove londonskega sporazuma in pustila nedotaknjene že uveljavljene pravice, katere so si Slovenci krvavo priborili v junški borbi proti nacifašizmu. Ni pa ničesar ukrenila, da bi dala življenje svojim obveznostim iz posebnega statuta, kakor ni ničesar opustila, da ne bi prišla v nasprotje s predpisi omenjene mednarodne listine. Nekaj podrobnosti v podkrepitev teh trditev.

Po členu 6. spomenice se je Italija obvezala, da ne bo podvzela nobenega pravnega ali upravnega ukrepa za sodni pregon ali zapostavljanje oseb, ki so se borile za teritorialno rešitev tržaškega vprašanja na škodo njenih aspiracij. Pogodbeni stranki sta hoteli izključiti pregonljivost vsakega kaznivega dejanja vključno smrtni primere, tudi zato, da bi na ta način pospešili pomiritev duhov med prebivalstvom, ki je vodilo po vojni, razdeljeno v dva strogo ločena tabora, ostro in mnogokrat brezobzirno borbo, kakor kažejo žrtve na obeh straneh, za zmago svojih pogledov na teritorialno pripadnost Trsta in njegove okolice. Namesto pozabljenja in pomiritve, ki je potrebno v tem razgretem vzdušju, smo priča vrsti strahovanja, diskriminacij in aretacij. Semkaj spadajo tudi primeri zasliševanj oseb po policijskih organih o njihovem političnem prepričanju, strankarski pripadnosti in še posebej o delovanju med NOV. Mnogim takim osebam, ki sicer izpolnjujejo vse ostale v zakonu predvidene pogoje, odrekaajo oblasti pravico do potnega lista ali pa omejujejo njegovo veljavnost za potovanja v določene države. Iz razlogov, da so sodelovali v naprednih vrstah med NOV in pozneje v SIAU ali pa, da so bili vodilni člani slovenske kulturne organizacije, se odreka nekaterim Slovencem in Italijanom potrebni oblastveni pristanek za nadaljnjo zaposlitev in tako povzroča odpust iz službe. Še posebej se grobo krši člen 5. spomenice z aretacijami oseb, ki so po letu 1945 v borbi za rešitev tržaškega vprašanja na škodo Italije zagrešile kaznivo dejanje proti pripadnikom filoitalijanske tendence. Med take primere ne spada samo primer visokošolca Igorja Dekleve, ki je bil pod splošnim pritiskom javnega mnenja, po 14 dneh izpuščen na svobodo, ampak tudi dne 6. marca 1955 aretirani antifašisti in družinski očetje iz Škednja; dalje aretacija dr. Vekoslava Sosiča, ki je po splošnem prepričanju od 18. februarja 1955 po nedolžnem v

zaporu pod obtožbo, da je dne 2. ali 3. maja 1945, v času, ko so bile v Trstu še borbe, sodeloval pri umoru dveh fašistov, ki sta, tako pravijo nekatere priče, celo streljala skozi okno proti partizanom. Poleg naštetih so še drugi antifašisti, ki čakajo v zaporu na aplikacijo člena 6. spomenice.

Enako usodo deli člen 8. spomenice, s katerim sta hoteli pogodbeni stranki omogočiti povratek osebam, ki so bile po letu 1918 zaradi fašističnega preganjanja prisiljene v emigracijo in jim zagotoviti uživanje vseh pravic, ki bi jih sicer uživale, če ne bi bile emigrirale. Tem osebam, ki so živele več let izven svojega rojstnega kraja in stalnega bivališča in so v mnogih primerih zaradi zaposlitve bile prisiljene sprejeti tuje državljanstvo, odrekajo oblasti po njihovem povratku v rojstni kraj dovoljenje za bivanje in jih s tem silijo v ponovno emigracijo. Z njimi se ravna kot s tujci. Na ta način so bili prizadeti v zadnjem času mnogi šolniki, med njimi tudi Svetoivančan Vladimir Bartol, slovenski književnik.

Oblasti pa ne kršijo samo določb spomenice, kakor smo bežno nakazali, ampak ne upoštevajo, vsaj sedaj ne, prav nobene določbe posebnega statuta, ki so jo sprejeli tržaški Slovenci kot neko nadomestilo za žrtve, ki jih je od njih zahteval sporazum. S členom 2., odst. b in c se priznava Slovincem enakopravnost pri dobivanju in izvrševanju javnih služb, poklicev itd. V tej zvezi se poudarja tudi načelo, da se mora omogočiti pravično (fair) zastopstvo Slovencev na administrativnih položajih, in to zlasti na tistih upravnih področjih, ki so še posebej važni za njihove interese. Očitno je, da se je težilo za tem, da bi se popravila najhujša krivica, ki je bila Slovincem prizadejana pod fašističnim režimom, ko so bili slovenski nameščenci načrtno in popolnoma izločeni iz državne, pokrajinske, občinske in sploh javne uprave s predčasnimi upokojitvami, z odpusti in premestitvami v druge pokrajine. Posledica teh ukrepov je bila, da ni ostal v javnih uradih noben slovenski uradnik in seveda še manj na vodilnem mestu. Pa tudi na podrejenih položajih niso zastopani v razmerju, ki bi odgovarjalo številčni moči med pripadniki obeh narodnosti.

Vажnost, ki ga ima izvajanje člena 2. odst. b in c posebnega statuta za nacionalni in gospodarski obstoj tržaških Slovencev in še posebej za bodočnost mladine, nam kažejo nekateri podatki. Iz sredstev javnih proračunov črpa na Tržaškem ozemlju mesečne dohodke in s tem svojo eksistenco skoraj 27.000 oseb. Na račun državnega proračuna živi približno 13.000 enot, med katerimi je nad 11.500 stalno nameščenih in tako preskrbljenih do smrti. Iz proračuna tržaške občine se hrani nekaj nad 3400 uslužbencev, pri občinskem podjetju ACEGAT je 2400 nameščencev, od teh je 700 uradnikov. Vsi ti viri in drugi, ki jih tu ne bom našteval, so skoraj popolnoma zaprti za slovenskega človeka.

Stanje, ki ga je ustvaril fašizem, s svojo genocidno politiko, se ni zboljšalo po podpisu londonskega sporazuma, z izjemo na šolskem področju in pri slovenski radijski postaji, kjer je našlo najpotrebnejše število Slovencev zaposlitev kot pogodbeni nameščenci že med anglo-ameriško upravo. Če ne bodo oblasti menjale stališča, ki ga je zavzel jasno in odločno vladni generalni komisar, ne kaže, da bi se to stanje spremenilo v korist slovenskega delovnega človeka. Dr. Palamara je namreč izjavil delegaciji slovenskih županov in občinskih svetovalcev, da Slovenci ne smejo računati na namestitve

v državnih in drugih javnih uradih, ker so vsi uradi že itak prenapolnjeni z nameščenci. Tedaj je dodal še, da bodo razpisana izpraznjena službena mesta in da bodo Slovenci tako prišli do službe, če bodo seveda zmagali na natečajih. Če bo to stališče postalo norma za v bodoče, bodo Slovenci le težko prišli v državne in javne službe in ne bodo nikoli dosegli pravičnega zastopstva na vseh položajih javne uprave kot izrecno predvideva posebni statut. Zato upravičeno računamo, da bo posebna mešana komisija, o kateri govori člen 8. statuta rešila tudi to vprašanje, kot odgovarja namenu pogodbenih strank in duhu posebnega statuta.

Brez slovenskih uradnikov v uradih ni mogoče izvajati člena 5. posebnega statuta, ki priznava Slovincem obsežne pravice do ustne in pismene uporabe njihove materinščine v vseh javnih uradih in na sodišču in ki nalaga upravnim in sodnim oblastem povsem določene obveznosti do rabe slovenščine. Toda nobeno načelo omenjenega člena se ni začelo do sedaj izvajati. Oblasti n. pr. ne izdajajo dokumentov s slovenskim prevodom. Komisariat izdaja sicer Uradni vestnik tudi v slovenščini, ne objavlja pa celotnega besedila italijanskih zakonov, ki jih razteguje na to ozemlje. Oblasti niso do sedaj izdale niti enega uradnega obvestila ali javnega proglasa v slovenščini. Napisi uradov in drugih javnih oblasti, kot n. pr. policije, karabinjerjev, na železniških postajah, imena krajev ob državnih in pokrajinskih cestah, opozorila na cestah in cestnih križiščih, so izključno v italijanščini ne samo na področju tržaške občine, za katero veljajo posebni predpisi, ki jih seveda ne izvajajo, ampak tudi na ozemlju čisto slovenskih krajev. Skratka ostalo je vse pri starem vstevši fašistična zakonodaja, ki pod kaznijo prepoveduje rabo slovenščine v državnih uradih, kakor tudi uporabo starih slovenskih krajevnih imen.

Iz besedila in duha raznih členov posebnega statuta (kakor n. pr. člena 4., 7. itd.) je razvidno, da se je Italija obvezala opustiti vsako dejanje, ki bi vodilo do spremembe etničnega sestava ozemlja ali narodnostnega značaja prebivalstva in podzeti potrebne korake, da bi se tako spreminjanje preprečilo. Do sedaj ni bilo nič storjeno niti v enem niti v drugem pravcu. Nadaljuje se z razlastitvami zemlje, ki je pretežno last slovenskih kmetov kakor tudi z množičnim koloniziranjem Krasa in tržaške okolice. Pri Kontovelu je n. pr. tržaška občina prodala Organizaciji julijskih in dalmatinskih beguncev nekaj nad 36.000 kvadratnih metrov zemlje, ki je bila obremenjena z užitki v korist prebivalcev s Kontovela in Proseka in svoj čas last jesarjev v omenjenih vaseh, na kateri bodo zgradili 100 stanovanj za begunske družine. V Sesljanu raste, kljub odporu vaščanov, slovenskega in italijanskega demokratičnega prebivalstva in sklepov občinskega sveta občine Devin-Nabrežina nova kolonija, ki bo štela okrog 1200 članov begunskih družin. V neposrednem tržaškem predmestju Domjo je bilo v zadnjem času razlaščenih več kot 1 milijon kvadratnih metrov zemlje, povečini slovenskih lastnikov, na kateri bodo po že odobrenem načrtu italijanske vlade v najkrajšem času začeli z zidanjem prvih 1300 stanovanj novega naselja Sv. Sergij, ki bo štelo po dokončanem gradbenem načrtu okrog 10.000 prebivalcev. Poleg 4 milijard lir za delno izvedbo predvidenih gradbenih del novega naselja so odobrene še nadaljnje 4 milijarde za rešitev stanovanjske krize beguncev, za katere se dograjujejo naselja na Opčinah in drugod.

Protestov slovenskih predstavnikov ni narekovalo nerazumevanje resnega položaja begunskih družin, ki so socialno ogrožene, ampak prepričanje, da obstajajo ugodnejše možnosti za rešitev njihovega resnega gospodarskega in socialnega vprašanja. Skopa in siromašna kraška zemlja, ki jo domačini sami zapuščajo, ne more nuditi nikomur niti sedaj niti v bodoče pogojev za še tako borno eksistenco. Poleg tega se ne sme prezreti, da so dali za množične kolonizacije na Krasu in tržaški okolici pobudo šoviniisti in da nova naselja lahko postanejo pod njihovim vplivom žarišča resnih nepravil in nesporazumov ter motnja za sožitje in sodelovanje slovenskih in italijanskih ljudi v borbi za rešitev odprtih socialnih in političnih vprašanj, ki žulijo ene in druge.

Oblasti so zavrnille upravičene proteste slovenskih ustanov in predstavnikov z motivacijo, da ima vsak državljan pravico kupiti zemljo kjer koli in od kogar koli ter si na njej zgraditi svoj dom. Se strinjamo. Toda v konkretnem primeru ne gre za posameznike, ampak za šovinistične organizacije, ki prejemale subvencijo od države za množično kolonizacijo na zemlji, ki jo večinoma razlašajo po bagatelnih cenah, gre za očito spreminjanje etničnega lica slovenske zemlje.

V nasprotju z določbami posebnega statuta pospešujejo oblasti tudi spreminjanje etničnega značaja prebivalstva s tem, da ne spopolnjujejo slovenskega šolstva in odprejo šol in otroških vrtcev, kjer obstajajo za to pogoji. S tem je prizadeta zlasti šoloobvezna mladina, ki je zaradi neizoblikovanega značaja in nedozorele nacionalne zavesti dostopna tujim vplivom in podvržena raznarodovanju.

Tržaški Slovenci se že več let borijo za otvoritev dvorazredne trgovske šole, da bi bilo tako omogočeno mladini nadaljevanje šolanja v slovenski šoli po končani strokovni trgovski šoli ali tečaju. Isto velja za nekatere oddelke srednje tehnične šole in za dvoletno kmetijsko šolo. Zaradi pomanjkanja teh šol so primorani slovenski otroci obiskovati italijanske šole.

V smislu določb člena 4 odstavka c so dolžne oblasti odpreti slovenske otroške vrtce in osnovne šole v vseh krajih, kjer je primerno število slovenskih otrok. Že več let prosijo slovenski starši za otvoritev otroških vrtcev v Ul. sv. Frančiška in Donadoni ter na Kolonkovcu. Te prošnje se ne upoštevajo, čeravno so utemeljene ne samo po številu otrok, temveč še posebej, ker so otroci povečini revnih delavskih staršev, ki morajo mnogokrat zaradi dela pustiti svoje otroke brez varstva ali pa jih vpisati v italijanski otroški vrtce, s čimer je napravljen prvi in navadno odločilni korak za potujčenje.

Na drugi strani oblasti odpirajo italijanske šole v popolnoma slovenskih vaseh, v katere so se v zadnjem času zatekle iz enega ali drugega razloga nekatere italijanske družine. Nihče se ne razburja, da se omogoči italijanskemu otroku šolanje v njegovi materinščini. Nasprotno, kakor spada slovenski otrok v slovensko šolo, tako spada italijanski otrok v italijansko. Toda te in druge šole postajajo navadne raznarodovalnice, dokler ne prepovedo sistematične propagande in posrednega ali neposrednega ekonomskega pritiska na gospodarsko šibke in odvisne starše, da vpišejo svojega otroka v italijansko šolo.

Nášeti problemi in ostala vprašanja, ki se tičejo slovenskega šolstva kot n. pr. uzakonitev s sistemiziranjem stalnih mest na obstoječih šolah z upošte-

vanjem sprememb strokovnih tečajev v strokovne šole po stanju 5. oktobra 1954, otvoritev novih otroških vrtcev in srednjih šol, imenovanje vodstvenega, učnega, tehničnega, upravnega in pomožnega osebja s stalno namestitvijo, ureditev uprave v duhu člena 2. odstavka c posebnega statuta, prilagoditev učnega načrta značaju slovenske šole, zgraditev šolskega poslopja za srednje šole itd. so ostala nerešena kljub spomenicam, intervencijam, obljubam in določbam posebnega statuta, ki določa, da jih morajo oblasti takoj rešiti.

Na drugi strani so bile v začetku tekočega šolskega leta izvedene na škodo slovenskega šolstva razne spremembe. Ukinjeni so bili nekateri razredi osnovnih in srednjih šol ter odpuščeni nekateri šolniki, ki so zaščiteni po členu 4. odstavku c posebnega statuta in po členu 8. spomenice, kakor smo nakazali na drugem mestu.

Posebni statut izrečno jamči v točki 4. odstavku b uporabo javnega denarja tudi v korist slovenskih vzgojnih, kulturnih in drugih organizacij. Ni potrebno poudarjati, da je tudi to določilo ostalo mrtva točka, čeprav so slovenske kulturne ustanove prosile s posebnimi vlogami za pomoč, ki so ostale vse brez odziva z izjemo prošnje Podpornega društva »Dijaške Matice«, ki je prejelo od komisariata enkratno podporo 250.000 lir iz ostankov fondov za tekoče leto, kar niti zdaleč ne odgovarja plemenitim in socialnim ciljem, ki jih zasleduje to društvo.

Pa ne samo to. Slovenskim umetniškim skupinam je še vedno zabranjen dostop v gledališke dvorane, ki so subvencionirane iz javnih skladov, katere v enaki meri vzdržujejo z davki in dajatvami tudi državljani slovenske narodnosti.

Med najbolj občutenimi problemi, ki so predmet člena 2. odstavka f je vprašanje invalidov in svojcev padlih. Italija je prevzela obvezo, da jim bo izplačevala invalidnino in priznala tako invalidom kakor svojcem padlih enake pravice, ki jih uživajo invalidi iz republike, pravice do ugodnosti pri zaposlitvi v državnih, javnih in privatnih službah, do zdravljenja, proste vožnje po železnicah in tramvajih. Pristojni funkcionarji, pri katerih so intervenirali predstavniki Zveze invalidov za Tržaško ozemlje, so pokazali razumevanje za vsa obrazložena vprašanja, toda njih rešitev se ni premaknila z mrtvega tira.

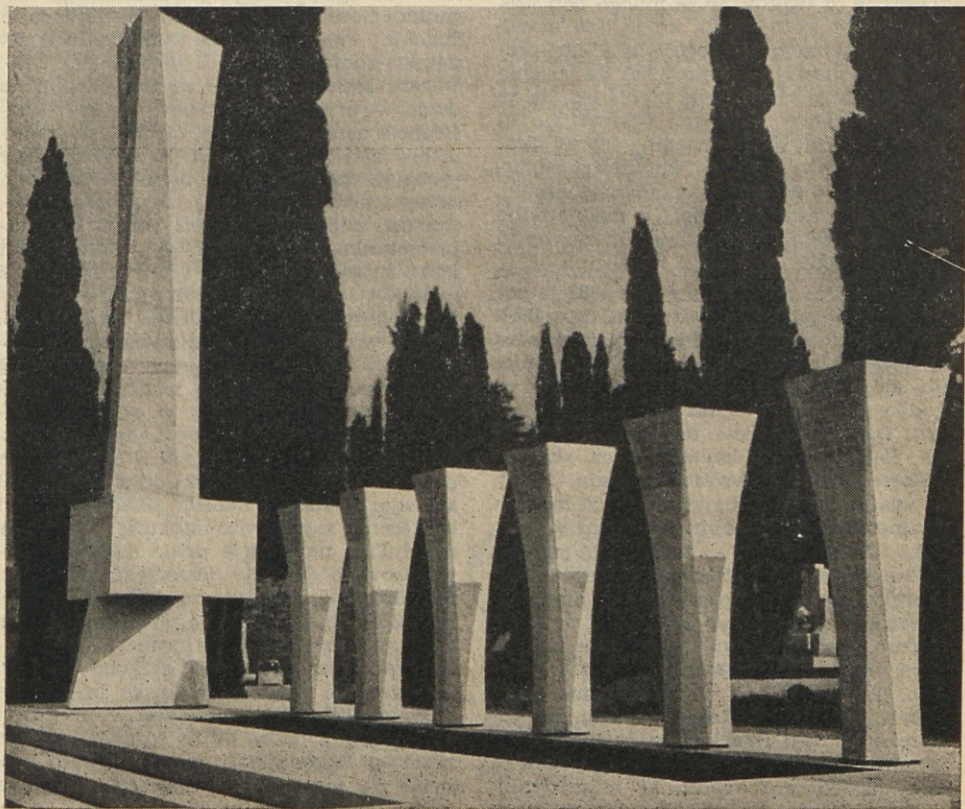
Nerešeno je ostalo tudi vprašanje posebne mešane jugoslovansko-italijanske komisije, v katere pristojnost spada tolmačenje določb posebnega statuta in proučevanje pritožb in vprašanj, ki jih predložijo posamezniki ali organizacije. Pravilnik za poslovanje mešane komisije sta izdelali posebni delegaciji obeh vlad in ga predložili vladama v odobritev. Jugoslovanska vlada je predloženi pravilnik podpisala in že 28. julija o tem obvestila rimsko vlado, ki še vedno odlaša s podpisom. Posledica zavlačevanja je, da se mešana komisija ne more sestati in da čaka niz vprašanj na njeno rešitev, kar upravičeno povzroča nezadovoljstvo.

V posebnem pismu se je nadalje italijanska vlada obvezala, da bo preskrbela primerno poslopje za kulturne potrebe v Rojanu ali v katerem koli drugem predmestju Trsta in stavila na razpolago narodni dom pri Sv. Ivanu in potrebna denarna sredstva za zgraditev in opremo osrednjega kulturnega doma v Ul. Petronio. Čeprav predstavlja obveza, ki jo je Italija sprejela, le skromen del tega, kar so tržaški Slovenci v desetletjih z lastnimi napori

zgradili in kar je fašizem uničil ali odvzel z nasiljem, je ostalo pri obvezi. Vse to je v škodo kulturni dejavnosti tržaških Slovencev in ovira za slovensko kulturno rast.

Obračun prve obletnice londonskega sporazuma, ki je sicer odprl nove perspektive v odnosu med obema pogodbenima državama, je za tržaške Slovence negativen, celo zelo negativen. Obstajajo pa znaki, da je že prekoračena mrtva točka in da se bo položaj v bližnji bodočnosti izboljšal. Italijanska vlada ne bo mogla v nedogled odlašati izpolnitve svojih obvez, ki vežejo njen ugled pred našim in italijanskim ljudstvom ter pred svetovno javnostjo.

Dasi bolje kaže, čaka tržaške Slovence še huda borba zaradi odpora krajevnih šovinističnih krogov, ki še vedno sanjajo o imperiju in o propadli slavi fašizma, ki je sramotno doigral svojo, še bolj sramotno vlogo. Napredne sile v svetu in v Italiji se vedno bolj uveljavljajo. Z njihovo zmago bo zmagala dejanska enakopravnost med narodi.

Spomenik padlim borcem JLA na vojaškem pokopališču v Trstu.

ISKANJE POTI K MIRU

**Pregled političnih dogodkov
v letu 1955 do novembra**

Že nekaj let izražamo v vsakem našem koledarju željo in prepričanje, da so najhujši časi povojne napetosti in hladne vojne že mimo, da se mednarodni odnosi polagoma urejajo na boljši in trajnejši osnovi, da upanje v mir in varnost, ki edina lahko zagotovita svetu in človeštvu napredek in blaginjo, vendarle postaja stvarnost. Obenem smo lahko ob koncu zadnjih let ugotavljali, da je letni obračun kljub vsem nevšečnostim, ki nikoli ne manjkajo, vendarle pozitiven.

Letos je ta ugotovitev še mnogo bolj utemeljena kot zadnja leta, ko je bilo marsikateri trditvi nemara mogoče še očitati pretiran optimizem. Za leto 1955 pa smemo zapisati, da je bil v njem prebit led, da je vse tisto, kar se je poprej pripravljal in se kazalo bolj v posameznih, čeprav tudi važnih pojavih, postalo konkretna stvarnost, s katero mora danes računati vsakdo, ki se hoče resno ukvarjati z mednarodno politiko — celo tisti, ki jim tak razvoj ni nič kaj pogodu.

Od premirja na Koreji v letu 1953 je pot pripeljala do premirja v Indokini leta 1954. Takrat se je prvič od začetka druge svetovne vojne — lahko pa bi tudi rekli, od njenih glasnikov v Abesiniji in Španiji — zgodilo, da so povsod na svetu utihnili topovi. Danes tega sicer ne moremo več trditi, kajti poleg kolonialističnega »upora« v Kostariki vzplamteva boji, zdaj z večjo, zdaj z manjšo silovitostjo na mnogih nesamosojnih področjih, predvsem v francoski Severni Afriki — toda upati smemo, da bo obenem s pritiskom samega miroljubnega mednarodnega razvoja prevladalo razumevanje zahtev in potreb sedanjega časa vsaj v tolikšni meri, da se ta področja ne bodo spremenila v novo Indokino. Tu in tam se dogajajo resnejši incidenti tudi na Srednjem vzhodu, na časni meji med Izraelom in arabskimi državami, predvsem z Egiptom; pa tudi tu kaže, da bo igra velesil, ki je predvsem odgovorna za te neljube dogodke, mogla v čedalje manjši meri kvarno vplivati na odnose med malimi državami in ovirami nji-

hovo hotenje po resnično neodvisni politiki.

Ko se je položaj na Daljnem vzhodu, današnjem najbolj neurejenem svetovnem področju (te neurejenosti pa je predvsem kriva tista politika, ki noče priznati tamkaj nastale nove stvarnosti in jo poskuša ovirati v njenem razvoju ali jo celo zadušiti in spremeniti na staro) toliko uredil, da vsaj ni več oboroženih spopadov in da se je tudi zmanjšala nevarnost izbruha novih, je Ženeva lahko spet postala prizorišče novega važnega mednarodnega dogodka. Gotovo je ženevska konferenca o Indokini leta 1954 omogočila sestanek ženevske konference štirih velikih leta 1955. V tem smislu je bilo nekako simbolično dvojje — prvič izbira Ženeve za kraj konference načelnikov vlad, drugič pa začetni odpor tistih sil v ZDA, ki še niso mogle prebaviti indokitajskega premirja in s tem zmage politike pogajanj in sporazumevanja nad politiko sile, proti Ženevi kot kraju sestanka. In dejansko je v Ženevi tudi letos, in to še v mnogo večji in splošnejši meri kot lani, zmagal duh mirnega urejanja sporov in mednarodnega sodelovanja.

»Ženevskega duha« je z navdušenjem pozdravilo vse svetovno javno mnenje, saj je bil znak, da se je v mednarodnih odnosih nekaj spremenilo in se preokrenilo, in obenem najboljši obet, da se bo razvoj nadaljeval po novi poti. Najodločnejše potrdilo je dobil »ženevski duh« mesec dni kasneje — spet v Ženevi. Na mednarodni konferenci za uporabo atomske energije v miroljubne namene je prišlo do skoraj nepričakovano obsežne izmenjave znanstvenih izkušenj med vsemi državami, zlasti med ZDA in ZSSR, in to na področju, kjer je še nedavno vsak najneznatnejši podatek veljal za najstrožje državno tajnost. To pa ni le znak za dejansko izboljšanje mednarodnih odnosov, temveč v prvi vrsti glavni pogoj, da se bo ta še pred kratkim nesluteni ogromni vir energije lahko sčasa res uporabljal v napredek človeštva in mu dal povsem nov zagon.

Res je, štirje veliki v Ženevi niso rešili nobenega vprašanja, kar jih je bilo pred

njimi. Toda to bi bilo po skoraj desetih letih hladne vojne ne le skrajno nerealistično pričakovati, temveč bi se tudi lahko izvršilo samo v obliki nenadne medsebojne mešetarske kupčije veselil, ki bi nosila v sebi samo kal novih sporov in zapletljajev. Ne gre le za to, da so se najvažnejša vprašanja v povojnih letih toliko zapletla (in mnoga med njimi so v bistvu stara že desetletja, čeprav se pojavljajo danes v novi obliki), da sta za njihovo rešitev potrebna čas in potrpljenje, temveč tudi za to, da je spričo dejstva, da velenje ne morejo več same krojiti usode sveta (in kako so jo krojile, kaže krvava zgodovina zadnjih desetletij) in morajo čedalje bolj upoštevati tudi želje in interese malih in manj močnih držav, s tem pa tudi interese sveta kot celote, proces urejanja mednarodnih odnosov nujno počasnejši, zaradi odpora nosilcev starih privilegijev tudi dolgotrajnejši — zato pa edino pravilen, edini sposoben, da se človeštvo lahko za dolgo dobo, če že morda ne za vedno, izogne novim vojnām.

Toda če veliki v Ženevi niso rešili nobenega vprašanja in če tega tudi ni bilo mogoče pričakovati od jesenskega ženevskega sestanka štirih zunanjih ministrov, so vendarle postavili svoje medsebojne odnose na novo osnovo, katere glavna značilnost so začetki vzajemnega sodelovanja in vsestranska pripravljenost na pogajanja in mirno reševanje sporov in vprašanj — ne pripravljenost le v besedah, proglašena s propagandističnih tribun, temveč dejansko, in stvarnosti, saj drugače končno danes res ni več mogoče, če ne kdor koli od velikih tvegati tudi zase atomske-

ga razdejanja in smrti. Hitrost nadaljnje- ga razvoja, oblike in večja ali manjša težavnost reševanja spornih vprašanj in urejanja mednarodnih razmer bodo sorazmerni s tem, koliko bo prevladovala ta dejanska pripravljenost, skratka, koliko bo živ in tvoren »ženevski duh«.

Seveda ni mogoče pričakovati, da bi se »ženevski duh« kar čez noč povsem uveljavil. Že takoj po Ženevi je bilo slišati v ZDA svarila pred »pretiranim optimizmom«; glasniki teh svaril so postale tudi nekatere uradne osebnosti. Obenem je bilo opaziti v mednarodnih odnosih znake, ki so dejansko kazali na upadanje pozitivnega ozračja navdušenja, obenem pa določeno ponovno zaostroitev cziroma ustalitev na lastnih pozicijah. Mislimo, da kaže tu ločiti dvoje: nekako razumljivo poudarjanje lastnega stališča pred začetkom konkretnih pogajanj in obenem poskuse za utrjevanje svojih pozicij, na drug strani pa tudi bojazen pred pomiritvijo. O strahu bolj ali manj znanih skupin nazadnjaških krogov od ameriške republikanske desnice do poraženih ali majavih predstavnikov starega reda zlasti na Daljnem vzhodu pa tja do Vatikana ni treba posebej izgubljeni besed, saj je prav tako razumljiv kot škodljiv, čeprav po sili razvoja čedalje bolj potisnjen v ozadje. Bolj zanimiva je bojazen pred prehitro pomiritvijo, ki se pojavlja pri tistih, ki bi se sicer hoteli izogniti vojni katastrofi, ki pa obenem pri hitrih spremembah ne bi hoteli izgubiti ne svojih političnih, kolonialnih, gospodarskih ali družbenih koristi ne možnosti, da črpajo velik del svoje veljave iz vloge posredovalca med glavnima spornima strankama.

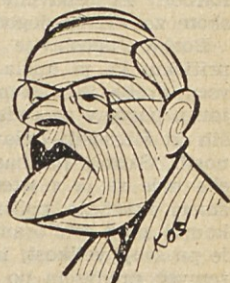
Antoine Pinay

Vjačeslav Molotov

Harold Macmillan

John Foster Dulles

Mislimo, da je iz tega mogoče razumeti lep del sedanje angleške politike.

Nedvomno je, da so k sedanjemu ugodnemu razvoju v veliki meri prispevale spremembe, ki so se od Stalinove smrti čedalje odločneje očrtavale v sovjetski politiki. Poleg olajšanega medsebojnega dvogovora med Vzhodom in Zahodom je imela ta sprememba tudi zelo važen posredni rezultat, da je izbila najmočnejše orožje iz rok načelnih sovražnikov vsake pomiritve in zagovornikov preventivnih vojn in deljenja sveta na nespravljive ideološke bloke na Zahodu, zlasti v ZDA. Razni MacCarthyji so nenadoma utonili v pozabo, Knowlande komaj še kdo posluša. Pozivi na križarsko protikomunistično vojno, ki so v času neposredne vojne nevarnosti in grožnje stalinskega ekspanzionizma uspevali mobilizirati naravni nagon po samohranitvi pri velikem delu javnega mnenja, zlasti v ZDA, se danes slišijo kot moteča disonanca v močno in upravičeno vzklicem upanju, da je mir ne le mogoče ohraniti, temveč ga tudi razviti iz sedanje faze premirja med oboroženimi tabori v resnično sodelovanje in koeksistenco.

Poseben pomen lahko v okviru izpreminjanja zunanje politike ZSSR pripišemo beograjskemu obisku Hruščeva in Bulganina. Kot je pred sedmimi leti začetek napadalnega pritiska na Jugoslavijo pomenil najbrutalnejši izbruh stalinske ekspanzivnosti in je obenem tudi največ škodoval mednarodnemu ugledu ZSSR, tako je pomenilo potovanje najodgovornejših sovjetskih državnikov v Beograd najzgovornejši obračun s stalinsko preteklostjo in obenem — kot so v Moskvi očitno dobro razumeli — najboljšo in edino zanesljivo pot za ponovno pridobivanje zaupanja svetovnega javnega mnenja v iskrenost nove politike. Obenem pa nam šele ta dogodek omogoča boljše vrednotenje ogromnega pomena, ki ga je imela borba jugoslovanskih narodov za neodvisnost pred vsakim pritiskom za razvoj dogodkov v svetu.

Borba Jugoslavije proti napadalnemu pritisku, ki je imela tako širok odmev v vsem svetu, je obenem prispevala k ustvarjanju pogojev za čedalje večjo vlogo manjših in šibkejših držav v mednarodnih odnosih. Skoraj na nasprotni strani zemeljske oble se je v istem času in v podobni smeri razvijala politika države, ki se je komaj pred leti osamosvojila, ki pa se ne le po svoji velikosti in številu prebivalstva, temveč predvsem po zaslugi svoje politike v prid miru, koeksistence in normalizacije razmer, v svojem delu sveta vse bolj uve-

ljavlja kot eden izmed najvplivnejših činiteljev v mednarodnem življenju. Potovanje maršala Tita v Indijo in Burmo ter obiska Nehruja in U Nuja v Jugoslaviji so v splošno korist tesneje povezali politiko držav, ki se izven blokov in proti politiki blokov borijo za pravilne mednarodne odnose. V podobni smeri se je po republikanski revoluciji začela razvijati politika Egipta, ki prav tako navezuje tesne stike z Jugoslavijo, Indijo, Burmo, Indonezijo in drugimi državami izven blokov.

Plod tega večletnega prizadevanja nekaterih nedavno še odvisnih ali kolonialnih držav je bila afriško-azijska konferenca v Bandungu. S tem je ta del sveta, ki je včasih v svetovni politiki pomenil samo toliko, kolikor so se tam križali interesi velesil, napravil še en odločen korak k aktivnemu sodelovanju v mednarodnem dogajanju. S tem pa se tudi položaj na svetovni politični šahovnici naglo in bistveno spreminja. Oba bloka, ki sta s svojimi medsebojnimi trenji nekoč izpolnjevala tako rekoč vse mednarodno dogajanje, sta sedaj sicer še vedno izraz dveh najmočnejših velesil in združujeta v sebi ogromno večino gospodarskega potenciala sveta, temeljito pa sta že izgubila svojo vseobsegnost, tako da so tudi nesoglasja med njima le še del, čeprav še vedno velik, svetovnih dogodkov. S tem pa je bila odbita najnevarnejša ost blokofske politike, ki že zaradi takšnega razvoja vedno bolj izgublja na svojem pomenu in na svoji utemeljenosti v mednarodnih razmerah.

Seveda pa pri tem obračunu lanskega leta in pogledu v prihodnost ne smemo prezreti tudi negativnih pojavov, ki ovirajo ugodni razvoj. Pri tem zadenemo najprej na neurejen položaj na Daljnem vzhodu, ki izhaja predvsem od tod, da se ZDA branijo priznati sedanjo stvarnost, izvirajočo iz kitajske revolucije. Prizadevanje, da se država s pol milijarde prebivalcev ohranja v osamelosti in da se ji onemogoča polnopraven pristop v mednarodno življenje, zlasti pa v OZN, zastruplja svetovno ozračje, obenem pa ustvarjajo stalno negotovost v prizadetem delu sveta. Da danes Daljni vzhod ni več nekaj odmaknjenega in tudi ne več zasebno lovišče velesil, je najbolje pokazalo dejstvo, da je bilo urejevanje razmer v Evropi mogoče šele po prenehanju korejske in indokitajske vojne.

Da je svet danes celota in da se praksa dvojne mere ne more več obnesti, morajo ugotavljati tudi razne kolonialne države. Če sta obe Ameriki lahko še v neki meri

svet zase in si tam lahko kakšna ameriška velika družba privoščiti tudi »protikomunistični« državni udar v Kostariki, pa je na primer vprašanje Severne Afrike na široko razgibalo svetovno javnost, kar je prišlo do otipljivega izraza tudi na zasedanju glavne skupščine Združenih narodov. Pač pa se je Anglija za las lahko še izognila razpravi o Cipru. Oba primera kažeta, s kakšno težavo — toda vendarle — si novo pojmovanje mednarodnih odnosov utira pot.

Vsekakor bitka za mirno koeksistenco še ni dokončno dobljena, toda zmaga se je že znatno nagnila na njeno stran. Grožnja vesoljnega uničenja, ki bi ga prinesla moderna atomska vojna, visi kot Damoklejev meč nad vladami in odgovornimi državni-

ki vsega sveta in jih sili, večkrat njihovim željam nakljub, k treznejši in preudarnejši politiki. Miroljubno javno mnenje vsega sveta postaja pri tem čedalje močnejši činitelj, ki je izsilil že marsikatero pozitivno odločitev. Zakoreninjene blokovske koncepcije, ideološki in drugi predsodki, težnje veseliti, da si ohranijo nadvlado nad svetom — trovratna obramba najreakcionarnejših razrednih interesov in še marsikaj — to vse so negativne tendence in sile, ki jih bo človeštvo moralo premagati na poti do trajnega, splošnega gospodarskega in socialnega napredka v miru. Toda sile, ki se za to borijo, so, kot nam kažejo dogodki, dovolj močne, da bodo boj zmagovito dobojevale.

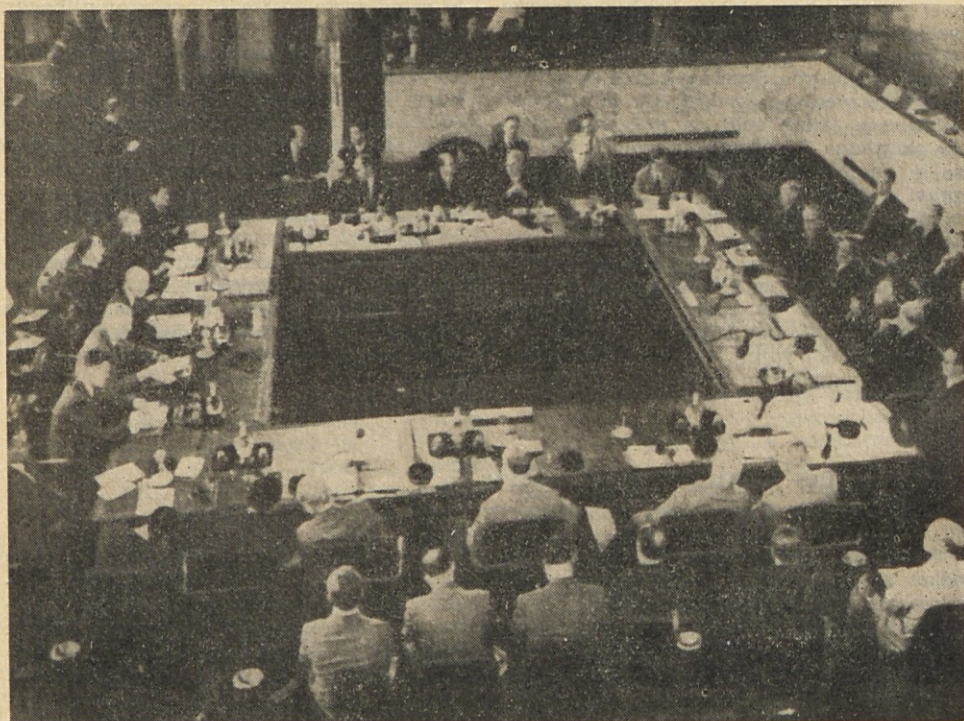
Glas razuma iz Ženeve

Sestanek štirih velikih je že prejšnje leto, odkar se je berlinska konferenca zunanjih ministrov bolj prekinila kot končala, nekako visel v zraku in verjetno so tudi vodilni državniki čutili njegovo neogibnost. Prav zato je tu in tam prihajalo do bolj navideznih in dejanskih zaostroitev, izhajajočih iz kristalizacije stališč in pozicij. Da je potem do konference lahko prišlo, in sicer v obliki sestanka načelnikov vlad, ne samo zunanjih ministrov, kot se je poprej govorilo, je bilo v sedanjih fazi mednarodnih odnosov nekako nujno, poleg splošnega zmanjšanja mednarodne napetosti, da je vsaka stran predvsem utrjevala svoje položaje.

ZDA so vodile veliko bitko za ratifikacijo pariških sporazumov, ki naj bi nadomestili prejšnje leto pokopane načrte o evropski vojski. Brez zapletljajev ni šlo in ratifikacijske listine so bile položene šele 5. maja, čeprav je Francija, zadnja, izvršila ratifikacijo že dober mesec poprej. Težave z ratifikacijo niso bile samo v Franciji; ker obsegajo pariške pogodbe tudi sporazum o Posarju, so se pojavili zapletljaji tudi v Zahodni Nemčiji, kjer je takoj po ratifikaciji v Bundestagu zadnje dni februarja skoraj prišlo do vladne krize. Adenauerju se je komaj posrečilo prepričati podkanclerja Blücherja, liberalca, da ni uresničil svoje grožnje in odstopil. V francoski narodni skupščini Fauru tudi ni šlo gladko, v italijanskem senatu pa je prišlo kar do pretepa, čeprav sicer izid glasovanja ni bil dvomljiv. Nove težave so nastale s pologom ratifikacijskih instrumentov, ker so Francozji zahtevali izpopolnitev sporazuma o Posarju.

Končno pa je Zahodna Nemčija 5. maja postala članica zahodnoevropske zveze in atlantskega pakta, obenem pa ji je Zahod priznal vso suverenost. ZSSR je odgovorila najprej z odpovedjo prijateljskih in zavezniških pogodb s Francijo in Italijo, ki so bile sklenjene še med vojno, nato pa s konferenco v Varšavi, med katero so vzhodnoevropske države med seboj sklenile vojaško zavezništvo, »vzhodni NATO«. Varšavska pogodba je bila podpisana dan pred podpisom avstrijske državne pogodbe; udeležena je tudi Vzhodna Nemčija, vendar v pogodbi obliki. Ustanavljanje vzhodnonemške vojske predvidevajo šele septembrski sporazumi, podpisani med Grotewohlovim obiskom v Moskvi, ki ga lahko imamo za pripravo na oktobrsko konferenco zunanjih ministrov v Ženevi.

Te utrditve obojestranskih pozicij pa ni bila edini dogodek pred sestankom štirih velikih. Tudi »štirje« sami so se v prvi polovici leta precej spremenili: od prejšnjih je ostal samo Eisenhower. V začetku februarja sta z razliko nekaj dni šla Mendes-France in Malenkov, prvega je šele čez dobra dva tedna zamenjal Faure, drugega pa kar hitro Bulganin. 5. aprila pa se je od državnih poslov poslovil stari Churchill, ki ga niso vrgla toliko leta kot potreba konservativne stranke, da gre s svežimi močmi na volitve; svoj delež je prispevala tudi objava jaltških dokumentov v ZDA, ki so jo nekateri razlagali tudi kot izraz želje določenih ameriških krogov, da z javnim prikazom mešetar-skih kupčij med Churchillom in Stalinom še

Posnetek z otvoritve ženevske konference štirih velikih.

v zadnjem trenutku omajajo zaupanje javnega mnenja v mednarodne sestanke.

Tako so se v Ženevi sestali Eisenhower, Bulganin, Eden in Faure. Konferenca je bila od 18. do 23. julija, pripravili pa so jo štirje zunanji ministri, ki so se junija sestali med jubilejnim zasedanjem ZN v San Franciscu. Po že običajni praksi je bilo tudi nekaj sestankov med zahodnimi zunanjimi ministri za vskladitev stališč. Moralno pa je potek konference pripravila, lahko rečemo, resolucija glavne skupščine OZN, sprejeta 25. junija v San Franciscu; resolucija je obsodila vojno in zahtevala miroljubna pogajanja kot sredstvo za reševanje mednarodnih vprašanj.

O sami ženevski konferenci in njenem programu je bilo že dovolj govora v uvodu, zato naj samo omenimo, da je vsak udeleženec prinesel nanjo svoje predloge: Eisenhower znani načrt o vzajemnem letalskem nadzorstvu med ZDA in ZSSR, Bulganin nekoliko razširjeni sovjetski načrt o razorožitvi, znan še z zasedanj razorožitvenega pododbora OZN, in predlog o evropski varnosti, ki predvideva najprej sporazum med zahodnim

in vzhodnim vojaškim sistemom, nato pa sklenitev splošne evropske pogodbe o kolektivni varnosti s sodelovanjem ZDA in postopno odmiranje vseh vojaških zavezništov. Eden svoj načrt o nevtraliziranem pasu sredi Evrope, Faure zanimiv načrt o uporabi prihrankov v državnih proračunih zaradi razorožitve za pomoč zaostalim področjem. Nadalje naj omenimo, da je vse seje konference označeval predvsem duh medsebojnega razumevanja in, skoraj bi rekli, prijateljstva, ki je omogočil, da so se vse nastajajoče težave sproti izgladile; tega duha so začeli označevati z imenom »ženevski duh«, ki še danes simbolizira željo, da bi se na tak način, mirno, s pogajanjem in z obojestransko pripravljenostjo na koncesije reševala vsa mednarodna vprašanja.

Ob zaključku konference so štirje veliki izdelali smernice za nadaljnje delo, ki je bilo prepuščeno zunanjim ministrom. Ugotovili so, da sta vprašanji evropske varnosti in Nemčije tesno povezani in da ju kaže obravnavati skupno; poleg tega naj se zunanji ministri ukvarjajo še z vprašanjem razoro-

žitve in z možnostmi za razširitev stikov vseh vrst med Vzhodom in Zahodom.

Ko se je Eden iz Zeneve vrnil v London, je sporočil, da bosta Bulganin in Hruščev prihodnjo pomlad obiskala London in da bodo angleški državniki ta obisk vrnili. Mnogo se je govorilo tudi o možnosti izmenjave najvišjih obiskov med ZDA in ZSSR, medtem ko sta Faure in Pinay prejela vabilo naj na jesen obiščeta Moskvo; izvedbo tega

načrta je zavlekla francoska trmoglavost zaradi Severne Afrike, ker je tudi ZSSR glasovala za vpis alžirskega vprašanja na dnevni red glavne skupščine OZN.

Zeneva sicer še ni sprožila hitre »verižne reakcije« pomirjenja, kot so nekateri napovedali, vsekakor pa je zanjo ustvarila vse potrebne pogoje. Ostalo bo odvisno od čuta odgovornosti državnikov.

Avstrija je dobila neodvisnost

Dogodek, ki je v največji meri pripomogel k tolikšni sprostitvi mednarodnega položaja, da je bila mogoča konferenca v Zenevi, je bila nedvomno sklenitev avstrijske državne pogodbe. 15. maja so zunanji ministri štirih velesil in Avstrije v dvorcu Belvedere na Dunaju, nekdanji rezidenci princa Evgena Savojskega, slovesno podpisali pogodbo, na katero je Avstrija čakala deset

let od konca vojne. Jeseni so zadnje okupacijske čete zapustile deželo, avstrijski parlament pa je potrdil njeno nevtralnost izven vsakršne oborožene zveze.

Predolgo bi bilo, ko bi naštevali vso zgodovino avstrijskega vprašanja od moskovske izjave leta 1943, ki je Avstriji obljubila obnovitev njene neodvisnosti. Na skoraj tri sto sejah se namestniki zunanjih ministrov šti-

Zunanji ministri Francije, SZ, Avstrije, ZDA in Anglije po podpisu pogodbe o neodvisnosti Avstrije.

rih velesil niso mogli sporazumeti o besedilu pogodbe, predvsem zato ne, ker v okoliščinah hladne vojne in mednarodne napetosti nihče ni mislil na to, da bi zapustil Avstrijo. Postopno izboljševanje mednarodnega ozračja pa je končno v nekaj mesecih pripeljalo do cilja.

Začelo se je za kulisami; podatki o tem nam seveda za sedaj še niso dostopni. Javni začetek pa moramo iskati v zadnjih dneh februarja: 24. februarja je avstrijski zunanji minister Figl izjavil, da namerava Avstrija po podpisu državne pogodbe ostati nevtralna in izven blokov. Takrat je Figl že moral vedeti, da je avstrijski veleposlanik v Moskvi Bischoff za naslednji dan povabljen k Molotovu. Sestanek se je ponovil 2. marca, tedaj kasneje pa je bilo o tem izdano kratko uradno poročilo. V svojem odgovoru na sovjetske predloge je avstrijska vlada 14. marca potrdila svoj namen, da ostane nevtralna in izrazila pripravljenost, da »sprejme vsako učinkovito jamstvo za svobodo in neodvisnost dežele, tudi pred nevarnostjo ponovnega »Anschlussa«.

Dogodki so se potem hitro vrstili. Kanceler Raab je javno pozval štiri velike, naj ne odlašajo več, 29. marca pa je sprejel vabilo Molotova, naj pride za vladno delegacijo v Moskvo. Nekaj dni kasneje so se vmešale zahodne velesile in predlagale avstrijski vladi, naj se v Moskvi zavzame za konferenco veleposlanikov, ki bi obravnavala

morebitne sovjetske predloge. Nedvomno je sovjetska pobuda zahodne vlade prehitela in njihova vloga je odtlej vplivala prej zaviralno kot pospeševalno. Raab je s podkanclerjem Schaerfom in zunanjim ministrom odpotoval v Moskvo, kjer je bil dosežen poln sporazum o vseh točkah, glede katerih je ZSSR dotlej zavirala sporazum o besedilu državne pogodbe. S skupnim avstrijsko-sovjetsko deklaracijo 15. aprila je bila dejansko odstranjena zadnja bistvena ovira za sklenitev državne pogodbe; v deklaraciji je Avstrija potrdila svojo nevtralnost, ZSSR pa se je za odškodnino odpovedala svojim pravicam do bivše nemške imovine v Avstriji, ki je obsegala med drugim bogata naftna področja pri Zistersdorfu, donavsko plovno družbo in številna industrijska podjetja.

Vendar je bila na željo zahodnih velesil najprej sklicana konferenca veleposlanikov štirih velikih in Avstrije, ki je zasedala na Dunaju vse do 14. maja, ker so se v zadnjem trenutku še pojavile težave, ki jih je povzročalo predvsem zanimanje ameriških in angleških petrolejskih družb za avstrijski petrolej. 15. maja pa je bila državna pogodba končno podpisana.

V času splošnega pomirjevanja pa je manj razveseljivo, da se je washingtonski in rimski vladi zdelo primerno premestiti ameriške okupacijske čete, ki so se morale umakniti iz Avstrije, v Italijo in jih celo oborožiti s taktičnim atomskim orožjem.

Hruščev in Bulganin v Beogradu

V letu, ki nikakor ni bilo revno z dogodki, je verjetno najbolj senzacionalno odmevala vest, ki se je razširila v poznih večernih urah 14. maja: v Moskvi in Beogradu je bilo obenem objavljeno, da bosta konec meseca prišla na obisk v Beograd predsednik sovjetske vlade Bulganin in prvi sekretar CK KP ZSSR Hruščev v spremstvu Gromika in drugih visokih sovjetskih funkcionarjev. Vest je bila kljub opaznim spremembam v sovjetski politiki in kljub precejšnjemu napredku, ki je že bil dosežen v normalizaciji odnosov med Jugoslavijo in ZSSR (tako je bil v začetku januarja podpisan med obema državama obsežen trgovinski sporazum), tako senzacionalna, ker je bila v diametralnem nasprotju s prakso, ki je bila uvedena junija 1948 z resolucijo Kominforma.

26. maja je sovjetska delegacija prispela v Beograd. Važnost njenega potovanja je

podčrtalo tudi dejstvo, da so se od delegacije pri odhodu iz Moskve poslovili predsednik Prezidija Vrhovnega sovjeta Vorošilov ter Kaganovič, Molotov, Malenkov, Pervuhin, Suslov, Pospelov in drugi najvišji sovjetski voditelji. Na letališču je sovjetsko delegacijo pričakal maršal Tito s Kardeljem, Pijadom, Rankovičem in drugimi jugoslovanskimi voditelji, na katere so včasih letele najhujše obtožbe. Važnost dogodka je še bolj podčrtala cela vojska tujih novinarjev, ki se je za to priložnost zbrala v Beogradu.

V svoji izjavi na beograjskem letališču je Hruščev pozdravil jugoslovanske voditelje z »dragimi tovariši« in med drugim dejal: »Mi iskreno obžalujemo to, kar se je zgodilo, in odločno zavračamo vse, kar se je nakopičilo v tej dobi.« Dejal je, da so v ZSSR temeljito proučili material, na katerem so temeljile takratne žalitve proti

Prihod Hruščeva, Bulganina in Mikojana na beograjsko letališče.

jugoslovanskim voditeljem in ugotovili, kot je zatrdil Hruščev, da so te materiale sfabricirali sovražniki ljudstva in agenti imperializma, kot Berja, Avakumov in drugi. Hruščev je v svoji dolgi izjavi večkrat omenil Lenina, Stalina pa niti enkrat.

Po razgovorih med sovjetskimi in jugoslovanskimi voditelji sta 2. junija 1955 maršal Tito in predsednik sovjetske vlade Bulganin podpisala skupno izjavo, ki poudarja načela mirne koeksistence in sodelovanje med narodi, nevmešavanje v notranje zadeve drugih držav, iz katerih koli, tudi ideoloških vzrokov, vzajemnega spoštovanja suverenosti, neodvisnosti in enakopravnosti, odstranjevanje vseh oblik lažne propagande in dezinformacij, obsodbo vsake napadalnosti in vsakega poskusa, da se vsilj politična in gospodarska nadvlada drugim državam, ter priznanje, da politika vojaških blokov krepi mednarodno napetost in povečuje nevarnost vojne. Obe delegaciji sta se tudi sporazumeli o potrebi krepitve medsebojnih odnosov na teh področjih in da bosta olajševali sodelovanje družbenih organizacij obeh držav

»s stiki, izmenjavo socialističnih izkušenj in svobodno izmenjavo mišljenj«.

Beograjski obisk in izjava nedvomno pomenita veliko uveljavljenje jugoslovanske politike neodvisnosti in aktivnega prizadevanja za miroljubno sodelovanje. Toda prav tako zgrešeno, kot bi bilo trditi, da se Jugoslavija s tem vrača v vzhodni blok, bi bilo pritrditi prav tako zainteresiranim trditvam velikega dela zahodnega tiska o »sovjetski kapitulaciji«. Če pa že dogodka ne bi mogli razložiti drugače kot z zmago tega ali onega, bi najrajši rekli, da kaže na zmagovanje pravilnega gledanja na svetovni politični in družbeni položaj in lastno vlogo nad stalinskimi koncepcijami v sami ZSSR, s tem pa seveda tudi zmago načel, ki jih že ves čas zastopa jugoslovansko vodstvo in zaradi katerih se je tudi znalo in moglo upirati tako nezaslišanemu pritisku.

Od obiska Hruščeva in Bulganina v Beogradu je prišlo še do izmenjave parlamentarnih delegacij med obema državama, do tesnih kulturnih stikov in medsebojnih obiskov umetnikov (beograjsko »Kolo« je

iz Moskve potovalo tudi na Kitajsko in tam gostovalo z velikim uspehom), do pogostih športnih stikov itd. V septembru pa so bili v Moskvi sklenjeni obširni gospodarski sporazumi, ki predvidevajo med drugimi tudi večja sovjetska investicijska in devizna posojila. Sovjetska vlada je ponudila Jugoslaviji tudi pomoč na področju uporabe atomske energije v miroljubne namene.

Normalizirajo se tudi odnosi med Jugoslavijo in ostalimi vzhodnoevropskimi državami, čeprav tu in tam ne gre brez te-

žav. Med take države je treba prišteti prekinitev finančnih pogajanj med Jugoslavijo in Madžarsko za ureditev madžarskih obveznosti izpred enostranske prekinitve medsebojnih gospodarskih odnosov in zaradi nje. Vendar kaže, da bodo tudi te težave rešene, kot so bile urejene s Sovjetsko zvezo. Nekoliko počasneje se odklikajo od stališča, ki so ga pod stalinskim pritiskom zavzele leta 1948, tudi nekatere zahodne komunistične partije, vendar je tudi v tem okviru Vidalijev primer edinstven fenomen.

Potovanja miru

Kmalu po obisku sovjetske delegacije sta prispela v Jugoslavijo dva državnika, ki ju je jugoslovansko ljudstvo pozdravilo z največjim navdušenjem in z vsemi simpatijami: v začetku junija predsednik burmanske vlade U Nu, v začetku julija pa predsednik indijske vlade Nehru.

Nehru je prispel v Beograd na velikem mirovnem potovanju, ki ga je vodilo najprej v Moskvo, nato skozi Prago in Dunaj v Beograd, skozi Rim v London in od tod skozi Kairo nazaj v Indijo. V Sovjetski zvezi se je Nehru mudil skoraj tri tedne, govoril je na velikem zborovanju v Moskvi, 23. junija pa je bila objavljena skup-

na sovjetsko-indijska izjava, ki poudarja znanih pet načel koeksistence, prvič slovesno formuliranih v izjavah Nehru-Tito in Nehru-Cuenlaj. Obenem je bilo objavljeno, da je maršal Bulganin sprejel vabilo, naj obišče Indijo.

V Beogradu je Nehru govoril v narodni skupščini in med drugim dejal, da je politika koeksistence v dobi atomskega orožja edina mogoča pot, da se ohrani mir in zagotovi napredek človeštva. Nadaljeval je, da načela, ki sta jih Indija in Jugoslavija proglasili v Novem Delhiju med obiskom maršala Tita, sprejema vedno večje število držav, kajti dovolj je groženj

in protigroženj z oboroževanjem, dovolj je politike, ki se izvaja glede na vojaške potrebe in ki temelji na strahu in mržnji. Noben odgovoren državnik ne more v današnjem položaju ignorirati vojaškega aspekta, toda nobena razumna oseba ne more sedaj misliti na rešitev katerega koli vprašanja s silo. Nuklearno orožje je to dobo za vedno pokopalo, je dejal Nehru.

V Londonu je imel važne razgovore z Edenom tik pred ženevsko konferenco, kot je tudi mogoče soditi, da je imel obisk indijskega državnika v Moskvi pozitiven vpliv na sovjetsko politiko tudi na ženevskem sestanku. V Kairu pa se je

S svečanega sprejema Nehruja pri maršalu Titu.

Nehru in Bulganin podpisujeta v Kremlju skupno izjavo glede Daljnega vzhoda.

Nehru razgovarjal s predsednikom egiptovske vlade Naserjem.

Nehrujeva mirovna pot je bila zelo podobna drugi, pol leta starejši. V decembru in januarju je maršal Tito obiskal Indijo in Burmo. Med obiskom v Novem Delhiju je bila podpisana svečana izjava o načelih koeksistence, na katero se je skliceval tudi Nehru v omenjenem govoru in ki so bila nato tudi vključena v beograjsko-jugoslovansko-sovjetsko deklaracijo. Indijsko ča-

sopisje je poudarilo, da je sprejem, ki ga je indijsko ljudstvo priredilo predsedniku FLRJ, tako prisrčen tudi zato, ker je to prvi evropski državnik, ki prihaja v Indijo kot prijatelj in borec za mir, ne pa kot osvajalec. Na povratku se je maršal Tito med vožnjo skozi Sueški prekop razgovarjal z egiptovskim ministrskim predsednikom Naserjem, v začetku leta 1956 pa bo uradno obiskal Egipt in zatem Etiopijo, povabljen pa je tudi v Francijo in Izrael.

Azijske države v borbi za mir, enakopravnost in konec kolonializma

Pomen politične vloge azijskih in afriških držav in njihovo voljo po politiki miru in mednarodnega sodelovanja ne glede na medsebojne razlike je še posebej podčrtala konferenca v Bandungu v Indoneziji. Prav v tem so dale mlade azijske in afriške države poučen zgled vsemu svetu: čeprav so med njimi velike razlike v notranji ureditvi in družbenem ustroju in v gledanjih na razna politična vprašanja, so vendarle znale najti skupno govorico in ustvariti osnovo za soglasne sklepe o najvažnejših vprašanjih, ki tarejo ta del sveta. Razumljivo je, da je bila predvsem odločna in brezkompromisna njihova obsodba kolonializma in rasizma, se pravi tistih sil, ki so doslej vsiljevale temu delu sveta zatiranje, zaostalost in politično nemoč.

Uvod v ženevsko konferenco je bil hanguški sestanek štirih najvidnejših afriško-

azijskih politikov — Nehruja, U Nuja, Čuenlaja in Naserja, ki so se večkrat posebej sestali tudi med samo konferenco. Zaradi sodelovanja Čuenlaja je bila konferenca še posebej zanimiva in važna, saj je prav zaradi neurejenega mednarodnega položaja Kitajske, ki je posledica trmoglavega ameriškega stališča, neurejen tudi ves položaj na Daljnem vzhodu. V svojem govoru med bandunško konferenco je Čuenlaj poudaril, da je kitajska vlada pripravljena začeti pogajanja z ameriško vlado za zmanjšanje napetosti na Daljnem vzhodu, zlasti na področju Formoze. Predlagal je tudi sklenitev sporazuma med Kitajsko in Veliko Britanijo, ki bi temeljil na načelih koeksistence in kakršnega je Kitajska že sklenila z Burmo in Indijo.

Zaključna izjava bandunške konference poudarja potrebo spoštovanja načel Zdru-

Protestni pohod indijskih množic v portugalsko posest Goa, ki leži na indijskem ozemlju.

ženih narodov in pravic človeka, priznanje rasne in narodne enakopravnosti, obravnavanje vseh mednarodnih sporov po mirni poti, pospeševanje medsebojnega sodelovanja ter odpoved groženj z napadom o uporabi sile in vključevanja v vojaške dogovore v korist kake velesile.

Določeni zahodni krogi, zlasti ameriški, so sprejeli bandunško konferenco kot zelo neljub dogodek, in tudi na sami konferenci je prišlo do nekaterih nastopov držav, ki so najtesneje povezane z ameriško politiko, kot Filipinov in Siam. Vendar so tudi te države glasovale za vse sklepne resolucije in izjave. Na poti v Bandung pa se je ponesrečilo letalo, ki je prevažalo del kitajske delegacije. Kot je ugotovila kasnejša preiskava britanskih oblasti v Hong-Kongu, je bila nesreče kriva sabotaža, katere dolžijo Cangkajškove elemente.

Stvarnost Daljnega vzhoda

Kot rdeča nit se vleče skozi naš pregled omenjanje vprašanj Daljnega vzhoda in nujnosti, da se v korist miru v svetu ta vprašanja uredijo. Ta vprašanja se imenujejo različno, od indokitajskega do korejskega, od ameriških ujetnikov do Formoze. Skoraj za vsa pa je osnova v tem, da je na Kitajskem z zmagovito revolucijo proti propadlemu Cangkajškovega režimu nastala nova država, ki z vso pravico terja ne le one mrvice pravic in mednarodnega vpliva, s katerimi se je zadovoljeval Cangkajšek, temveč vlogo, ki pripada državi z več kot 500 milijoni prebivalcev, ki ji je bil poleg tega priznan naslov velesile. Absurd je, da nastopa kot stalni član Varnostnega sveta, torej kot velesila, Cangkajškov režim, ki se še na Formozi vzdržuje samo z ameriško pomočjo,

in da dejanska vlada Kitajske ni niti zastopana v Združenih narodih.

Prizadevanje za ureditev položaja na Daljnem vzhodu je skratka prizadevanje za ameriško priznanje pekinške vlade in za njeno zastopstvo v OZN. Tudi angleški zunanji minister Mac Millan je poudaril na jesenskem zasedanju glavne skupščine OZN, da je sprejem Kitajske med Združene narode pogoj za rešitev vprašanj Daljnega vzhoda, čeprav je obenem diplomatsko menil, da še ni prišel čas za razpravo o kitajskem predstavištvu.

Kratko po ženevski konferenci se je zdelo, da bo prišlo do hitrega preobrata in da se bodo odnosi med ZDA in Pekingom kmalu normalizirali. 1. avgusta so se namreč v Ženevi začeli kitajsko-ameriški razgovori, ki pa so se zataknili ob vprašanju ameriških

ujetnikov na Kitajskem, ne morda zaradi pomanjkanja pekinške dobre volje, temveč zaradi ameriške zahteve, da Kitajska najprej izpusti vse Američane, potem šele bodo mogoča nadaljnja pogajanja, ki obsegajo tudi načrte za sestanek na ministrski ravni, praktično med Dullesom in Čuenlajem. S takimi poskusi poudarjanja neke namišljene superiornosti res ni mogoče priti daleč.

Na drugi strani o pomanjkanju kitajske dobre volje res ni mogoče govoriti, prav tako pa tudi ne o pomanjkanju posredovalnih poskusov. Med te lahko štejemo potovanje glavnega tajnika OZN Daga Hammarskjolda v Peking, zlasti pa obisk Krišne Menona na Kitajskem; po tem obisku je bil izpuščen del ameriških vojnih ujetnikov, letalcev, ki so jih kitajske oblasti obsodile zaradi vohunstva. Ostali vojni ujetniki (vsega jih je bilo komaj kaj več kot deset) so bili izpuščeni še pred začetkom ženevskih razgovorov, nato pa so Kitajci začeli postopoma izpuščati tudi zaprte civiliste. Eden med njimi je napravil ameriški vladi kaj slabo uslugo, saj je po prihodu iz Kitajske priznal, da se je res ukvarjal z zbiranjem vohunskih podatkov.

Vendar pa moramo z zadovoljstvom ugotoviti, da so se razgovori vsaj začeli, čeprav napredujejo po polzevo, in da torej kaže, da se ne bodo več vrnili burni zimski meseci, ko so prihajala iz Formoške ožine razburljivost poročila in ko so nekatere ameriške osebnosti dajale nič manj razburljive izjave. Preobrat je verjetno nastopil na konferenci SEATO v Bangkoku, ko se Dullesu ni posrečilo pridobiti ostalih članic zveze za »bolj

Izkrčevanje ameriškega orožja za Čangkajška na Formozi

trdo» politiko do Kitajske; prav tako so se takrat končali brez sporazuma razgovori med Dullesom in Edenom, ko je Dulles, po vsem sodeč, hotel doseči širšo akcijo za proglasitev Kitajske za napadalko. Razgovori o Formozi se sicer še niso začeli, toda dejansko je v ožini zavladal mir.

Drugo žarišče nevarnosti je Koreja, kjer Singman Ri očitno poskuša preprečiti vsako pomirjenje na Daljnem vzhodu, grozi celo z obnovitvijo vojne in organizira demonstracije proti članom nevtralne komisije za premirje. Ugotoviti je treba, da mu tokrat za njegove prenapete načrte ni uspelo dobiti

ameriške podpore. Vre tudi v Vietnamu, kjer se poleg notranjih nasprotij očitno kosata še ameriški in francoski vpliv. Posledica vseh zmešnjav je, da eno izmed glavnih določil ženevskega premirja, začetek razgovorov med Severnim in Južnim Vietnamom za izvedbo splošnih volitev v vsej deželi, ni bilo izvedeno v pravem času, to je do 28. julija.

Z Daljnega vzhoda omenimo še to, da so se začela pogajanja med Sovjetsko zvezo in Japonsko za obnovitev medsebojnih odnosov in da le počasi napredujejo. Na drugi strani ima Japonska težave z ZDA, ker ni v vsem voljna ugoditi ameriškim

Predsednik Vietminha Hočiminh in Čuenlaj

željam glede oborožitve v okviru splošnih ameriških strateških načrtov v tem delu sveta. Dejansko se škodljivost politike vojaških blokov danes nikjer tako močno ne odraža kot na Daljnem vzhodu, kjer je

zato tem težje pričakovati popolno normalizacijo, dokler v Washingtonu ne bodo uvideli, da se je blokovska politika preživela in da strateški oziri ne morejo biti osnova za resnično ureditev razmer na svetu.

Severna Afrika zahteva neodvisnost

Kot nadaljnjo oviro za svetovno pomirjenje smo omenili položaj v Severni Afriki, kjer naravne težnje narodov po neodvisnosti in enakopravnosti zadevajo ob trmasto francosko vztrajanje na kolonialističnih stališčih. Ta trma je škodljiva tako za splošne koristi kot za samo Francijo: spomnimo se na eni strani, da je zaradi Afrike padla najsposobnejša povojna francoska vlada (Mendes-Franceova) in na drugi strani, da je zaradi glasovanja o Alžiru Francija zapustila zasedanje glavne skupščine OZN, Faure pa je odložil svoje potovanje v Moskvo; ko bi bila zaradi Afrike padla tudi Faurova vla-

da, bi bila ženevska konferenca zunanjih ministrov najbrž odložena. Koliko vse to škoduje francoskemu ugledu, pa je razvidno že iz dejstva, da mora biti država s tolikšnimi tradicijami svobode in demokracije upravičeno postavljena na mednarodno zatožno klopo zaradi severnoafriške politike. In še: če ne bo znala francoska vlada res mogoče ravnati, se utegne Severna Afrika kaj lahko spreveriti v novo Indokino.

Sicer pa je mogoče ugotoviti, da se položaj nekoliko popravlja. V Tuniziji so se začeli izvajati sporazumi, ki jih je dosegel že Mendes-France, in položaj v tem protekto-

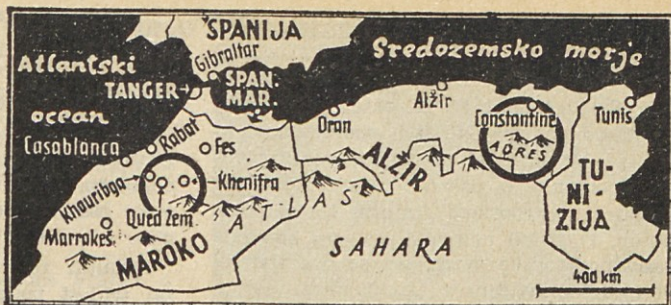

Francoski policisti nadzorujejo gibanje oseb v mestu Constantine v Alžiru.

ratu je odtlej miren. Morda je bil tunizijski zgled hrabril en za politiko francoske vlade do Maroka kjer so prejšnje desničarske vlade položaj neizmerno zapletle z odstavitvijo sultana Ben Jusafa in z imenovanjem poslušnega Ben Arafе za njegovega namestnika. Čeprav ne brez težav — ki so jih predvsem ustvarjali Francozi v Maroku in sami krajevni predstavniki vlade — je Ben Arafа končno odpotoval, namesto njega pa je bil imenovan regentski svet, na katerega je pristala tudi maroška demokratična stranka. S tem je bila ustvarjena osnova za nadaljnje pomirjenje. Toda da se je Pariz zganil, je moralo priti do strahovitih neredov, ki so opozorili vse svetovno javno mnenje na Maroko: med julijskimi neredi v Casablanci, ki so jih povzročili pogromi francoskih kolonistov proti domačinom, je bilo po uradnih poročilih 32 mrtvih in 254 ranjenih, po vesteh časopisnih in agencijskih dopisnikov pa je bilo mrtvih več sto.

Krvava žetev se nadaljuje tudi v Alžiru, kjer je položaj še bolj zapleten, ker je pokrajina formalno vključena v obliki treh departmajev v samo Francijo, na kar se je Pariz tudi skliceval, ko je odrekal OZN pravico in pristojnost, da o tem »notranjem« vprašanju razpravlja. Toda, tudi če ne bi bilo poročil o bojih in krvavih pokolih, meče na to formalno vključenost v Francijo čudno luč že dejstvo, da veljata v treh alžirskih departmajih dve volilni komori, tako da voli milijon priseljenih Francozov enako številu poslancev kot devet milijonov domačinov.

Tem mislim o položaju v Severni Afriki lahko dodamo še nekaj besed o položaju na Srednjem vzhodu, kjer vzbuja zaskrbljenost predvsem napetost med Izraelom in arabskimi državami, predvsem Egiptom. Položaj je skrajno zapleten, toda verjetno ne zadenejo daleč od resnice tisti, ki ga pripisujejo ameriškim poskusom, da tudi na tem področju na vsak način vsili organiziranje vojaškega sistema in da čim bolj izolira ali celo prisili k popušcanju Egipt, ki se kot najmočnejša in politično najsamostojnejša arabska država upira tem načrtom in izvaja precejšen vpliv tudi na ostale arabske države. Turško-iraški pakt, ki se mu je v oktobru pridružil

V krogih so označena žarišča borb v Alžiru in Maroku

tudi Iran (morda je zdaj jasen še en razlog, zakaj je moral pasti Mosadek), gotovo ni prispeval k razčiščenju ozračja.

Zaradi poskusov osamitve in diktiranja pogojev z Zahoda je bil Egipt prisiljen iskati sredstva za okrepitev svoje obrambe tam, kjer so mu jih ponudili brez pogojev, v okviru trgovinskega sporazuma. Našel jih je v CSR, ki bo dobavljala Egiptu težko orožje v zameno za bombaž. Nedvomno je bil to nov hud poraz Zahoda in njegovega prepočasnega razumevanja, da se svet spreminja.

Prizor iz državnega udara v srednjeameriški republiki Costarica.

V nekaj vrsticah od Posarja do Perona

V Posarju je bil 23. oktobra, na prvo obletnico podpisa pariških sporazumov, ki jim je bil priključen tudi francoski-nemški sporazum o posarskem statutu, referendum o evropskem statutu. Na referendumu, ki je bil pod nadzorstvom komisije zahodnoevropske zveze, sta se dve tretjini volilnih upravičencev izrekli proti evropskemu statutu, kar se lahko z drugim besedami razlaga — za Nemčijo. Glavna značilnost volilne kampanje je bila strumna organiziranost Nemčiji naklonjenih skupin in njihove propagande, ki je v marsičem spominjala na nacistične metode. Tudi med glavnimi eksponenti nasprotnikov statuta je bilo nekaj vidnih nekdanjih

hitlerjevskih prvakov. Preveč bi seveda bilo, ko bi dve tretjini Posarcev obdolžili nacizma — toda nedvomno in ne glede na dejansko vrednost druge alternative pomeni rezultat referenduma močno uveljavitev nemškega nacionalizma.

Rezultat referenduma je obenem pokazal trhllost poskusov »evropskega« reševanja mednarodnih vprašanj v sedanjem okviru »male Evrope« in njene specifične naloge v luči ameriške in vatičanske politike. Juridično ostaja zdaj v Posarju vse pri starem, to je, pri dejanskem francoskem nadzorstvu nad tem ozemljem. Toda Franciji naklonjena Hoffmannova vlada je takoj po referendumu odstopila, volitve pa

Glavni udeleženci atomske konference v Ženevi. Od leve proti desni: dr. Leuris (Kanada), prof. Perrin (Francija), dr. Rabl (ZDA), predsednik konference dr. Bhabha (Indija), prof. Skobelcin (SZ), dr. Cochroft (V. Britanija) in gen. De Mattas (Brazilija).

naj dajo novo vlado. Francija je pokazala pripravljenost, da se v luči novega položaja začnejo nova pogajanja z Bonnom, ta pa govori o iskanju nove rešitve v okviru evropskega sodelovanja, kar kaže, da Adenauer, vsaj za zdaj, ne bo preprosto zahteval priključitve ozemlja k Nemčiji. Toda v Posarju bo odslej Nemčiji naklonjena vlada, kar v znatni meri postavlja na glavo dosedanja položaj. Trenja med Francijo in Nemčijo, ki naj bi jih sporazum Adenauer-Mendès France o evropskem statutu za vedno odpravil, pa se bodo nadaljevala.

V Ženevi so se 27. oktobra sestali zunanji ministri štirih velesil in se v skladu z julijskimi sklepi in navodili štirih načelnikov vlad lotili konkretnega obravnavanja vprašanj, ki so bila še julija postavljena na dnevni red: 1. nemška združitev in evropska varnost; 2. razorožitev in omejitve oborožitve; 3. stiki med Vzhodom in Zahodom.

Kdor je od konference pričakoval konkretne rešitve, je seveda moral ugotoviti, da žetev zunanjih ministrov ni bila obilna. Toda vsi vemo, da so se ta vprašanja nakopičila v desetih letih hladne vojne in da so nekatera še precej starejša na primer periodično se ponavljajoče vprašanje razorožitve, vprašanje vloge Nemčije v urejenih svetovnih razmerah itd.). Pričakovati rešitev od tridentinske konference bi bilo preveč; to je bil šele začetek dolge vrste stikov in pogajanj v raznih oblikah in na raznih ravneh. In čeprav nekateri, ki jim je očitno do tega, da se ozračje hladne vojne in napetosti ohrani, vpijejo o neuspehu konference, moramo vendarle ugotoviti, da ni tako.

Prvič so se precej zblížala stališča ministrov v raznih vprašanjih, zlasti glede razorožitve in evropske varnosti, tu in tam je prišlo celo do enakosti gledanja. Stiki med Vzhodom in Zahodom se dejansko izboljšujejo, njihova popolna normalizacija pa je seveda odvisna tudi od postopnega odpravljanja nasprotij. Glede Nemčije so ministri lahko ugotovili samo to, kar je bilo treznemu opazovalcu jasno že poprej: vprašanje še ni zrelo za rešitev. Predvsem pa se je zgodilo prvič po dolgih letih, da so se ministri sestali z očitno voljo, da nekaj dosežejo, brez posebnih skritih namenov in predvsem ne z edinim ciljem, da napravijo iz neuspeha konference svoj propagandistični uspeh. Sicer tudi v Ženevi

Peron in njegov vojni minister gen. Lucero pred zrušitvijo peronističnega režima v Argentini.

propagandistični prijemi niso manjkali, zlasti ob vprašanju Nemčije, ko je sovjetska odklonitev očitno nerealistične zahodne teze služila za poskuse napačnega prikazovanja položaja. Ministrom pa je kljub temu treba priznati, da so se trudili, da bi se izognili neuspehu.

Med ženevsko konferenco ministrov je prišlo tudi do razgovorov o drugih vprašanjih: o Srednjem vzhodu, o Indokini, o sprejemu novih članov v OZN. Ni mogoče trditi, da so bili ti razgovori brezplodni; zlasti se je začel tajati led glede kandidatur v Združene narode. Nadalje so bili na dnevnem redu obiski: Pinay je obiskal bolnega Adenauerja v Bonnu in z njim govoril o posarskem vprašanju, Dulles pa je potoval v Madrid, na Dunaj in na Brío-

ne. Zlasti sestanku med Dullesom in maršalom Titom na Brionih pripisujejo velik pomen, kot tudi kaže poudariti uradni obisk podpredsednika Kardelja v Londonu in njegove razgovore z Edenom in MacMillanom.

V Argentini so imeli dokaj burno jesen: po večletnih razprtijah z washingtonsko vlado in po ostrem sporu s katoliško cerkvijo, ki se je formalno vnel zaradi zakona o razporoki in nato zaradi ločitve cerkve od države, za katerim pa so se skrivali mnogo bolj otipljivi interesi je vojaški upor odplaval še tako omahujočega Perona, ki se mu je posrečilo zbežati v inozemstvo. Perona, ki se je uveljavil predvsem s socialnimi reformami v korist delovnih slojev, je najbolj pokopal demagoški značaj njegove politike, ki razen nekaterih zunanjih reform ni imela socialne

vsebine. Sredi novembra pa je Peronovega naslednika generala Lonardija odnesel nov vojaški udar in položaj v Argentini je postal še bolj nepregleden.

Tudi v Braziliji ni šlo vse gladko. Odkar priljubljeni predsednik Vargas ni našel drugega izhoda pred pritiskom tujih monopolov, njihovih domačih zagovornikov in bolj ali manj prikritih mogočnih tujih podpornikov, kot da se je ustrelil, položaj v deželi nikoli ni bil povsem urejen. Uredile bi ga naj nove predsedniške volitve, na katerih je zmagal socialni demokrat Juscelino Kubiček, Vargasov duhovni dedič. Toda da bi bila Kubičkova volilna zmaga tudi dejansko uveljavljena, je bil potreben odločen nastop zagovornikov zakonitosti. Tudi v Braziliji položaj še ni popolnoma razčiščen.

Bogo Samsa

Tržaško gospodarstvo v novem političnem položaju

Preteklo leto je prineslo tudi v tržaškem gospodarstvu številne izpremembe, saj se je s povratkom Italije izpremenila politična uprava Trsta in so se tudi pri nas čutili ugodni vplivi mednarodne pomiritve.

Prav pod vplivom teh dogodkov je prišlo do delnega zboljšanja stanja v nekaterih sektorjih gospodarstva in do rešitve nekaterih perečih vprašanj. Tako se je pod vplivom mednarodne pomorske konjunktore kot neposredne posledice mednarodne pomiritve pričela reševati kriza tržaških ladjedelnic in so bile velike tržaške ladjedelnice ob koncu leta polno zaposlene. Izboljšanje odnosov med Italijo in Jugoslavijo pa je privedlo do sklenitve sporazuma o osebnem obmejnem prometu podpisanega v Vidmu.

Kljub temu pa je bila letna bilanca tržaškega gospodarstva še vedno žalostna. Preveč je še ostalo nerešenih gospodarskih vprašanj, da bi se lahko tržaško gospodarstvo postavilo na zdrave osnove in se izmotalo iz krize. Pa tudi vladni ukrepi

in pomoč so še vedno ostali le pri obljubah.

Brezposelnost in izseljevanje

Številni so znaki, ki govore o resni krizi tržaškega gospodarstva in med njimi moramo na prvem mestu omeniti izredno perečo brezposelnost. Uradne statistike govorijo, da se je število brezposelnih kljub množičnemu izseljevanju le rahlo zmanjšalo, medtem ko se je število zaposlenih celo znižalo. V septembru 1954 je bilo tako zaposlenih v industriji, trgovini in mornarici 86.969 oseb, v septembru 1955 pa 85.416 oseb.

Brezposelnost odraža celotno stanje gospodarstva, saj je posledica krize male industrije, trgovine, pomorstva in obrti. Vse to se je pokazalo na življenjski ravni tržaškega prebivalstva, ki je zaradi tega živelo slabše kot v preteklih letih. Tu je tudi vzrok za resnično bedo številnih družin. Po računih univ. prof. Giorgia Bonifacia je v Trstu najmanj 3600 družin, ki

žive v badi, in okrog 5500 družin, ki žive izpod minimalnih teoretično potrebnih izdatkov za preživljanje. Resnično stanje pa je še mnogo bolj žalostno, saj upoštevajo ti računi minimalne teoretične izdatke za preživljanje samske osebe v višini 16.000 lir na mesec, dvočlanske družine 28.000 in tročlanske 37.000 lir. Po teh računih ne doseže okrog 13 odstotkov tržaških ljudi tega nizkega življenjskega minimuma.

Ta žalostni položaj je privedel do množičnega izseljevanja tržaških delavcev iz Trsta v Avstralijo, pri čemer je seveda močno vplival tudi težavni položaj tržaškega gospodarstva na sploh in zlasti pomanjkanje vsake perspektive, da se bo stanje izboljšalo.

Samo od junija do oktobra se je lani izselilo iz Trsta v Avstralijo okrog 3450 oseb. V tem razdobju so odpule iz Trsta sledeče ladje s tržaškimi izseljenci na krovu:

3. jun. ladja »Toscanelli«	56 izseljencev
1. jul. ladja »Fairsea«	690 izseljencev
16. jul. ladja »Flaminia«	950 izseljencev
10. avg. ladja »Toscana«	730 izseljencev
24. avg. ladja »Aurelia«	124 izseljencev
7. sept. ladja »Toscanelli«	553 izseljencev
14. okt. ladja »Flaminia«	197 izseljencev

Izseljevanje se je pričelo že v prejšnjem razdobju in se je od leta 1953 do 1954 izselilo iz Trsta v tujino — skoraj izključno v Avstralijo — okrog 2500 Tržčanov. Skupno število izseljencev je torej do novembra 1955. leta doseglo okrog 6000 oseb. S tem pa val izseljevanja zdaleč ni zaključen, saj se še vedno delajo načrti o novih odhodih.

Že sedanji podatki o izseljevanju so naravnost porazni za naše malo ozemlje, ki nikoli ni poznalo izseljeniškega vprašanja. Res se je pred prvo svetovno vojno vkrcavalo v Trstu na desettisoče izseljencev v Severno in Južno Ameriko, vendar je bil takrat Trst za izseljence iz zalednih pokrajin le prehodna postaja, le пристanišče. V tem razdobju se ni izselil skoro noben Tržčan in je prišlo iz zaledja na desettisoče ljudi, ki so se v Trst vselili.

Naše ozemlje ima komaj 300.000 prebivalcev, od teh jih 44,2 odst. spada v vrsto za delo sposobnih oseb. Če upoštevamo skupno število za delo sposobnih ljudi in ga primerjamo s številom oseb, ki so se do sedaj izselile, vidimo, da se je izselilo kar 4,9 odst. za delo sposobnih ljudi. Izselili pa so se skoraj izključno mladi ljudje — cvet tržaške mladine.

Še posebno močno pa je izseljevanje prizadelo slovenski živelj, saj je bila med izseljenci najmanj polovica slovenskih fantov iz okoliških vasi in iz mesta.

Vzroki za brezposelnost, bedo številnih družin in za izseljevanje so v nadaljnjem poslabšanju nekaterih sektorjev tržaškega gospodarstva odnosno v stagnaciji teh sektorjev, medtem ko so le redki znaki rahlega izboljšanja.

Promet v pristanišču

Pristanišče je vedno v zgodovini Trsta in tudi sedaj predstavlja osnovni steber tržaškega gospodarskega organizma. Lani pa pristaniški promet ni zabeležil resničnega napredka. Res so sicer zabeležili znatno večji celokupni promet tržaškega pristanišča, ki pa je šel izključno na račun povečanega prometa s premogom, železno rudo in žitom. Te vrste blaga pa prinašajo pristanišču zelo malo zaslужka.

Premog in druge rudnine namreč nakladajo z ladje naravnost v vagona z velikimi, posebej za to zgrajenimi žerjavi. Pristaniščne pristojbine so za take tovore zelo nizke. Enako velja za žito, ki ga s posebnimi avtomatičnimi črpalkami izsesajo iz ladje v silos in od tam zopet avtomatično izpuste v vagona.

Pri takem razkladanju in nakladanju je zaposlenih zelo malo pristaniških delavcev; spediterji, trgovci in drugi tržaški poslovni krogi pa s temi masovnimi pošilkami običajno sploh nimajo nobenega opravka, ker se kupčije zanje sklepajo neposredno, mimo Trsta.

Statistični podatki o železniškem prometu Javnih skladišč v prvih devetih mesecih preteklega leta jasno potrjujejo te ugotovitve.

Železniški promet

januar—september

	1954	1955
Prihodi	498.606 ton	498.763 ton
Odhodi	892.124 ton	1.508.926 ton
Skupaj	1.390.730 ton	2.107.689 ton

Še bolj pa so značilni podatki o strukturi v tem razdobju prepeljanega blaga.

Struktura železniških odhodov

januar—september

	1954	1955
Premog in rude	537.730	1.084.799
Žito	217.335	319.356
Razno blago	135.623	197.780
Les	1.436	7.026

Odhodi so se torej povečali na račun masovnih pošiljk premoga in žita, medtem ko se je promet »praznega blaga«, predvsem kave, bombaža, železnih izdelkov, strojne opreme itd. le neznatno povečal. Še slabša pa je struktura železniških odhodov, saj se je zmanjšal promet z lesom, ki je letos dosegel 140.048 ton (lani 158.459 ton) in se je tudi pri prihodu pojavila velika številka 63.097 ton pripeljanega avstrijskega magnezita, ki spada med tipično masovno blago.

Do te za tržaško gospodarstvo izredno neugodne strukture prometa je prišlo kljub temeljito izpremenjenemu mednarodnemu položaju in visoki svetovni gospodarski konjunkturi. Odhod okupacijskih čet iz Avstrije pomeni tudi za tržaško pristanišče velik dogodek, saj je privedel do značilnih izprememb v sestavi avstrijske zunanje trgovine in s tem tudi do znatno povečanega prekomorskega uvoza in izvoza. Še pomembnejša pa je politika mednarodne pomiritve, ki ponovno odpira tržaskemu pristanišču bogata tržišča ČSR, Madžarske in deloma tudi Poljske.

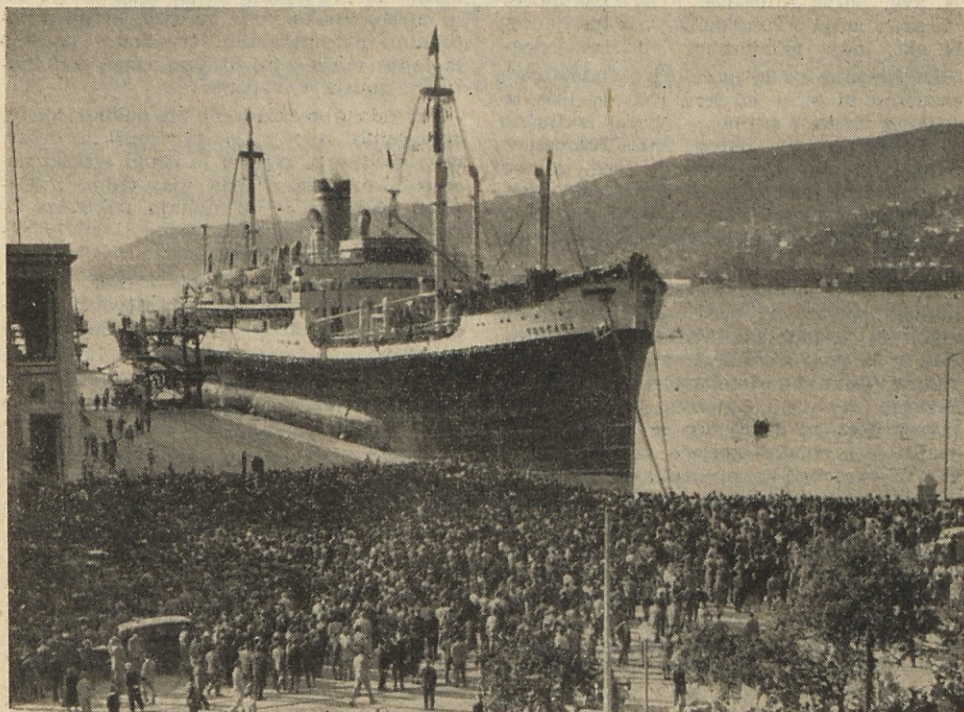
Vsi ti ugodni faktorji pa so se v pretek-

lem letu le v minimalni meri odrazili na prometu tržaskega pristanišča. Pristaniški organi in predvsem odgovorni predstavniki nove tržaskе uprave očitno niso znali izkoristiti vseh teh odpirajočih možnosti, ker niso rešili osnovnih vprašanj, ki zavirajo razvoj pristaniške dejavnosti.

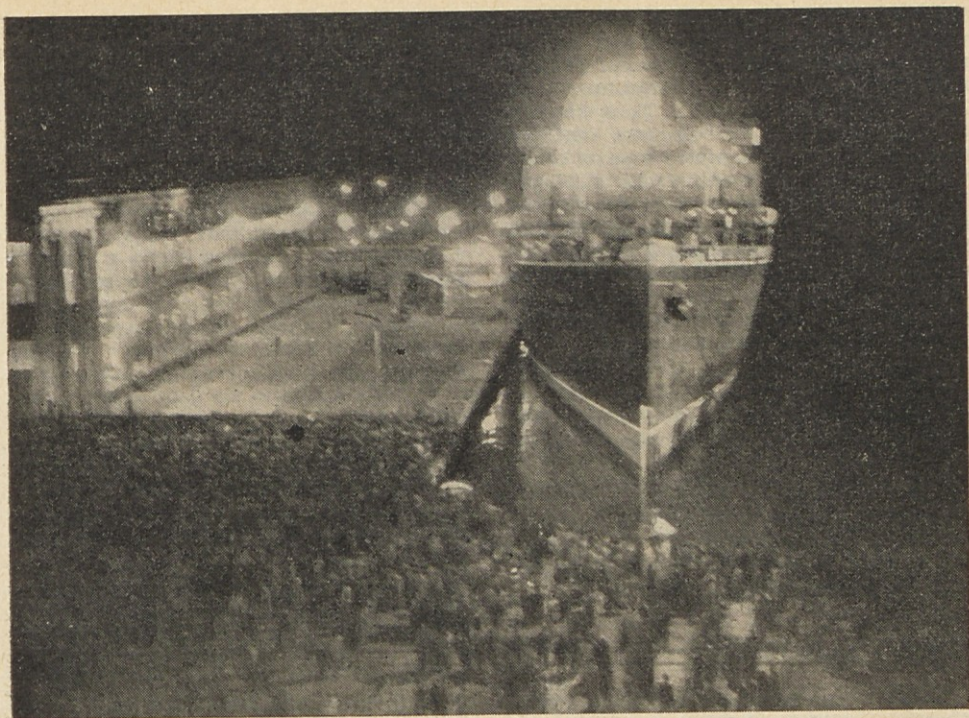
Obnova trgovske mornarice

Tržaški poslovni krogi in gospodarski predstavniki zalednih držav so že mnogokrat poudarili nekatera osnovna vprašanja, katera bi bilo treba čimprej rešiti.

Na prvem mestu je med temi vprašanji obnova tržaskе trgovinske mornarice. Zahteve po obnovi trgovinske mornarice se vsi tržaški poslovni krogi kot tudi sindikalne in politične organizacije že večkrat jasno izrazili. V lanskem letu pa je glede tega vprašanja prišlo do skupnih sestankov občinskih predstavnikov vseh jadranskih pristanišč, saj zavira pomanjkanje ladjevja razvoj ne samo tržaskega pristanišča, temveč prav tako tudi razvoj Benetk, Ancone in Barija.

Z ladjo »Toscana« odhajajo tržaški izseljenci v Avstralijo.

Povratek prekooceanskega parnika »Vulcania« v tržaško pristanišče.

Zahteve občinskih predstavnikov vseh jadranskih pristanišč so se nanašale na ustanovitev ali okrepitev sledečih pomorskih prog.

1. Obnovo potniške proge proti Severni Ameriki z ladjami »Saturnia« in »Vulcania«.
2. Obnovo hitre pomorske tovarne zveze proti Južni Ameriki.
3. Okrepitev tovarne zveze proti Srednji Ameriki.
4. Ustanovitev hitre zveze proti Daljnemu vzhodu.
5. Ustanovitev hitre trgovinske zveze proti Indiji.
6. Ustanovitev hitre potniške zveze proti Avstraliji.
7. Okrepitev štirih pomorskih prog proti Afriki.
8. Okrepitev proge proti Severni Evropi.
9. Okrepitev proge proti Španiji.
10. Okrepitev proge okrog italijanskega polotoka.
11. Obnovo proge proti bolgarskim, romunskim in ruskim pristaniščem.

12. Okrepitev proge proti Soriji.

13. Okrepitev proge proti Pireju in Cipru.

14. Ustanovitev potniške in tovarne proge proti vzhodni jadranski obali.

Od teh zahtev je bila v polnosti uresničena le zahteva po vrnitvi »Saturnie« in »Vulcanie«, s čimer je Trst dobil po tolikih letih ponovno pomembno potniško pomorsko zvezo s Severno Ameriko.

Začasno je bila ustanovljena potniška zveza z Avstralijo, ustanovljena (čeprav z neprimerno ladjo) turistična zveza proti vzhodni obali Jadranskega morja in okrepjeni zvezi proti Istanbulu in proti Soriji.

Vse ostale zahteve jadranskih pristanišč pa niso bile uresničene. Stanje tržaškega pomorstva se je torej v zadnjem letu zelo malo izboljšalo, saj razpolaga Trst še vedno z izredno majhnim številom rednih pomorskih zvez. Tu tiči eden izmed glavnih vzrokov uspešne konkurenčne borbe, tako Reke kot severnih pristanišč v škodo Trsta.

Tudi ostala vprašanja pristaniškega prometa niso bila dokončno rešena. Pred-

vsem promet skozi tržaško pristanišče še vedno ni popolnoma svoboden in brez omejitev. Generalni vladni komisar je sicer na osnovi londonskega sporazuma izdal 19. januarja 1955 ukaz št. 20, s katerim je ukinil nekatere najbolj ozke omejitve in omogočil v okviru proste luke nekoliko večjo svobodo pri manipulaciji z blagom. V veljavi so pa ostali številni predpisi, ki omejujejo svobodo prometa za razne vrste blaga »strateškega pomena«. Tu ne gre samo za orožje in strelivo, temveč za okrog 500 najvažnejših surovin in proizvodov — gre za nafto, bencin, gumi, železo, orodne stroje, optične instrumente itd.

Ti predpisi se vključujejo v ameriški »Beattie Act«, ki prepoveduje svobodni izvoz tovrstnega blaga proti deželam izza »železne zaves« in spadajo torej v okvir hladne vojne.

V takih pogojih se ne more v polnosti razviti niti promet proti Avstriji, še manj pa seveda promet proti ČSR in Madžarski, s čimer se okorišča Reka, kjer ne velja za promet nobene omejitve.

Stanje v industriji

Drugi pomembni sektor tržaškega gospodarstva sestavlja industrijska dejavnost, ki zaposluje dobro tretjino vseh zaposlenih oseb. Tu opazamo ostro deljeno stanje. Velika ladjedelniška industrija in z njo zvezani obrati so si lani namreč opomogli in izšli iz krize, medtem ko so ostala manjša podjetja zagazila še globlje vanjo.

Tržaške ladjedelnice so tokrat lahko izkoristile ugodno mednarodno konjunkturo in si zagotovile obsežna naročila gradenj super-cistern za ladjevje angleških in ameriških petrolejskih družb. To je bilo mogoče, ker so naročila ladjevja v svetu 1. oktobra 1954 dosegla najnižjo raven in so se od takrat povečala kar za 1.665.000 ton, kot tudi zaradi tega, ker je bila obnem raztegnjena veljavnost zakona »Tambronik«, ki predvideva znaten vladni prispevek za gradnjo ne samo domačih, temveč tudi tujih ladj.

Povečana aktivnost ladjedelnic je kaj kmalu vplivala na izboljšanje položaja v ILVA, kjer so ob koncu leta skoro popolnoma izkoriščali naprave. Nekoliko se je popravil tudi položaj manjših mehaničnih delavnic, ki izdelujejo potrebno drobnejšo opremo za ladje.

Skoro vsa manjša tržaška podjetja, ki niso navezana na ladjedelniško industrijo,

pa lani niso v polnosti izkoriščala svojih naprav in so se z velikim trudom borila za goli obstoj. Tovarne lakov in barv so tako izkoriščale komaj 28 odstotkov naprav, medtem ko je bila dejavnost tovarn mila po uradnem poročilu trgovinske zbornice »zelo šibka, zaradi pomanjkanja naročil«.

V živilski industriji se je prvič zabeležil padec proizvodnje mlinov, saj so do sedaj običajno mlini »Variola« skoro v polnosti izkoriščali naprave, medtem ko so jih po uradnih podatkih v lanskem avgustu le 78-odstotno. Podjetja za izdelavo testenin so izkoriščala komaj 57 odstotkov naprav, pivovarna in napolnjevalnica »Coca-Cole« pa je izdelala znatno manj pijač kot v preteklih letih.

Glede papirnice govori uradno poročilo trgovinske zbornice sledeče: »Tudi v avgustu je bila aktivnost zmanjšana, ker so v skladišču velike zaloge.« Podjetje »Modiano« je zaradi tega izkoriščalo komaj 11 odstotkov naprav.

Še vedno je bila v izredno ostri krizi lesna industrija, ki se že vrsto let bori z velikimi težavami in ostro konkurenco cenejših furlanskih podjetij. Nič boljše ni bilo stanje oblačilne industrije, medtem ko je tovarna jute izkoriščala le 37,5 odstotkov produktivnih možnosti.

Zlasti mala industrija je občutila veliko zamudo pri izvajanju zakona o rotacijskem fondu in pri uresničevanju obširnih obljub o javnih delih. Znani so sklepi ministrskega sveta o izredni pomoči Trstu, katero je sprejel dan pred priključitvijo Trsta. Takrat je bilo v enem dnevu podpisano 30-milijardno posojilo v korist Trstu in sklenjeno, da se iz sredstev bivše ameriške pomoči ustanovi poseben rotacijski fond v korist produktivnih tržaških dejavnosti.

Neizpolnjene obljube

Zakon o rotacijskem fondu je čakal na odobritev skupščine in senata več kot leto dni. Njegovo izvajanje pa se je nadalje zavleklo, ker proti koncu leta še vedno ni bila imenovana medministrska komisija, ki bi morala ta zakon upravljati. To zavlačevanje je resno škodilo tržaškemu gospodarstvu, saj niso bile s tem sredstvi podprte tiste produktivne dejavnosti, ki bi lahko vsaj delno omilile krizo.

Nič boljše se ni zgodilo s sredstvi posojila, ki bi moralo omogočiti rešitev krize. Posojilo je znašalo 30 milijard lir, od če-

sar so 5 milijard določili kot povečanje rotacijskega fonda in jih torej Trst ni mogel izrabiti. 9,4 milijarde so določili za javna dela izven Tržaškega ozemlja in ne bodo predstavljale nobenega prispevka tržaškemu gospodarstvu.

Ostala sredstva pa prihajajo z izredno počasnostjo. Ob koncu preteklega leta so izdali, odnosno sklenili pogodbe za sledeča javna dela:

2 milijardi za začasno nastavitve ezulov;
1 milijarda izplačana državnim uslužbencem kot posebna nagrada;

496 milijonov za javna dela v okviru železnice;

500 milijonov je porabila tržaška občina za javna dela v občinskem okviru;

2 milijardi za javna dela v okviru pristanišča;

2 milijardi za modernizacijo cestnega omrežja;

2,6 milijarde za zidanje stanovanjskih hiš v okviru IACIP.

Te številke ne dajejo prave slike o resničnem prispevku, katerega naj bi nudilo posojilo v korist Trsta tržaškemu gospodarstvu. V praksi se je namreč obremenil zmanjšal obseg sredstev rednega tržaškega proračuna porabljenih za javna dela. Skupni obseg javnih del na Tržaškem ozemlju se je zaradi tega lani povečal komaj za 2 milijardi lir v primerjavi s pre-

teklimi leti. Končni rezultat je torej kaj majhen zlasti, če upoštevamo, da ne gre za sredstva državnega proračuna, temveč za sredstva, katera je zbrala vsa Italija v korist Trsta.

Hkrati pa kaže tudi redni tržaški proračun za javno upravo kaj neugodno sliko. Proračun za leto 1955 je namreč zabeležil 33 milijard lir izdatkov in 35 milijard lir dohodkov, kar pomeni, da Trst kljub resni gospodarski krizi, katero priznavajo vsi, prispeva v celotni državni proračun okrog 2 milijardi lir na leto.

Letna bilanca tržaškega gospodarstva je torej v bistvu bila tudi lani neugodna, saj je velika večina gospodarskih panog zabredla v še ostrejšo krizo. Vendar pa tržaško prebivalstvo ni zaskrbljeno samo zaradi tega res žalostnega položaja, temveč zlasti zaradi nezanimanja lokalnih in centralnih predstavnikov oblasti, da bi se našel primeren izhod.

Še vedno hodimo po izvoženih tirnicah birokratizma brez prave dinamičnosti in brez perspektive. Zaradi tega so tudi široki tržaški gospodarski krogi in vse tržaško prebivalstvo že lani ostro nastopili proti taki birokratski politiki, ki je v resnici politika interesov velikih monopolističnih krogov. Ti naporu so že v nekaterih vprašanjih pokazali pozitivne rezultate, od njih vztrajnosti in moči pa je odvisno dokončno izboljšanje.

Franz Kavs

Borba delavstva za obrambo demokratičnih pravic

V našem sindikalnem pregledu že več let zaporedoma ugotavljamo, da je delavstvo razcepljeno in da zato delodajalci stalno krepijo svoje položaje. Ta ugotovitev velja žal tudi letos, saj se nasprotja med obema sindikatoma že dolgo niso pokazala v tako ostrih oblikah kot ob volitvah tovarniških odborov v Združenih jadranskih ladjedelnicah in se tudi delodajalci niso kot tokrat tako odkrito vmešavali vanje in pritiskali na delavstvo. Za časa dolgotrajne stavke varilcev ladjedelnice Sv. Marka sta sindikata enotno nastopala, kar je vzbujalo upanje, da pojdeti tudi v bodočnosti po poti skupnih nastopov; toda zadostovale so volitve tovarniških odborov in stari spori so se še bolj razplamneli.

Značilno za sindikalno dogajanje v preteklih dvanajstih mesecih je tudi dejstvo, da je bila večina sindikalnih borb obrambnega značaja, da so morali delavci v glavnem braniti prejšnje pridobitve in da so bili zato skoraj stalno v ofenzivi delodajalci. Medse in plače nekaterih strok so se sicer nekoliko izboljšale, toda kovinarji, ki so bili vedno stržen vseh delavskih gibanj,

niso dobili po mezdnem poenotenju leta 1954 nobenega poviška ter so zato zaostali za raznimi strokami industrijskih delavcev.

Nov činitelj, ki pa je vnesel v sindikalno življenje precejšnjo razgibanost, je bilo močno stavkovno gibanje profesorjev ter drugih državnih in poldržavnih uslužbencev, ki so se še pred nekaj leti le težko zganili. To dokazuje, da se miselnost državnih uslužbencev spreminja ter da se zavedajo nujnosti borbe za izboljšanje svojega položaja.

Pa preidimo k naštevaniu samih dogodkov, ki bodo najbolje potrdili naše splošne ugotovitve. V tem obdobju sta obe večji sindikalni organizaciji sklicali svoj kongres. Delavska zbornica je zasedala v aprilu in ni s svojim kongresom prispevala nič novega k sindikalnemu razvoju. Nasprotno, ker so ravno za časa kongresa trgovci napovedali zaporo trgovin in jih je Delavska zveza podprla z napovedjo stavke, je Delavska zbornica s svojega kongresa pozvala trgovce, naj se protestni zapori trgovin odpovedo.

Delavska zveza je sklicala 21. novembra 1954 izredni kongres, na katerem je večina udeležencev odobrila predlog za vključitev Delavske zveze v CGIL. Ko pa je šel dva tedna kasneje njen tajnik Radich na čelu delegacije v Rim z nalogo, da se domeni z vodstvom CGIL o združitvi Delavske zveze s CGIL, so mu njeni voditelji dejali, da je treba prej sklicati enotno ustanovno skupščino, na kateri naj bi sodelovale tudi skupine delavcev, ki so izven sindikatov. Tedaj je glavni tajnik Di Vittorio tudi obljubil, da bo osebno prišel na to skupščino. Voditelji Delavske zveze pa niso kazali za sklicanje skupščine nobenega navdušenja in stvar je zaspala, čeprav so Razredni sindikati, ki so odločno podprli to zamisel, poslali CGIL tudi pismo, v katerem so pozdravili njeno pobudo in predlagali čimprejšnje sklicanje ustanovne skupščine. Kasneje so voditelji Delavske zveze izjavljali, da se že smatrajo za vključene v CGIL. Tako je tudi ta pobuda za uresničenje enotnosti vsaj dela delavskih sil padla v vodo.

Kasneje, v juliju 1955, je razširjeni odbor Razrednih sindikatov sprejel važen sklep, ki naj bi prispeval k ustvarjanju pogojev za enotnost delavstva: sklenil je, da se Razredni sindikati razpustijo. Pri tem je odbor poudaril, da mu je narekoval ta sklep novi položaj v sindikalnem in delavskem gibanju sploh.

V začetku leta je Delavska zveza začela akcijo za izboljšanje mezd in akordnih dodatkov kovinarjev ter napovedala v CRDA in drugih industrijskih obratih več krajših stavk, ki pa se jih Delavska zbornica ni udeležila. Tako je bila enournna stavka kovinarjev 20. januarja, triurna stavka 7. februarja itd. Toda to stavkovno gibanje za izboljšanje mezd in plač je kmalu zaspalo, ker so bili delavci kmalu potem spričo ofenzive delodajalcev prisiljeni, braniti do tedanje pridobitve. Iz te delodajalske ofenzive se je porodila vrsta obrambnih stavk delavstva, ki so trajale do konca julija.

12. aprila je glavni ravnatelj CRDA sporočil članom tovarniških odborov, da je ravnateljstvo sklenilo uvesti v vseh obratih CRDA nove delovne odnose. Dejal je, da bodo v ta namen zvišali delovne norme, spremenili razpredelnice tarif akordnih dodatkov, namestili v nekaterih delavnicah posebne ure, ki bodo merile čas za izdelavo raznih proizvodov, preklicali oprostitev od dela članom tovarniških odborov in zaupnikom menz, zaprli prodajalne v obratih, prepovedali sindikalna zborovanja v podjetju, izobešanje rdeče zastave ob splovitvah itd. Ti ukrepi so pomenili povečanje izkoriščanja delavcev, dejansko znižanje mezd in hudo omejitve pridobitev in svobodnin. Delavci so takoj spontano odgovorili nanje: še istega dne je večina delavcev ladjedelnice Sv. Marka zapustila delo, zaradi česar jih je ravnateljstvo kaznovalo z enodnevno suspenzijo. pozneje pa 7 delavcev odpustilo. Sindikalne organizacije pa so dva dni kasneje napovedale enotno stavko v vseh obratih CRDA, ki je popolnoma uspela. Dan kasneje so zopet napovedali stavko, zaradi česar tudi niso mogli sploviti ladje »San Nicola«, kar je bil za CRDA hud udarec, ker bi se moral udeležiti te splovitve tudi tedanji minister za trgovinsko mornarico Tambroni. Sledilo je še več krajših stavk v obratih CRDA v Trstu in Tržiču, hkrati pa so bila tudi dolgotrajna pogajanja v Zvezi industrijcev in v uradu za delo, da bi rešili nastali spor. Med temi stavkami in pogajanja pa se je pokazala velika popustljivost Delavske zbornice ter sindikalnih organizacij CISL in UIL iz Tržiča, ki sta se jih tudi udeleževali. 30. aprila so Delavska zbornica, CISL in UIL podpisale z ravnateljstvom CRDA kompromisni sporazum, ki je pomenil za delavce velik korak nazaj, ker je dejansko prepustil ravnateljstvu CRDA določitev novih norm in akordnih tarif ter priznal oprostitev od

dela le po enem članu tovarniškega odbora za vsako sindikalno organizacijo. To je pomenilo močno okrnitev delovanja tovarniških odborov. Delavski zvezi in FIOM (italijanski zvezi kovinarjev iz Tržiča), ki nista podpisali sporazuma tistega dne, ni ostalo drugega, kot da sta se tri dni kasneje pridružili sporazumu.

Negativne posledice tega kompromisa so se kaj kmalu pokazale. Ze 17. maja je ravnateljstvo CRDA sporočilo tovarniškim odborom, da bo zvišalo proizvodne norme varilcem ladjedelnice Sv. Marka od 75 na 112 elektrod, in znižalo akordne dodatke od 75 na 36 odstotkov osnovne meze. Iz tega je nastala stavka, kakršne po njenem trajanju v povojnih letih pri nas ne pomnimo. Stavko so napovedale vse sindikalne organizacije 20. maja in je trajala do 2. avgusta, to je 74 dni. Stavkalo je okrog 200 varilcev, ravnateljstvo pa je suspendiralo v tem času skupno nad 700 delavcev, češ da niso imeli zaradi stavke varilcev kaj delati. Za časa stavke je enotni odbor nabiral za stavkajoče varilce in suspendirane delavce prispevke, delavci v CRDA pa so nehali opravljati nadurno delo. 20. junija popoldne so vsi tržaški kovinarji stopili v solidarnostno stavko. Ves ta čas so se tudi vlakla pogajanja v Zvezi industrijcev in v uradu za delo, ki pa niso imela nobenih uspehov. Varilec so izrekle solidarnost tudi skoraj vse stranke in občinski svet. 25. julija so sindikati napovedali splošno stavko, ki je popolnoma uspela. V znak solidarnosti so zaprli tudi skoraj vsi trgovci svoje trgovine, na Trgu Venezia pa je bilo skupno sindikalno zborovanje Delavske zveze in Delavske zbornice in zdelo se je, da so s tem položeni temelji za bodoče enotne nastope. Teden dni kasneje so sindikalne organizacije in ravnateljstvo CRDA sklenili na vladnem generalnem komisariatu ob posredovanju dr. Palamare sporazum, ki je bil spričo enotnega nastopa obeh sindikalnih organizacij še precej ugoden za delavstvo, čeprav ga ni bilo mogoče smatrati za delavsko zmago.

Po tej skupni borbi sta se Delavska zveza in Delavska zbornica zopet razšli in ob volitvah tovarniških odborov so se njuni odnosi močno zaostrili. Delavska zveza je že 13. septembra predlagala Delavski zbornici sestavo enotnih list, kar pa je ta sindikalna organizacija odbila. Toda tudi Delavska zveza je kasneje odklonila predlog skupine bivših članov Razrednih sindikatov in drugih delavcev za sestavo enotnih list, s čimer je pokazala svojo nedoslednost. Pred volitvami se je razvila ostra vo-

lilna kampanja, polna medsebojnih očitkov, ki ni še nikoli dosegla tako velikega obsega, saj so bila lani prvič zborovanja za volitve tovarniških odborov po mestnih ulicah in trgih in v predmestjih. Hkrati so se začeli delodajalci vmešavati v pripravo volitev in začeli pritiskati na delavce, naj ne volijo za Delavsko zvezo. V ta namen so tudi nagradili 100 delavcev, članov Delavske zbornice, s poviški, 70 članov Delavske zveze pa suspendirali.

Prve volitve so bile v rafineriji Esso Standard. Delavska zveza je zgubila svojega predstavnika med uradniki, med delavci pa je ohranila okrog dve tretjini glasov in oba dotedanja predstavnika. 13. oktobra so bile volitve v ladjedelnici Sv. Marka in v strojni tovarni, 18. oktobra pa v ladjedelnici Svetega Roka in na glavnem ravnateljstvu. Delavska zveza je ohranila v tovarniških odborih obeh ladjedelnic večino glasov in predstavnikov, v strojni tovarni pa je večino v odboru izgubila, čeprav je ohranila večino glasov, kar so povzročili različni kvocienti za delavce in uradnike. Na ravnateljstvu je bila Delavska zbornica že prej v večini. V Sv. Marku je dobila Delavska zveza 64,4 odstotka glasov delavcev, v strojni tovarni 60,42 odstotka, v Sv. Roku pa 68,7 odstotka glasov delavcev. Uradniki so povečini glasovali za Delavsko zbornico.

Skupni račun za vse delavce in uradnike CRDA v Trstu pa nam pokaže, da je za Delavsko zvezo glasovalo 52,6 odstotka delavcev in uradnikov, za Delavsko zbornico 47,4 odstotka. Od vseh delavcev CRDA je glasovalo za Delavsko zvezo 62,7 odstotka, za Delavsko zbornico pa 37,3 odstotka. Za uradnike pa veljajo naslednji odstotki: 88,1 za Delavsko zbornico, 11,9 za Delavsko zvezo. Kljub večini glasov pa je zaradi volilnega mehanizma dobila Delavska zveza v vsem sklopu CRDA samo 14 predstavnikov nasproti 18 predstavnikom Delavske zbornice. To se je zgodilo, ker volijo uradniki in delavci ločeno. Kljub vsej podpori delodajalcev je torej ostala Delavska zbornica glede oddanih glasov v manjšini, pri čemer pa je treba ugotoviti, da je vendarle nekoliko napredovala v primerjavi s prejšnjimi volitvami. Vsekakor pa je bilo vodstvo Delavske zbornice razočarano, ker je pričakovalo večino tudi med delavci. Delavsko zvezo je podprla tudi Neodvisna socialistična zveza, ki je pozvala svoje člane in simpatizerje, naj volijo za njene kandidate.

Borba varilcev in ostalih delavcev CRDA ter volitve tovarniških odborov sta bila

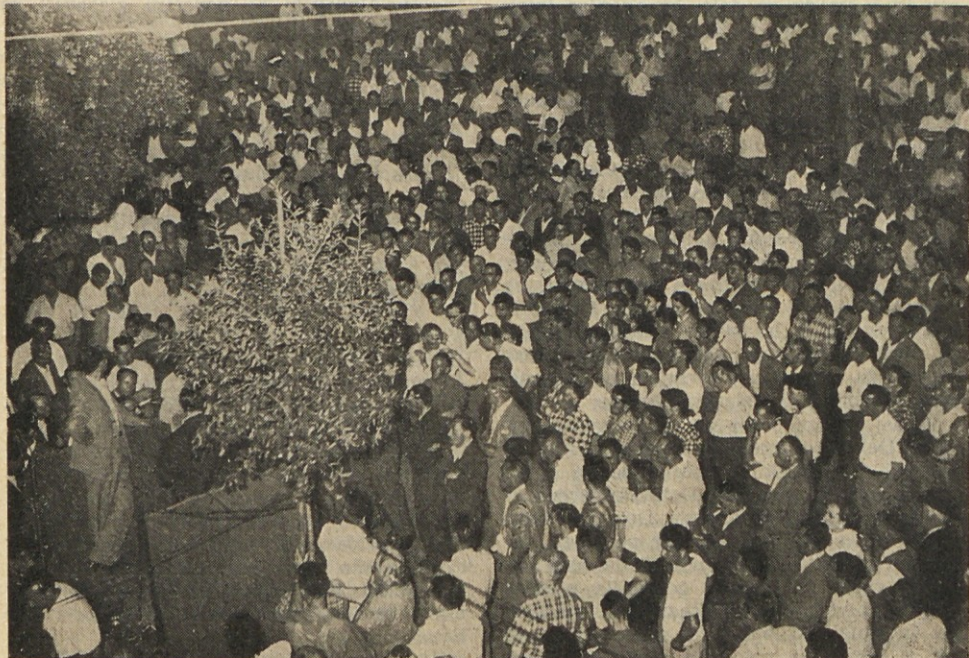
vsakakor najvažnejša dogodka v sindikalnem življenju preteklega leta. Razen tega pa so bile še razne druge sindikalne akcije delavcev in uradnikov. Profesorji so stavkali dvakrat, in sicer 1. in 2. aprila ter od 27. aprila do 1. maja, pri čemer so jih podprli z enodnevno stavko tudi slovenski profesorji. Uslužbenci poldržavnih zavarovalnih ustanov INA, INPS, INAIL itd. so v preteklih 12 mesecih tudi večkrat stavkali in stavka, ki so jo uslužbenci INAM napovedali 2. maja, je trajala skoraj mesec dni, to je do 1. junija. 9. maja so stavkali uslužbenci trgovin z zahtevo po poenotenju plač in njihovem izboljšanju.

Januarja so odpustili 111 delavk v Tržaški konopljarini in je izgubilo delo zaradi prenehanja obratovanja tovarne Kozmann 89 delavcev in uradnikov; delavke in delavci teh dveh obratov so se več mesecev borili za zaposlitev s pohodi po mestu, pošiljanjem delegacij v razne urade, na komisariat itd., delavke konopljarne pa so poslale celo delegacijo v Rim, toda žal brez uspeha. Tudi delavci prekvalifikacijskih tečajev in SELAD so večkrat nastopili v obrambo svojih pravic in za obstoj teh ustanov. Med drugim so delavci SELAD napovedali protestno stavko proti odloku št. 29 vladnega generalnega komisariata, s

katerim je bila SELAD reorganizirana v njihovo škodo. Kljub temu pa niso mogli delavci preprečiti skrčenja števila zaposlenih pri SELAD.

Pristaniški delavci so napovedali dve 24-urni stavki za izboljšanje prejemkov in uresničenje drugih zahtev, in sicer 10. marca in 20. oktobra. 11. marca letos pa je stavkalo celo osebje Rdečega križa.

Končno naj omenimo še splošno eno-urno stavko 15. marca, ki jo je napovedala Delavska zbornica in ki se je dejansko udeležilo vse mesto. Stavki so se pridružili Delavska zveza in Razredni sindikati, trgovci in mali industrijci pa so takrat proglasili zaporo trgovin in obratov. Stavko je napovedala Delavska zbornica v protest proti zapostavljanju Trsta na njenem zborovanju 13. marca v gledališču Rossetti. Na tem zborovanju je tajnik Delavske zbornice Bazzaro med drugim vzkliknil: »Medtem ko zdravniki študirajo diagnozo, bolnik umira!« No, bojevitost Delavske zbornice je bila muha enodnevnica in je kmalu splahnela, saj je ista sindikalna organizacija odklonila malim in srednjim podjetjem svojo solidarnost, ko so 19. aprila napovedali protestno zaporo trgovin in obratov.

Protestno zborovanje suspendiranih delavcev CRDA.

SPORAZUM O OSEBNEM OBMEJNEM PROMETU

MED FEDERATIVNO LJUDSKO REPUBLIKO JUGOSLAVIJO IN
REPUBLIKO ITALIJO. PODPISAN 20. AVGUSTA 1955 V VIDMU

V zvezi s 7. členom Memoranduma o sporazumu med vladami Italije, Združenega kraljestva, Združenih držav in Jugoslavije, parafricanega v Londonu dne 5. oktobra 1954, in z namenom, da se olajša osebni promet, kakor tudi prevozi in suhozemne ter pomorske zveze med področjem Trsta in bližnjimi področji ustrezno potrebam prizadetega prebivalstva, sta se vlada italijanske republike in vlada Federativne ljudske republike Jugoslavije dogovorili kakor sledi:

Poglavje I.

PODROČJA, ZA KATERA VELJA SPORAZUM

Clen 1.

Določitev področij

Ozemlja, ki pridejo v poštev za izvajanje tega sporazuma, so:

- a) področje Trsta, ki zajema občine, našete v priloženem seznamu (priloga A);
- b) področja, ki meje na področje Trsta in ki obsegajo občine ali del občin, kakor je razvidno iz priloženega seznama (priloga B).

Morebitne spremembe sedanjih upravnih ali katastrskih meja območij občin ali dela občin, naštetih v prej omenjenih seznamih, ne bodo vplivale na področja, kjer se ima izvajati ta sporazum.

Poglavje II.

OSEBNI PROMET

Clen 2.

Osebe, ki imajo pravico do prehoda

Pravico na olajšavo za prehod po kopnem in po morju imajo vsi, ki stalno bivajo na področjih, omenjenih v členu 1, tudi oni, ki so na temelju člena 8 Memoranduma o sporazumu, podpisanega dne 5. oktobra 1954 v Londonu, že prenesli ali ki bodo prenesli svoje stalno bivališče z enega, v členu 2 navedenega področja na drugo, tam navedeno področje.

Clen 3.

Listine za prehod

Listine, ki se bodo izdajale za prehod v smislu čl. 2, so naslednje:

- 1) propustnica
- 2) izkaznica in dovoljenje za poljedelski prehod
- 3) izredna propustnica
- 4) dovoljenje za prehod čez področje

Clen 4.

Propustnica

1) Vsi, ki stalno bivajo na enem od področij, naštetih v čl. 1, in ki nameravajo iti na sosedno področje, imajo pravico, da na svojo prošnjo dobe propustnico. Propustnica bo veljala za štiri mesece in za štiri potovanja na mesec ter bo smela biti podaljšana.

Ce bodo obstajali upravičeni razlogi za to, bo mogla biti propustnica izdana za daljšo dobo ali za večje število potovanj. V tem primeru bodo morali biti dotični razlogi navedeni na propustnici.

Obenem s propustnico bo moral imeti imetnik propustnice svojo osebno izkaznico.

2) Osebe, ki morajo često potovati na sosedno področje (zdravniki, živinozdravniki, babice, šoferji prevoznih podjetij in zdravstvenih ustanov, kakor tudi delavci in nameščen-

ci, ki imajo na drugem področju stalno delovno razmerje), bodo imeli pravico do propustnice, veljavne za eno leto in za neomejeno število potovanj, katera se bo mogla obnoviti. Ta propustnica bo morala imeti fotografijo imetnika, ki ne bo dolžan pokazati svoje osebne izkaznice.

3) V zgoraj omenjenih propustnicah bodo označeni osebni podatki imetnika propustnice, občina ali občine, za katere bodo propustnice izdane, kakor tudi kraj prehoda, ki se ga bo moral imetnik propustnice posluževati.

Imetniki propustnic bodo morali v občino ali v občine, označene v propustnici, hoditi po najkrajši poti.

4) Otroci izpod 12 let, ki potujejo s starši ali z drugimi osebami, bodo morali biti poimensko vpisani na propustnici teh oseb, če ne bodo imeli lastne propustnice.

5) Propustnice v smislu odstavkov 1) in 2) bodo ustrezale prilogi 1 oziroma 2.

Clen 5.

Bivanje na sosednem področju

1) Potnik se bo moral vrniti na področje, kjer stalno prebiva, praviloma najkasneje naslednji dan po dnevu, ko je odšel, in to čez kraj prehoda, označen v propustnici.

2) Če obstajajo upravičeni razlogi (zaradi dela, zdravljenja, družinskih ali turističnih razlogov), se bo propustnica na prošnjo lahko podaljšala za bivanje na sosednem področju za čas do enega meseca.

3) Če gre za vizum v turistične namene, se bo moral prosilec, kar se tiče prenosa valute, ki je potrebna za bivanje na področju, kamor je namenjen, držati tamkajšnjih predpisov.

Clen 6.

Postopek za izdajanje propustnic

1) Propustnice bodo, če le mogoče v 15 dneh od dneva vložitve prošnje, izdajali na italijanski strani za to pristojne kvesture, na jugoslovanski strani pa pristojni okrajni ljudski odbori, in to na podlagi listine v dokaz, da prosilec izpolnjuje pogoje, predvidene v tem Sporazumu.

2) Propustnice bodo predložene oblasti druge pogodbenne stranke, omenjene v prejšnjem odstavku, da da svoj vizum. V ta namen bodo propustnice poslane drugi pogodbeni stranki po nadzornih organih na krajih, določenih za prehod, in to po postopku, ki bo dogovorjen med temi organi. Vizum bo izdan v osmih dneh od dneva, ko bodo ti organi prejeli propustnico.

3) Če bodo oblasti ene od pogodbenih strank vizum odklonile, bodo najkasneje v osmih dneh od dneva, ko je bila propustnica izročena organom, omejenim v odstavku 2, o tem obvestile oblasti druge pogodbenne stranke ter obenem navedle razlog odklonitve ter vrnille propustnico.

Clen 7.

Promet oseb zaradi dejavnosti, ki so v zvezi s kmetijskimi zemljišči

1) Lastniki poljedelskih nepremičnin (njiv, vrtov, sadovnjakov, vinogradov, travnikov, pašnikov, gozdov, kamnolomov in podobno) ali kmetijskih posestev, ki se nahajajo na enem izmed področij, naštetih v čl. 1 tega Sporazuma, ki so prej prebivali na področju, kjer se nahajajo njihove nepremičnine, imajo pravico, da se vrnejo tja v smislu čl. 8 Memoranduma o sporazumu, in bodo uživali enake pravice kakor druge osebe, ki tam stalno bivajo.

2) Pravico do neomejenega števila prehodov zaradi dejavnosti, ki so v zvezi s poljedelskimi nepremičninami, imajo spodaj navedene kategorije oseb, če stalno bivajo v deset kilometrov širokem pasu od črte, ki loči področje Trsta od sosednjih področij, kadar hodijo na posestva, nahajajoča se na enako širokem pasu na nasprotni strani:

a) lastniki poljedelskih nepremičnin (njiv, vrtov, sadovnjakov, vinogradov, travnikov, pašnikov, kamnolomov in podobno) ali kmetijskih posestev, ki jih križa črta, katera loči področje Trsta od sosednjih področij;

b) lastniki zgoraj naštetih poljedelskih nepremičnin ali kmetijskih posestev, nahajajočih se na 10 kilometrov širokem pasu od črte, ki loči področje Trsta od sosednjih področij, čeprav ne spadajo v kategorijo lastnikov, omenjeno v odstavku 1 tega člena;

c) zakupniki poljedelskih nepremičnin ali kmetijskih posestev, ki jih križa črta, katera loči področje Trsta od sosednjih področij ali ki se nahajajo na področjih, omejenih

v točki b) v odstavku 2 tega člena, če so bili zakupniki že na dan 5. oktobra 1954, in to vse do časa, ko preneha njihovo pogodbeno razmerje;

d) družinski člani oseb, ki pripadajo kategorijam pod točkami a), b) in c), če žive skupaj z njimi;

e) stalni in začasni poljedelski delavci, ki imajo pogodbeno razmerje z osebami pod točkami a), b) in c) ali so od njih najeti;

f) pastirji, oglarji in gozdni delavci, ki delajo na posestvih, omenjenih v točkah a) in b).

3) Lastniki poljedelskih nepremičnin ali kmetijskih posestev, ki leže na enem od področij, omenjenih v čl. 1 tega Sporazuma, vendar izven desetilometrskega pasu, se bodo mogli, če želijo dobiti pravico prehoda v smislu odstavka 2) tega člena, obrniti tozadevno na mešano komisijo, predvideno v členu 62.

Clen 8.

Določbe za primer prenosa lastninske pravice

Enake pravice, kot jih ta Sporazum predvideva za sedanje lastnike poljedelskih nepremičnin, bodo uživali tudi bodoči lastniki pod pogojem, če so pridobili lastninsko pravico s pravnim opraviлом med živimi ali na podlagi dedovanja na podlagi zakona in če so pročenj ali v sorodstvu (otroci, vnuki, starši, bratje ali sestre, ded ali babica) s prejšnjim lastnikom.

Clen 9.

Osebe, ki imajo pravico uživanja poljedelskih nepremičnin

Osebe, ki imajo pravico uživanja na poljedelskih nepremičninah, omenjenih v odstavku 1 člena 7, bodo imele enake pravice kot lastniki, pod pogojem, da so poročene ali v sorodstvu (otroci, vnuki, starši, bratje ali sestre, ded ali babica) z lastnikom.

Clen 10.

Pravne osebe

1) Olajšave, predvidene v čl. 7 tega Sporazuma, veljajo tudi za pravne osebe, ki imajo svoj sedež na enem od področij, omenjenih v čl. 1.

2) Razumeti je, da bo prehod dovoljen tistim predstavnikom v odstavku 1 omenjenih pravnih oseb, ki imajo svoje stalno bivališče na enem izmed področij, ki jih zadeva Sporazum.

Clen 11.

Listine za prehod kmetovalcev

1) Listine, na podlagi katerih imajo v čl. 7 (odstavka 2 in 3), 8, 9 in 10 tega Sporazuma navedene osebe pravico, hoditi iz enega področja na drugo, so izkaznica in dovoljenje za poljedelski prehod.

2) Izkaznica za poljedelski prehod velja eno leto od dneva, ko je izdana, in se sme obnoviti.

Izkaznica velja kot osebna izkaznica in mora vsebovati imetnikove osebne podatke in fotografijo.

3) Na izkaznici za poljedelski prehod mora biti razviden kraj vsakega posameznega posestva, njegova površina in vrsta kulture, ter število in vrsta živine, ki se uporablja za kmetijske namene.

Živali, rojene od živine v času, ko se mudi na drugem področju, morajo carinski organi vpisati v izkaznico za poljedelski prehod v 14 dneh. V ta namen mora imetnik izkaznice predložiti potrdilo občinske oblasti tistega kraja, kjer se je žival rodila.

4) Izkaznica za poljedelski prehod se bo izdajala osebam, naštetim v točkah a), b) in c) v odstavku 2 člena 7, v členu 9 in v odstavku 2 člena 10. Ustrezala bo tu priloženemu obrazcu (priloga 3).

Dovoljenje za poljedelski prehod se bo izdajalo osebam, naštetim v točkah d), e) in f) v odstavku 2 člena 7, kakor tudi odgovarjajočim kategorijam oseb, v kolikor gre za upravičence do uživanja nepremičnin, omenjene v čl. 9. Ustrezalo bo tu priloženemu obrazcu (priloga 4), veljalo bo eno leto in se moglo obnoviti.

Dovoljenje za poljedelski prehod se bo izdajalo tudi delavcem na poljedelskih nepremičninah, pripadajočih pravnim osebam, ki so navedene v čl. 10 tega Sporazuma.

V izkaznici za poljedelski prehod morajo biti vpisani tudi družinski člani imetnika izkaznice, kakor tudi stalni in začasni delavci, pastirji, gozdni delavci in oglarji, ki imajo pravico na prehod iz enega področja v drugo. V izkaznici mora biti tudi navedena tekoča številka dovoljenja za poljedelski prehod, ki ga imajo imenovane osebe.

6) Otroci izpod 12 let, ki gredo s sorodnikom, ki ima izkaznico za poljedelski prehod, v katero so vpisani, ne bodo potrebovali dovoljenja za poljedelski prehod.

7) V izkaznici za poljedelski prehod, izdani zakupnikom nepremičnin, bo navedeno tudi ime lastnika posestva ter vrsta in trajanje zakupne pogodbe.

Clen 12.

Postopek za izdajanje izkaznic in dovoljenj za poljedelski prehod

1) Izkaznice in dovoljenja za poljedelski prehod bodo na italijanski strani izdajale pristojne kvesture, na jugoslovanski strani pa pristojni okrajni odbori, in to na podlagi listin v dokaz, da ima prosilec pogoje, predvidene v tem Sporazumu. Izkaznice in dovoljenja se bodo izdajali, če le mogoče, v 30 dneh od dneva vložitve prošnje.

2) Izkaznice in dovoljenja za poljedelski prehod bodo predložene oblasti druge pogodbene stranke, omenjene v prejšnjem odstavku, da da svoj vizum. V ta namen bodo poslane tem oblasti po nadzornih organih na krajih, določenih za prehod, in to po postopku, ki bo dogovorjen med temi organi.

3) Vizum bo izdan v kar najkrajšem času, najkasneje pa v 20 dneh od dneva, ko se omenjene listine izročijo prej imenovanim organom.

4) Če bodo oblasti ene od pogodbenih strank vizum odklonile, bodo v roku, določenem v odstavku 3, o tem obvestile oblasti druge pogodbene stranke ter obenem navedle razlog odklonitve ter vrnile dotične listine.

Clen 13.

Predpisi za porabo izkaznic in dovoljenj za poljedelski prehod

1) Izkaznice in dovoljenja za poljedelski prehod bodo veljavna samo za tisti kraj ali tiste kraje, ki so v njih označeni. Upravičenci morajo priti čez mejno črto na tistih prehodnih točkah, ki so v teh listinah označene, razen dvolastniki, omenjeni v čl. 7, odstavek 2 a) in njihovi družinski člani, ki lahko gredo tudi neposredno na zemljišče na drugi strani, vendar samo zaradi poljedelskih del in z dolžnostjo, da se ne oddaljijo od tega zemljišča. Pridelki se bodo smeli prenašati samo preko prehodnih točk, označenih v izkaznici.

2) Upravičenci se ne smejo poslužiti druge kot najkrajše poti v označeni kraj ali kraje. Vrniti se morajo še isti dan in na isti prehodni točki (z enako izjemo, kakor je navedena v prejšnjem odstavku) ter pred časom, ko se ta prehodna točka zapre.

Clen 14.

Sezonsko dovoljenje za bivanje

1) Osebe, ki so našteje v čl. 7, 9 in 10 in ki morajo zaradi sezonskih del ostati na drugem področju več kot en dan, bodo morale imeti tudi sezonsko dovoljenje za bivanje. V njem bodo navedeni čas in kraj bivanja na drugem področju ter tekoča številka izkaznice ali dovoljenja za poljedelski prehod.

2) Sezonsko dovoljenje bo veljavno za dobo največ treh mesecev in se bo moglo obnoviti. Ustrezalo bo tu priloženemu obrazcu (priloga 5). Za izdajanje in za vizum sezonskega dovoljenja veljajo določbe člena 2.

Clen 15.

Izredna propustnica

1) V posebno nujnih primerih ali če to opravičujejo posebni razlogi, se bo osebam, naštetim v členu 2, lahko izdala tudi izredna izkaznica, veljavna za občino, ki bo v njej označena. To listino bodo na italijanski in na jugoslovanski strani izdajali za to pristojni nadzorni organi na prehodnih točkah.

Prehod oseb, katerim bo izdana izredna propustnica, se bo izvršil po sporazumu med italijanskimi in jugoslovanskimi nadzornimi organi na prehodnih točkah.

2) Izredna propustnica bo dajala pravico na bivanje na drugem področju za največ deset dni; prehod bo dovoljen samo enkrat, upravičenec se bo moral vrniti skozi isto prehodno točko.

3) Zgoraj omenjena propustnica bo ustrezala tu priloženemu obrazcu (priloga 6); upravičenec bo moral obenem pokazati osebno izkaznico.

Clen 16.

Dovoljenje za prehod čez področje

1) Osebe, ki stalno bivajo na enem od področij, navedenih v čl. 1 tega Sporazuma, in ki bi zaradi krajše poti želele prehajati čez sosedno področje, bodo mogle dobiti dovoljenje za prehod čez področje po tu priloženem obrazcu (priloga 7).

2) To dovoljenje se bo smelo izdati onim, ki bodo zanj zaprosili, da bi mogli iti na svoje posetje, na svoje službeno mesto ali v kraj, kjer je zanje upravno središče, kakor tudi uslužbencem avtobusnih prog ali onim, ki opravljajo prevoz blaga s tovornimi avtomobili.

3) Dovoljenje za prehod čez področje bo vsebovalo osebne podatke in fotografijo upravičenca ter prehodne točke in pot, ki se jih bo upravičenec moral držati.

Obstanek na področju, čez katerega je dovoljen prehod, ne bo dovoljen, razen v primerih višje sile.

4) Prej omenjena listina se bo morala pokazati obenem z osebno izkaznico upravičenca; veljala bo enako kot propustnica, predvidena v čl. 4, odstavek 1, in se bo mogla obnoviti.

5) V pogledu postopka za izdajanje te listine bodo veljale določbe v členu 6 tega Sporazuma, pri čemer je namesto »vizuma« oblasti druge pogodbene stranke razumeti »odobritev« prehoda čez področje.

Clen 17.

Primeri elementarnih nesreč

V primerih elementarnih nesreč (požarov, poplav in podobno) bo prebivalstvu, ki je v nevarnosti, kakor tudi osebam, ki pomagajo pri reševanju, po sporazumu med pristojnimi krajevnimi oblastmi dovoljeno priti in ostati v sosednem področju, dokler traja nevarnost.

Clen 18.

Kraji prehoda

1) Promet oseb, ki imajo v tem Sporazumu predvidene listine, se bo vršil na krajih prehoda 1. in 2. kategorije, naštetih v priloženem seznamu (priloga 8).

Osební promet na krajih prehoda prve kategorije bo mogoč v vsakem času podnevi in ponoči, medtem ko bo osebni promet na krajih prehoda druge kategorije možen: v mesecih januar in december od 7. do 18. ure, februar in november od 6.30 do 18.30 ure, marec in oktober od 6. do 19. ure, april in september od 5. do 19.30 ure, maj, junij, julij in avgust od 4. do 21. ure po srednjeevropskem času.

2) V kolikor bodo to upravičevale potrebe prebivalstva, bodo smele pristojne oblasti sporazumno spremeniti urnik odpiranja in zapiranja v nekaterih krajih prehoda 2. kategorije ter skleniti, da se trajno ali začasno odprejo drugi kraji prehoda.

Pravtako bodo mogle pristojne oblasti sporazumno določiti morebitno zaporo nekaterih krajev prehoda druge kategorije ob nedeljah in drugih prazničnih dnevih, kakor tudi v primeru upravičene potrebe.

Clen 19.

Skupne določbe za vse listine, predpisane za prehod

1) Vse listine, ki jih predvideva ta Sporazum, bodo sestavljene v italijanščini, slovenščini in srbohrvaščini.

2) Izdajanje teh listin in vizumov zanje bodo prosti vseh taks in drugih dajatev, razen plačila stroškov za listino samo.

3) Če bi zaradi višje sile povratek ne bil mogoč v predpisanem roku, mora imetnik listine, kakor jih predvideva ta Sporazum, to takoj sporočiti pristojnim krajevnim oblastem, ki bodo o tem obvestile oblasti druge pogodbene stranke.

4) a) Oblasti ene in druge pogodbene stranke smejo listine za prehod, ki jih predvideva ta Sporazum, v primeru zlorabe takoj odvzeti, in to ne glede na kazni za protizakonita dejanja, ki so jih morda zagrešili imetniki listin ali njim zaupani nedoletniki.

Če bi zgoraj omenjeni ukrepi zadeli imetnika izkaznice za poljedelski prehod, bodo smeli njegovi družinski člani in njegovi delavci še dalje hoditi na sosedno področje v poljedelske namene.

Šef jug. delegacije ing. Miloš Bučar podpisuje sporazum. Na njegovi desni sedi jug. delegat Živojin Bulat, na njegovi levi pa delegata Miro Kocjan in Karel Forte.

b) V primeru, predvidenem v prejšnjem odstavku, ali če bi bil imetnik izkaznice za poljedelski prehod začasno zadržan hoditi na posestvo na sosednem področju, sme dobiti njegovo izkaznico en član njegove družine, ali če takega člana ni, eden njegov uslužbenec, ki ima dovoljenje za poljedelski prehod, vendar je v takem primeru potrebno dovoljenje pristojnih oblasti. Komur se izroči omenjena izkaznica na ta način, se bo mogel posluževati enakih olajšav kot imetnik izkaznice.

c) O odvzemu listine ter o razlogih za odvzem mora biti v roku treh dni obveščena oblast, ki je izdala dotično listino. Listina se bo v tem primeru vrnila tej oblasti.

d) V primeru, če bi kateri osebi, ki pripada v tem Sporazumu navedenim kategorijam, oblasti druge pogodbene stranke vzele osebno prostost, morajo te oblasti čimprej, vsekakor pa v 48 urah obvestiti o tem oblasti sosednega področja ter navesti razlog za svoj ukrep.

5) Obe pogodbeni stranki si pridržujeta pravico, da v izjemnih primerih, zlasti iz razlogov državne varnosti, za določen čas v celoti ali deloma ukineta promet, predviden v tem Sporazumu. Ona vlada, ki bi to sklenila storiti, bo o tem čimprej, in po možnosti osem dni vnaprej, obvestila drugo pogodbeno stranko. Možnost, da bi se omenjeni promet zopet obnovil, bo takoj sporočena drugi pogodbeni stranki.

Poglavje III.

PROMET PO MORJU IN PO KOPNEM

Clen 20.

Načelo reciprocitete

Splošni pogoji za ustanovitev in obratovanje v tem Sporazumu omenjenih prevoznih prog po morju in po kopnem bodo v vsakem pogledu temeljili na načelu reciprocitete.

V tem smislu se morajo tolmačiti členi, ki urejajo to snov.

Clen 21.

Reciprociteta prog

V smislu čl. 20 ima vsaka od pogodbenih strank pravico, da v celoti ali deloma obratuje lastne proge ne glede na to, če se druga stranka poslužuje pravice, da obratuje ustrezne lastne proge, ali ne.

Clen 22.

Ureditev prog po morju in po kopnem

Mešani komisiji, omenjeni v čl. 62, je poverjena naloga, da določi prometne proge po morju in po kopnem med pristanišči in kraji na področjih, ki jih ima v mislih ta Sporazum, ter določi pogoje obratovanja, njihove morebitne spremembe in vsa tehnična vprašanja, ki se tičejo teh prog.

Clen 23.

Davčne oprostitve za prevozna podjetja

Da se prepreči dvojno obdavčenje in da se olajšajo redne prometne zveze med področji, omenjenimi v tem Sporazumu, ne bodo plovbena podjetja ter avtomobilska prevozna podjetja, ki prevažajo potnike med omenjenimi področji, podvržena na drugem področju plačilu nobenega davka, takse ali prispevka, itd., ki zadeva dohodke, kosmati donos, prevozna sredstva, vozne listke ali upravne akte (kakor n. pr. koncesije za avtomobilske proge) pod pogojem, če nimajo tam nobene stalne organizacije.

Clen 24.

Tarife za prevoz potnikov

Tarife na rednih progah po morju bodo za enake daljave z odhodom iz istega kraja enake.

Isti predpis velja tudi za tarife rednih prog po kopnem.

Clen 25.

Prodaja vozni listkov

Da se olajša promet, se smejo vozni listki prodajati razen na kopnem tudi na ladjah ali na avtobusih pod pogojem, da se zneski, izterjani na drugem področju, deponirajo na izhodni carini.

Vozni listki za prevoz po morju se v zadnjem pristanišču ne smejo prodajati na ladji.

Vozni listki za prevoz po kopnem in po morju se morajo plačati v zakoniti valuti, veljavni v kraju prodaje.

Clen 26.

Prenos zneskov, izterjanih za vozne listke

Zneske, ki so bili deponirani pri carini na podlagi predpisa čl. 25, morajo pristojni carinski uradi vplačati pri pooblaščenih bančnih zavodih na račune podjetij, ki so te zneske deponirale.

Iz teh računov bodo smela dotična podjetja dvigati zneske, ki so jim potrebni za stroške vzdrževanja in obratovanja prog.

Saldi teh računov bodo preneseni v skladu s splošnimi določbami sporazuma za plačila, ki bo med pogodbenimi strankami v veljavi v času prenosa.

Clen 27.

Zastave na ladjah in obvestilo o začetku obratovanj

Proge za prevoz potnikov po morju, ki jih omenja ta Sporazum, bodo obratovala samo z ladjami pod italijansko in z ladjami pod jugoslovansko zastavo.

Glede na proge, predvidene v čl. 22, morajo pristojne krajevne oblasti ene pogodbene stranke sporočiti pristojnim krajevnim oblastem druge pogodbene stranke dan začetka obratovanja za vsako posamezno progo, imena podjetij, ki bodo obratovala te proge ter ladje, ki jih bodo uporabljala.

Clen 28.

Ravnanje z ladjami

Vsaka od obeh pogodbenih strank se obvezuje, da bo z ladjami druge pogodbene stranke, ki jih bo uporabljala za proge, predvidene v tem Sporazumu, ravnala enako kakor z domačimi ladjami, in sicer bodisi ob prihodu, pristajanju in izhodu iz pristanišč, bodisi kar se tiče plačila taks in pristojbin, kakor tudi kar zadeva kraj zasidranja, vkrcaje in izkrcanje.

Formalnosti, predpisane v pristaniških na drugem področju za ladje, omenjene v prejšnjem odstavku, za njihovo moštvo in potnike, bodo omejene na najmanjšo potrebno mero.

Clen 29.

Prepoved obalne plovbe

Ladje na progah, ki jih obratujeta pogodbeni stranki, ne smejo vršiti obalne plovbe med lukami na drugem področju.

Za obalno plovbo ne velja, če se ena ladja ustavi v več lukah na enem področju, da vkrca potnike za eno luko na drugem področju.

Clen 30.

Prevoz blaga z ladjami

Za morebitne prevoze blaga z ladjami, ki bodo opravljale prevoz potnikov v smislu tega Sporazuma, bodo veljali splošni predpisi, ki so v veljavi.

Clen 31.

Uporaba ugodnejših predpisov

Vsi predpisi za prevoz po morju ali po kopnem v splošnih konvencijah, sklenjenih med republiko Italijo in Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo, ki so morda ugodnejši, veljajo tudi za prevoze po morju in po kopnem, predvidene v tem Sporazumu.

Clen 32.

Obratovanje stalnih avtomobilskih prog

Avtomobilske proge, predvidene v tem Sporazumu, bodo obratovala za to koncesionirana podjetja, ki so pooblaščená za to dejavnost in pravilno vpisana v uradnih registrih svojega področja.

Koncesije bodo izdajale pristojne krajevne oblasti, in sicer vsaka za del proge na svojem področju. Te koncesije bodo veljale eno leto in bodo smele biti podaljšane.

V posebnih primerih se smejo izdajati koncesije tudi za krajšo dobo.

Clen 33.

Izdajanje koncesij

Avtoprevozna podjetja morajo prošnjo za koncesijo predložiti pri zanje pristojni krajevni oblasti.

Vsaki prošnji se morajo priložiti planimetrični naris proge, programi obratovanja z voznimi redi, tarife in opis vozil. Prošnje smejo vsebovati tudi druge koristne navedbe.

Prošnje, ki jih bodo odobrile pristojne krajevne oblasti ene pogodbene stranke, se morajo poslati pristojnim krajevnim oblastem druge pogodbene stranke, ki so dolžne sporočiti svojo odločbo v roku petnajst dni.

Clen 34.

Odvzem koncesije

Pristojne oblasti smejo odvzeti koncesijo tistim podjetjem, ki so na njihovem področju kršila zakonske predpise ali pogoje, ki urejajo obratovanje stalnih prog.

Razen v posebno hudih primerih se mora pred odvzemom dati opomin. O opominu in odvzemu se morajo obvestiti pristojne oblasti druge stranke.

Če je bila takemu podjetju odvzeta koncesija, bo prevoz, ki ga je to podjetje vršilo, oddan drugemu podjetju po postopku, omenjenem v čl. 31.

Clen 35.

Prepoved notranjega prometa na sosednem področju

Podjetja, ki so v smislu čl. 33 pooblaščen za obratovanje stalnih avtomobilskih prog med področji, ki jih ima v mislih ta Sporazum, ne smejo na sosednem področju vršiti notranjega prometa, to je prevoza potnikov iz enega kraja v drugi kraj na sosednem področju.

Clen 36.

Zavarovanje

Avtomobilska vozila za avtomobilske stalne proge morajo biti za primer odškodninske odgovornosti zavarovana z zavarovalno polico, ki krije celo progo.

Clen 37.

Listine za kroženje avtomobilskih vozil

Motorna vozila, ki krožijo med področji, ki jih ima v mislih ta Sporazum, morajo biti opremljena z »Carnet de passages en douanes« ali s triptikom.

Clen 38.

Carinske olajšave za avtomobilska vozila

Nadomestni deli, gume in pritikline za motorna vozila niso podvržena plačilu carinskih pristojbin pod pogojem, če so vpisane v listine o začasnem uvozu, omenjeno v čl. 37, in če se ponovno izvozijo.

Pravtako je oproščeno plačila carinskih pristojbin porivo, ki se nahaja v tanku, ki je neposredno povezan z motorjem.

Clen 39.

Poštna služba

Pogodbni stranki bosta proučili možnost, da se proge po morju in po kopnem, predvidene v tem Sporazumu, izkoristijo za dnevno pošto službo.

Clen 40.

Uvedba prvih prog

Ne glede na določbe v čl. 22, bodo prve glavne proge po morju in po kopnem kakor tudi tozadevni pogoji obratovanja določeni z izmenjavo pisem med predsednikoma obeh delegacij, katerima je bila poverjena sklenitev tega Sporazuma. Pristojne krajevne oblasti si bodo vzajemno sporočile ime podjetij in dan začetka obratovanja vsake posamezne proge.

Vsaka pogodbeni stranka se obvezuje, kolikor njo zadeva, ukreniti vse potrebno, da se drugi pogodbeni stranki omogoči začetek obratovanja dogovorjenih prog na podlagi tega člena v roku 30 dni po podpisu tega Sporazuma.

Zgoraj omenjene proge bodo obratovali, dokler mešana komisija, omenjena v čl. 62, ne bo določila vseh prog po morju in po kopnem v smislu čl. 22.

Zgoraj omenjena pisma bodo izmenjana istočasno s podpisom tega Sporazuma in bodo tvorila njegov sestavni del.

Poglavje IV.

DAVCNE IN CARINSKE OLAJSAVE

Clen 41.

Takse, davki in druga bremena

1) Zemljišča, ki pripadajo osebam, katere stalno bivajo na enem od področij, ki jih obsega ta Sporazum, in katere se nahajajo na sosednem področju, ter dohodki iz teh zemljišč ne bodo obremenjeni z večjimi taksami, davki in drugimi bremenami kot obremenjujejo zemljišča in dohodke iz zemljišč, ki pripadajo osebam, ki stalno bivajo na področju, kjer se ta zemljišča nahajajo.

Olajšave za imetnike izkaznic za poljedelski prehod

1) Če imetniki izkaznic za poljedelski prehod ter imetniki dovoljenja za poljedelski prehod pokažejo tozadevno izkaznico za poljedelski prehod, bodo imeli pravico prekoračiti mejo in vzeti s seboj iz enega v drugo področje brez posebnega izvoznega in uvoznega dovoljenja in prosto vsake carinske pristojbine, taks in drugih davčnih bremen:

a) vprežno živino, tovarno živino in živino za pašo ter krmo, potrebno za to živino, dokler se mudi na dotičnih zemljiščih;

b) poljedelsko in gozdarsko opremo ter drugo orodje, poljedelske stroje, prevozna sredstva za nujno potrebnimi pritliklinami ter gorivo v tanku, ki je neposredno povezan z motorjem, v kolikor so potrebni za razna poljedelska opravila;

c) vse, kar je potrebno za dobro in uspešno gospodarstvo na zemljišču, kakor na pr. naravna in umetna gnojila, semena, sadike, zaščitna sredstva, zdravila za živino, kole za vinograde, opremo za kleti, sode, stavbni material za vzdrževanje hiše in gospodarskih poslopij ter podobno;

d) poljedelske in gozdne proizvode iz dotičnih zemljišč in proizvode od živine, tudi zarod, ter material za embalažo in prevozna sredstva za te proizvode.

Prevoz vina se mora izvršiti v mesecu novembru vsakega leta; prevoženi pridelek mora biti od dotične letine.

2) Živina in njen zarod se mora pripeljati nazaj na področje stalnega bivališča takoj po končanem delu ali po paši. Morebitni pogin ali prisilno zadržanje živine zaradi bolezni se mora dokazati s potrdilom pristojnega veterinarja.

3) Oprema, stroji, prevozna sredstva, krma, ki ni bila uporabljena in gorivo, ki se ni potrošilo, se morajo po končanem delu pravtako spraviti nazaj na področje stalnega bivališča.

Clen 43.

Sezonska paša

Živali vsake vrste, ki se iz enega področja na drugo, kakor jih predvideva ta Sporazum, pripeljejo na sezonsko pašo, bodo proste vsake uvozne in izvozne pristojbine in vseh drugih taks in davkov pod pogojem, da se vrnejo v roku največ šest mesecev. Carinski organi smejo zahtevati jamstvo, da se bo živina vrnila na področje, iz katerega je prišla.

Olajšave, ki so omenjene v prejšnjem odstavku, veljajo tudi za zarod in za mlečne izdelke, pridobljene za časa paše. Zarod in mlečni izdelki ne smejo presegati števila oziroma količine, ki se normalno pridobi, pri čemer bo upoštevano število in vrsto živali in dobo zadržanja na drugem področju zaradi paše. Mlečni izdelki se smejo prenesti tudi pozneje, vendar najkasneje v štirih tednih po vrnitvi živine.

Pod pogoji, navedenimi v prvem odstavku, se smejo prenesti iz enega na drugo področje tudi čebele za sezonsko pašo. Za nove roje in za pridobljeni med veljajo olajšave in pogoji, predvideni za zarod oziroma za mlečne izdelke v drugem odstavku.

Da se omogoči ugotavljanje istovetnosti živine, ki se pripelje iz enega področja na drugo zaradi sezone paše, smejo pristojne oblasti vsake od obeh pogodbenih strank ukreniti, da se po potrebi zaznamujejo živali z znakom.

Clen 44.

Olajšave za kmetijske proizvajalce

Kmetijski proizvajalci, ki imajo propustnico po čl. 4. odstavku 1, smejo iz področja svojega stalnega bivališča izvoziti na drugo področje vsakih petnajst dni enkrat brez izvoznega in uvoznega dovoljenja in brez carine in drugih pristojbin in taks lastne proizvode v količinah, naštetih v priloženem seznamu blaga (priloga 9), in v vrednosti do največ 7.500 lir odnosno 3.750 dinarjev.

Osebe, omenjene v prejšnjem odstavku, se bodo smele poslužiti teh olajšav tudi enkrat na teden, vendar v tem primeru vrednost proizvodov ne sme presegati ene polovice vrednosti, ki je določena za izvoz vsakih petnajst dni.

Z enakimi olajšavami in do enake vrednosti smejo v prvem odstavku omenjene osebe uvoziti z drugega področja na področje svojega stalnega bivališča v navedenih količinah drugo, v zgoraj omenjenem seznamu naštetu blago, in sicer za lastno ali domačo uporabo, nikakor pa ne za trgovanje.

Dr. Capon, šef italijanske delegacije, podpisuje sporazum. Ob strani mu stoji dr. Fabiani, podpredsednik italijanske delegacije na sosednem področju

Clen 45.

Olajšave za delavce in uradnike

Delavci in uradniki, ki stalno bivajo na enem izmed področij, predvidenih v tem Sporazumu, in ki so v rednem delovnem razmerju na drugem področju, bodo smeli, dokler traja to delovno razmerje, brez izvoznega in uvoznega dovoljenja, prosto od carine in drugih pristojbin in taks nesti s seboj iz področja, kjer so stalno zaposleni, na področje svojega stalnega bivališča oblačila kakor tudi predmete v količinah, naštetih v priloženem seznamu (priloga 9), pod pogojem da so namenjeni samo za lastno ali domačo uporabo in ne za trgovino, in v vrednosti do največ 20.000 lir, odnosno 10.000 dinarjev mesečno.

Osebe, omenjene v prejšnjem odstavku, se smejo poslužiti teh ugodnosti tudi enkrat vsakih petnajst dni, vendar v tem primeru vrednost predmetov ne sme presegati polovice vrednosti, ki je predvidena za uvoz enkrat na mesec.

Osebam, omenjenim v tem členu, je dovoljeno prenesti celo plačo ali preostali del plače v skladu z določbami plačilnih sporazumov, ki bodo med pogodbenima strankama veljali v času prenosa plače.

Clen 46.

Olajšave za druge osebe

Imetniki listin, veljavnih za prehod, razen oseb, ki jih omenja člen 45 in oseb, ki se poslužijo olajšav, omenjenih v čl. 44, smejo vzeti s seboj na drugo področje skupaj v enem mesecu in v razmerju s številom potovanja valuto iz področja, na katerem stalno prebivajo, in sicer od 2.400 do 12.000 lir oziroma od 1.200 do 6.000 dinarjev, pri čemer se morajo držati tozadevnih predpisov. Znesek valute, ki ga smejo te osebe vzeti s seboj v enem mesecu, bo smela zvišati mešana komisija, omenjena v čl. 62. Sklepi, ki jih bo v tem pogledu morala sprejeti omenjena komisija na svoji prvi seji, se bodo mogli kasneje prilagoditi novim potrebam.

Zgoraj omenjene osebe, ki se poslužujejo olajšave, omenjene v prvem odstavku, bodo ob vrnitvi na področje svojega stalnega bivališča smele vzeti s seboj brez izvoznih in uvoznih dovoljenj in prosto od carine in drugih pristojbin in taks predmete v količinah, naštetih v priloženem seznamu (priloga 9), pod pogojem da so namenjeni samo za lastno ali domačo uporabo, nikakor pa ne za trgovino, in sicer največ v vrednosti valute, ki se sme vzeti s seboj.

Clen 47.

Carinska kontrola

Zaradi kontrole olajšav, omenjenih v členih 44, 45 in 46, bodo carinski organi na podlagi tekočih cen ugotavljali vrednost uvoženega in izvoženega blaga in jo zapisali v propustnico na za to določenem kraju.

Clen 48.

Skupni predpis k členom 44, 45 in 46

Najvišja vrednost, do katere veljajo olajšave, predvidene v členih 44, 45 in 46, je bila določena v lirah in dinarjih, da se omogoči carinskim oblastem obeh strank kontrola na podlagi notranjih cen, izraženih v lastni valuti.

Okolnost, da sta v dotičnih členih navedeni obenem obe vrednosti, ne služi in ne more služiti za določitev razmerja med tečajema obeh valut.

Clen 49.

Olajšave za zdravnike, veterinarje in babice

Zdravnikom, veterinarjem in babicam bo dovoljeno vzeti s seboj brez uvoznih in izvoznih dovoljenj ter prosto od carine in vsake druge pristojbine kemične instrumente in zdravstveni material, ki so potrebni za izvrševanje njihovega poklica, pri čemer so dolžni, da po opravljenem delu instrumente in material, ki ga niso uporabili, prinesejo nazaj na področje svojega stalnega bivališča.

Clen 50.

Olajšave za uvoz in izvoz zdravil

Imetnikom listine, veljavne za prehod, bo dovoljeno prenesti z drugega področja na področje svojega stalnega bivališča prosto od carine in drugih pristojbin ter taks:

- a) zdravila, kupljena na podlagi zdravniškega ali veterinarskega recepta;
- b) zdravila, ki se lahko kupijo tudi brez zdravniškega recepta, če je njihov naziv razviden iz navedbe na ovojju in če se uvozijo za lastno uporabo onega, ki jih nosi ali za člana njegove družine, in sicer v normalnih količinah, kakor jih vsebujejo posamezni paketi pri prodaji na drobno.

Clen 51.

Druge olajšave

Vsi imetniki listine, veljavne za prehod, bodo smeli nesti s seboj iz področja svojega stalnega bivališča brez uvoznih in izvoznih dovoljenj, prosto od carine in vseh drugih pristojbin razen tega, kar je dovoljeno v prejšnjih členih:

- a) živež in pijačo za sebe, kolikor se potrebuje za 24 ur;
- b) cvetje in vence o priliki pogrebom.

Poglavje V.

SANITARNI, VETERINARSKI IN FITOPATOLOŠKI UKREPI

Clen 52.

Izmenjava sanitarnih informacij

Krajevne pristojne sanitarne oblasti si bodo vzajemno sporočale primere nalezljivih bolezni in resnih epidemij, ki bi nastale na področjih, ki jih ima v mislih ta Sporazum.

Clen 53.

Veterinarski in fitopatološki ukrepi

1) Za živino, ki je vpisana na izkaznici za poljedelski prehod in ki se pripelje na drugo področje zaradi dela ali paše, se ne bodo zahtevala veterinarska izpričevala niti

druge kakorkoli predpisane listine, če se živina še isti dan pripelje nazaj na področje, s katerega je prišla.

2) Za živino, ki ostane na drugem področju več kot en dan, je potrebno izpričevalo pristojnega veterinarja, iz katerega je razvidno, da so posamezne živali zdrave in da v kraju, iz katerega prihaja živina, ni bila v zadnjih 40 dnevih ugotovljena nikaka nalezljiva bolezen, ki se nanaša na isto vrsto navedene živine in za katero je obvezna prijava.

3) Predpisi prejšnjega odstavka veljajo tudi za čebele, ki se prenašajo na sezonsko pašo.

4) Veterinarska izpričevala, omenjena v drugem in tretjem odstavku, veljajo 10 dni.

5) V svrhu sanitarne kontrole bodo mogli pristojni veterinarji periodično, toda vsaj vsakih trideset dni, pregledati vse živali, ki prehajajo z enega področja na drugo.

6) Če se na enem področju ugotovi nalezljiva bolezen, smejo pristojne oblasti drugega področja za časa inkubacijske dobe te bolezni omejiti ali prepovedati uvoz živine, odnosno delov živali ter proizvodov, surovin in predmetov, ki bi lahko prenesli infekcijo.

7) Veterinarske oblasti obeh področij se bodo stalno obveščale o nalezljivih boleznih na odnosnih področjih in o veterinarskih ukrepih, omejitvah in prepovedih, izdanih za njihovo preprečitev, kakor tudi o ukinitvi omenjenih ukrepov.

8) V izjemnih primerih si pristojne oblasti obeh strank pridržujejo pravico izdati posebne veterinarske in fitopatološke ukrepe.

Poglavje VI.

SOCIALNO ZAVAROVANJE PRI DELOVNIH RAZMERJIH

Clen 54.

Sklenitev posebnih dogovorov

Glede na to, da sta obe pogodbeni stranki priznali potrebo, da rešita vprašanja, ki se tičejo dajatev iz socialnega zavarovanja za osebe, ki stalno bivajo na enem od obeh področij, upoštevanih v tem Sporazumu, in ki si v rednem delovnem razmerju na drugem področju, bodo prizadeti zavodi za socialno zavarovanje, ki delujejo na teh področjih, začeli najkasneje v roku od 30 dni od podpisa tega Sporazuma pogajanja za posebne dogovore, ki bodo stopili v veljavo, ko jih odobrijo pristojni organi obeh strank.

Clen 55.

Olajšave

Dogovori, omenjeni v čl. 54, naj omogočijo, da zavarovanci in oni, ki imajo pravice po njih, na področju svojega stalnega bivališča uživajo bolniško, ambulantno in hišno zdravljenje, kamor štejejo tudi zdravila in druga terapijska sredstva, ter prejemajo plačilo odškodnine, in to v breme pristojnih zavodov drugega področja, ki so obvezani na dotične dajatve.

Clen 56.

Prenos denarnih zneskov med prizadetimi zavodi

Dogovori, omenjeni v členu 53, morajo urediti tudi postopek za povračilo stroškov, ki so jih imeli zavodi enega področja za račun zavodov drugega področja.

Poglavje VII.

DOBAVA VODE IZ MILJSKEGA VODOVODA

Clen 57.

Vzajemne obveznosti

Občina Milje, ki je pod italijansko civilno upravo in ki upravlja vodovodne naprave, katere dobavljajo vodo področju, ki je na podlagi Memoranduma o sporazumu prešlo pod jugoslovansko civilno upravo, bo vzdrževala te naprave v dobrem stanju in dobavljala temu področju one količine vode, ki jih je v preteklosti v posameznih letnih časih običajno dobavljala.

Okrajni ljudski odbor v Kopru mora s svoje strani zagotoviti pravilno vzdrževanje in obratovanje vodovodnega sistema, ki se nahaja na področju pod jugoslovansko upravo,

da se tako zagotovi dobava vode v onih količinah, ki so se dobavljale v preteklosti tistemu delu področja občine Milje, katerega oskrba z vodo je odvisna od zgoraj omenjenega sistema.

Ce bi se razpoložljive količine vode zmanjšale zaradi naravnih vzrokov, se bodo količine, ki se bodo dobavljale potrošnikom, zmanjšale za obe področji sorazmerno.

Ce se morebitne zahteve za dodatne dobave vode vložijo pred sklenitvijo dogovora, omenjenega v členu 60, bodo predložene mešani komisiji, ustanovljeni s tem Sporazumom.

Clen 58.

Cena

Ceno, ki jo bo plačal Ljudski okrajni odbor v Kopru za vodo, prejeta od miljske občine, bo določila mešana komisija, katere člane bosta obe vladi čimprej imenovali.

Clen 59.

Prepoved kvarnih sprememb

Občina Milje in koprski okraj se obvezujeta, da brez vzajemnega sporazuma ne bosta spremenila inštalacij pri zgoraj omenjenem vodovodu tako, da bi to škodilo stalni in pravilni dobavi vode drugi strani.

Clen 60.

Posebni dogovor

Pogodbени stranki soglašata, da se po mešani komisiji, omenjeni v členu 58, v roku 30 dni od dneva podpisa tega Sporazuma začnejo pogajanja z namenom, da se sklene poseben dogovor, s katerim naj se na podlagi prejšnjih členov določijo tozadevne odgovornosti in ugotovijo odnosne obveze in terjatve kakor tudi postopek za bodoča obračunavanja in likvidacije.

Clen 61.

Začasni režim

Dokler se ne sklene dogovor, omenjen v členu 60, bosta občina Milje in okraj Koper stopila v neposredni stik z namenom, da zagotovita pravilnost in stalnost vodnih dobav, kakor tudi obratovanje vodnega omrežja na obeh ozemljih.

Poglavje VIII.

SPLOSNI PREDPISI

Clen 62.

Stalna mešana komisija

Z namenom, da se zagotovi pravilno izvajanje tega Sporazuma, se ustanovi stalna mešana komisija.

Komisijo sestavlja šest članov; vsaka pogodbená stranka imenuje tri člane. Imena članov bodo sporočena po diplomatski poti čimprej, da bi se prva seja komisije mogla vršiti v tridesetih dneh od podpisa tega Sporazuma. Po isti poti se morajo sporočiti morebitne spremembe glede članov komisije.

Komisija se sme posluževati sodelovanja izvedencev. Določbe za poslovanje komisije in način sklicevanja naslednjih sej se morajo določiti na prvi seji.

Komisija se bo sestajala izmenično v Vidmu in v Ljubljani.

Komisija bo imela nalogo, da rešuje vprašanja, ki bi nastala glede tolmačenja in izvajanja tega Sporazuma, in da vrši vse druge naloge, katere ji nalagajo predpisi tega Sporazuma. Dalje bo reševala tudi tista vprašanja, glede katerih se pristojne krajevne oblasti niso mogle sporazumeti.

Sklepi mešane komisije bodo morali biti sprejeti soglasno; predloženi bodo v odobritev obema vladama, katerima se morajo predložiti tudi vprašanja, glede katerih se mešana komisija ne bi mogla sporazumeti.

Clen 63.

Trajanje sporazuma

Ta Sporazum bo veljal eno leto; če se ne prekliče vsaj tri mesece pred zapadlostjo, se bo smatralo, da je bil molče podaljšan za isto dobo.

1. Ta Sporazum se bo izvajal od dneva podpisa dalje.

2. Sestavljeno v dveh izvirnikih, vsak od njih v dveh jezikih, v italijanskem in srbo-hrvatskem, pri čemer je obojno besedilo enako merodajno, v Vidmu 20. avgusta 1955.

ZA VLADO REPUBLIKE ITALIJE

Dr. Mario Capon

ZA VLADO FEDERATIVNE LJUDSKE
REPUBLIKE JUGOSLAVIJE

Inž. Miloš Bučar

PRILOGA A

SEZNAM OBCIN NA PODROCJU TRSTA, ZA KATERE VELJAJO DOLOCBE ITALIJAN-SKO-JUGOSLOVANSKEGA SPORAZUMA, SKLENJENEGA V VIDMU DNE 20. 8. 1955

1. Občina Trst, 2. Občina Milje, 3. Občina Dolina, 4. Občina Repentabor, 5. Občina Zgonik, 6. Občina Devin-Nabrežina.

PRILOGA B

SEZNAM OBCIN NA PODROCJU TRSTA, ZA KATERE VELJAJO DOLOCBE ITALIJAN-SKO-JUGOSLOVANSKEGA SPORAZUMA, SKLENJENEGA V VIDMU DNE 20. 8. 1955

Okraj Koper

1. Občina Koper, 2. Občina Koper-okolica, 3. Občina Izola, 4. Občina Piran, 5. Občina Portorož, 6. Občina Sičovelje, 7. Občina Dekani, 8. Občina Šmarje, 9. Občina Marezige (samo katastrska občina Marezige in vas Lopar v katastrski občini Truške).

Okraj Buje

1. Občina Umag, 2. Občina Brtonigla (katastrski občini Brtonigla in Nova vas), 3. Občina Novigrad, 4. Občina Buje (samo katastrska občina Buje, katastrska občina Nova vas, katastrska občina Triban, katastrska občina Kaštel in katastrska občina Karšete), 5. Občina Momjan (samo katastrska občina Momjan in katastrska občina Merišče).

Okraj Sežana

1. Občina Komen, 2. Občina Stanjel, 3. Občina Dutovlje, 4. Občina Sežana, 5. Občina Divača, 6. Občina Hernelje, 7. Občina Črni kal, 8. Občina Senožeče (samo katastrske občine Senožeče, Dolenja vas, Gabrče, Potoče in Senedole), 9. Občina Materija (samo katastrske občine Brezovica, Gradišče, Hotična, Markovščina, Materija, Slivje in Artviže), 10. Občina Vreme (samo katastrske občine Barka, Famlje, Gornje Vreme, Misliče, Podgrad, Škoflje, Vareje, Vatovlje, Vremski Britof, Favlje), 11. Občina Podgorje (samo katastrske občine Crnetiče, Podgorje, Podpeč, Zazjd), 12. Občina Gradišče (samo katastrske občine Kubed in Sv. Anton).

Kraji prehoda I. kategorije

Cestni prehodi: 1. Fernetiči (Fernetiči); 2. Pesek (Kozina); 3. Skofije (Skofije).

Železniški prehodi: 4. Postaja Poggioreale Campagna (postaja Sežana); 5. Draga Sv. Elija (postaja Draga).

Kraji prehoda II. kategorije — stalni

Cestni prehodi: 1. Mavhinje (Gorjansko-Mavhinje); 2. Prečnik pri Komnu (Gorjansko Sempolaj); 3. Voglje (Voglje); 4. Repenta-

bor (Repentabor); 5. Gropada (Gropada); 6. Lipica (Lipica); 7. Steza pri Dragi Sv. Elija (Draga); 8. Sv. Socerb (Socerb); 9. Vas Prebenik (Prebenik); 10. Prebenik Mačkovlje (Osp); 11. Sv. Barbara (Kasteljer); 12. Zgornji Cerej (Cerej); 13. Campore (Campore); 14. Sv. Jernej (Lazaret).

Kraji prehoda II. kategorije — sezonski

Cestni prehodi: 1. Gročana (Gročana); 2. Oreh (Plavje); 3. Botač (Botač).

PREHODI NA OSTALEM PODROČJU

Stalni prehodi I. kategorije

Cestni prehodi: 1. Fusine Laghi (Rateče); 2. Passo del Predil (Pređil); 3. Stupizza (Robič); 4. Rdeča hiša (Rdeča hiša).

Stalni prehodi II. kategorije

Cestni prehodi: 1. Cave del Predil (Log pod Mangartom), pod predorom; 2. Učcea (Učēja); 3. Ponte Vittorio (Most na Nadiži); 4. Polava di Cepletischis (Livek); 5. Ponte Clinaz (Pod Klanec); 6. Ponte di Mis ecco (Mišček); 7. Mernico (Golo Brdo); 6. Srio' (Skrljevo); 9. Vencò (Neblo); 10. Cas elle-to Zeglo (Medana); 11. Castelletto Versa (Vipolže); 12. Uclanzi (Valerišče); 13. Ste-verjan (Hum); 14. S. Valentino (Podsabotin); 15. Solkan (Solkan); 16. Gorica Sempeter (Sempeter); 17. Gorica Standrež (Vrtobja); 18. Miren (Miren); 19. Devetaki (Lokvica); 20. Palichisce Micoli (Opatjeselo); 21. Jamlje (Klariči).

Sezonski prehodi II. kategorije

Cestni prehodi: 1. Bocchetta di Popolo (Sturmi); 2. Robedischis (Robedišče); 3. Monte Cau (Jevšek); 4. Solarje di Drenchia (Solarji); 5. Teleferica di Drenchia (Kolo-vrat).

SEZNAM PREDMETOV

(vsakih petnajst dni)

1. Zelenjava 10 kg, 2. stročnice 2 kg, 3. ječ-men 3 kg, 4. ajda 3 kg, 5. sveže meso 1 kg, 6. prekajenine 1 kg, 7. sveže ribe 1 kg, 8. sir 2 kg, 9. riž 2 kg, 10. testenine 2 kg, 11. oran-že in limone 8 kg, 12. mleko 2 litra, 13. kislo mleko 2 litra, 14. vino 2 litra, 15. olje 2 litra, 16. perutnina 2 kosa, 17. jajca 12 kosov, 18. butare in mahovina, 19. cvetje in okrasno ze-lenje, 20. obrtniški izdelki, 21. gospodinske potrebščine, 22. poljedelske potrebščine, 23. galanterijsko blago in osebne potrebščine.

Zakon o ukrepih v korist antifašističnih preganjancev

Zaradi okoliščine, da je med tržaškimi in goriškimi Slovenci izredno mnogo takih, ki so bili za časa fašizma kakor koli preganjani, ne bo odveč če si malo pobliže ogledamo kaj je italijanska vlada do sedaj ukrenila, da bi se antifašističnim političnim preganjancem vsaj delno oddolžila. Neke izrecne obveznosti do teh preganjancev italijanska vlada sicer ni imela, vendar pa je bilo pričakovati, da bo nekaj ukrenila v njihovo korist, ko je vendar zgodovinska resnica, da je nova italijanska država zrasla iz krvi in požrtvovalne borbe svojih najboljših sinov.

In tako je deset let po koncu vojne italijanski parlament odobril zakon štev. 96, od 10. marca 1955, ki je bil objavljen 26. marca istega leta v Uradnem listu italijanske republike štev. 70. V tem zakonu je govora o ukrepih v korist antifašističnih političnih ali plemenskih preganjancev in njihovih preživelih družinskih članov.

Oglejmo si najprej posamezne določbe tega zakona.

Prvi člen se glasi: »Italijanskim državljanom, ki so bili po 28. oktobru 1922 preganjani zaradi svoje politične dejavnosti proti fašistični diktaturi in ki so zaradi tega utrpeli najmanj 30-odstotno izgubo svoje delovne sposobnosti, se prizna, v breme državnega proračuna, dosmrtna zaslužnostna podpora v enaki višini kot jo predvideva lestvica D, priložena zakonu štev. 648, od 10. avgusta 1950, vštevši osnovna dopolnilna nakazila za skupino činov: nižji častniki.

Ta podpora se prizna, če je bil neposredni vzrok delovne sposobnosti: a) zaporna kazen zaradi političnega zločina, kot posledica obdolžitve ali obsodbe od strani Posebnega sodišča za zaščito države ali od strani rednih sodišč za razdobje do 6. decembra 1926, le če pri tem ne gre za obsodbe zaradi zločinov proti mednarodni osebnosti države, predvidenih v členih od 241. do 268. in 275. členu kazenskega zakonika, in ki niso bile uničene po revizijskem pravdoreku v smislu 13. člena namestniškega zakonskega odloka štev. 316. z dne 5. oktobra 1944;

b) politična konfinacija ali prisilno delo, izključno zaradi politične dejavnosti, o kateri je govora v prvem odstavku;

c) dejanja nasilja ali trpinčenja od strani oseb v državni službi ali pripadnikov fašističnih ali polvojaških formacij ali emisarjev fašistične stranke.

Podpora v isti višini se prizna v istih primerih italijanskim državljanom, ki so bili po 7. juliju 1938 preganjani iz razlogov plemenskega značaja.

2. člen se glasi: »Letna podpora v breme državnega proračuna se prizna tudi družinskim članom italijanskih državljanov, ki so umrli zaradi političnega ali plemenskega preganjanja v okoliščinah, ki jih predvideva 1. člen. Ta podpora se prizna v tisti višini, kot je predvidena v lestvicah H, L, N, P, priloženih zakonu štev. 648, od 10. avgusta 1950, vštevši odnosna dopolnilna nakazila za skupino činov: nižji častniki.

V primeru smrti v zaporu ali konfinaciji se domneva, razen dokaza o nasprotnem, da je smrt posledica političnega preganjanja.

Sirote antifašističnih ali plemenskih preganjancev, umrlih v zaporu ali v konfinaciji, na policijskih sedežih ali zaradi nasilja kot pod črko c) 1. člena tega zakona, imajo enake pravice kot sirote padlih v vojni.

V 3. členu pa imamo omejitve, na osnovi katere se letne podpore v smislu 1. in 2. člena tega zakona priznavajo tistim osebam, ki so gmotno potrebne, t. j. osebam, ki imajo manj kot 240.000 lir letnih dohodkov.

4. člen govori o ukrepih v korist državnih uslužbencev, bivših političnih preganjancev v primeru njihove upokojitve; v primeru njihove smrti pa v korist vdove in sinov. Iste ugodnosti uživajo tudi nameščenci javnopravnih ustanov. Državni uslužbenci, ki so hkrati bivši antifašistični politični ali plemenski preganjanci, morejo na lastno prošnjo ostati v službi do svojega sedemdesetega leta. Ta člen določa hkrati, da se državnim nameščencem prizna v rok službe največ pet let za razdobje, ko so zaradi političnih ali plemenskih razlogov prekinili službeno razmerje, do dne, ko so bili ponovno sprejeti v službo.

5. člen določa, da bo država poravnala državnim nameščencem, bivšim političnim ali plemenskim preganjancem, vse manjkajoče prispevke za obvezno invalidsko in starost-

no zavarovanje od dneva, ko so zaradi političnega preganjanja prekinili s plačevanjem prispevkov, pa do dneva, ko so spet pričeli s plačevanjem istih.

6. člen določa, da prekop trupel kaznjencev ali konfinirancev, umrlih iz antifašističnih ali plemenskih razlogov v zaporu ali v konfinaciji, uživa iste olajšave, kot so določene za prekop trupel padlih v vojni.

7. člen določa, da bo podpore dajalo zakladno ministrstvo — splošna direkcija za vojne pokojnine. Ustrezno prošnjo je treba nasloviti na zakladno ministrstvo najkasneje v enem letu od dneva, ko je ta zakon stopil v veljavo, to je do 26. marca 1956. Podpore bodo izplačevali od dneva, ko je zakon stopil v veljavo, vsem tistim, ki so prošnjo vložili v roku šestih mesecev (t. j. do 26. septembra 1955); v drugačnem primeru pa od 1. dne tistega meseca, ki sledi onemu, v katerem je bila prošnja vložena.

8. člen določa sestav komisije, ki bo pregledevala prošnje, 9. člen pa določa finančna sredstva, potrebna za izplačevanje podpor.

K določbam tega zakona je potreben vsaj kratek komentar.

Predvsem je treba pripomniti, da ta zakon ignorira žrtve fašizma, ki so utrpeli škodo ali zmanjšanje svoje delovne sposobnosti zaradi političnega preganjanja pred 28. okto-

brom 1922 t. j. pred zloglasnim pohodom na Rim. Če se že izda zakon, ki naj vsaj delno popravi škodo, ki jo je fašizem prizadejal tolikim svobodoljubnim ljudem, potem je povsem naravno in pravično, da se ta pravica prizna vsem političnim preganjancem brez izjeme, ne pa le tistim, ki so slučajno po 28. oktobru 1922 postali žrtev fašizma.

Druga pripomba velja okoliščini, da bodo prednosti tega zakona deležni v glavnem državni uradniki in nameščenci, kar je značilno za razdobje, v katerem je bil zakon predložen parlamentu in odobren.

Končno pa je treba pripomniti še naslednje: pravico do podpore imajo le tisti antifašistični politični ali plemenski preganjanci, ki imajo manj kot 240.000 lir letnih dohodkov. Kaj pomeni to praktično? Dejansko to pomeni, da mora biti upravičenec ali brezposeln ali pa upokojenec z manj kot 20 tisoč lir mesečne pokojnine.

Koliko je v Italiji antifašističnih političnih ali plemenskih preganjancev, ki se nahajajo v takem položaju? Vsekakor izredno malo. Zato ni nič čudnega, če so za leto 1955 predvideli le 50 milijonov, za leto 1956 pa 100 milijonov lir za izplačilo podpor po tem zakonu. Po vsej verjetnosti pa tudi te, že itak skromne vsote, v primerjavi s škodo, ki so jo utrpeli antifašistični politični ali plemenski preganjanci ne bodo izčrpali.

Prof. Jože Umek

Slovensko šolstvo po londonskem sporazumu

(Poseben pogled nanj glede na določbe Londonskega sporazuma in Posebnega statuta)

Od 1. oktobra 1955 teče legalno enajsto leto obnovitve slovenskih šol na tržaškem področju.

Vsa pretekla pot slovenske šole ni bila rožnata. Kakor neko potrebno zlo se je pripeljala nanjo borba za njen obstoj, razvoj in spopolnitev, saj ni bilo zakonov, po katerih naj bi se uredila.

Nekako izvita iz pekla in žrtev druge svetovne vojne je upala, da bo po premaganem in po miselnosti nečloveškem sovražniku dobila z uveljavljanjem demokratičnih in ob-

čečloveških načel pravice za nemoten razvoj in obstoj. Ali zmotila se je. Bivša ZVU se ni veliko ozirala na to, da so Slovenci doprinesli velikanske žrtve pri uničenju skupnega sovražnika, in ni hotela dati obnovljenim in na novo ustanovljenim slovenskim šolam tistih pravic, ki so jih nekoč imele, čeprav bi to kot zmagovalka lahko storila.

»Nehvaležnost je pač plačilo sveta« — in če se je kje uresničil ta pogovor, se je gotovo uresničil povsod tam, kjer živijo Slovenci v zamejstvu, ki že deset let zama-

čakajo na dejanske in ne samo na papirju napisane pravice.

Zato je ZVU v polni meri kriva, da je danes, in to po desetih letih ponovnega obstoja, slovensko šolstvo v vseh pogledih na prav taki ravni, kakor je bilo pred 1. oktobrom 1945. leta, to se pravi na začetku. ZVU ga ni hotela utrditi z močnejšimi uredbami in ukazi, kakor so ukaz št. 18 od 8. novembra 1947 in še nekatere uredbe notranjeupravnega značaja.

Nič čudnega ni tedaj, če se je zaradi tega skromno zavarovanega slovenskega šolstva čutila ob sporazumevanjih v Londonu potreba, da se da poseben poudarek slovenskemu šolstvu in Posebnem statutu in slovenska šola na tak način zavaruje.

Določbe Londonskega sporazuma in Posebnega statuta so jasne in varujejo z ene strani slovenske šole, ki so obstajale na dan podpisa Londonskega sporazuma dne 5. oktobra 1954, z druge strani slovenske šolnike, ki so bili na dan podpisa istega sporazuma v službi.

Člen 4c Posebnega statuta pravi glede slovenskih šol na tržaškem področju:

Jugoslovanski etnični skupini se bo nudil pouk v materinem jeziku v otroških vrtcih, osnovnih, srednjih in strokovnih šolah. Take šole bodo v vseh krajih področja, kjer so otroci, ki so pripadniki te etnične skupine. Italijanska in jugoslovanska vlada sta se sporazumeli, da bosta obstoječe šole ohranili, kakor so navedene v priloženem seznamu, in se bosta posvetovali v mešani jugoslovansko - italijanski komisiji, preden bosta katero od teh šol zaprli.

V uvodu istega člena se trdi, da bo etnični značaj in neovirani kulturni razvoj jugoslovanske etnične skupine pod italijansko upravo ohranjen, s čimer je dano zagotovilo slovenskim staršem, da bodo lahko neovirano in brez strahu pošiljali svoje otroke v slovenske šole v vzgojo in izobrazbo, slovenskim šolam pa, da se bodo lahko neovirano razvijale in obstajale.

Kar se tiče prebivalstva jugoslovanske etnične skupine — in sem spadajo tudi slovenski šolniki — pravi člen 8 Spomenice o sporazumu:

V roku enega leta od dneva podpisa Londonskega sporazuma se morejo osebe, ki so bile prej pristojne, to se pravi, ki so imele po rojstvu ali službi svojo domovinsko pravico na področju, ki pride pod civilno upravo Italije, na isto takoj vrniti. Osebe, ki se na ta način vrnejo, kakor tiste, ki so se že vrnile, bodo uživale enake pravice kakor ostali prebivalci področja.

Nadalje govorijo členi 2 in 4c Posebnega statuta:

Pripadniki jugoslovanske etnične skupine bodo uživali:

2a) enakost z ostalimi državljani glede političnih in državljanskih pravic kakor tudi ostalih človeških in osnovnih svoboščin, zagamčenih z načeli Splošne deklaracije o človeških pravicah, sprejete v glavni skupščini Združenih narodov 10. decembra 1948.

2b) enakopravnost pri dobivanju in izvrševanju javnih služb, funkcij, poklicev in časti;

2c) enakost dostopa v javne in upravne službe, glede tega se bo italijanska uprava ravna a po načelu omogočanja jugoslovanski etnični skupini, da bo »fair« zastopana v administrativnih položajih, zlasti pa na tistih področjih, kakor je šolsko nadzorništvo;

2d) enakost ravnanja pri izvrševanju njihove službe in poklica. Glede tega bo osebam, ki se sedaj ukvarjajo z določenim delom ali poklicem, a nimajo potrebne diplome ali spričevala za izvrševanje tega dela ali poklica, dan rok štirih let od dneva podpisa Londonskega sporazuma, v katerem lahko pridobijo potrebno diplomu ali spričevalo. Te osebe ne bodo ovirane pri izvrševanju svojega dela ali poklica zaradi tega, ker nimajo potrebnih izkazov, razen v primeru, če si jih ne bi pridobile v omenjeni štiriletni dobi;

2f) enakopravnost z ostalimi državljani na splošnem področju socialnega zavarovanja in pokojnin (dobrine za primer bolezni, starosti, invalidnosti ...).

4c) Italijanske oblasti si bodo prizadevale, da bodo v slovenskih šolah poučevali šolniki, ki imajo isti materni jezik kakor učenci.

Italijanske oblasti bodo takoj izdale zakonske predpise, ki so potrebni za ureditev stalne organizacije slovenskih šol.

Solniki, katerih govorni jezik je slovenski, pa so bili na dan 5. oktobra 1954 zaposleni kot učne moči v šolstvu področja pod italijansko upravo, ne bodo odpuščeni iz razloga, ker nimajo potrebne učiteljske ali profsorske diplome. Ta izredna odredba se ne bo uporabljala kot precedens ... Italijanske oblasti bodo v okviru svojih obstoječih zakonov sprejele vse razumne ukrepe, da se omenjenim šolnikom omogoči, da v smislu omenjenega člena 2d pridobijo kvalifikacijo za isti stalež kot stalni člani učiteljskega osebja.

Tako govorita Londonski sporazum in Posebni statut. Poglejmo sedaj dejansko stanje v slovenskem šolstvu, ki je nastalo po 5. oktobru 1954!

Italija, ki je s podpisom Londonskega sporazuma prevzela tržaško področje v svojo upravo, je prevzela v upravo tudi slovensko

šolstvo. Veljavnost ukazov, uredb, predpisov, pravil in načini bivše ZVU pri upravljanju slovenskega šolstva je bila s prvim dekretom generalnega vladnega komisarja g. dr. Palamare podaljšana in do danes uradno ni bila preklicana. Torej bi moralo obveljati v pogledu slovenskega šolstva tako stanje, kakor je bilo na dan podpisa Londonskega sporazuma, in to do takrat, dokler ne bi italijanska vlada tega stanja spremeniła po veljavnih zakonih in določilih Londonskega sporazuma in Posebnega statuta, kakor se je obvezala.

Odgovorne oblasti Tržaškega področja pa se niso ozirale ne na veljavne ukaze, uredb, predpise, pravila in načine bivše ZVU ne na obveznosti, ki jih je Italija prevzela s podpisom Londonskega sporazuma.

Ohranile so se sicer vse slovenske šole, kakor so navedene v priloženem seznamu Posebnega statuta. Ukinile pa so z letošnjim letom didaktično ravnateljstvo za Milje in okolico in s tem zmanjšale ta ravnateljstva na število 7. Na nekaterih šolah so neupravičeno skrcile število razredov na škodo pouku samemu in na škodo mest slovenskim šolnikom. Odpravile so posebna mesta za pouk italijanskega jezika na slovenskih osnovnih šolah in s tem prizadele kar 16 slovenskih učiteljev, ki so izpadli pri imenovanjih za šolsko leto 1955/56.

Tako na slovenskih osnovnih kakor srednjih in strokovnih šolah so spremenile vrstni red pri imenovanjih, ki je bil deset let v veljavi torej tudi ob podpisu Londonskega sporazuma. Vse to je povzročilo, da ni bilo ponovno potrjenih in imenovanih za šol. leto 1955/56 nad 20 učiteljev in nad 20 poverjenih profesorjev. Pri tem se sploh niso ozirale na to, da je bil marsikdo med njimi v Trstu rojen ali pred 5. oktobrom 1954 na tržaškem področju pristojen in da ima vse pravice, ki mu po členu 8 Londonskega sporazuma pripadajo.

Brez prave osnove so odvzele vsem slovenskim šolnikom, ki so bili izenačeni s stalnimi na italijanskih šolah, to stalnost in jih s tem pognale v obupen socialni položaj tako glede na mesečne prejeme kakor glede na socialno zavarovanje.

S temi svojimi ukrepi so odgovorne oblasti v Trstu, ki v imenu italijanske vlade upravljalo tržaško področje, kršile vse, kar je v veljavi glede slovenskega šolstva od upravljanja bivše ZVU, in so prezrle vse imenovane člene Londonskega sporazuma in Posebnega statuta.

Etnični značaj in neovirani kulturni razvoj jugoslovanske etnične skupine ni očuvan, če se ni preprečilo in skušalo preprečiti delovanje na škodo slovenskih šol s pritegova-

njem v italijanske šole učencev pripadnikov jugoslovanske etnične skupine.

Solnikom, pripadnikom jugoslovanske etnične skupine ni priznana enakost z ostalimi državljani glede političnih in državljanskih pravic, če se jim v posameznih primerih jemljejo celo ostale človeške in osnovne svoboščine, zajamčene z načeli Splošne deklaracije OZN, in če nimajo tistih pravic, ki jim jih daje člen 8 Londonskega sporazuma.

Ni jim priznana enakopravnost pri dobivanju in izvrševanju službe, funkcije in poklica, dokler se odpuščajo iz službe in dokler je funkcija samo čast, ne pa tudi glede na položaj in področje enokopravna in enakovredna oni na italijanskih šolah. Kompetence ravnateljstev na slovenskih srednjih šolah so omejene v tem, da ravnatelji nimajo pravice sami imenovati po potrebi suplente, kakor to delajo ravnatelji na italijanskih srednjih šolah, temveč namešča suplente šolsko skrbništvo v Trstu, s čimer lahko dostikrat pastaneta nered in ovira pri pouku.

Pri šolski upravi tržaškega področja so sicer postavljeni nekateri, ki naj bi zastopali slovensko šolstvo tako na šolskem skrbništvu (Provveditorato agli Studi) kakor pri ravnateljstvu za javno šolstvo (Direzione della Pubblica istruzione), vendar ti zastopniki niso niti »fair« zastopani niti ne zavzemajo nobenega odgovornega položaja, ki bi s svojimi kompetencami kaj več pomenili, kakor pomeni položaj navadnih svetovalcev, ki jih oblast takrat pokliče, kadar jih potrebuje. Sedijo sicer pri šolski upravi, vendar ne upravljajo slovenskega šolstva in ne odločajo o njem. Niso niti posredniki med slovensko šolo in šolsko upravo, ker prihajajo vsi dopisi in vse okrožnice na slovenske šole in med slovenske šolnike neposredno od šolskega skrbnika ali ravnatelja za javno šolstvo, kakor gredo tudi vsi dopisi z ravnateljstev slovenskih šol neposredno v roke šolskemu skrbniku.

Kako so odgovorne oblasti tržaškega področja upoštevale člena 2d in 4c Posebnega statuta, kaže neimenovanje nad dvajset nameščenecv na slovenskih srednjih in strokovnih šolah, ki nimajo potrebne diplome ali spričevala za izvrševanje službe ali poklica, ki pa so bili 5. oktobra 1954 v službi. S tem so bili imenovani ovirani pri izvrševanju službe in poklica med tisto štiriletno varovalno dobo, ki jim jo priznava Posebni statut. S tem ukrepom sta bila še posebej prekršena ta dva člena, ker so oblasti imenovala na večino njihovih mest ljudi, ki niso bili dne 5. oktobra 1954 v službi na slovenskih šolah, ki v posameznih primerih niti

slovenskega jezika ne obvladajo popolnoma in nimajo potrebne diplome ali spričevala.

V prvih letih po letu 1954 niso bili slovenski šolniki nikjer zavarovani. Kasneje se jim je najprej uredilo bolniško zavarovanje pri INAM, kjer so zavarovani še danes, vendar samo uslužbenci, ne pa tudi njihovi družinski člani. Pravo socialno zavarovanje za primer brezposelnosti, starosti in TBC je bilo urejeno šele leta 1951 z INPS in velja od 1. oktobra 1950. Tega socialnega zavarovanja pa niso bili deležni vsi slovenski šolniki, ampak samo poverjeni (incarcicati). Slovenski šolniki, izenačeni s stalnimi na italijanskih šolah, niso bili nikjer socialno zavarovani, čeprav se jim je odtegovalo po 8 odstotkov od osnovnih mesečnih prejemkov za pokrajinski sklad. Namesto da bi nova uprava na tržaškem področju storila v tem pogledu to, česar prejšnja uprava ni storila, in uredila splošno socialno in pokojninsko zavarovanje po členu 2f Posebnega statuta tudi za stalne, je to stalnost odpravila in postavila prizadete na začetek tako glede mesečnih prejemkov kakor glede socialnega zavarovanja. Vsi, ki so bili doslej zavarovani pri INPS, so si lahko uredili socialno zavarovanje tudi za vsa službena leta nazaj. Ker pa je s 30. septembrom 1955 ta možnost prenehala, so vsi, ki so izgubili stalnost z ukrepom generalnega vladnega komisarija od 14. oktobra 1955, postavljeni glede socialnega zavarovanja za poverjene na začetek.

Kakor vidimo, so italijanske oblasti izdale neke ukrepe, vendar **ne takoj in ne za ureditev stalne organizacije slovenskih šol in slovenskih šolnikov**, ampak za poslabšanje tega, kar so si slovenske šole in slovenski šolniki upravičeno pridobili — šole za časa obstoja in razvoja in šolniki za časa neprekinjenega službovanja in s svojimi kvalifikacijami.

Po obljudi, ki jo je dal dne 24. maja 1955 generalni vladni komisar dr. Palamara zastopnikom strokovnih organizacij nameščenec slovenskih šol, so Slovenci pričakovali, da bodo šole za njihove otroke uzakonjene najkasneje do začetka šolskega leta 1955/56. Slovenski šolniki pa so pričakovali po zagotovilu ministra prosvete pri vladni Rimu g. dr. Pavla Rossija, da se bo njihov položaj z zakonsko ureditvijo bistveno izboljšal, in niso bili pripravljeni — ne po uredbah, ki še veljajo, ne po členih Londonskega spo-

razuma in Posebnega statuta, ki bi jih morali varovati pa jih niso, in ne po ustnih zagotovilih, ki so zagotavljala vsem, ki so bili na dan 5. oktobra 1954 v službi, — da bodo v službi ostali, da bodo nekateri službo izgubili in nekateri, ki imajo nad dvajset let službe, postavljeni kot začetniki.

Kot zaključek k vsemu lahko trdimo, da je slovensko šolstvo na prav takih zakonskih osnovah, kar se tiče stanja v celotnem pogledu pa mnogo na slabšem, kakor je bilo ob svojem ponovnem vstajenju leta 1945.

Vsi omenjeni ukrepi so bili storjeni z očitnim namenom, okrniti slovensko šolstvo pred uzakonitvijo, da bo bodoči zakon, ki naj uredi stalno organizacijo slovenskih šol in stalen položaj slovenskih šolnikov, čim manj imel kar naj vase sprejme.

Slovenci, ki budno spremljajo ravnanje področnih oblasti s slovensko šolo, so upravičeno zaskrbljeni za njen neokrnjen obstoj, ker vidijo v dejanjih današnjih predstavnikov teh oblasti, da jim niso zagotovljeni obstoj, potrebe in učno oseboje slovenskih šol tako, kakor si želijo, vse dotlej, dokler se bodo teptale splošne človeške pravice in se ne bodo spoštovale določbe mednarodnih sporazumov. V tej svoji zaskrbljenosti upravičeno pričakujejo, da bodo podpisnice spravile sedanje mrtve črke Londonskega sporazuma in Posebnega statuta v življenje in mimo vseh zaviralcev in kršilcev uveljavile duha, ki iz njih veje, s čimer bodo prispevale velik korak naprej k mirnemu sožitju in napredku stičnih narodov in s tem tudi k splošnemu miru v svetu.

Zgrešeno bi bilo, da bi danes, po komaj desetih letih svetovnega požara, splošne človeške in osnovne pravice narodnostnih manjšin bile ovira za nemoteno pot k svetovnemu miru in splošni blaginji med narodi in državami ter njihovemu sožitju. Zgrešeno bi bilo, da bi bile vse ogromne žrtve in vsi številni naporji za to nemoteno pot, splošno blaginjo in sožitje zaman. Miselnost, ki je povzročila drugi svetovni pokol, mora izginiti, v kolikor je še ostala, in se mora podrediti splošni in široki demokratični miselnosti človeške družbe. Človek mora v svojem sočloveku videti najprej človeka, ne glede na njegovo narodnost, vero in pleme, če hoče, da bo velik ne po položaju, ampak po svoji notranji kulturi, po kateri bo dovoljeval drugemu neovirano uživati vse to, kar on sam neovirano uživa, tako po obliki kakor vsebini.

Pomen strokovnih šol na tržaškem področju

Ko so pri kraju počitnice in se prične vpisovanje v srednje šole, stoje starši kakor tudi naša mladina pred velikim vprašanjem: kakšno vrsto srednje šole naj izberem? Nižjo srednjo šolo, ali pa mogoče Nižjo strokovno šolo in tečaje industrijske oziroma trgovske smeri? Poleg Nižje srednje šole v Trstu so namenjene učencem, ki so dovršili osnovne šole, še naslednje šole s slovenskim učnim jezikom: Nižja industrijska strokovna šola v Trstu, Industrijski strokovni tečaj v Dolini, Nabrežini s priključenimi razredi v Križu) in na Opčinah ter Nižja trgovska strokovna šola v Trstu in Trgovska strokovna tečaja na Katinari in Proseku. Pred leti smo imeli še kmetijski strokovni tečaj v Plavjah, ki pa je na osnovi memoranduma prešel v jugoslovansko upravno področje.

Preden bi podal nekaj misli o namenu posameznih vrst šol, si oglejmo, za katere šole vlada največje zanimanje. Iz prikaznega diagrama bomo najlepše videli, katera smer najbolj privlačuje tiste, ki so dovršili osnovno šolo. Prvi stolpec prikazuje stanje dijakov na Nižji srednji šoli. V drugem stolpcu je podano skupno razmerje za vse šole industrijske smeri, v tretjem stolpcu razberemo razmerje za vse šole trgovske smeri, zadnji stolpec pa navaja podatke za Kmetijski strokovni tečaj na Plavjah.

Po končani drugi svetovni vojni so v jeseni 1945. leta odprle svoja vrata Nižja srednja šola, Višja realna gimnazija in Trgovska akademija. Ker je bila tisto leto le Nižja srednja šola namenjena bivšim učencem osnovnih šol, je razumljivo, da je v šolskem letu 1945-46 pritegnil ta zavod vse tiste, ki so dovršili uk na osnovnih šolah. Ker pa so bile v šolskem letu 1946-47 in v nadaljnjih letih ustanovljene šole ter tečaji industrijske, trgovske in kmetijske smeri, se je na račun teh zmanjšal odstotek vpisanih na Nižjo srednjo šolo. Vseeno pa je držala Nižja srednja šola prvenstvo vse do šolskega leta 1950-51. V naslednjem šolskem letu so jo prehiteli strokovne šole industrijske smeri, ki so imele še do naslednjega šolskega leta največ dijakov. Zani-

mivo je, da je bilo spočetka le malo zanimanja za industrijsko strokovno izobrazbo. V šolskih letih 1946-47 in 1947-48 so bile na drugem mestu šole, ki so pripravljale naše dijake na trgovski poklic in tem je šele sledila Nižja industrijska šola in industrijski strokovni tečaji. Šele od šolskega leta 1948-49 dalje so bile šole z industrijskim poukom na drugem mestu, dokler niso v šolskem letu 1951-52 prekosile tudi Nižjo srednjo šolo.

Kakor je bilo že spočetka omenjeno, je imela Nižja srednja šola največji odstotek dijakov v šolskem letu 1945-46, namreč 100%. Najmanjši odstotek je pa zabeležila v šolskem letu 1953-54. Takrat jo je obiskovalo le 32,8% dijakov srednjih šol nižje stopnje. V preteklem šolskem letu se ji je to razmerje nekoliko popravilo, tako da je dosegla v primerjavi z drugimi šolami te stopnje 34,8%.

Kaj pa s šolami trgovske smeri? V šolskem letu 1946-47, namreč takrat ko je imela Nižja srednja šola 78% vseh dijakov, je obiskovalo te šole le 14% dijakov. V šolskem letu 1947-48 je zanimanje zanje močno naraslo in takrat so dosegle tudi najvišji odstotek, namreč 24,3%. Po tem šolskem letu smo opazili močen porast dijakov na šolah industrijske smeri, na trgovskih šolah pa padec. V poslednjih štirih šolskih letih ni bilo velikih sprememb na šolah trgovske smeri. Odstotni delež se je namreč sukal med 15,2% in 16%.

Poglejmo še stanje dijakov na Nižji industrijski strokovni šoli ter strokovnih tečajih. Pri teh opažamo stalno naraščanje vse do šolskega leta 1953-54 in malenkostni padec v preteklem šolskem letu. Dočim je obiskovalo tovrstne šole v šolskem letu 1946-47 le 8% vseh dijakov nižje stopnje, se je to število dvignilo v šolskem letu 1953-54 na 50,1%! Torej malenkost več kakor ena polovica dijakov se je v onem letu urila v industrijskih predmetih. V preteklem šolskem letu, namreč 1954-55, je znatno padlo stanje 49,5%.

Kmetijski strokovni tečaj v Plavjah pa je obiskovalo od 1,5% do 2% vseh dijakov.

Preden bi se vprašali o vzrokih navede-

nega razmerja, ki se kaže v obisku med slovensko Nižjo srednjo šolo ter industrijskimi ter trgovskimi strokovnimi šolami, pogledimo še stanje, ki se kaže na italijanskih šolah iste stopnje na našem področju!

V šolskem letu 1954-55 je obiskovalo italijanske nižje srednje šole 35% vseh dijakov italijanskih šol nižje stopnje. Na slovenski Nižji gimnaziji je pa znašal v istem letu iznos 34,8%. Torej lahko rečemo, da skoraj ni razlike med našimi in italijanskimi dijaki v nagnjenju do nižje srednje šole. Med italijansko mladino pa je večje zanimanje za šole trgovske smeri. V preteklem šolskem letu je znašal za italijanske šole te smeri iznos 20,3%, za naše pa 15,7%. Zato pa je pri naših dijakih mnogo večje zanimanje za šole industrijske smeri. Pri nas smo zabeležili 49,5%, tovrstne italijanske šole pa 36,5%. Da bo pregled popoln, moram navesti še tiste italijanske strokovne šole, ki jih Slovenci nimamo. Šolo za hotelsko osebo, pomorsko strokovno šolo ter strokovno šolo za slepce je obiskovalo 7,5% italijanskih dijakov. Kmetijski strokovni tečaj pa le 0,7%. Torej je v tem primeru odstotek mnogo manjši od onega, ki ga je dosegel naš kmetijski strokovni tečaj v Plavjah.

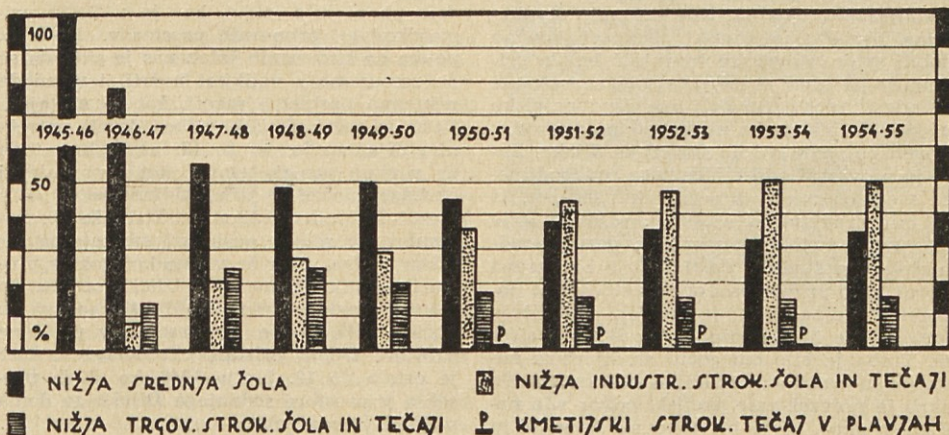
Kakor razvidimo iz navedenih statističnih podatkov, obiskuje tako slovensko Nižjo srednjo šolo, kakor tudi italijanske nižje srednje šole nekaj več kakor ena tretjina dijakov, ostali dve tretjini se pa vpišeta na strokovne šole in tečaje.

Iz tega sledi, da ima ena tretjina dijakov tega ozemlja težnjo, da dovrši srednjo šolo ter se vpiše na univerzo, oziroma vsto-

pi po dovršenju nižji srednji šoli na trgovsko akademijo in učiteljske. V večini primerov drži načelo, da obiskujejo nižjo srednjo šolo le tisti dijaki, ki žele po dovršenju šolski obveznosti nadaljevati študije. Mnogokrat pa opazimo, da so predvsem v podeželskih tečajih mnogi zelo nadarjeni dijaki, ki imajo veselje in dar učenja, a zaradi slabih gmočnih razmer staršev ne morejo potovati v Trst, niti hoditi dolga leta v šolo. Tem je zaradi pomanjkanja denarnih sredstev žal onemogočeno, da bi neki dan obesili v svoji delovni sobi z dolgoletnim učenjem pridobljeno visokošolsko diplomu.

Ker mora mladina do dovršenega 14. leta starosti obiskovati šolo, so bile ustanovljene strokovne šole in tečaji prav zato, da se podajo prvi koraki k bodočim poklicem učencev, ki so dovršili 5. razred osnovne šole in nimajo namena, da bi se nadalje šolali.

Na trgovskih strokovnih šolah se izučijo dijaki za trgovske poklice. Na industrijskih strokovnih šolah se pa poučujejo poleg splošnih predmetov še tehnični predmeti za fante, dočim se dekleta izurijo za pridne gospodinje. Na industrijskih strokovnih šolah je nadalje še praktični pouk v mizarstvu in obdelavi kovin, a v nabrežinskem strokovnem tečaju je tudi pouk kamnoseštva. Na tovrstnih šolah se pa pod strokovnim vodstvom priuče dekleta ženskih ročnih del. Dokler je spadal na to področje Kmetijski strokovni tečaj v Plavjah, smo imeli tudi šolo, ki je vzgajala mlade kmetovalce. Tovrstne šole pa žal dandanes nimamo, vendar nam je zelo potrebna.

Razmerje med številom dijakov Nižje srednje šole ter nižjih strokovnih šol in tečajev.

Kam naj torej vpišete svojo mladino, ki je dovršila osnovno šolo? Če vam sredstva dopuščajo, da kljubujete stroškom dolgotrajnega šolanja, in imajo vaši sinovi veselje do učenja, tedaj jih vpišite v Nižjo srednjo šolo. Otroci vam bodo hvaležni, če jim boste pomagali do boljšega kruha. Če pa ima vaša mladina večje nagnjenje do obrti ali pa do zaposlitve v trgovinskih obratih, tedaj bodo dobili v šolah industrijske in trgovske smeri najboljšo izobrazbo

za poklic, ki jim je pri srcu. A v tem primeru nikakor ne dopustite, da bi vaši sinovi zapustili šolo s 14 letom! Nikakor se ne smete pustiti vplivati od svojih otrok, ki bi želeli dati slovo šoli še preden bi dovršili tri razrede strokovnih šol in ne bi opravili zaključnega izpita! Eno leto prej bi pričeli služiti denar, a ne bi imeli diplome o uspešno zaključenem izpitu. Čez nekaj let se bodo bridko kesali zaradi tega nepremišljenega dejanja!

Drago Pahor

10 let Dijaškega doma in obnovljene Dijaške Matice

Obnova slovenskega primorskega šolstva, ki se je začela med narodnoosvobodilno borbo v septembru - oktobru 1943, bo v zgodovini slovenskega šolstva zavzemala častno mesto, ker je bila mogočen izraz življenjske sile in kulturnega stremljenja primorskih Slovencev. Tudi v osvobojenem Trstu se je akcija za obnovo slovenskega šolstva razmahnila že v majskih dneh 1945. V zgornji okolici so bile takoj odprte slovenske šole; v mestu in predmestjih pa so se osnovali številni tečaji, ki so jih obiskovali slovenski otroci, da se pripravijo za prestop v slovenske šole, ki so se odprle naslednjo jesen.

Posebno skrb smo takrat posvetili naši srednješolski mladini. Kot sad naše osvobodilne borbe smo tržaški Slovenci končno dobili svoje, slovenske srednje šole. Ta pridobitev pa nam je naložila velike dolžnosti in odgovornosti. Še bolj kot osnovnošolske učence, je bilo treba pripraviti na prehod v slovensko srednjo šolo slovenske dijake. Zato je prosvetni odsek Mestnega osvobodilnega sveta osnoval več počitniških tečajev, ki so bili prav dobro obiskani. Misliti pa je bilo treba tudi na materialne pogoje srednješolskega študija, zlasti ker je bilo treba upravičeno pričakovati dotoka dijaštva s podeželja. Vojna nam je pustila precejšnje opustošenje in obubožanje ter številne sirote. Treba je bilo omogočiti študij vsem nadarjenim otrokom, četudi so bili reveži. To skrb je prevzel nase akcijski odbor »Za našega dijaka«, ki je bil osnovan že v juliju 1945. Odbor je delal naglo, kajti bližal se je čas novega šolskega leta. Izvedel je pr-

vi »Teden za našega dijaka«. V tem tednu je bilo nabranih na celotnem ozemlju Slovenskega Primorja in Trsta 1.863.896 lir v gotovini in blaga v vrednosti 545.651 lir. Celotna zbirka je torej dosegla skoro poltretji milijon, kar je bilo za tiste čase bodisi zaradi vrednosti lire, bodisi zaradi gospodarske izčrpanosti Primorcev po dolgotrajni vojni ter mnogih drugih potreb vsekakor lep uspeh.

Z opisano akcijo je bila postavljena prva osnova za materialno podpiranje reynih učencev. Akcijski odbor »Za našega dijaka« pa ni obstal ob prvi akciji: treba je bilo oskrbeti dijakom hrano in stanovanje. To delo pa ni bilo lahko, ker je v Trstu primanjkovalo primernih prostorov. Pričetek pouka na slovenskih šolah nas je silil, da se ne zamujamo z velikimi načrti, temveč da rešujemo probleme sproti, kot so nastajali. Tako je začel akcijski odbor dajati potrebnim dijakom hrano že 13. novembra, toda ne v svoji menzi, temveč kot gost najprej okrožne menze v Ulici Udine, nato pa v menzi Enotnih sindikatov. Toda že 25. novembra je začela poslovati samostojna dijaška menza, sicer še vedno kot gost v prostorih sindikalne menze v Ulici Monfort. Do lastnih prostorov je prišla dijaška menza po božiču 1945, ko se je preselila v pritične prostore Doma pristaniških delavcev, kjer je ostala do 12. junija 1946, ko se je preselila v prostore sedanjega Dijaškega doma v Ulici Buonarroti.

Nastanitev dijakov z dežele je takratnim članom akcijskega odbora prizadejala mpo-

go skrbi. Kljub marljivemu iskanju prosto-rov, ki bi mogli vsaj zasilno služiti dijaške-mu domu se zamisel dijaškega doma ni mo-gla takoj uresničiti. Zato je akcijski odbor pozval slovenske družine v mestu, da sprej-mejo na stanovanje dijake vsaj z oddalje-nejšega podeželja. Tako je uspelo razmesti-ti po privatnih stanovanjih spočetka 21 de-klet in 21 fantov. Osem fantov pa je dobilo zatočišče v repatriacijski bazi Jugoslovan-skega Rdečega križa v Ulici Buonarroti. To jedro osmih dijakov je tvorilo zarodek kas-nejšega Dijaškega doma, ki pa se je razvil postopoma. Ta razvoj je pospešila zima, ki je prisilila tudi druge dijake, ki so se do tedaj vozili s podeželja v Trst, da so ostali v mestu. Tako je število dijakov nastanje-nih v bazi RK postopoma naraščalo in do-seglo v januarju 32 gojencev. Seveda je bil mogoč ta razvoj tudi zaradi krčenja dejavno-sti repatriacijske baze, ki je končno, ob do-vrstitvi svoje naloge prenehala z delovanjem. Ob koncu šolskega leta se je v Ulico Bu-onarroti preselila tudi dijaška menza. Tako je lepa vila sredi prostornega vrta dobila končno značaj pravega dijaškega doma.

Solsko leto 1946/47 je bilo prvo leto red-nega poslovanja Dijaškega doma. Kako po-treben je bil dobro urejen Dijaški dom pod strokovnim vodstvom poklicnih pedagogov, najbolje dokazuje visoko število gojencev. V šolskem letu 1946/47 je bilo sprejetih v Dijaški dom 147 rednih ter 40 zunanjih go-jencev. Tudi naslednja leta je bilo število gojencev veliko, vsekakor za razpoložljive prostore preveliko. Sele v zadnjih letih se je število gojencev ustalilo na višini, ki od-govarja zdravstvenim in vzgojnim pačelom. V desetih letih svojega obstoja je tržaški Di-jaški dom nudil zavetje 830 slovenskim sred-nješolcem.

Vso akcijo za socialno pomoč slovenskemu dijaštvu je v letu 1945 začel že omenjeni akcijski odbor. Toda že 3. oktobra je ta od-bor na svoji seji odločil, da se obnovi pod-porno društvo »Dijaška Matica«, ki je bila ustanovljena 6. januarja 1923, a je bila leta 1927 razpuščena po fašističnem režimu. Ta-ko je akcijski odbor opravil tudi vlogo pri-pravljalnega odbora ter sklical dne 13. ja-nuarja 1946 občni zbor, na katrem je bilo obnovljeno podporno društvo »Dijaška Ma-tica«.

Največ skrbi je Dijaška Matica posvečala vseh deset let prav vzdrževanju in razvoju Dijaškega doma. Ni pa zanemarila tudi dru-gih oblik podpiranja našega dijaštva.

V počitnicah leta 1946 je Dijaška Matica priredila za bolehe dijake počitniško kolo-nijo v Cerknem. Naslednja leta so organizi-ranje zdravstvenih kolonij za dijaštvo pre-

vzele druge organizacije. Dijaški Matici pa so poleg skrbi za Dijaški dom ostale še na-slednje aktivnosti, ki jih vrši vse do danes: iz svojega knjižnega podpornega sklada iz-posoja revnim dijakom šolske knjige; daje potrebnim dijakom šolske potrebščine; pla-čuje siromašnim srednješolcem, ki se vozijo s podeželja v šolo vozino za vlak, odnosno avtobus; plačuje ob začetku leta šolske pri-stojbine; v izrednih primerih prispeva Dijaška Matica za zdravnika in zdravila ter za obleko in obutev.

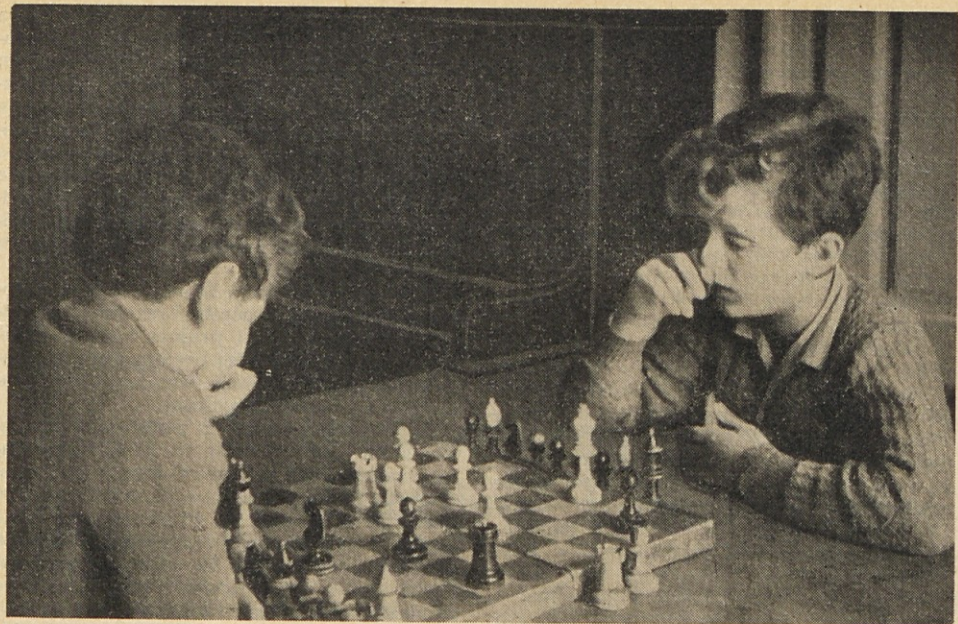
Visokošolce podpira Dijaška Matica z do-deljevanjem dolgoročnih, brezobrestnih po-sojil. Visokošollec, ki prejme tako posojilo, se obveže, da bo pričel prejeta posojila vra-čati čim si po končanih študijah ustvari sa-mostojen ekonomski položaj.

Ob obširnem gmotnem podpiranju sloven-ske študirajoče mladine pa ni Dijaška Ma-tica zanemarila tudi moralnega podpiranja. Skrbela je za instrukcije dijakom, zlasti v počitniških mesecih za dijake s popravnimi izpiti. Z nagrajevanjem gojencev Dijaškega doma s prav dobrim in odličnim uspehom izreka tem svoje priznanje, ostalim pa daje spodbudo za večjo marljivost. Svojo tri-dešetletnico pa je proslavila med drugim tu-di z nagradnim literarnim natečajem.

Obetajoča rast nove generacije slovenskih intelektualcev nam zagotavlja, da gre delo in žrtvovanje Dijaške Matice dobro v klasje.

Gojenci Dijaškega doma pred Gregorči-čevo rojstno hišo na Vrsnem.

V prostem času se gojenci posvečajo raznim igram, najraje šahu.

V eni izmed učilnic Dijaškega doma med učno uro.

PRED PETDESETIMI LETI V TRSTU IN OKOLICI

*Nekaj kronike iz političnega, gospodarskega, kulturnega
in družabnega življenja tržaških Slovencev l. 1906*

6. januarja

Občni zbor prosvetnega društva »Zvonimira« v Rocolu. Občni zbor je bil pri Skrlanovih. Otvoril ga je predsednik Skerk, tajniško poročilo je podal Skrinjar, blagajnik Počkaj pa je ugotovil, da je imelo društvo 64 kron pribitka. Izvoljen je bil naslednji novi odbor: predsednik Vekoslav Bjekar, podpredsednik Rudi Pregarc, tajnik Anton Skerk, blagajnik Ivan Počkaj; odborniki: Josip Bjekar, Josip Murek, Josip Rudež, Jurij Klun, Dragotin Svagelj; namestniki: Vekoslav Bradač, Ivan Germek, Anton Požar, Miklaveč.

Odbor socialno-demokratske mladine v Trstu je priredil v dvorani Delavskega doma v Ul. Boschetto 5 plesni venček. Cisti dobiček je bil določen v izobraževalne namene.

7. januarja

Občni zbor pevskega društva »Kolo« pri Sv. Jakobu. Zbor je otvoril predsednik Makso Cotič in izrekel mnenje, da je društvo v minulem letu zadostilo svoji nalogi. Društvo je imelo 3210 kron dohodkov in 3171 kron izdatkov. Izvoljen je bil tale odbor: predsednik Makso Cotič, podpredsednik Josip Rože, tajnik Zvonimir Masle, blagajnik Anton Turk, arhivar Ivan Skerjanec, nadzornik pevske vaje Rudolf Vrč; odborniki: Franc Malič, Andrej Saksida, Vekoslav Kalčič, Fran Zagar; namestniki: M. Strušnjevič, R. Gorjup, M. Skrinjar; pregledovalci računov: F. Kravos, J. Kolb in V. Pregelj. Po zaključnem zboru so odšli člani društva v Barkovlje, kjer so imeli skupno s pevci in člani prosvetnega društva »Adrija« družabni večer. Najprej je izrekel svojo napitnico Barkovljanom predsednik »Kola« Makso Cotič, zahvalil pa se mu je predsednik »Adrije« Josip Pertot. Kopčno se je Cotič spomnil še na najstarejšega prisotnega pevcu »Adrije« Jakoba Pertota, »ki je še danes, dasi se mu življenje nagiblje k večeru, navdušen pevec in je prav noč kljub bremenu let prav imenitno odpel svoj tenor solo«.

10. januarja

Izseljevanje v Ameriko. Iz tržaškega pristanišča je odplul v New York parnik »Georgia« last avstro-ameriškega društva bratov Cosulich. Z njim je zapustilo Evropo 712 izseljencev, med katerimi razen enega Nemca sami Slovani. Slovencev je bilo 7, Hrvatov 53, Srbov 13, Slovakov 27, Rusov 10, Bolgarov 68, Crnogorcev 135 in Poljakov 203.

14. januarja

Velik civilni pogreb v Ricmanjih. Blizu 5000 ljudi iz Boršta, Boljunca in katinarske župnije, posebno pa iz Bazovice, se je udeležilo 44. civilnega pogreba v Ricmanjih. Pokopali so 67-letnega Andreja Kureta, svaka vaškega župana Ivana Berdona, ki je vodil pogreb. Ravno ta dan se je zaključilo tretje leto, odkar so bili v Ricmanjih brez cerkvenega življenja.

V dvorani Narodnega doma v Barkovljah je priredilo koncert tamburaško društvo iz Zagreba.

13. januarja

Občni zbor tržaške podružnice Slovenskega planinskega društva. Občni zbor je bil v prostorih hotela »Balkan«. Otvoril ga je načelnik podružnice M. Pretner, ki je podal tudi tajniško poročilo. Glavno delo odbora je bilo nadaljevanje zaznamovanja potov in gričev. Povsod so bili postavljeni kačipot in napisi v slovenščini, »da zabranjujejo pa-

čenje naših krajevnih imen«. Posebno pozornost je podružnica posvečala tudi podzemeljskim naravnim lepotam. V »Rudolfovi jami« so bile napravljene nove poti, poskrbljeno je bilo za razsvetljavo in za napise na vseh pomembnejših kapnikih. 14. maja 1905 je podružnica priredila izlet v jamo s posebnim vlakom iz Trsta. Razen tega je član Höller iz Nabrežine odkril novo jamo, ki se je odlikovala po obilnih starinskih najdbah. Za novega odbornika je bil izvoljen trgovec I. Millonig, za zaupnike pa: Avgust Dolenc, dr. Vladimir Pertot, Ivan Bandel in Ivan Frole.

18. januarja

Volitve v cenilno komisijo za osebni davek. V tretjem volilnem okraju (mestnem) so bili izvoljeni samo kandidati meščanskega odbora, socialisti pa so ostali v manjšini samo za 146 glasov, kar je predstavljalo velik uspeh socialistične stranke. Pomen teh volitev je tudi v tem, da je velik del nesocialističnega meščanstva oddal svoje glasove za socialistične kandidate in s tem izrazil svoje nezadovoljstvo z gospodovalno italijansko stranko.

Pred državnim sodiščem na Dunaju je bila razprava zaradi napisov na Dolenčevem spomeniku v Trstu. Odbor za ta spomenik je vložil priziv na delegacijo, proti sklepu mestnega magistrata, s katerim je ta odrekel dovoljenje za napis. Delegacija je priziv odbila zato, ker je bil sestavljen v slovenščini. Sodišče je razsodilo, da je mestna delegacija dolžna sprejemati prizive tudi v slovenščini.

20. januarja

Jadranska banka v Trstu je kupila za 216.000 kron od grofice Coronini-Cronberg hišo na vogalu ulic San Nicolo in Cassa di Risparmio, kjer je bila dotlej v prtljčju Cronova trgovina s pohištvom. Ta hiša kot tudi hiša »Tržaške posojilnice« sta bili viden znak gospodarke moči in gospodarskega osamosvajanja ter napredka tržaških Slovencev. Jadranska banka, ki je začela poslovati 13. novembra 1905 je imela do konca leta 14 milijonov 955.802 kroni prometa.

28. januarja

Pri reprizi drame »Legionarij« v Narodnem domu sta gostovala igralca Verovšek in Nučič iz Ljubljane. V ostalih vlogah so nastopili domači diletanti: Stoka, Zofka Stularjeva, Ponikvarjeva, Odinalova, Ponikvar, Boleslavski in drugi. Predstava je bila ena najboljših, kar jih je dotlej uprizorilo »Dramatsko društvo«.

2. februarja

Javni shod političnega društva »Edinost« pri Sv. Mariji Magdaleni Sp. Dr. Otokar Rybar je govoril o odloku vlade, s katerim je bil mestnemu magistratu odvzet tako imenovani »preneseni delokrog«, to je skupina poslov, ki bi jih morala opravljati vlada sama, ki pa jih je izročila mestni občini. Med te pose je na primer spadalo razglašanje zakonov in ukazov, izterjevanje davkov, sodelovanje občin na vojaškem naboru, nadzorstvo nad tehtnico in mero, reševanje obrtnih in industrijskih zadev, od leta 1896 dalje pa tudi šolstvo. Če je hotel Slovenec kaj doseči, se je moral le ponižno in suženjsko klanjati. Z vladnim odlokom je torej magistrat mnogo izgubil na svoji moči in je zaradi tega zavalдалo v krogih italijanske vladne stranke veliko razburjenje. O šolskem vprašanju pri Sv. Jakobu je govoril g. Primožič. Dejal je, da je slovenska šola pri Sv. Jakobu prenapolnjena in je v posameznih razredih po 95 otrok, dočim je italijanska šola pri Sv. Jakobu prazna. Glede šolskega vprašanja pri Sv. Mariji Magdaleni Sp. pa je Anton Miklavc omenil, da so kmetje in posestniki tega okoliša na predlog odv. dr. Plattnerja iz Trsta že leta 1862 ali 63 vložili prošnjo na magistrat za otvoritev šole v domačem okraju, ki pa ni bila nikoli rešena. Potem je stvar zaspala in šele leta 1891 so vložili ponovno prošnjo, ki pa tudi ni bila rešena. Tretjo prošnjo so vložili leta 1893 in četrto pred nedavnim.

4. februarja

Shod social-demokratske stranke v gledališču »Fenice« za splošno volilno pravico. Po zborovanju je več tisoč oseb demonstriralo pod uredništvij »Piccola« in »Indipendente«. Nato so se demonstranti odpravili na Veliki trg, kjer so bili iz kavarne »Municipio« izzvani, zaradi česar so razbili nekaj šip. Demonstranti so se po Korzu vrnili na sedež v Ul. Boschetto in spotoma ponovno žvižgali pod uredništvom »Piccola«.

Pevsko društvo »Lipa« v Bazovici je imelo občni zbor. Otvoril ga je predsednik Vinko Skerjanc. Soglasno je bil potrjen stari odbor. Po zboru so se zborovalci sešli v gostilni Josipa Urbančiča, kjer je veselo odmevala slovenska pesem.

18. februarja

Na shodu v Rojanu v prostorih »Konzumnega društva« je dr. Slavik v svojem govoru o občinskih volitvah dejal, med drugim, da Trst že dve leti nima mestnega sveta, ampak le občinsko delegacijo, ker so bile zaradi nerednosti in nezakonitosti volitve pred dvema letoma razveljavljene in mestni svet razpuščen. Dejal je še, da bi v primeru kompromisa opozicijske socialistične in konservativne stranke Slovenci ti stranki podprli, ker bi tako bila možna zmaga opozicije proti »kamoriji«.

19. februarja

Občinska delegacija je sklenila, da je zaradi odloka, ki je občini odvzel »preneseni delokrog«, prenehal edini razlog, zaradi katerega se je v spisih na mestni magistrat dopuščal kot dopisovalni jezik tudi slovenski oziroma nemški. Nadalje je delegacija sklenila, da bo zahtevala, da mora biti uradni jezik novega namestništva italijanski, tako v notranjem poslovanju kot v zunanjem občevaranju, kar je bilo v nasprotju z razsodbami upravnih in sodnih ustanov, ki so potrdile dolžnost mestnih oblasti, da morajo sprejemati tudi slovenske vloge, ker je velik del avtohtonega prebivalstva slovenske narodnosti.

4. marca

Social-demokratska stranka je izdala manifest za volitve v 3. mestnem okraju. Manifest je obsegal komunalni program stranke, v katerem je bilo rečeno, da hoče socialistična stranka na področju občinske uprave varovati interese delavcev in vseh drugih, ki delajo za mezde in plače. Manifest zaključuje z besedami: »Občinska avtonomija bo imela v socialistični stranki odločnega in iskrenega branitelja proti samooblasti in nasilju od strani državnih oblasti. Občinska avtonomija mora biti jedro tiste nacionalne avtonomije, ki bo naredila konec protikulturnim narodnim bojem, ki so zgolj v pretvezo buržoaziji, da si ohranijo nadvladje in lažniv izgovor, da se odteguje razrednemu boju, ki je glavna pot k proletarski in socialni emancipaciji. Ne torej malenkostne borbe med narodi, ampak varovanje pravic in ugleda narodne civilizacije oplemenitene s spoštovanjem do drugih narodnosti in še posebno do manjšin. Ne napadanje in tlačenje, ampak bratstvo in pravice. Odrpota bodi pot razrednemu boju, ki bo ustvaritelj napredka človeštva.«

Na občnem zboru društva »Zarja« v Rojanu je bil izvoljen naslednji novi odbor: predsednik Fran Lenarčič, tajnik Z. Cotič, blagajnik Oskar Klimetsky; odborniki: Z. Zega, Jurij Piščanc, Fran Vaneček, Herman Zuljan; pregledovalci računov: Ferdo Blažek, Josip Petrič, Anton Piščanc.

9. marca

Banka »Slavija« je objavila svoj obračun za leto 1905. »Slavija« je bila najmočnejši slovanski denarni zavod v Trstu. Njegov zavarovalni kapital je znašal 23 milijonov 619.740 kron. Podanih je bilo 8437 življenjskih oglasil, zavarovalnih je bilo plačanih za 4.610.957,25 kron, njegovi fondi in rezerve pa so dosegli 87 milijonov kron.

11. marca

Na shodu social-demokratov v gledališču »Rossetti« sta Valentin Pittoni in odvetnik dr. Puecher predložila socialistične kandidate za tretji volilni razred in istočasno odklonila vsak kompromis med opozicijskima skupinama (socialdemokratsko in ljudsko stranko).

14. marca

Politično društvo »Edinasta« je glede na to, da med opozicijskima skupinama ni prišlo do kompromisa pozvala Slovence, naj na volitvah v tretjem razredu 15. in 16. t. m. glasujejo po svojem najboljšem prepričanju za eno ali drugo opozicijsko stranko.

V tretjem volilnem razredu je zmagala italijanska nacionalistična stranka. Dobila je okrog 1600 glasov, ljudska stranka je dobila okrog 1100 glasov, socialistična pa blizu 500. Prvi dan volitev je prišlo do krvavega dogodka, ko so redarji s sabljami ranili tri

osebe. Ko so namreč »kamoraši« začeli voziti na volišča tudi bolnike, so se jim pristaši socialistične in ljudske stranke začeli posmehovati. Redarji so začeli demonstrante grdo gledati, ti pa so jim vpili, naj gredo na trg stražiti peteršilj. To se je dogajalo pod magistratnimi oboki. Kmalu potem je pod kavarno »Municipio« znani »kamoraš« Valle napadel nekega socialista, ostali socialisti in člani ljudske stranke pa so nato stekli za Vallom in Sillanijem, ki sta se rešila v kavarno. V tistem trenutku so skočili na socialiste redarji z golimi sabljami.

18. marca

Na volilnih shodih v Bazovici, »Pri Lovcu« v Rocolu, v Gropadi, v Trebčah, Križu, Barkovljah, na Proseku in Opčinah ter pri Sv. Ivanu so bili dokončno izbrani naslednji kandidati politične stranke »Edinost«: za I. okraj: Ivan Sancin - Drejačev (trgovec iz Skednja); za II. okraj: dr. Otokar Rybar (odvetnik iz Trsta); za III. okraj: dr. Edvard Slavik (odvetnik iz Trsta); za IV. okraj: Ivan Gerdol (c. kr. uradnik v Trstu); za V. okraj: Ivan Gorjup (posestnik na Opčinah); za VI. okraj: Alojz Gorjup (posestnik na Proseku).

25. marca

Velike zmage kandidatov »Edinosti«. V I. okraju je Ivan Sancin dobil 379 glasov, njegov protikandidat Nichetto pa 86; v drugem okraju dr. Rybar 184, protikandidat Mauroner 94; v tretjem okraju dr. Slavik 240, protikandidat Turrek 29; v četrtem okraju Ivan Gerdol 233, protikandidat Stolf 115; v petem okraju Ivan Gorjup 241, protikandidat Stuchler 83; v šestem okraju Alojz Gorjup 233, protikandidat Cumar 52. Vseh slovenskih glasov v okolici je bilo oddanih 1510 ali 77 odstotkov, italijanskih pa 459 ali 23 odstotkov.

31. marca

»Ljudski oder« je imel v Delavskem domu svoj prvi redni občni zbor. Iz poročila o delovanju je bilo razvidno, da je društvo ustanovilo knjižnico, ki je imela 80 čitateljev ter čitalnico, katero je obiskalo nad 5000 rednih članov. »Ljudski oder« je priredil 15 predavanj iz različnih strok, katerih se je udeležilo skupno nad 2500 poslušalcev ter eno dramatično predstavo. V novi odbor so bili izvoljeni: predsednik Anton Jernejčič; odborniki: Anton Furlan, Vincenc Bobola, Franc Gruden, Ivan Makuc, Josip Petejan, Fran Potočnik, Ivan Regent, Franc Sešek; pregledovalci računov Rudolf Može, Jaka Skrbic, Anton Vavpotič.

1. aprila

V veliki dvorani Narodnega doma je nastopil slavni češki virtuozi Fran Ondříček. Ob velikem navdušenju je moral virtuozi dodati še nekaj skladb, med drugimi »Kje dom je moj«. Obenem je nastopil tudi pianist Fiamera. Orkestralno spremljavo je vodil dirigent Teply.

8. aprila

Občni zbor »Tržaškega podpornega in bralnega društva«. Po otvoritvenem nagovoru predsednika Kamušiča je podal Josip Gregorič tajniško poročilo, iz katerega je bilo razvidno, da je društvo ob koncu leta 1905 imelo 1248 članov, to je 200 več kot v začetku leta. Denarni promet društva je znašal 72.863 kron.

»Dramatično društvo« je v dvorani »Narodnega doma« uprizorilo igro »Materin blagoslov«. Igro je režiral Jaka Stoka. Pevske točke so ob spremljavi orkestra pod vodstvom Vogriča izvajali: Stularjeva, Vogričeva, Janova in Stular.

22. aprila

»Slovensko pevsko društvo« je v Narodnem domu uprizorilo opereto »Cevljar baron«. Kot solisti so nastopili Stularjeva, Grebenc, Borovščakov, Ponikvarjeva, Stular in drugi. Zbor je vodil Srečko Bartel.

27. aprila

V mestnem svetu je bila seja za odobritev imenovanja magistratnih funkcionarjev. V razne komisije so bili izvoljeni naslednji slovenski zastopniki: dr. Rybar, v juridično komisijo, Ivan Gorjup v komisijo za javna dela, Gerdol v komisijo za zdravstvo, A. Gor-

Zbor pevskega društva »Ilirija« pri Sv. Jakobu. V sredini pevovodja Kumar.

jup in Sancin v komisijo za industrijo in poljedelstvo, dr. Slavik in A. Gorjup v komisijo za vojaške zadeve, I. Gorjup v komisijo za nadzorstvo mestne zastavljalnice, Sancin v komisijo za nadzorstvo javnih sprehajališč in dr. Slavik v komisijo za oskrbovanje z vodo.

»Ljudski oder« je priredil v dneh 27., 28. in 29. aprila v veliki dvorani Delavskega doma v Ul. Boschetto ciklus treh predavanj Etbina Kristana iz Ljubljane o temah: »O pokristjanjevanju Slovencev«, »Jugoslovanstvo in socializem«, »Revolucija v zgodovini človeštva«.

29. aprila

Novo ustanovljeno društvo »Ilirija« pri Sv. Jakobu je prvič stopilo v javnost. Slo je pravyzprav za preimenovanje zbora bratovščine sv. Cirila in Meoda, ker dotlej zbor kot tak ni imel pravice prirejati veselic, koncertov in podobnega in pa zato, da bi mogel »bolj svobodno delovati na narodnem področju za probudo in procvit našega milega slovenskega naroda«. V odbor so bili izvoljeni: za predsednika Josip Prah, za tajnika Josip Gregorič, za blagajnika Andrej Vidmar; za odbornike: Fran Seles, Anton Moravec, Ignacij Goljevšek, Miloš Svab; za namestnike: Pavel Ljubič, Andrej Trnovec; za pregledovalce računov: Anton Svetina, Fran Gombač, Anton Makor.

6. maja

Izredni občni zbor »Jadranske banke« v dvorani Slovenske čitalnice. Otvoril ga je predsednik, dvorni svetnik Anton Vukovič. Sklepali so o povišanju glavnice od 1 milijona na 3 milijone kron. Predlog je bil sprejet. V razdobju od 15. novembra 1905 do 30. aprila 1906 je banka imela 12 milijonov 349.680,40 kron izdatkov in 12.330.390,10 kron dohodkov.

V prostorih »Trgovskega izobraževalnega društva« je bil ustanovni zbor »Učiteljskega društva za Trst in okolico«. (O tem objavljamo poseben članek).

V tovarnah konzerv v Izoli so začeli delavci s splošno stavko. Zahtevali so povišanje mezd.

9. maja

V Skednju je tržaška občina otvorila tamkajšnjemu slovenskemu prebivalstvu — italijansko knjižnico. Govorilo se je, da bo naslednje leto ustanovila občina italijanske knjižnice tudi pri Sv. Ivanu, v Rojanu in v Barkovljah.

13. maja

Redni občni zbor »Delavskega podpornega društva«. Ob koncu leta 1905 je društvo štelu 1655 članov. Izplačalo je 27.625,10 kron podpor, za zdravila je izdalo 4.465,60 kron, za bolnišnico 1599,81 kron in za pogrebščine 1260 kron. Skupnih dohodkov je društvo imelo 51.568,66 kron, izdatkov pa 49.840,60 kron. Za predsednika je bil potrjen prof. Matko Mandič.

17. maja

Dr. Slavik in dr. Rybar sta na namestništvu protestirala proti nameri železniške uprave, da postavi na novih postajah pri Sv. Ivanu in v Rocolu le italijanske oziroma nemške napise brez slovenskih. Začasni namestnik je obljubil, da bo uredil, kar je v njegovi moči, da bo ustrezno zakonu in obstoječim odnošajem.

27. maja

Na občnem zboru »Tržaške posojilnice in hranilnice«, ki je bil v dvorani tržaškega »Sokola« je bil za predsednika izvoljen Srečko Bartel, za prvega namestnika Gracijan Stepančič, za drugega pa Anton Kalister.

Na veselici društva »Ilirija« pri Sv. Jakobu je nastopilo tudi društvo »Zvonimir« iz Rocola. Igrali so burko Jaka Stoke »Ne kliči vraga«.

Nastop pevskih društev »Mladina« iz Frdeniča (Sv. Ivan) in »Višave« s Konkonela. Konkonelski zbor je nastopil prvič. Zbrane sta pozdravila dr. Bole v imenu Hrvatov in dr. Vodušek iz Ljubljane.

3. junija

Na občnem zboru društva »Slava« pri Sv. Mariji Magdaleni Sp. je bil za predsednika izvoljen Anton Miklaveč, za podpredsednika Anton Nardin, za tajnika Dragotin Gregorič, za blagajnika Ivan Svetina; za odbornike Josip Pregarc, Josip Cuk, Josip Jurjovič, Josip Gregorič in Vekoslav Kuret.

Na pevski prireditvi društva »Slovenska lira« pri Sv. Mariji Magdaleni Sp. so nastopili zbori: »Zvonimir« iz Rocola, »Slava« od Magdalene, »Mladina« od Sv. Ivana in »Ilirija« od Sv. Jakoba.

7. junija

Volitve župana v Sempolaju. Soglasno je bil izvoljen dotedanji župan Ivan Kosmina iz Sempolaja, za podpredsednike pa Janez Legiša iz Sempolaja, Alojz Sušteršič iz Praprota in Anton Doljak iz Trnovice.

Občni zbor »Dramatičnega društva«. Društvo je v četrtem letu svojega obstoja uprizorilo štiri novitete, druge igre pa je ponovilo. Priredilo je tudi 4 gostovanja. Dohodkov je imelo 5622,10 kron, izdatkov pa 5530,27 kron. Na zboru so ugotovili, da se nižji sloji zelo zanimajo za dramske predstave, dočim tako imenovani »boljši sloji« briljirajo s svojo odsotnostjo in da se tudi ne zmenijo, da bi na drug način podprli gledališče. Za novega predsednika je bil izvoljen dr. E. Slavik, za podpredsednika steber gledališča Jaka Stoka, za tajnika Josip Knaflič, za blagajnika Jernej Pintar, za garderoberja F. Ponikvar.

17. junija

Spor med župnikom in cerkvenimi pevci — člani zbora »Lipa« v Bazovici je bil po šestih mesecih poravnán. Vzrok sporov je bilo slovensko petje v cerkvi. Zaradi tega ni samo utihnilo petje v cerkvi, pač pa mnogi vaščani sploh niso v času spora hodili v cerkev. Na današnji dan pa je zbor spet nastopil v cerkvi, teden prej pa je imelo društvo pevsko veselico na dvorišču pri Urbančiču, na kateri sta sodelovala tudi »Kolo« od Sv. Jakoba in »Zvon« z Opčin.

Ustanovni občni zbor »Narodne čitalnice« v Rojanu. Za predsednika je bil izvoljen Ludvik Gržina, za podpredsednika Ivan Bole, za tajnika Ivan Vinko Mavrič, za blagajnika Matija Znidaršič, za knjižničarja Miloš Kolovc.

19. junija

Zborovanje slovenskih okoličanskih svetovalcev zaradi protesta proti razdelitvi voilnih okrajev v Trstu, ki so ga vložili italijanski nacionalistični zastopniki iz strahu, da bi po predloženih razdelitvi ne bili zagotovljeni mandati italijanske stranke. Italijanski

nacionalisti so predlagali, naj se predmetja izločijo iz mestnih okrajev, »ker bi zaradi narodnih razlogov moglo priti do neugodnih rezultatov za italijanske stranke«. To dokazuje, kako so italijanski nacionalisti malo zaupali statistiki, ki so jo sami sestavljali in po kateri naj bi v Rojanu bilo le 818 Slovencev in 3669 Italijanov, v Farnetu 2399 Slovencev in 5182 Italijanov, pri Sv. Ani 2135 Slovencev in 3337 Italijanov, skupaj torej 5352 Slovencev in 12.180 Italijanov.

24. junija

Shod socialdemokratske stranke v Narodnem domu o vprašanju »splošne in enake volilne pravice.« Govoril je tudi Etbin Kristan iz Ljubljane. Predlagana je bila resolucija, v kateri se ugotavlja, da načrt volilne reforme sicer ne odgovarja vsem zahtevam splošnosti in enakosti, ker vsi dosedanja koncepti prezirajo volilno pravico žena, ne bazirajo na popolni narodni enakopravnosti in so zlasti sestavljeni proti delavstvu, da pa kljub temu odstranjuje načelo kurialnih privilegijev in ustanavlja načelo splošnosti in enakosti. Shod je zato zahteval od parlamenta čimprej uzakonitev volilne reforme. Resolucija se je zaključila z opozorilom, da se bodo delavci v boju za volilno reformo — če bo potrebno — poslužili tudi stavke. V imenu političnega društva »Edinost« se je resoluciji pridružil dr. Rybar.

10. julija

Zaradi obstrukcije poslanca Bartolija v odseku za volilno reformo na Dunaju je prišlo v Trstu do velike demonstracije pristašev socialdemokratske stranke. Zvečer po 7. uri se je zbralo na Velikem trgu okrog 1000 ljudi, katerim sta govorila najprej Chiussi in nato Pittoni. Potem so šli demonstrirati v sprevedu okrog Lloydove palače, po obrežju do Ulice Nuova na Trg Goldoni, kjer je zopet govoril Pittoni. Tu so demonstranti pred poslopjem »Piccola« vzklikali »Dol Bartoli, dol kamora, žive la volilna reforma itd.«. Na Trgu Barriera sta govorila Chiussi in Josip Kopač v slovenščini, nato pa so se demonstranti pri Delavskem domu mirno razšli. Medtem so začeli krožiti glasovi o napovedi splošne stavke.

Tamburaški zbor v Rojanu.

11. julija

Med 19. in 20. uro se je spet zbrala v Ulici del Boschetto pred Delavskim domom velika množica, ki se je usmerila proti Trgu Goldoni, od koder se je po krajši demonstraciji vrnila zopet pred Delavski dom, kjer je z okna Delavskega doma spregovoril Pittoni. Povedal je, da italijanska buržoazija nadaljuje z obstrukcijo in pozval delavce, naj se naslednjega dne spet zberejo pred Delavskim domom, kjer bodo zvedeli za odločitev glede stavke. Množica je nato spet krenila na Trg Goldoni, kjer je žvižgala pred poslopjem »Piccola«. Enega izmed demonstrantov je policija aretirala. V tistem trenutku je prišel mimo Pittoni, katerega so odvedli na policijo za pričo. Ker je množica mislila, da je aretiran tudi Pittoni, je šla pred policijsko poslopje in zasedla ves trg pred cerkvijo sv. Antona novega. Bilo jih je že kakih 5000. Ko jih je policija na brutalen način začela razganjati, je aretirala 5 oseb.

12. julija

Ze pred 8. uro se je zbralo kakih 6000 ljudi pred Delavskim domom. Z okna drugega nadstropja sta italijanskim delavcem govorila Pittoni in Chiussi, slovenski delavci pa so se zbrali v drugem nadstropju, kjer sta jim govorila Fran Jernejčič in Josip Kopač. Sporočila sta, da je odločen nastop delavstva prisilil zastopnike italijanske buržoazije, da so prenehali z obstrukcijo in z oviranjem izvedbe volilne reforme. Kopač je tudi prebral brzojavko dr. Adlerja z Dunaja, v kateri se zahvaljuje italijanskim in slovenskim delavcem za njihov nastop. Kakih 9000 ljudi pa je nato odšlo na Trg Goldoni, kjer so se jim pridružili še drugi. Od tu so demonstranti krenili na Veliki trg, mimo Lloydove palače do Ul. Nuova in nazaj na Trg Goldoni. Množica je medtem narasla na kakih 15.000 ljudi. Ob prihodu demonstrantov na prostor pred bolnišnico je Chiussi sporočil delavcem, naj se naslednjega dne spet vrnejo v svoje tovarne na delo, ker je bil namen demonstracije dosežen brez stavke. Množica je zvolikala: »Živela volilna reforma, živela internacionala«.

15. julija

Javni shod pri Sv. Ivanu v znak protesta proti ignoriranju slovenskih napisov ob otvoritvi nove državne železnice. Govorili so: Josip Negode, Makso Cotič, dr. Slavik, dr. Gregorin, Godina, M. Kamušič, Stefan Gerdol in Slavoj Skrl. Sprejeta je bila resolucija, v kateri je bil izražen odločen protest »zaradi krivičnega žaljenja slovenskega naroda s tem, da je na postajah pri Sv. Ivanu, v Rocolu in Trstu slovenski jezik izključen pri napisih«. Glede volilne reforme in železniških napisov je dr. Rybar interveniral na Dunaju. Poslanec Spinčič je Rybara predstavil ministrskemu predsedniku, kateri je obljubil, da se bo za ti dve vprašanji zanimal.

➤ V prostorih Narodnega doma v Barkovljah je bila obletnica razvitja zastave društva »Kolo«. Slavnosti so se poleg društva »Kolo« udeležila še društva »Lipa« iz Bazovice, »Ilirija« od Sv. Jakoba, »Adrija« iz Barkovelj, »Zvonimir« iz Rocola in »Slovan« iz Padrič. Ves program so izvajali člani »Kola« in tamburaši »Adrije«, eno točko pa člani »Lipe«. Dilettanti rojanske Čitalnice pa so uprizorili Govekarjevo igro: »Dobrodošli, kdaj pojdete domov«.

17. julija

Na namestništvu je bila sprejeta deputacija, ki so jo sestavljali Josip Negode, dr. Gregorin, dr. Slavik in Godina. Delegati so izjavili, da bi se ob otvoritvi proge Jesenice-Gorica - Trst radi predstavili prestolonasledniku in mu predložili pritožbe slovenskega prebivalstva. Namestnik je dejal, da je to nemogoče, ponudil pa se je, da poskrbi za avdienco pri železniškem ministru. Ker ni bila popravljena storjena krivica v zvezi z napisi na postajah, so slovenski mestni zastopniki sklenili, da se ne bodo udeležili slavnostnega sprejema ob prihodu prvega vlaka v Trst.

19. julija

Otvoritev železniške proge Jesenice - Gorica - Trst. Vlak je prispel malo pred 7. uro. Na vsej progi od Jesenic do Gorice so bile postaje okrašene s slovenskimi zastavami, medtem ko jih je na Krasu glavarstvo prepovedalo in so jih orožniki celo plenili otrokom. Tržaška okolica od Opčin do Rocola pa je bila verna slika razporedenja prebivalstva zaradi nespoštovanja enakopravnosti z vladne strani. Na postajah na Opčinah, Vrdeli in v Rocolu je bilo le malo zastav in skoraj nič ljudi.

Razvitje zastave pevskega društva »Kolo« v Trstu, 21. julija 1901.

20. julija

Železniški minister dr. Derschatta je sprejel v hotelu »Delormo« dr. Gregorina in dr. Slavika, ki sta mu predložila pritožbe zaradi izključenja našega jezika na železniških postajah. Minister je dejal, da sedaj ko so napisi že postavljeni, ni mogoče več odločiti samo po administrativni poti, da pa bo ukrenil z drugimi soodgovornimi faktorji tako, kakor odgovarja resničnim odnošajem in zakonu.

29. julija

Na shodu za miljsko občino v Plavjah, kateremu je predsedoval posestnik Josip Hrovatin, je o volilni reformi govoril Makso Cotič, o občinskih volitvah v Miljah pa poslanec Josip Kompare. V miljsko občino so spadale Milje z Zavljami in Farnetom, Plavje, Skofije, Hribi in Oltra. Italijanov je bilo okrog 6000, Slovencev pa 3000. V občini je vedno vladala italijanska gosposka, dokler niso upravo prevzeli socialisti, ki pa so tudi zamerjali slovensko okolico. Kompare je zato predlagal, naj bi Slovenci šli v boj s svojimi kandidati. Sprejeli so naslednjo resolucijo: »Dne 29. 7. zbrani zborovalci na javnem shodu v Plavjah zahtevajo, da deželni zbor čimprej sprejme zakon o brezobrestnih posojilih za obnavljanje po trtni uši poškodovanih vinogradov« in še resolucijo z zahtevo, naj vlada v Istri v vsakem sodnem okraju nastavi stalnega potujočega učitelja za kmetijstvo.

5. avgusta

25-letnica in razvitje prapora »Tržaškega podpornega in bralnega društva«. Sokoli so korakali po Ul. del Torrente, Coroneo, Palestrina in Corsu na Stadion, kjer jih je sprejela množica kakih 5000 ljudi. Od tu je šla povorka z zastavami na čelu pred Narodni dom pri Sv. Ivanu. Za Sokoli je korakala svetoivanska godba, potem pa pevska društva: »Kolo«, »Zarja«, »Hajdrih«, »Adrija«, »Slava« in »Velesila«, za njimi Tržaško delavsko podporno društvo itd. Pri vstopu na slavnostni prostor je vsak dobil šopek rož. Predsednik društva Miloš Kamušič je podal zgodovino društva, nakar so razvili novo zastavo, kateri je botrovala Ema Barteljnova.

12. avgusta

Slovesno odkritje Vilharjevega spomenika v Postojni. Tržačani so se odpeljali v Postojno s posebnim vlakom, ki ga je pričakovala velika množica, številna društva in dve godbi.

Obrniško društvo pri Sv. M. Magdaleni sp. je priredilo koncert s sodelovanjem domačega pevskega društva »Slava« in godbe iz Skednja. Dobiček koncerta je bil namenjen za vzdrževanje slovenskega otroškega vrtca pri Sv. Ani.

28. avgusta

Umrl je Anton Gerbec, pevovodja »Adrije«, bivši pevovodja »Kola«, ustanovitelj tamburaškega društva v Barkovljah in organist. Pogreba se je udeležila velika množica ter skoraj vsa mestna in okoliška pevska društva. Zalostinke pred hišo je pel zbor »Adrija«, ob odprtem grobu pa je spregovoril predsednik društva »Kolo« Makso Cotič. Nato je veliki zbor združenih pevcev pod vodstvom Pertota ganljivo zapel »Nad zvezdami«.

14. septembra

Mestni magistrat je izdelal neki načrt, na katerem se za Repentabor prvič uporablja spačenka »Monrupino« s slovenskim imenom »Repentabor« v oklepaju.

23. septembra

Javni shod o »volilni reformi in Koroški« v dvorani Narodnega doma. Shoda se je v imenu koroških Slovencev udeležil edini deželni poslanec Fran Grafenauer, prisostvovalo pa mu je tudi več slovenskih socialistov. Dr. Rybar je prečital resolucijo, v kateri se pozivajo vsi jugoslovanski poslanci, naj z vsemi dopustnimi sredstvi izposlušajo na Koroškem tako razdelitev volilnih okrajev, da bo tudi Slovincem, ki predstavljajo tretjino prebivalstva na Koroškem, omogočeno primerno zastopstvo v državnem zboru. Naslednjega dne je Grafenauer obiskal Skedenj, Rojan ter Sv. Ivan in prisostvoval nastopom »Velesile« in »Zarje«.

26. septembra

Na seji mestnega občinskega sveta je bil dan na glasovanje predlog za ustanovitev prve samostojne italijanske ljudske šole pri Sv. Ivanu, kjer je bila do tedaj samo slovenska ljudska šola. Italijansko šolo pri Sv. Ivanu je mestni svet sklenil ustanoviti že leta 1903, slovenski domačini pa so se pritožili na namestništvu, ki je ta sklep zavrnilo, češ da se z njim krši enakopravnost na škodo Slovencev, katerim nočejo dovoliti pod enakimi pogoji slovenske šole v mestu. Takrat je mestni svet sklenil vložiti proti tej prepovedi rekurz na ministrstvo, ki pa ga je odbilo z motivacijo, da bi ne bilo priporočati, da se za pouk teh učencev poskrbi samo z ustanovitvijo paralelk. Komisija za javno šolstvo si je to motivacijo razlagala tako, da je pač treba ustanoviti samostojno italijansko šolo pri Sv. Ivanu. Dr. Slavik je izjavil, da bodo Slovenci glasovali proti ustanovitvi italijanske šole, ker bi ta šola pomenila očitno krivico za tisoče slovenskih mestnih otrok, katerim občina že 22 let noče dati zahtevane slovenske šole in ker bi italijanska šola pri Sv. Ivanu služila le v raznarodovalne namene. Na glasovanju je bil predlog komisije sprejet.

30. septembra

Prvi javni nastop novega pevskega društva »Višava« na Konkonelu. Zbor je štel 60 pevcev kljub temu, da je v vasi bilo vsega le 36 hišnih števil. Zbrane je najprej pozdravil predsednik društva I. Ferluga, nato pa je zbor zapel pod vodstvom pevovodje Bareta. Nastopal je ločeno moški in mešan zbor, diletanti pa so uprizorili igrico »Pred sodnikom«. Igrala je tudi svetoivanska godba.

V dvorani Delavskega doma je bil shod uslužbencev glavnih skladišč, med katerimi je bilo mnogo Slovencev. Razpravljali so o predložitvi ultimata odboru glavnih skladišč glede zahtev po raznih izboljšanjih. Poročal je predsednik Zveze uslužbencev Jernejčič. Zborovalcem so zagotovili podporo Colja v imenu pristaniških delavcev, Bastiani v imenu organiziranih kurjačev in mornarjev, Kopač pa v imenu železničarjev.

5. oktobra

V Rojanu je začel delovati otroški vrtec Družbe sv. Cirila in Metoda pod vodstvom učiteljice Starc H.

6. oktobra

Občni zbor »Slovenskega pevskega društva« v Narodnem domu. O društvenem delovanju je poročal tajnik Anton Ziberna. Zbor je med letom narastel za 20 pevcey in je pred novo sezono štel 45 članov. Izvoljen je bil nov odbor: za predsednika Josip pl. Masnec, za podpredsednika Dragotin Rožane, za tajnika Anton Ziberna.

10. oktobra

Odposlanstvo vašcanov iz Gropade je interveniralo pri namestništvu glede šolskega vprašanja. Minilo je namreč že 30 let, odkar so Gropajci prvič vložili prošnjo za otvoritev šole v vasi. Od takrat so vložili že 18 prošenj, a vse brez uspeha, čeprav je mestni svet že pred leti vnesel v proračun postavko za šolo v Gropadi.

11. oktobra

Na seji mestnega sveta je bil soglasno sprejet predlog dr. Rybara naj odsek za javni pouk prouči vprašanje ustanovitve slov. večernih šol v slovenski okolici in predmestjih.

15. oktobra

»Jadranska banka« v Trstu se je preselila v svojo hišo v Ulici Cassa di Risparmio št. 5, kjer je odprla svojo menjalnico. Ob tej priložnosti sta »Piccolo in »Indipendente« besno napadala »Jadransko banko«, češ da je ta le člen v verigi sredstev za podjarmljanje Trsta. Kot velik zločin navaja »Piccolo« tudi dejstvo, da ima banka slovenski napis v središču mesta in da je nedavno izdala ček v izključno slovenskem jeziku.

21. oktobra

V Dolini bi morala biti otvoritev novega zdravilišča in kopališča po Kneippovem načinu. Za zgradbo kopališča je imel največje zasluge dolinski župan Josip Pangerc, ki je pozval v Dolino bivšega tolmača pok. prelata Kneippa, Okiča. Ta si je ogledal kraj, ki se mu je zdel zaradi lepe lege, milega podnebja, čistega zraka in dobre vode takoj primeren za gradnjo kopališča. Poslopje je bilo 21. dogotovljeno in pripravljeno za otvoritev, nenadoma pa višje oblasti niso izdale dovoljenja. Tako je bila ob velikem udeležbi ljudstva le lepa koncertna veselica, pri kateri so sodelovali domače društvo »Vodnik«,

Barkovljanski pevski zbor l. 1895—96.

tamburaški zbor iz Boršta, »Prešeren« iz Boljunca in pevsko društvo »Primorska« iz Mačkovelj.

25. oktobra

V veliki dvorani Delavskega doma v Ul. Boschetto je predaval v okviru Ljudskega odra Etbin Kristan iz Ljubljane, o temi »Socialni problem«. V naslednjih dveh dneh je Kristan predaval o temah »Žena in socializem« in »Proletariat v moderni književnosti«. Vsa predavanja so bila zelo dobro obiskana.

1. novembra

Dramatično društvo v Trstu je otvorilo sezono 1906/1907. Nameravalo je sicer uprizoriti burko v treh dejanjih »Kinematograf«. Ker pa mu dela ni uspelo pravočasno nastudirati, je ponovilo iz prejšnjega repertoarja zelo uspelo Raupachovo žalojgro »Mlinar in njegova hči«. 2. novembra je igro ponovilo v Miklavčevi dvorani pri Sv. M. Magdalenih spodnji. Za novo sezono je Dramatično društvo najavilo naslednji program poleg že omenjene burke »Kinematograf«: novitete: »V znamenju križa«, »Carovnica pri jezeru«, »Urban debeluhar«, »Ugrabljene Sabinke«, »Pri belem konjičku«, »V ječi«, »Oče Martina«, »Prepozno«, »Na sodni dan«, »Jernej Turazar«, »Sirotca« ter vrsto enodejank. Poleg teh je Dramatično društvo vključilo v program stare priljubljene igre: »Mlinar in njegova hči«, »Divji lovec«, »Krivoprisežnik«, »Ženski Othello«, »Sivilja« itd.

4. novembra

»Dramatično društvo« je uprizorilo v Narodnem domu burko »Kinematograf«. Gledališče je bilo nabito polno. Kritika je uprizoritev pohvalila. Režiser Stoka je nastopil tudi v glavni vlogi. Nastopili so še Pahor, Cotič, Podkrajšek, Gulič, Puceljnova, Janova, Odinalova in Grmekova.

5. novembra

Občinske volitve v Nabrežini. Nasproti so si stali na eni strani trgovci in obrtniki, na drugi pa socialdemokrati in skupina »starih posestnikov«, ki se je pravdala z občino za lastništvo kampolomov. Trgovci in obrtniki so se povezali z Italijani, s pomočjo katerih so tudi zmagali, vendar z oceno, da so v občinsko zastopstvo poleg Slovencev prišli tudi štirje Italijani.

11. novembra

V počastitev 80-letnice Svetca, ustanovitelja Družbe sv. Cirila in Metoda je bila v Narodnem domu slavnostna prireditev. Uvodnemu nagovoru Ponikvarjeve so sledile recitacije, solopetja (Costaperaria - Dev) violina solo (Silvia Mahne), oktet planinskega društva in prizor iz srbske zgodovine »Knez Sembrijski«.

Ob 20-letnici obstoja tržaške moške podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda je na občnem zboru tajnik Miroslav Pretnar poročal o stanju šole pri Sv. Jakobu. Leta 1906 je šolo obiskovalo skupno 763 otrok (376 dečkov in 387 deklic), mnogo jih pa niso mogli sprejeti zaradi pomanjkanja prostorov. Rednih učnih moči je bilo pet in en katehet. Za predsednika je bil ponovno izvoljen dr. Josip Abram.

15. novembra

Občinske volitve za Milje in okolico. V tretjem volilnem razredu so se liberalni Slovenci (pol. društvo Edinost) zedinili z »zmernimi« Italijani za kompromisno listo proti socialistom. Na listi je bilo 8 slovenskih kandidatov in 2 italijanska. V tem razredu je ta lista dobila večino glasov. V vseh razredih skupaj pa so zmagali socialisti s 57 glasovi večine. Socialistična stranka je dobila 433 glasov, kompromisarska pa 376 glasov. Volitve je nadzoroval vladni komisar baron Weissenbach.

16. novembra

Občinske volitve v Trzinu. Kljub sleparijam in močni agitaciji je v tretjem volilnem razredu zmagala italijanska stranka le za 14 glasov večine pred slovensko stranko.

17. novembra

V okviru »Ljudskega odra« je v dvorani Delavskega doma v Ul. Boschetto predaval prof. Ivan Franke iz Ljubljane o proletarskih pesmih Ade Negri. Naslednjega dne je

Pevsko društvo »Ilirija« v Nabrežini l. 1906.

bilo isto predavanje v Nabrežini v dvorani klesarskega društva v hiši Ignacija Tanceta. Predavanje je bilo v okviru »Javne ljudske knjižnice«, katere predsednik Holler je v svojem pozivu javnosti dejal: »Pozabimo na ono, kar je za nami, ker misel na to nas sili da bodimo edini! Ne dopuščajmo, da nas zavaja v osebnosti in strankarstvo, ne izgovarjajmo se eden na drugega in ne bodimo preobčutljivi! Vse te vsakdanje razmerice med nami so nič v primeri z borbo za dosego našega cilja — našega obstanka.« Obe predavanji sta bili zelo dobro obiskani.

18. novembra

V Narodnem domu je gostoval slovití češki »Sevčíkov kvartet«, ki je 16. t. m. nastopil tudi v »Schillerjevi dvorani« in dosegel pravi triumf. Navdušenja ni hotelo biti ne konca ne kraja. Umetniki so morali dodati več skladb.

20. novembra

Začetek razprave o občinskem proračunu za leto 1907. Proračun je predvideval 1,100.024 kron deficita, katerega so občinski upravitelji hoteli kriti s povečanjem davkov. Zaradi tega se je že na prvi dan seje občinskega sveta zbrala velika množica davkoplačevalcev na Velikem trgu pred občinsko palačo in žvižgala. Prvega dne sta govorila tudi dr. Slavik in dr. Rybar, ki je izjavil, da ne morejo slovenski zastopniki sprejeti predlogov finančnega odseka za povečanje davkov. Drugega dne razprav je bil v gledališču Rossetti velik javen shod, katerega se je udeležilo nad 3.000 oseb. Sprejeli so resolucijo proti povečanju »najemninskega krajcerja« in občinskih doklad. Po shodu so zborovalci demonstrirali po mestu. Shod je sklicala zadruga trgovcev na drobno.

24. novembra

V Gorici je umrl pesnik Simon Gregorčič. Pogreba v Gorici se je udeležila velika množica goriških Slovencev in zastopstvo tržaških Slovencev. Koder se je pomikal sprevod so tako slovenske kot italijanske trgovine spustile roloje. Pred slovesom v Solkanu je zbor »Glasbenega in pevskega društva« zapel »Nazaj v planinski raj«.

1. decembra

25-letnica obstoja »Tržaške hranilnice in posojilnice«. V času od ustanovitve do danes je imela posojilnica 96.118.154,77 kron prometa, kar je zelo veliko, če se upošteva, da je imel zavod skoraj samo male vloge revnejših in srednjih slojev.

2. decembra

V Narodnem domu je bila druga premiera **dramatičnega društva**. Uprizorili so igro »Ugrabljene Sabinke«. Odlikovali so se predvsem Stoka, Cotič, Grmekova in Janova.

8. decembra

V okviru »**Ljudskega odra**« je v dvorani Delavskega doma v Ul. Boschetto predaval dr. Anton Dermota o ženskem vprašanju. Naslednjega dne je bilo isto predavanje v Nabrežini.

13. decembra

Odbor »**Trgovskega izobraževalnega društva**« je sklical sestanek predstavnikov prosvetnih in drugih slovenskih društev, na katerem naj bi sklepali o ustanovitvi »Ljudske knjižnice v Trstu«. Sestanek je bil zelo dobro obiskan. Vsi predstavniki so si bili edini v tem, da je taka ustanova v Trstu potrebna in koristna. Izvolili so pripravljalni odbor, ki naj prouči vprašanje in v 14 dneh poroča o svojih sklepih. Odbor so sestavljali: Engelman, Jedlowski, dr. Merhar, Regent in dr. Vilfan.

15. decembra

Občni zbor **Dijaškega podpornega društva**. Otvoril ga je podpredsednik dr. Cikovič, tajniško poročilo pa je podal Miroslav Pretner. Stevilo članov se je podvojilo. Nedotakljivo premoženje društva se je povečalo od 10.548 kron na 13.880 kron. Namesto umrlega predsednika prof. Gomilška je bil za novega predsednika izvoljen dr. Ljudevit Cikovič, za njegovega namestnika pa Fran Guštin.

31. decembra

Na seji **Mestnega sveta** je dr. Rybar vložil interpelacijo, v kateri je bilo rečeno, da so občinski organi in predvsem mestni magistrat zopet začeli boj proti slovenskim spisom. Dočim je magistrat še do pred kratkim sprejemal in reševal slovenske spise, jih sedaj kratko in malo zavrača. Interpelant je navedel konkretni primer iz bolnišnice. Podžupan dr. Venezian je govoril približno takole: Bil je nekoč zakon, ki je nekatere vrste zločincev obsojal na šibanje. A ta zakon ni od teh obsojencev zahteval naj se kar sami šibajo. Ne, bil je zato krvnik, ki je obsojenca šibal. Jaz sem uverjen, da bo državno sodišče dalo prav interpelantu in mi bomo takorekoč obsojeni. A naj se od nas ne zahteva, da se šibamo sami. Če bi se mi vdali zahtevam interpellanta, naj namreč uradujemo tudi slovenski, bi to pomenilo toliko kot da se šibamo sami.

27. decembra

V Trstu se je sestal **deželni zbor** za rešitev nujnih vprašanj finančnega značaja, to je o novih bremenih za davkoplačevalce. Se pred sejo je odposlanstvo socialistov izročilo deželnemu glavarju peticijo glede reforme občinskega volilnega reda. Medtem se je na trgu pred magistratom zbrala velika množica delavcev, ki so vzklikali: »Hočemo splošno občinsko volilno pravico«. Potem so šli demonstranti po Ulici Nuova čez Trg Goldoni v Delavski dom, od tam pa z rdečo zastavo na čelu po Ulici Sv. Antona novega, Ulici della Caserma in Ulici del Lavatoio proti Akvedotu, kjer jih je policija razgnala. Od slovenskih zastopnikov sta v deželnem zboru govorila dr. Rybar in poslanec Ivan Gorjup.

30. decembra

V okviru **Ljudskega odra** je v Delavskem domu predaval dr. Dragotin Lončar iz Ljubljane o temi: »Iz polpretekle zgodovine slovenskega naroda«.

80-LETNICA »EDINOSTI«

»Velika važnost tržaškega mesta za Slované in zlasti za Slovence, neugodne razmere tržaškega slovenskega ljudstva in prebivalcev po okolici neobhodno zahtevajo, da se v Trstu ustanovi slovenski časopis.«

»Sprevidevši to potrebo, sklenilo je politično društvo „EDINOST“ izdati časopis, ki bode:

- a) popolnem neodvisen imel pred očmi z društvom enake namere;
- b) on bode slobodoljuben, nikakor pa ne svobodnjak; njegovo svobodoljubje bo sezalo do tiste meje, do katere sega pravica in poštenje;
- c) on bode miroljuben, ne bode budil domačih prepiróv, ampak pripočal bo edinost i slogó; mir zemlji, dobra volja ljudem;
- d) on bode naroden in tedaj bo odločno odbijal sovražne napade na slovensko narodnost, naj dohajajo od koder koli si bode; potezal se bo za to, da se našemu jeziku dà v šolah, pisarnicah in javnih zavodih tista pravica, katere mu pristuje po ustanovnih določbah i naravi;
- e) on bode budil slovensko rodoljubje, učil, dramil in jačil prosto naše ljudstvo;

f) z verskimi zadevami se ne bo pečal i le to želi, da vsak ohrani mirno i čisto vest, pa bode njemu in vsem najbolj prav.«

»Tak je naš program. Bog daj uspeh in srečo blagemu namenu!«

»Ti pa, pisani listek, izleti v božjem imenu v beli svet, pozdravlja drage Slovence na sinjej Adriji, zelenej Savi, bobneči Soči i šumečej Dravi; prifrči v kočo ratarju, ki z brezastimi voliči i potom na čelu orje mater zemljo ter plodovito zrnje izroča črnej prsti; razgrni se na koleno rokodelcu, ki se trudi od zore do mraka, da služi vsakdanji kruh sebi i svojej rodovini; potrkaj tudi na vrata gosposke hiše, kjer kraljuje obilica i bogastvo; naj te vsakdo sprejme s tisto dobro voljo, s katero te mi po svetu pošiljamo.«

To je bil program, ki si ga je stavila »Edinost« v svoji prvi številki, ki je izšla 8. januarja 1876.

V prvem članku piše »Edinost« o krivicah, ki se godijo našemu človeku. Očita magistratu, da izkorišča ubogo okolico, ki ji mora polniti prazne denarnice, ki pospešujejo laške namene. Po njenem mnenju je gospodarstvo glavni steber za vsako stroko in gorje onemu, ki slabo gospodari. List pravi, da je zagazil naš okoličan v mlačnost, nasprotnik pa je porabil priliko, in ga sedaj davi. Zaradi slabega gospodarstva so »optujci« pokupili najboljša posestva v spodnji okolici,

Vse to je bilo pisano pred osemdesetimi leti in ko ne bi poznali zgodovine tržaškega slovenskega prebujenja in razmaha, ki je rasel iz dneva v dan in dosegel svoj višek ob izbruhu prve svetovne vojne leta 1914, bi prišli do zaključka, da smo ostali tam, kjer nas je pustila »Edinost« ob svoji ustanovitvi. Saj živimo danes v enakih razmerah, ko je vse naše delovanje usmerjeno le v obrambo naših tlačenih pravic.

Pa ni tako. Stalni pozivi voditeljev in urednikov so vendar našli odziva pri našem ljudstvu, ki se je v začet-

ku sicer počasi, a pozneje z neverjetno naglico dvigalo gospodarsko, kulturno in politično.

Začel se je oster boj za pravico našega jezika v šoli, uradu in cerkvi. Začelo se je prosvetno delovanje v mestu samem in po vsej okolici. Ustanavljala so se naša pevska društva: »Adrija« v Barkovljah, »Velesila« v Škednju, »Zarja« v Rojanu, »Slava« pri Sv. Mar. Magd., »Zvon« na Opčinah, »Hajdrih« na Proseku, »Skala« v Križu, »Lipa« v Bazovici in druga. Začeli so se prvi nastopi »Dramatičnega društva«, vstalo je »Telovadno društvo Sokol«, ki se je v kratkem razpaslo po vsej naši okolici in po Krasu, odpirale so se naše hranilnice in konzumna društva, ki so skrbele za zidavo dvoran, ki so služile raznim namenom.

Prišle so na vrsto volitve za mestni svet in državni zbor. Naš predramljeni Tržačan se je začel zavedati svoje teže, ki je padla ob vsaki priliki na tehtnico za uveljavljanje naših

pravic. Njegovi izvoljeni poslanci so začeli dvigati svoj glas v mestnem svetu in v dunajskem parlamentu. Da, tako daleč je segla naša moč, da se je oglasila slovenska beseda celo v rimski zbornici.

Za vse te uspehe je imela najvažnejšo zaslugo »tetka« »Edinost«, ki je stalno pozivala naše ljudstvo k zavednosti in ljubezni do svoje zemlje in do svojega jezika.

Prišla je doba fašizma. Zanimivo je listati »Edinost«, ki je izhajala v dobi naše največje nesreče. Borbenost na vsej črti kljub stalnim napadom in pustošenjem. Kakor ni klonil list, tako niso klonili tudi njegovi čitatelji in odpor proti fašizmu se je končal — a ne popolnoma — le tedaj, ko ni bilo v zaporih več prostora za naše ljudi.

Ves razvoj našega gospodarskega, kulturnega in političnega vzpona je bila zasluga »Edinosti«, ki je slavno končala svoje plodonosno delo z uradno ukinitvijo leta 1927.

Pevski zbor »Zvezde slovenskega učiteljstva« na Primorskem l. 1922.

UCITELJSKEGA DRUŠTVA ZA TRST IN OKOLICO

Prav gotovo ni stanu, katerega zgodovina in razvoj bi bil tako tesno povezan z obćim razvojem naroda, kakor je učiteljski. Če poznaš politično in kulturno zgodovino svojega ljudstva, ti ne bo težko določiti vsaj glavne postaje križevega pota slovenskega učiteljstva. Kajti eno je gotovo: slovensko učiteljstvo je bilo v vseh dobah tesno povezano s svojim ljudstvom. Globoko ukoreninjeno v narodu, iz katerega je izšlo, se je z ljudstvom prerivalo naprej, padalo pod udarci nasprotnika, zopet vstajalo in trudoma in z žrtvami krčilo pot do ciljev.

Poglejmo nazaj, v dobo, ko je v tedanji Avstriji borba za ustavo razgibala vse javno življenje. Pred letom 1868, ko je bila izdana ustava, je živel slovenski učitelj še v tradiciji farne šole, v vlogi mežnarja in organista. Neupoštevani, malo cenjeni, slabo plačani in od vsakogar in v vsakem oziru odvisni, so slovenski učitelji začutili potrebo po izboljšanju svojega položaja, po globlji splošni izobrazbi, po temeljitejši strokovnosti, po večji samostojnosti in neodvisnosti. Novi državni šolski zakon, ki je izšel eno leto za ustavo, je uredil tudi vprašanje učiteljstva in njegovega službenega razmerja, tako da moremo reči, da je šele ta zakon dejansko ustvaril učiteljski stan. S tem je ustvaril tudi nekoliko ugodnejše pogoje za uresničevanje učiteljskih teženj, za razvoj učiteljskega gibanja in za ustanavljanje učiteljskih stanovskih društev.

Slab socialni položaj je bil prvo gibalno učiteljskemu združevanju. V decembru 1860 je bila v Ljubljani ustanovljena prva organizacija slovenskega učiteljstva »Društvo v pomoč učiteljskim vdovam in sirotam na Kranjskem«. Obenem pa je potreba po razširitvi izobrazbe, zlasti po poglavitvi strokovnega pedagoškega znanja privedla v življenje prvo glasilo slovenskega učiteljstva, časopis »Učiteljski tovariš«, katerega prva številka je izšla 1. januarja 1861.

Anton Grmek.

Značilno je, da je nastalo prvo slovensko učiteljsko strokovno društvo na severnem obrobju slovenskega ozemlja. Leta 1866 je bilo ustanovljeno učiteljsko društvo v Velikovcu na Koroškem, vendar je to društvo kmalu zamrlo in ni pustilo za seboj vidnejših sledov. Kot rojstno letnico resničnih stanovskih učiteljskih organizacij med Slovenci moremo smatrati leto 1868, ko sta bili ustanovljeni dve novi slovenski učiteljski društvi, zopet na severni meji, in sicer v Dravogradu in v Ptujju, medtem ko je bilo »Učiteljsko društvo za Kranjsko« ustanovljeno v Ljubljani šele naslednje leto. Delovanje teh medsebojno ločenih društev se ni moglo nikakor razmahniti, posebno, ker se je moralo takrat učiteljstvo z vsem našim narodom vred upirati vse bolj naraščajoči germanizaciji, katere nosilec je bilo nemško plemstvo in meščanstvo, ki je v posesti ključnih položajev

jev v oblasti ostro pritiskalo na odvisno učiteljstvo. Toda prav ta pritisk je pospešil združevanje slovenskih učiteljskih društev. Prvotno so bila slovenska učiteljska društva na Spodnjem Štajerskem včlanjena v skupnem štajerskem »Lehrerbundu«, toda vprav vse bolj nacionalistično, pangermansko nastopanje te zveze, je prisililo slovenska društva, da so izstopila iz nje. S tem se je odprla pot k združevanju slovenskega učiteljstva preko takratnih deželnih meja. »Učiteljsko društvo za Kranjsko« je dalo prvo pobudo za združitev vseh slovenskih učiteljev in je že leta 1872 izpremenilo svoja pravila in se preimenovalo v »Slovensko učiteljsko društvo«. Vendar se je zamisel organizirati slovenske učitelje z vsega slovenskega ozemlja v enem samem društvu izkazala kot nepraktična. Tedaj so se mnenja razdvojila, ker so mnogi zagovarjali ustanovitev manjših okrajnih društev, ki naj bi bila povezana med seboj v zvezi. Prav ti različni stališči sta zavlekli zedinjenje vsega učiteljstva; po dolgih razpravah, ki so se vlekle precej let, je bila končno 22. in 23. aprila 1899 v Ljubljani u-

stanovna skupščina »Zaveze slovenskih učiteljskih društev«.

V glavnem je bila s tem dovršena učiteljska organizacija, ki je mnogo prispevala k utrditvi stanovske zavesti in dygu splošne ter pedagoške izobrazbene ravni, kar je vse pripomoglo k izboljšanju ekonomskega in družbenega položaja učiteljstva ter mu priborilo med ljudstvom ugled in vpliv.

Ob ustanovni skupščini Zaveze je obstajalo komaj 18 učiteljskih društev, medtem ko jih je bilo leta 1898 že 32. Toda tudi med temj še ni bilo učiteljskega društva za Trst in okolico, ki je bilo ustanovljeno razmeroma zelo pozno in sicer šele leta 1906. S tem pa seveda še ni rečeno, da je učiteljstvo z našega ozemlja bilo dezinteresirano nad stanovsko organizacijo in da ni bilo organizirano. Že v razpravi o vprašanju, ali naj eno samo društvo združi vse učitelje z vsega slovenskega ozemlja, ali naj se ustanavljajo manjša društva združena v zvezi, se je oglašal tudi Trst. V letu 1887 je glasilo slovenskega učiteljstva »Potopnik« objavilo v svoji 11. številki članek

Konferenca slovenskih učiteljev pri Sv. Ivanu I. 1912.

svojega dopisnika iz Trsta, v katerem se zavzema za osrednje učiteljsko društvo za vse slovenske pokrajine. Iz te centralistične vneme domnevam, da je vsaj ta dopisnik, če ne tudi drugi takratni tržaški slovenski učitelji, bil včlanjen v ljubljanskem Slovenskem učiteljskem društvu. Tudi v članku »Slovenski učitelji, združimo se!«, ki je bil »Popotniku« poslan iz Trsta in objavljen v 16. in 17. številki 1887, se dopisnik izreka za »Slovensko učiteljsko društvo«, ki naj zastopa interese vsega našega učiteljstva. V novi Zvezi slovenskih učiteljskih društev je bilo učiteljstvo z nasega ozemlja zastopano že od ustanovitve. Rimanjski učitelj Kristijan Bogatec je bil v zvezin odbor izvoljen že na ustanovni skupščini 1889 in je ostal član vodstva vse do leta 1900. V letih 1896 do 1899 pa je Bogatec bil celo prvi podpredsednik zveze. Kasneje je bilo naše učiteljstvo zastopano v zvezinem odboru po Miroslavu Anžlovarju, učitelju v Boljuncu (v letih od 1902 do 1907); učiteljica Iva Sabadinova od Sv. Ivana je bila izvoljena leta 1907 v zvezin odbor, dve leti kasneje pa kot druga tajnica, kar je ostala vse do prve svetovne vojne. Kljub temu, da ni imel Trst še lastne učiteljske organizacije, je zveza sklicala dvakrat svojo skupščino prav v Trstu. V našem mestu se je vršila tretja skupščina Zveze slovenskih učiteljskih društev od 15. do 17. maja 1891 ter štirinajsta skupščina od 14. do 16. avgusta 1902.

Tla za samostojno društvo tržaškega učiteljstva so bila torej ugodna in tako je že ob ustanovitvi pristopilo k društvu 70 tržaških slovenskih učiteljev. Ustanovni občni zbor »Učiteljskega društva za Trst in okolico« je bil v nedeljo 6. maja 1906 v prostorih Trgovsko-izobraževalnega društva. Takoj ob ustanovitvi si je društvo načrtovalo dokaj obširen program, saj je poleg običajnega stanovsko-političnega in stanovsko-izobraževalnega dela sprejelo tudi nalogo, da bo ustanavljalo šolarske in ljudske knjižnice, da bo prirejalo javna poljudna predavanja ter da bo tudi gmotno podpiralo nadarjene učence.

Ker je predsednik pripravljalnega odbora učitelj Anton Grmek odklonil ponujeno mu kandidacijo, je bil na njegov predlog izvoljen za predsednika društva učitelj Stipe Ferluga, ki je potem ostal na predsedniškem mestu vse do leta 1914. V prvem odboru tržaškega društva so bili še nadalje naslednji učitelji in učiteljice: Ivan Furlani, Ferdo pl. Kleinmayer, Jože Pertot, Anton Valentič, Marica Gregorič, Marica Kovač, Anica Scheimer in Evelina

Valentič. V nadzornem odboru pa so bili: Ferdo Starc, Ida Posega in Ivanka Sabadin.

Brazde, ki so jih zaorali ti pionirji tržaške učiteljske organizacije, so pognale rast, ki je ni mogla uničiti niti vihra prve svetovne vojne. Kmalu po zaključku vojne, ko je bilo že jasno, da bo nova državna meja zarezana preko slovenskega ozemlja, razbila tudi enotno organizacijo slovenskega učiteljstva, so začela okrajna učiteljska društva kmalu razvijati svojo dejavnost, med temi tudi tržaško. In prav iz tržaškega društva, točneje zopet od pobudnika za ustanovitev društva iz leta 1906, od učitelja Antona Grmeka, je izšla iniciativa za ustanovitev Zveze slovanskih učiteljskih društev v Trstu, ki je združila vsa slovenska in hrvaška učiteljska društva takratne Julijske krajine. Na ustanovnem občnem zboru, ki je bil 1. in 2. februarja 1920, je bil izvoljen za predsednika zveze Anton Grmek, ki je ostal na tem mestu vse do nasilnega razpusta zveze v jeseni 1926.

Kratka doba šestih let obstoja Zveze slovanskih učiteljskih društev je v zgodovini tržaškega in primorskega učiteljstva sploh najplodovitejša, rekel bi »zlata doba« učiteljskega organiziranega snovanja. Zveza je takoj na ustanovnem občnem zboru sprejela sklep, da bo izdajala svoje glasilo. Že 1. marca 1920 je izšla prva številka »Učiteljskega lista«, ki je nato izhajal splošno dvakrat, kasneje pa do svojega prenehanja v avgustu 1926 trikrat mesečno. V težkih razmerah, ki so zdecimirale vrste slovenskega izobraženstva, se je takratno učiteljstvo zavedalo, da je prav zato padei na učiteljska ramena večji delež prosvetnega in kulturnega dela med narodom. Takoj so zavihali rokave in že januarja 1921 je izšla 1. številka mladinske revije »Novi rod«, ki se je prav po zaslugi kapilarnega dela učiteljstva močno razširil med slovensko mladino. »Novi rod« je prenehal izhajati z razpustom zveze.

Pomembno je bilo globoko zasnovano in intenzivno samoizobraževalno delo učiteljstva, ki se je razvijalo med šolskim letom v okviru okrajnih društev, v počitnicah pa v počitniških izobraževalnih tečajih, ki so se štiri leta zaporedoma vršili na Mostu pri Tolminu. Leta 1921 je bil ustanovljen tudi učiteljski pevski zbor, ki je dosegel pod vodstvom pokojnega prof. Srečka Kumarja visoko umetniško stopnjo.

Vsa ta dejavnost je posredno aktivizirala slovensko učiteljstvo tudi na ljudsko-prosvetnem področju.

Fašizem je uničil to ugledno učiteljsko organizacijo sredi najlepšega dela, ko so se delegati pripravljali, da na zvezni skupščini sprejmejo nove načrte za nadaljnje delo. Učiteljstvo pa je bilo razpršeno na vse štiri vetrove: izgnano v Jugoslavijo, odpuščeno ali predčasno upokojeno, razmetano po najrazličnejših šolah vzdolž vsega Apeninskega polotoka.

Nastal je dolg, skoraj dvajsetleten premor. Da-li je prav ta dolgi presledek zakrivil, da je v novi generaciji slovenskega učiteljstva zbledela tradicija enotnosti stanovske organizacije, ki je bila nekoč prva in glavna sila napredka in uspeha? V vsej dvajsetletni dobi (od 1906 do 1926), da ne štejem časov pred ustanovitvijo Učiteljskega društva za Trst in okolico, je učiteljstvo našega področja imelo eno samo,

skupno organizacijo. Člani društva so se sicer že pred prvo svetovno vojno ločili po svetovnih nazorih in političnem prepričanju. To je privedlo tudi do načelnih sporov v sami organizaciji; vendar je bila zavest nujnosti enotne organizacije tako zakoreninjena, da ni mogla omajati učiteljstva, ki je ostalo zvesto svojemu lastnemu društvu. V dobi po prvi svetovni vojni je bila svetovnonazorska in politična difrenciacija med slovenskim učiteljstvom še globlja, a vendar je enotnost stanovske organizacije bila iznad vsega, kar je tudi omogočilo kljub težkim razmeram tako lepe uspehe.

Svet se razvija in izpreminja. So pa stvari, ki ostanejo veljavne skozi vse čase. Ena takih večnih, neizpremenljivih resnic je tudi v nauku treh Svetopolkovih palic.

Ob razvitju prapora »Pevskega in bralnega društva Zastava« v Lonjeru l. 1910.

60-letnica pevskega in bralnega društva „ZASTAVA“ v Lonjerju

Pred približno 63 leti je bil v Lonjerju pri Trstu ilegalen pevski zbor pod imenom »Zvon«. Ta zbor je vodil pok. Stele in je z njim nastopil celo v gledališču Rossetti. Verjetno je ta zbor nastopil kot cerkveni zbor, ker so skoro vsi pevci peli cerkvene in posvetne pesmi obenem. Spominjam se, da mi je pok. oče, ki je bil tudi član tega zbora, nekoč pravil, da je imel zbor pri nastopu v gledališču Politeama Rossetti krasen uspeh. Pevske vaje tega zbora so bile v hiši pok. Mičeta Coka — Zupanovega.

Poleti leta 1896 pa so nekateri zavedni lonjerski mošje in fantje na pobudo pok. Josipa Coka - Palkovega ustanovili v Lonjerju novo prosvetno društvo, kateremu so dali ime »Pevsko in bralno društvo Zastava«. Za predsednika je bil soglasno izvoljen Josip Cok-Palkov. Razen Lonjercev so peli v tem zboru še trije Magdalenčani in sicer: Josip Cok, Ivan Gregorič in Karel Gregorič. Polagoma so pristopali tudi mlajši pevci. Nekaj časa, menda eno, dve leti so v zboru peli le moški. Pozneje so pristopile k zboru še ženske in tako je postal zbor mešan.

Sedež društva je bil najprej v gostilni Konsumnega društva, ki je bila nastanjena takrat v hiši pok. Mihaela Coka-Pušarjevega. Pevske vaje pa so bile v začetku na domu predsednika Josipa Coka. Petje je poučeval takrat pevovodja Ražem iz Bazovice.

Drugi pevovodja je bil pok. Andrej Cok, učitelj s Katinare. On je poučeval na svojem domu na Katinari in sicer posvetno in cerkveno. Pri javnih nastopih ga je nadomestoval pevovodja Ražem, ker Cok kot občinski učitelj ni smel javno nastopati.

Tretji pevovodja je bil pok. Josip Valentič, učitelj v Ricmanjih. Za časa njegovega delovanja so imeli pevske vaje v gostilni Konsumnega društva pri Pušarjevih. Ko si je Konsumno društvo zgradilo svojo lastno hišo so bile vaje in vsi sestanki v Konsumnem društvu, v hiši, kjer je danes slovenski otroški vrtec.

Za četrtega pevovodjo je bil pok. Bonano iz Boršta. Nato je kot peti pevovodja vodil petje pok. dr. Ivan Marija Cok. Kadar je bil odsoten ga je nadomestoval prof. Vasilij Mirk, tržaški rojak in znani komponist, ki živi sedaj v Ljubljani.

Ko se je dr. Cok odselil iz Lonjerja, je prevzel pouk petja domačin pok. Andrej Batjč in ga vodil do prve svetovne vojne.

Razen petja je društvo »Zastava« gojilo tudi igre. V ta namen se je ustanovil dramski odsek. V tem odseku so režirali: pok. Cok, učitelj, pok. Stanko Cok, zadružni uradnik ter učiteljica Amalija Cok, Marija Cok in Anica Cok.

Društvo je imelo do prve svetovne vojne mnogo nastopov v Lonjerju, enega v mestu in več drugih po raznih okoliških vaseh.

Prvi tak nastop ali veselica je bila v Lonjerju pri Pušarjevih. Vodil jo je pevovodja Ražem iz Bazovice, kot namestnik učiteljice Andreja Coka. Točke sporeda veselice pa je naštudiral učitelj Cok.

Druga podobna veselica je bila na Katinari v prostorih gostilne Pečar, po domače »Pri Čotu«. Tudi ta se je vršila pod vodstvom pevovodje Ražma.

Tretji nastop je društvo imelo v Trstu pri Sv. Jakobu na vrtu nekdanje Ciril-Metodove šole. To prireditev je pripravil in vodil pok. Josip Valentič, učitelj v Ricmanjih. Ta je vodil tudi naslednji nastop pri Sv. M. Magdalenici v gostilni »Pri Kačunu«, ki je bila last pok. poslanca Miklavca.

Pozneje je pevski zbor nastopil s pevskega mi točkami še pri Sv. Ivanu, na prostoru bivšega otroškega vrtca, na Opčinah, v Ricmanjih. Sežani, Borštu in Bazovici.

Najbolj veličastna prireditev je bila ob razvitiu društvenega prapora v avgustu leta 1910 na vrtu v Lonjerju. Kumica prapora je bila gospa dr. Mandičeva. Slika takratnega pevskega zbora, ki je tu objavljena nam kaže, kako močan zbor je imelo društvo. Pevcev in pevk je bilo 35, kar je vsekakor častno za tako vas, kot je Lonjer. Kdor je videl to prireditev, pač upravičeno trdi, da tako impozantne prireditve ni bilo v Lonjerju nikdar prej in kasneje. Vse je bilo na višku: izvedba sporeda, obisk, razpoloženje.

Pod okriljem Pevskega in bralnega društva »Zastava« je bila tudi prva ljudska knjižnica v Lonjerju. To knjižnico je ustanovilo akademsko društvo Balkan. Nastanena je bila v Zupanovi hiši. Upravljaljo so jo: pok. dr. I. M. Cok, pok. Josip Cok, učitelj in Marija Cok učiteljica.

Med prvo svetovno vojno je društveno delo prenehalo, ker je bila večina moških članov pri vojakih. Po vojni je prosvetno delo spet zaživelo. Petje je takrat vodila domačinka, učiteljica Antonija Cok.

Tako pevski zbor kot dramski odsek sta požitvalno sodelovala s celotnim sporedom na vseh prireditvah, ki jih je v Lonjerju organizirala tamošnja podružnica Ciril-Methodove družbe.

Zadnja prireditev Pevskega in bralnega društva »Zastava« je bila leta 1923 v Lonjerju na vrtu pri Blaževih. To prireditev so skušali nekateri mladi fašisti onemogočiti, toda po posredovanju dveh razsodnih pevcov se jim to ni posrečilo.

Nadaljnje prosvetno delo v okviru društva je bilo čedalje težje. Ovirali so ga posamezni fašisti in fašistični zakoni. Ščasoma je bilo popolnoma ukinjeno. Fašistična oblast je leta 1926 društvo razpustila.

Med zadnjo svetovno vojno so se lonjerski mladinci in mladinke spet lotili dela na prosvetnem področju, seveda ilegalno. Vabili so se v petju, igri, deklamacijah. Česa so se naučili, so pokazali na prvi veliki prireditvi po osvoboditvi, v maju leta 1945, ki je bila v Lonjerju na vrtu pri Zupanovih.

Takoj po osvoboditvi so Lonjerci obnovili prosvetno delo v Prosvetnem društvu »Lonjer-Katinara«. V tem društvu razvijajo razne panoge prosvetnega delovanja.

Franč Bonano

60-LETNICA DRUŠTVA „SLAVEC“ V RICMANJIH

Letos poteka 60 let od ustanovitve pevskega in bralnega društva »Slavec« v Ricmanjih. Prvi pevovodja je bil neki Piciga. Spominjam se, ko sem bil še otrok — sedaj imam 69 let — ko je imenovani Piciga poučeval petje s pomočjo trobente v Lampetovi hiši, kjer je bila tudi gostilna. Spominjam se tudi, ko sem prisostvoval kot 12-letni deček koncertu v prostorih gostilne Švara. Na tem koncertu je društvo »Slavec« pelo pod vodstvom pok. učitelja Josipa Valentiča ob spremljevanju vojaškega orkestra 97. pešpolka iz Trsta narodne popevke.

Društvo »Slavec« se je dvignilo na svoj višek za časa dobro znane ricmanjske cerkvene afere. Slovelo je daleč naokrog kot močan, dobro izvežban mešan zbor z izredno dobrimi basisti. Udarni so bili pok. Ivan Žuljan »Gobčev«, Josip Kuret »Gek« in Lovrenc Kuret »Fikse«.

Zbor društva »Slavec« je bil prvi zbor na Primorskem, ki je pel v cerkvi v staroslovenskem jeziku, zato je občinstvo iz vseh krajev prihajalo v Ricmanje za časa cerkvene afere, da prisostvuje cerkvenim obredom.

Na slavnosti razvitja zastave pevskega društva »Kolo« pri Sv. Jakobu v Trstu dne 1. julija 1901, prav tam, kjer stoji tiskarna »Primorskega dnevnika«, je zbor zapel pod vodstvom pokojnega pevovodje

Josipa Valenčiča »Vrbico«, s katero je žel velik uspeh. Izmed 28 sodelujočih društev iz Trsta, okolice, Istre, s Krasa, iz Gorice in Ljubljane je društvo »Slavec« na tej slavnosti odneslo prvenstvo, zato je bilo tudi določeno, da je pevovodja Valentič vodil pesem »Morje Adrijansko«.

Naslednjega dne je »Eдинost« v poročilu o tej prireditvi imenovala to društvo Unijatsko pevsko društvo »Slavec« iz Ricmanj.

Ko je prišel križevački unijatski škof Julij Drohobetsky obiskat ricmanjske vaščane, mu je društvo priredilo podoknico in zapelo »Vrbico« in »Naza j v planinski raj«.

Društvo je priredilo običajne veselice z igrani. Spominjam se »Kralja na Betajnovi« in sodelovalo je tudi na prireditvah bratskih društev.

Ko je bil izvoljen takratni ljubljanski župan p. Ivan Hribar za državnega poslanca, ga je imenovalo društvo za svojega častnega člana ter mu po svojem predsedniku pok. županu Berdonu poslalo diplomu. Pozneje je prišel ljubljanski župan obiskat predsednika društva in ricmanjskega župana Ivana Berdona.

Med ustanovitelji društva sta bila Ivan Berdon, Peter Hreščak in Rudolf Pregarc. Pevovodja je bil za Valentičem učitelj Anton Maslo.

SLICICE IZ ZGODOVINE DOLINE IN NJENE OKOLICE

Ko obračamo strani zgodovine Tržaškega ozemlja, se radi zadržujemo zlasti pri Dolini. Zgodovina tega področja je tako bogata in pestra, da ji moramo posvečati prav posebno pažnjo.

Slovenci, ki so se naselili južnovzhodno od Trsta, so zasedli plodne ravnice in griče, ki so nudili precejšnje možnosti za obstoj. Vse drugače je bilo na severozahodu. Kraška ploščad sega tu do samega morja; zemlja je skopa in naši ljudje so se morali zaradi tega zatekati k ribištvu. Za prvo skupino Slovencev lahko trdimo, da so bili vsaj v preteklih časih gospodarsko močnejši in so zaradi tega v kulturnem pogledu hitreje napredovali. To potrjujejo številni zgodovinski dokumenti, ki zadevajo Dolino in bližnje vasi. Medtem ko so se ozemlja na severovzhodu polastili devinski grofje, se je ves ostali del priključil srednjeveškemu Trstu kot samostojni državi. Tako je prišlo v srednjem in spodnjem delu Tržaškega ozemlja do tesne povezave med mestom in vasjo, ki je nudila slovenskim podeželanom večje možnosti za gospodarski in kulturni razvoj. Ves gričevnati del področja Doline je bil v srednjem veku zaraščen s gostimi gozdovi in proti morju so drvele rečice, ki jim nikdar ni zmanjkalo vode. Vzdolž rečic in potokov je bilo lepo število mlinov, ki so mleli žito iz bližnjih ravnin. Mlinarjem so se kajpak nudile lepe priložnosti za zaslužek in so se zaradi tega tudi hitreje in laže otresali fevdalnega jarma kakor pa zemljiški podložniki. Mlinarji so bili kar po vrsti Slovenci. Naj omenimo le, da je kupil leta 1276 mlin pri Žavljah Gerold, sin Menislava. Mlinarja sosedja sta mu bila Henrik in Črnigoj (Kandler, CDI, ad 1276).

Zanimivo je, da so se Slovenci zlasti v okolici Doline vse tja do XIV. stoletja skoro popolnoma obvarovali romanskega in germanskega vpliva, pa čeprav so bili politično in gospodarsko podrejeni nemškemu grofom in italijanskim plemićem. Ko se je zatem močno povečal ugled Cerkve in so morali Slovenci na splošno sprejeti marsikatero novost, so se Dolinčani novotarijam še trdovratno upirali. V XIII. in XIV.

stoletju so bili tržaški Slovenci še daleč od tega, da bi za svoje hčere in sinove iskali imena v kakem koeledarju. Dokler so tudi v samem mestu Trstu ohranili svoja izvirna osebna imena, ne more biti še govora o kakšni asimilaciji ali večjem vplivu kake tuje kulture. V Dolinskem kotu in srednjeveškem Trstu najdemo v obdobju 1224-1360 pri Slovencih takale ženska osebna imena: Stanka, Cvetka, Nedeljka, Golobica (v Zabrežcu), Jasna, Vinjuša, Mirica itd. V istem obdobju pa imajo moški takale imena: Prosigoj, Nedel, Mirče, Miroslav, Sinec, Bister, Lepec itd. (Podatki iz Arch. Tr., 1877-1884; Marsich: Regesta.)

Težko bi bilo razčleniti razredni boj, ki so ga morali voditi Dolinčani in ostali bližnji slovenski ljudje proti zemljiški gospodi, ker nimamo za ta boj še zbranih potrebnih podatkov, dejstvo pa je, da so se naši ljudje branili izkoriščanja in se upirali razrednim izkoriščevalcem tudi z orožjem v rokah. Leta 1411 so bili zemljiški podložniki iz Zabrežca iniciatorji upora proti tržaškim patricijem. Kaj hitro so se jim pridružile še vasi Dolina, Žavlje in Boljunec. Po tem dogodku so se morali tržaški patriciji odreči dolinskemu področju in odstopiti zabreški grad (Moccò) kranjskemu vicedomu Mihaelu Drescherju (glej CDI ad 1411).

Leta 1463 je prišlo do krvave vojne med Trstom (Avstrijo) in Benečkami in okoliški Slovenci so se v tej vojni hrabro borili proti Benečanom. V zgodovinskih dokumentih najdemo tudi pohvalo zanje. Marinus de Ripniza, brez dvoma Slovenec, se je boril kar proti celi četi beneških vojakov in izkrmavel pod beneškimi meči šele po 36. rani (triginta sex vulnera). Po tej vojni so se Benečani vgnezdili na zabreškem gradu, ki je ležal na važni trgovski poti (CDI ad 1460 in 1463).

Pojdimo zdaj k vprašanju jezika naših Dolinčanov. Slovensko pisana listina iz Doline (1635), ki je še ohranjena, dokazuje, da je bila v Dolinskem kotu v navadi pisana slovenska beseda. Koliko je bila ta navada razširjena tudi pred letom 1635,

bodo pokazala bodoča zgodovinska raziskovanja. Nam se zdi, da so Dolinčani po navedenem letu stalno uporabljali pisano slovensko besedo. Če bi bili ohranjeni še vsi stari arhivi s tega področja, bi lahko o tem zanimivem poglavju povedali kaj več. Večina arhivov je bila uničena in se moramo zaradi tega omejevati na skromnejše podatke, ki segajo v drugo polovico XVIII. stoletja.

Po propadu beneške države (1797) so avstrijske oblasti dolinsko občino priključile Istrski grofiji. Področje Doline, ki je segalo do Podgrada, je postalo v letih 1818-1828 posebno upravno telo (okraj) s središčem v Finfenbergu (tako so Nemci imenovali grad Vihimberg ali Vihumberg pri Borštu). Na gradu je bil tudi sedež okrajnega sodišča. Finfenberški okrajni faktorji so podedovali nekatere arhive najmočnejšega fevdalca na tem ozemlju, grofa Montecuccolija, in pa manjše arhive iz uprave posestev tržaškega škofa na tem področju. Iz teh dveh arhivov, ki so deloma še ohranjeni (Koper), vidimo, da je imel slovenski jezik v finfenberškem okraju precejšnjo veljavo. Kljub temu, da je cesarski patent iz leta 1815 predpisoval za sodišča na Primorskem italijanski uradni jezik, se je v finfenberškem okraju slovenski jezik uporabljal tudi v uradnih listinah. V teh listinah so zapisane celo slovenske prisege, ki so jih morali izreklati naši ljudje, preden je prišlo do sodne razprave. Na gradu Finfenbergu (uprava posestev grofa Montecuccolija) se je moral leta 1792 zagovarjati Johan Marec iz Doline, češ da ni poravnal dolgov Petru Strajnu. Prisega se glasi takole:

»Jest Johan Marec persežem bogu Očetu, bogu Sinu, inu Bogu Svetmu Duhu, za eno uro živu, ae jest temu tukaj stoječimu Petru Strajnu te vzene 25 zlati, 25 liber inu 10 soudo, kateri on za soje per meni zaslužene žornade pogriva, nejsem Daužan, inu za nobeno reč neč dati nejman de je

temu toku guišnu koker meni Boh pomagaj amen.» (Finfenberški arhiv, sodne zadeve 1792-93, str. 37.)

Zanimive so tudi druge prisege. Avstrijske oblasti niso mogle mimo prakse, ki se je bila tu utrdila že v starih časih in so zaradi tega njeni zakoni vsaj v tem primeru ostali le na papirju.

Italijani, ki so prihajali iz Trsta v Dolino, po navadi niso razumeli govorice naših ljudi in se zaradi tega pojavljajo v tržaških zgodovinskih dokumentih tudi čudne spakedranke. V listini iz leta 1479, ki jo je pisal italijanski notar iz Trsta, najdemo za Dolino naziv »Valle tolina« (Valle Dolina), ki je izredno zanimiv. (Glej CDI pod navedenim letom.) Taki primeri le potrjujejo, da moramo za italijanskim nazivom za kako našo vas iskati starejši slovenski izvirni naziv.

Med številnimi ledinskimi (krajevnimi) imeni, ki so zabeležena v finfenberškem arhivu, ne najdemo niti enega samega, ki bi bilo italijansko. Nekatera ledinska imena nas celo spominjajo na čase, ko so bili Slovenci še pogani. Vzemimo le nekatera, ki so zelo značilna: Babca, Dušice, Opčina, Struge, Planina, Kremenka, Njiva pri šturji ali šturki (studencu), Jelovice, Žlebina, Črne doline, Lozica, Žabnik, Gospenca, Prelaze, Rudanca, Sednice itd. (Podatki iz uradnih knjig finfenberške gosposčine v obdobju 1792-1850; stari okrajni sodnijski arhiv v Kopru.)

V dobi narodne prebuditve je bila Dolina takoj za Trstom, saj so si Dolinčani že leta 1870 ustanovili svojo čitalnico. V sami Dolini je do leta 1914 delovalo 9 gospodarskih in prosvetnih društev. Dolinski kot se je lepo odrezal z velikim ljudskim taborom leta 1878, ki ga lahko štejejo med najbolj uspele tedanje tabore na Primorskem. Tudi v NOB so naši ljudje iz Doline in bližnjih vasi dokazali, da sta jim pri srcu napredek in svoboda! Vse, kar smo navedli o Dolinčanih, potrjuje, da se je naše ljudstvo znalo boriti tudi za svojo kulturo in si je v določenih zgodovinskih obdobjih izvojevalo tudi lepe zmage.

OD KOD IZVIRA PRIIMEK PERTOT

Kakor je dobro znano, nosi dobršen del Barkovljanov in Nabrežincev priimek Pertot, ki drugod po Sloveniji ni znan, in tudi ne zveni preveč slovensko.

Po starem pripovedovanju v Nabrežini bi bil že zdavnaj prišel prednik današnjih nabrežinskih Pertotov, eden od ustanoviteljev Nabrežine, z imenom Pertout (izg. Pertu) ali podobno, s Francoskega. Da se je posebno spoznal na vinogradništvo ter da je kupil vinograd v Bregu, menda v Botanjeku.

Starejši Tržačani imajo še vedno v dobrem spominu zdravnika dr. Justa Pertota iz Barkovelj, dolgoletnega predsednika »Prosvete«, tržaške zveze prosvetnih društev po prvi svetovni vojni, ter znanega javnega delavca, umrlega pred nekaj leti v emigraciji iz dobe fašizma, v Zagrebu. Bil je dober poznavalec zgodovine tržaških Slovencev, in je rad brskal po tržaških mestnih arhivih, da bi si osvetlil marsikako vprašanje o naši preteklosti v mestu in pokrajini. Dolgo let je tudi zbiral dokumente, da bi objasnili preteklost in izvor tega svojega zanimivega priimka.

Najstarejši dokument, ki sem ga našel v njegovi literarni zapuščini, je iz leta 1718, kupna pogodba za velik vinograd in polje v Barkovljah, ki jih je kupil nekj Carlo Pertolt (vse takratne listine so iz Trsta bile pisane ali v latinščini, italijanščini ali v nemščini), prednik dr. Justa Pertota v Barkovljah, polje pa v »Pondaresu«, na prostovoljni dražbi tržaške patricijske družine. Plačal je v gotovini 2103 zlate lire, kar dokazuje, da je bil mož zelo petičen za takratne razmere.

Ta imenska oblika je pač francoska. Vendar imamo že iz leta 1734 sodno terjatev najemnine, naslovljeno na Antona Pertota pok. Simona za hišo v »Ribborgu«, t. j. predelul tam pri mestnih vratih blizu ostankov starega rimskega amfiteatra. Prav tako tudi tiskana spomenica iz leta 1751, ki je veljala za pristopnico s pravilnikom Bratovščine Brezmadežne device pri cerkvi sv. Silvestra (blizu jezuitske cerkve), nosi ime Antona Pertota. Tudi še iz leta 1756 imamo pričevanje v neki sporni posestni zadevi nekega Franca Pertota, ter

spet l. 1766 pristopno spomenico k Bratovščini krščanskega nauka istega Antona Pertota. Iz tistega leta je še uradno sodniško pismo na račun nekega tržaškega patricija z zahtevo, da popravi zid, ki ga je preuredil na škodo hiše Antona Pertota pri Ribborgu. Sodno listino o uradni ceditvi in delitvi vinograda v Bovedu v korist Petra Pertota, sina imenovanega Antona Pertota, imamo še iz leta 1771.

Vendar pa je jasno iz mnogih uradnih listin, da je izvirni in pravi priimek edine Pertolt. Tako je iz leta 1753 spomenica-pristopnica k Bratovščini umiranja našega Gospoda nekega Ela... (nadaljevaje imena je pojedel moj) Pertolta. Iz leta 1754 je uradni seznam premičnin, posebno oblek, ki jih je hranil že večkrat imenovani Anton Pertolt, in jih je zapustila Lucija Vodopiuca (t. j. Vodopiuka; v tisti dobi in še prej so pogosto navajale latinske, nemške ali italijanske uradne listine žensko slovensko obliko priimka, medtem ko pišejo za moško obliko, po italijanski pisavi — Vodopivez), rojena Pertolt svojim petim otrokom. Leta 1760 je pripisana na tistem papirju uradna odločitev ter zaključek tiste zapuščinske zadeve, vedno dosledno z imeni Pertolt. Iz leta 1758 je sodna cenitev zemljiške posesti dr. Kupferseina v Barkovljah, ki je mejila na strani proti Devinu za vinogradom Franca Pertolta. Isti Anton Pertolt je sodno izsilil plačilo 10 zlatnikov, ki sta jih morala plačati Gregor in Jernej Pertolt, varuha, za mladoletnega Matijo Pertolta, v zadevi nakupa neke hiše v Barkovljah. Sodni papir iz leta 1794 tudi odloča o lastninskih zadevah mladoletnega Matije Pertolta in Marjane Pertolt, poročne Gropaiz, po predlogih že omenjenega Jerneja Pertolta, kjer omenja varuha, brata Jerneja Pertolta iz Barkovelj ter sinova Ivana in Petra Pertolta. Iz naslednjega leta je še uradna lista o ureditvi zapuščinskih zadev po pok. Antonu Pertoltu v prid imenovanima sinovoma.

Mislím, da je iz navedenih uradnih dokumentov dovolj jasno, da je izvirna oblika tega priimka Pertolt. To dokazuje vestno in dosledno enako pisanje imena v

številnih uradnih listinah, — in avstrijska uprava in sodstvo sta slovela kot temeljita in vestna, pa naj je bil uradnik Nemec, Italijan ali Slovenec (slišal sem n. pr. tako mnenje pravnih profesorjev pri predavanjih na univerzi v Padovi, ki so smatrali za vzorno in najboljše ravno avstrijsko civilno pravo).

Seveda so izjeme tudi pri navajanju primkov v uradnih listinah, kot smo jih že navedli tudi pri pogrešnem pisanju imena Pertot. Največ pogrešnega in svojevoljnega ter površno nedoslednega pretvarjanja pa naravnost prevladuje v cerkvenih listinah.

Razen že omenjenih sprememb v Pertot naj navedem še sledeče listine:

Na spomenico-pristopnico že enkrat omenjene Bratovščine Brezmadežne device je nekdo podpisal že omenjenega Pertolta kot Antona Pertolto. Sam se pač ni tako podpisal, saj je razvidno iz drugih listin, ki so le podkrižane, da mož sam ni znal pisati. Uradna cenitev vinograda v Bovedu iz leta 1754 ga preimenuje v Antona Pertouta. Iz cerkvenega potrdila iz leta 1795 je razvidno, da so dediči tistega Antona Pertolta plačali v zakristiji 30 zlatnikov za maše za pokojnega Antona. Po besedilu kupne pogodbe iz leta 1815 (t. j. v letu, ko je bil Napoleon dokončno premagan ter poslan v internacijo na otok Sv. Helene) sta že imenovana brata Ivan in Peter pok. Antona Bertolta, ter neki Gregor Bertold kupili od tržaškega meščana zemljišče v

Barkovljah. Višek pačenja priimka pa pri naša knjižica z vsakoletnimi potrdili, da je večkrat citirani Anton Pertolt redno plačeval cerkvenim lastnikom najemnino 39 zlatih lir za zemljišče v Barkovljah. Tu najemnika imenuje v letih od 1758 do 1766 Antona Pertota, leta 1767 in 1768 Antona Pertolta, leta 1769 pa celo za Paertota, od 1770 do 1773 spet Pertota, 1774 Antona Pertolta, 1775 celo le Antona Pertola; 1776 in 1777 pa Mateja Perdoita, leta 1778 Mateja Pertodta, mesto 1779 dvakrat 1780 Mateja Perdoita, enako 1781, od leta 1782 do vključno 1792 M. Pertota (enkrat med temi tudi Pertotta). Nekaj let sploh ne navaja imena, 1797 pa Mateja Pertolda.

Vse navedeno nedosledno pačenje priimka nam kvečjemu kaže površnost in nizko kulturno raven ali pa tudi že takrat posebno, četudi bolj instinktivno kot zavestno, socialno in narodnostno nadutost tržaških meščanov ali vsaj ocenjevanje kot socialno in kulturno manjvredne slovenske neuke, posebno kmečke ljudi, nasproti katerim so si lahko dovoljevali tako nedostojno ravnanje s tako osebno lastjo in častjo, kakršno predstavlja rodbinsko ali osebno ime, ki ga ščiti moderni civilni zakonik enako kot vsako lastnino.

Iz navedenih listin mislim, da je verjetno, da je oblika Pertot nastala iz izvirnega Pertolta po dolgoletni praktični rabi, z bolj udobno izgovarjavo z nekoliko prilagoditvijo slovenskemu blagoglasju.

Goarzd Vesel

50-LETNICA DRUŠTVA »NAŠ PRAPOR« V PEVMI

Pred petdesetimi leti se je v Pevmi čutil vpliv italijanskega meščanstva. V vasi je delovala Lega Nazionale. Slovenskih organizacij ni bilo. Posledice tega stanja so bile v narodnem pogledu zelo žalostne. Mladina je pretežno popevala italijanske pesmi.

Slovincu je ta pojav kalil veselje, kajti od mladine, ki pozablja svoj jezik in lepe slovenske pesmi, ni dosti pričakovati.

Med temi je bil tudi Emil Komel, »profesor glasbe, izprašan na cesarsko-kraljevem konzervatoriju na Dunaju« kot je pi-

sala Edinost leta 1906, ko se je v Gorici pričel glasbeni pouk pod njegovim vodstvom.

Sam mi je pravil, da je tisto lepo skupno s svojimi prijatelji hodil v Pevmo »na kvartin«. »Na p'ču« so posedali skupno z dekleti domači fantje ter prepevali italijanske popevke. Zamislite si mladega profesorja glasbe in zavednega Slovence, kaj si je ob tem mogel misliti. Opomnil jih je, da bi lahko peli slovenske pesmi.

Nekaj dni kasneje, ko je s svojimi prijatelji ponovno prišel v Pevmo, so »Pri

Katik od nekih pričel padati kamni. Voditelji Lege Nazionale so začutili nevarnost, ki je pretila njihovemu raznarodovalnemu delu, in so skušali ugnati prof. Komela. Toda seme je bilo že vrženo. Stali so se prvi podžupan iz Podgore Zvanut, drugi podžupan Klanjšček, kmetovalec Grauner in prof. Komel ter se pomenili o stanju v Pevmi. Vsi so se strinjali, da predstavlja delovanje Lege Nazionale hudo nevarnost za mladino. Hitro je bilo treba nekaj ukreniti, da se postavi jez raznarodovanju.

Premišljevali so in preudarjali, kaj napraviti. Nekateri so bili mnenja, da bi sklicali sejo, na katero bi povabili še nekaj ljudi, da se dokončno odločijo. Prisotni so med drugim predlagali tudi ustanovitev prosvetnega društva. Predlog je bil dober in zato sprejemljiv. Čez tri tedne so imeli že prve pevske vaje...

Ker niso imeli boljšega prostora, je kovač Brežigar, kateremu so po domače rekli Mikili (klical se je Miha), dal na razpolago svoj večji prostor v hiši blizu sedanjega spomenika padlim partizanom v Pevmi. Kupili so si tudi harmonijo, ki je še danes v prosvetni dvorani v Pevmi. Začeli so skromno, tiho, toda vztrajno. Prof. Komel je pričel nabirati pevce in pevke. Izbira je bila zelo stroga. Kdor ni imel primerne glasu je bil zavrnjen. Kljub temu jih je bilo vedno dovolj pripravljenih stopiti v zbor. Neredko so mlade pevce pripeljale celo matere in jih priporočile, češ »pri nas smo od nekdaj imeli dobra grla...« Tu je prof. Komel za razliko od takratnih navedel sedanje ne preveč rožnate razmere.

Krona vsega dela je bila veselica v Pevmi. Očividci se še danes spominjajo tega velikega in svečanega dogodka. Prof. Komel se spominja uspešnega nastopa svojega pevskega zbora. Dejal je, da je imel nekaj zelo dobrih glasov, posebno alti so mu ugajali. Imen pa se ni spominjal.

Kdo ve, sem pomislil, če je še kdo izmed njih v Gorici. Povpraševanje pri starejših ljubiteljih petja me je privedlo na pravo pot. Trkal sem na več vrat in končno potrkal na vrata, kjer je bila tablica s priimkom Luznik.

Priletna zastavna gospa mi je odprla.

»Prosim, ali ste vi gospa Gušta Luznik?«

Nekako vprašujoče me je pogledala, kaj hočem od nje. Spočetka se razgovor ni mogel razviti. To pa je trajalo le nekaj trenutkov, kajti gospa Luznik mi je kljub opoldanski uri, ko je treba paziti na lonce na štedilniku, rada povedala vse, kar ji je

še ostalo v spominu in kar me je zanimalo.

Z njeno pomočjo sem tudi iztaknil eno izmed tistih altistk, če ne morda prav tisto, ki so prof. Komelu tako ugajale, da se jih še danes spominja. Navedla je celo vrsto pesmi, ki so jih peli na veselici »pri p'ču«, torej na prostoru, kjer je sedaj otroški vrtec. Prav dobro se je spominjala, da so zapeli »Na hribčku sva se srečala«, »Fantje po polj' gredo«, »Je pa davi slanica padla« in »Jutranja zarja«.

»V Jutranji zarji,« je pripomnila gospa Luznik, »sem pelja solo. Zbor me je spremljal z mrmranjem. Zelo lepo smo zapeli in želi velik aplavz.«

Zapela je nekaj akordov. »Lepo je bilo nekoč.«

O veselici je imela samo pohvalne besede.

»Koliko ljudi je bilo. Od vsepovsod so prišli. Tudi iz Gorice jih je bilo veliko. Nedaleč od mosta so postavili slavolok iz bršljana. Povsod so plapolale zastave. Nekaj jih je bilo tudi na hribu nad vasjo, da jih je bilo videti prav v Gorico. Bil je tudi srečolov in šaljiva pošta. Na vsaki mizi je bila tablica z izrekom. Veselja ni bilo ne konca ne kraja.«

Zelo je uspeła tudi igra, katere naslov in vsebine pa se ne spominja. Nastopale so tri osebe, med katerimi je imela glavno vlogo Marija Korsič, natakario pa je igrala Tončka Filel. Učil jih je učitelj Prinčič iz Cerovega, ki je služboval v Pevmi.

Po tej veselici prosvetnega društva »Naš prapor« je pevski zbor nastopal po bližnjih vaseh. Skoraj vsako nedeljo se hoteli gostovat. Peli so v Štandrežu, Vrtojbi itd. Nepozaben je bil nastop na Ogorskem, kjer so pevci peli na grajskem zidu. Tamkaj je nastopilo okoli 90 pevcev.

Vojna leta so prekinila pevsko delavnost, ki je ponovno zaživela okoli leta 1920. Veselice so prirejali na Teufenbahovem dvorišču. Nastopal je pevski zbor in pa igrala družina. Takih veselic je bilo več. Vse so zelo uspele. Obiskovali so tudi okoliške vasi.

Pri Pavlinovih v Drevoredu XX. septembra sem izvedel še nekaj iz povojnega društvenega delovanja. Leta 1922 je pokojni dr. Jožko Pavlin režiral dve igri, in sicer »Dr. Hribar«, v kateri so nastopali Rafael Drufovka, Marica Mikluš, Valerija Figel in Bogomil Pavlin, ter »Čitalnica pri branjevkah« z Ivom Pavlinom, Marijo Grauner, Uršulo in Marijo Pavlin ter Malko Furlan.

Cvetoča leta »Našega prapora« je fašizem prekinil leta 1927.

KAJ JE NOVEGA NA KOPRSKEM

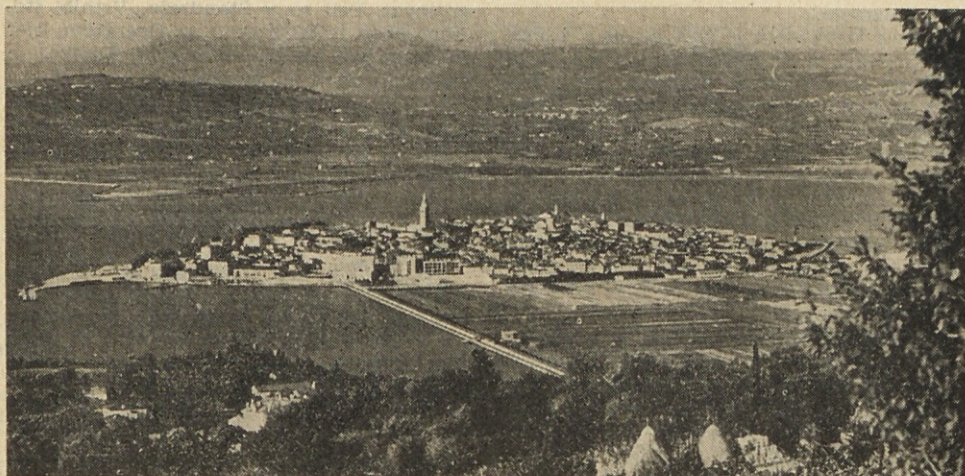
Deset let je trajala diplomatska borba za priključitev Slovenske Istre k matični domovini. Deset in desetkrat so domačini zapustili polja, vinograde in tovarne ter so šli na tesne ulice in trge obalnih mest manifestirat svojo voljo po združitvi z Jugoslavijo, ker so velesile trikrat odločile drugače. 5. oktobra 1954 je v Londonu padla odločitev, ki sicer ni uresničila vseh pričakovanj naših ljudi, vendar se je vsem Slovencem in Jugoslovanom v svobodni domovini odvalil težak kamen od srca. Sporazum je dokončno združil desetletja ločene brate in Slovenija je prišla do težko priborjenega okna v svet, ki že dobiva prve skromne oblike bodočega razvoja.

Morje, ob katerem že 13 stoletij žive naši predniki in s katerim so bili vedno tesno povezani, je zdaj last našega pomorca, ribiča, solinarja in vsega slovenskega zaledja. Minili so časi, ko je naš prednik garal na beneških galejah kot veslač, se udinjal kot suženj ali kolon na zemlji in na solinah in propadal kot ribič. Tujcev, ki so imeli v Istri denar in oblast in ki so mu skopo odmerjali kruh, ni več.

Koper - bodoča primorska metropola

V desetih letih po osvoboditvi je bil na Koprskem dosežen velik napredek na gospodarskem in zlasti na prosvetnem področju, čeprav še niso zbrisani vsi sledovi temne preteklosti. Še več pa obeta prihodnost. Koper je zdaj upravno-politično središče dobre polovice Primorske, ki je bila odrezana od svojega naravnega centra. Koper najbrž ne bo nikoli mogel zaledju nadomestiti Trsta, slej ko prej pa bo lahko dal velik prispevek k razvoju zapadnega dela Slovenije.

Koper ima danes kljub nekaterim modernim oazam še vedno srednjeveški pečat. Hiše so stare povprečno 250 let, ulice so tesne in komunalne naprave neprimerne. Stotine milijonov, ki jih je oblast investirala po vojni za razvoj Kopra, še zdaleč ne morejo nadoknaditi tistega, kar je bilo zamujeno v sto letih. Vendar so se zadnje leto izredno intenzivno lotili dela za napredek tega starinskega mesta. Največ preglastic imajo urbanisti, ki hočejo na vsak

Pogled na Koper in Koprski zaliv.

Nove stanovanjske hiše pri Kopru.

način ohraniti nekatere značilnosti in znamenitosti. Urbanistični načrt še ni popolnoma dokončan, vendar še sedanji obrisi kažejo, da bo mesto doživelo revolucijo. Starinski predeli s primitivnimi hišami in podrtijami bodo zginili. Prve neprimerne hiše so že porušili, da bi pridobili prostor za sodobne zgradbe. Predvideno pa je, da bodo porušili skoraj tretjino mesta. V samem Kopru gradijo trenutno le nekaj stavb, kar je deloma pripisati nedokončanemu urbanističnemu načrtu. Zato pa je tembolj živahna gradbena dejavnost v neposredni okolici, kjer so v glavnem dogradili okrog 40 stanovanjskih hiš z več ko 200 stanovanji. Pri Škocjanu so zgradili — razen velike vinske kleti, novo poslopje tovarne pohištva »Stila«, poleg nje pa gradijo veliko tovarno motornih koles (»TOMOS«), ki bo po dograditvi nudila kruh okrog 2000 delavcem. V gradnji je še nekaj manjših obratov, v izdelavi pa vrsta velikih načrtov. Naj omenim, da geologi že nekaj mesecev vrtajo po Koprskem zalivu in po meliorirani površini ob njem. Posebna komisija pri izvršnem svetu Slovenije pa se peča z načrti koprskega pristanišča. Po skici, ki je v glavnem izdelana, naj bi v Koprskem zalivu v smeri proti Rižanji poglobili 200 metrov širok in dober kilometer dolg kanal. To pristanišče naj bi imelo več kot 2 kilometra operativne obale. Za zdaj je še težko reči, kdaj bo osnutek realiziran. Vsekakor pa bodo skladno z gradnjo pristanišča povezali Koper z

železniškim omrežjem. Komisije, ki se ukvarjajo s temi načrti, so pripravile že osem variant, po katerih naj bi speljali železnico do sedanje proge Divača—Pulj. Železnica bo za razvoj koprskega obalnega pasu izrednega pomena. Ker ta načrt še ne bo kmalu izveden in ker Koper nima primerne prometne zveze z zaledjem, pa z veliko naglico gradijo avtomobilsko cesto Koper—Senožeče. Čeprav gre trasa nove ceste po izredno težkem terenu, dela hitro napredujejo in lahko pričakujemo, da bo v bližnjem času potovanje iz Kopra v Ljubljano časovno skrajšano skoraj za polovico. Nova cesta bo neprecenljivega pomena za gospodarstvo okraja na sploh, ker je glavna prometna žila, po kateri prevažajo v sezoni ogromne količine zgodnjega sadja in povrtnin, surovine in izdelke tamkajšnje industrije pa tudi turistični promet je izredno živahen. Izračunali so, da se bo cesta v nekaj letih amortizirala samo s tem, kar bodo prihranili na manjši obrabi prevoznih sredstev.

Industrija je prehitela kmetijstvo

Na Koprskem je bila do leta 1953 najdomanejša gospodarska panoga kmetijstvo, ki je leta 1952 ustvarilo 53 milijonov dinarjev narodnega dohodka. Na drugem mestu je bila industrija s 614 milijoni dinarjev narodnega dohodka. Leta 1953 se je ta odnos spremenil v korist industrije,

ki je ustvarila 880 milijonov dinarjev narodnega dohodka, kar je skoraj 100 milijonov več kot kmetijstvo. V letu 1954 je znašal narodni dohodek v industriji že milijardo 26 milijonov dinarjev, v kmetijstvu

Separacija črnega premoga v Sečovljah.

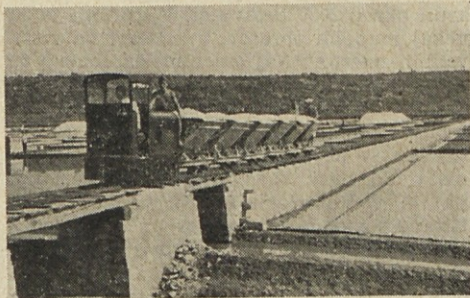
pa 784 milijonov. Letošnji narodni dohodek v industriji pa se je povzpel že na več kot milijardo in 100 milijonov dinarjev, medtem ko se narodni dohodek v kmetijstvu ni povečal.

Te številke nam zgovorno kažejo napredek industrije, ki bo tudi v bodoče močno nadkriljevala kmetijstvo, čeprav posvečajo tudi tej panogi veliko pozornost. Vsekakor je na področju industrije v zadnjih letih največ novosti. Trenutno je še vedno najmočnejša industrija za konserviranje rib in sočivja. Ta industrija obstaja v Izoli že več desetletij in je razen solin in nekaterih manjših obratov edina dediščina iz prejšnjih časov. V zadnjih letih so te tovarne opremili s sodobnejšimi stroji in danes je v konservnih tovarnah v Izoli in dveh manjših obratih v Kopru zaposlenih skoraj 1500 ljudi, ki izdelujejo letno okrog 1650 ton konzerv. Ta industrija, ki je tesno povezana z delom ribičev in kmetov, pa se bo v naslednjih letih še razvijala, zlasti ko bo povečana ribiška flota in ko bodo zgrajene naprave za shranjevanje delno predelane sadya in zelenjave.

Dokaj velik narodni dohodek dajejo prebivalstvu koprskega okraja piranske soli-

ne, saj pridobijo v pet milijonih kvadratnih metrov obsegajočih solnih bazenih pri Sečovljah in Strunjanu okrog 25.000 ton soli na leto. Najmlajša in mnogo obetajoča je na Koprskem kovinska industrija. V Izoli uspešno obratuje tovarna »Mehanotehna«, kjer zdaj v zasilnih prostorih nad sto delavcev izdeluje tehnične igrače in razne drobne kovinske izdelke. Tovarna gradi novo poslopje in bo sčasoma potrojila število delavcev. V kratkem pa se bo vselila v novo poslopje tovarna ključavnic »Lama« v Dekanih, ki se je že doslej, čeprav obratuje v zasilnih prostorih, uspešno uveljavila na tržišču. Ponos koprskega okraja pa bo vsekakor že omenjena tovarna »Tomos«, ki bo po licenci avstrijske tovarne motorjev »Puche« izdelovala več vrst motornih koles, prigradnih motorjev, transporterjev in bo s tem zadostila potrebam po teh izdelkih na delu domačega trga. Za zdaj so tovarniškemu posloppju šele dobro zgradili temelje, prvi delavci pa trenutno sestavljajo motorje iz uvoženih delov v zasilnih prostorih. V novem letu bodo postopoma začeli z lastno proizvodnjo, kasneje pa bodo vse dele izdelovali sami razen nekaterih predmetov, ki jih bosta dobavljali tovarni »Iskra« in »Sava« iz Kranja.

Na Koprskem so pomembni mladi obrati lesne industrije in galanterije, industrija gradbenega materiala in pa zlasti rudnik v Sečovljah, ki se je letos izkopal iz največjih težav in bo začel z redno proizvodnjo odličnega črnega premoga, kakršnega je le malo v državi. Lanj so zgradili separacijo in nabavili potrebno opremo, vendar je bila letošnja proizvodnja še vedno poskusna. Lepo bodočnost pa ima tudi mala piranska ladjedelnica.

Z majhnim motornim vlakom odvažajo sečoveljski solarji svoj pridelek v skladišča.

Tudi kmetijstvo je napredovalo

Za razvoj kmetijstva so na Koprskem idealni pogoji. Narava je radodarna in zemlja rodi zgodnje pridelke, ki imajo na tržiščih ugodne cene in je po njih veliko povpraševanje. Vendar ima kmetijska proizvodnja še znake zaostalosti, razvoj pa zavira tudi velika razdrobljenost zemljišč, kar često preprečuje uvedbo sodobne kmetijske obdelave. V zadnjih letih pa je koprski okraj pridobil vrsto posestev, na katerih pridelujejo na najmodernejši način grozdje in sadje. Tako so nastala na Briču pri Pučah, v Ankaranu in na Debelem rtiču velika kmetijska posestva, ki obsegajo 214 hektarov. Veliko posestvo, ki obsega 55 hektarov vinogradov in okrog 10 hektarov sadovnjakov, so uredili tudi na treh gričih pri Črnem kalu, kjer so letos že natrgali prve vagone odličnega grozdja. Velike vinograde in sadovnjake pripravljajo tudi nekatere splošne kmetijske zadruge, katerih člani so združili svoje male parcele v velike strnjene površine in jih skupno obdelujejo na moderen način s stroji, pridelek pa bodo obirali vsak na svojem kosu.

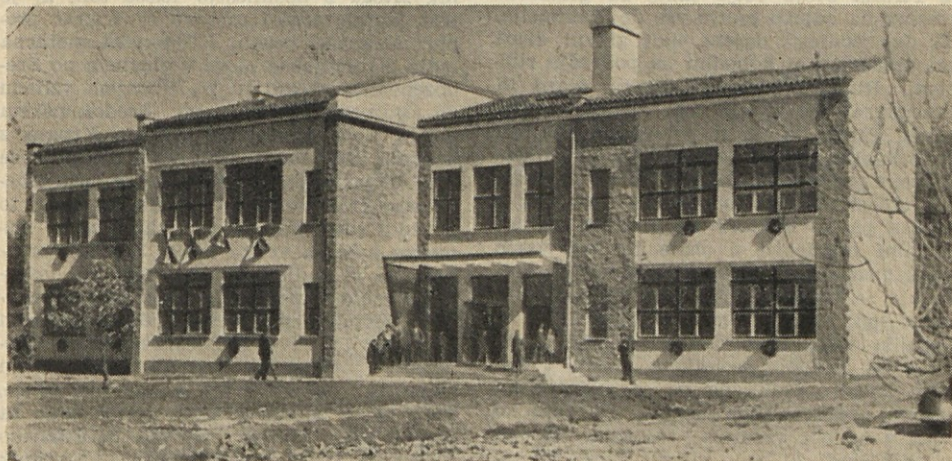
V kmetijstvo na Koprskem je bilo v zadnjih štirih letih investiranih več kot poldrugo milijardo dinarjev. Pri tem so všteti tudi nekateri industrijski obrati, ki bodo služili predvsem napredku kmetijske proizvodnje. To so velika hladilnica za sadje in zelenjavo v Dekanih, ki lahko sprejme v svoje celice 120 vagonov blaga, vinska

klet v Kopru z zmogljivostjo 25.000 hektolitrov vina, v kratkem pa bo dograjena pri Dekanih mlekarina z zmogljivostjo 6000 litrov mleka na dan. Vsi ti objekti in pa 14 zadržnih in kulturnih domov, ki so jih v zadnjih letih zgradili po vaseh, že dajejo sadove in prej zaostale istrske vasi gredo vztrajno naprej po poti napredka.

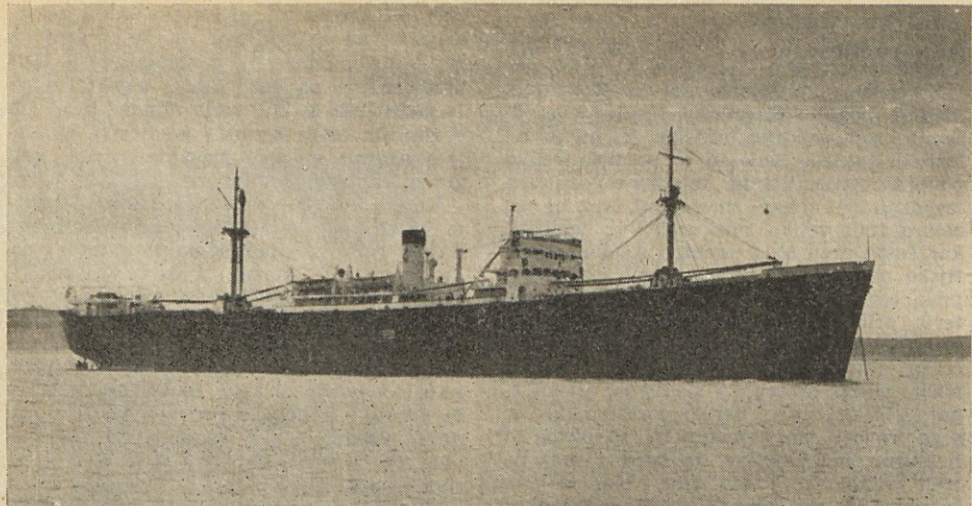
Kmetijski strokovnjaki se zdaj ukvarjajo z izdelavo desetletnega perspektivnega načrta razvoja kmetijstva, po katerem bodo investirali znatna sredstva za melioracije. Za melioracije je prikladnih več dolin, med temi Vanganelška, kjer so že opravili ogromno delo z ureditvijo korita Kornalunge, katera je ob deževjih poplavljalna rodovitno zemljo. Precejšnja dela so že opravljena tudi v Sečoveljski dolini in dolini Valderiga. Ta dela bodo še nadaljevali. Po mnenju strokovnjakov pa naj bi tudi osušili del Koprskega zaliva, s čimer bi iztrgali morju dobrih 200 hektarov plodne zemlje.

Morje bo dajalo mnogo več dohodka

Razen rodovitne istrske zemlje je na Koprskem morje najvažnejši naravni vir dohodkov, čeprav še ne izkoriščajo vsega, kar lahko nudi. Morje, ki že od pamtiveka nudi zaslužek prebivalstvu obalnega pasu, je kakor smo rekli, tesno povezano z razvojem konzervne industrije. Ta je zdaj zaradi premajhnega domačega ulova še vedno navezana na uvoz rib iz Dalmacije in

Novo poslopje nižje gimnazije v Dekanih.

»Rog«, 10.300-tonski tovorni parnik »Splošne plovbe — Koper«.

inozemstva. Oblast pa si prizadeva, da bi z izboljšanjem ribiške flote in organizacije ribištva zagotovila industriji in potrošnikom dovolj domačih rib. Namesto prej neorganiziranega individualnega lova so osnovali dve ribiški podjetji, ki imata 28 ladij z 250 ribiči. Prav pred kratkim pa sta podjetji dobili še šest novih sodobnih ribiških ladij, ki so jih zgradili v piranski ladjedelnici s sredstvi okrajnega ljudskega odbora. Podjetje Riba iz Izole se v glavnem ukvarja z obalnim lovom na sijnje ribe, medtem ko pošilja podjetje Ribič iz Pirana svoje večje ladje za globinski ribolov na odprto morje vse do Dalmacije. Ti dve podjetji dajeta tudi glavni delež pri ustvarjenem dohodku na področju ribištva. Ribiči privatniki ulovijo manj in mnogokrat ne krijejo niti potreb potrošnikov. Precej se jih je po osmem oktobru tudi izselilo. V glavnem so bili ribiči italijanske narodnosti, kajti Slovenca so prejšnji oblastniki načrtno odpravili od morja. Danes pa so vkrcani na ribiških ladjah številni mladeniči z obale in hribovskih vasi, med katerimi je izredno veliko zanimanje za tovrstni poklic. Za ribiški kader skrbi tudi ribiška šola v Piranu, ki je že vzgojila vrsto kvalificiranih mladih ljudi. Ti so si pridobili teoretično znanje v šolskih klopih, praktično pa so se učili na ladjah obeh ribiških podjetij. Ta šola bo tudi v bodoče vzgajala zadostno število mladih ljudi, ki bodo zasedli mesta na rastoči ribiški floti. Vsekakor lahko raču-

namo, da bo v bližnjih letih narodni dohodek iz ribištva močno presegel današnjih letnih 100 milijonov dinarjev letno.

V Piranu je tudi Srednja pomorska šola, ki vzgaja bodoče slovenske pomorščake. Več kot sto absolventov te šole že plove po oceanih. Nekaj je vkrcanih tudi na ladjah podjetja »Splošna plovba Koper«, — zametka bodoče slovenske trgovske mornarice. Podjetje »Splošna plovba Koper« s sedežem v Piranu ima zdaj že tri večje ladje, s katerimi so prevozili v slabem letu okrog 70.000 ton tovora. Največji je parnik »Rog« z nosilnostjo 10.300 ton, ki je pod jugoslovansko zastavo že trikrat preplul Atlantski ocean, 1300-tonska motorna ladja »Gorenjska« plove v glavnem po Sredozemskem morju in po Bližnjem vzhodu do Daljnega vzhoda, po Sredozemskem morju plove tudi ladja »Martin Krpan« z dobrimi 700 tonami nosilnosti. Podjetje se zdaj ukvarja skoraj izključno s tako imenovano trampersko (svobodno plovbo), to pa tudi zato, ker na Koprskem še ni primerne luke za velike ladje. Z dobro organizacijo je podjetje s temi ladjami doseglo že velike uspehe in zato se tudi poteguje za večmilijardni zvezni kredit, s katerim bi nabavilo nove čezoceanske ladje. Slovenska javnost z velikim zanimanjem spremlja razvoj svoje mlade mornarice, kajti ta je izrednega pomena ne samo za obalni pas, temveč za vso industrijsko Slovenijo, ki je za sedaj največji izvoznik izmed vseh jugoslovanskih republik.

Investicije za turizem

Z ribištvo in pomorstvom pa še niso izčrpane vse možnosti, ki jih nudi koprška obala. Razen solin, ki smo jih že omenili, je tu še turizem, ki prinaša gospodarstvu vsako leto večje dohodke. Slikovita obala z blago klimo privabi vsako leto več domačih in predvsem tujih letoviščarjev, ki bi jih lahko bilo še več, če ne bi primanjkovalo turističnih obratov. Samo lani se je poslužilo turističnih obratov v Portorožu, Piranu, Kopru, Ankaranu in Fiesi nad 50.000 gostov, hoteli pa so beležili več kot 160 tisoč nočnin. Hotelski obrati razpolagajo trenutno s 1400 ležišči, kar je odločno premalo in še ne dosega predvojnega stanja. Turistični strokovnjaki in organizacije se zdaj ukvarjajo z načrti, kako bi razširili gostinsko mrežo. V teku so že dela za obnovo nekaterih manjših gostišč, izdelujejo pa tudi načrte za obširno povečanje turistične zmogljivosti okraja, predvsem za povečanje števila vikend hišic v Ankaranu in pa po možnosti z gradnjo novega turističnega naselja pri Strunjanu, kar pa je seveda še pesem bodočnosti.

Letos so se resno lotili tudi vprašanja turističnega pomorskega prometa. Lani je ribiško podjetje »Ribič« iz Pirana uredilo za turistična križarjenja po Jadranu in Sredozemskem morju slikovito motorno jadrnico »Burja«, opremljeno z napravami za vse vrste turističnega ribolova. Prvi rezultati kažejo, da bo tovrstna dejavnost

dokaj donosna in da bo še povečala privlačnost istrske obale. Pereče pa je še vprašanje obalnega turističnega prometa. S tem pa se je že začel ukvarjati novi svet za ribištvo in kmetijstvo pri okrajnem ljudskem odboru, ki pripravlja v dogovoru s piransko ladjedelnico in nekim holandskim podjetjem izdelavo dveh tako imenovanih pomorskih omnibusov. Načrti so že izdelani in tudi piranska ladjedelnica, ki naj bi ti ladji zgradila, je že začela s pripravljalnimi deli. Ladji bi lahko prevažali po 120 potnikov in bi imeli naj sodobnejšo opremo. Računajo, da bo okrajni ljudski odbor dodelil 66 milijonov, ki so potrebni za gradnjo teh dveh, za razvoj turizma na Koprskem nujno potrebnih ladij. Razen tega pa nameravajo zgraditi še več turističnih motornih čolnov.

Piranska ladjedelnica, ki so jo v zadnjem letu usposobili tudi za gradnjo manjših železnih ladij, ima v razvoju slovenske obale tudi svoje posebno mesto. V njej so zgradili že veliko število ribiških ladij, poleg omnibusov bodo verjetno zgradili tudi manjšo tovorno ladjo za obalni promet z nosilnostjo 250 ton.

V letu 1954 so iz okrajnih sredstev investirali v pomorske objekte na Koprskem dobrih 400 milijonov dinarjev. Po predlogih podjetij naj bi bile te investicije v letu 1956 znatno večje, kar verjetno tudi bodo. Razen tega pa pripravlja posebna komisija desetletni perspektivni načrt razvoja pomorske dejavnosti malega svobodnega in mnogo obetajočega okna v svet.

Albin Bubnič

Bobri ob Rižani

Na Koprskem so začeli gojiti bobre. Ob reki Rižani, na nekdanjem produ, ki ga je v zadnjih dvajsetih letih zaraslo gosto grmovje, je zdaj poskusna farma in vse kaže, da se bo stvar obnesla in lepó razvijala v korist tamkajšnjega prebivalstva in splošnega gospodarstva. V načrtu je, da bi tu gojili mlade bobre za druge farme, ki jih bodo organizirali v Jugoslaviji v krajih, ki imajo podobne pogoje kot dolina

Rižane, namreč milo podnebje, vodo in zelenjavo skozi vse leto.

Kaj pa so bobri in zakaj taka skrb za gojenje teh živalic? Verjetno je malokdo od naših čitateljev že videl bobre, ker teh živalic ni pri nas. Njihova prvotna domovina je namreč Južna Amerika. Zato si oglejte sliko, ki več pove, kot vsako opisovanje. Dolgi so od 30 do 40 cm in imajo dolg in močan, skoraj popolnoma gol rep,

na kateraga se opirajo pri sedenju, podobno kot kenguruji. Na prvi pogled se ti zdi-
jo kot velike miši ali podgane. Bobri so
strastni glodalci, zato morajo lesene klet-
ke, v katerih jih gojijo, zavarovati z mre-
žo ali pa pločevino. Da si brusijo zobe in
s tem potolajijo svojo »strast«, pa jim da-
jo v kletke kose leša akacije itd.

Zanimivo in zabavno jih je opazovati.
So mirne in prijazne živali, le gorje, če te
ugriznejo v prst. Ne vidijo radi ljudi v
svoji bližini, zato je ob vhodu v farmo na-
pis, da obiski niso zaželeni. Bobri so noč-
ne živali, podnevi veči-
noma prespijo v gnezdih,
ponoči oživijo, se igrajo,
glodajo peso ali travo in
— štrbunk — v vodo.
Snaga in voda; to je za
bobre najvažnejše; če te-
ga ni, ne uspevajo. Klet-
ke so zaradi tega tako pri-
pravljene, da imajo te ži-
valice priliko, da se lah-
ko okopajo v tekoči vodi,
kadar se jim zljubi. Na
enem koncu je gnezdo —
spalnica — s kupčkom
slame — nato dvorišče,
na drugem koncu pa —
kopališče — široko korito,
v katerem teče voda.
Kletke so ena pri drugi
in dobro ločene ena od
druge z dvojno mrežo, ker
se sosedje radi prepirajo
med seboj. V vsaki klet-
ki je par, samec in sa-
mica. Pa tudi družinski
prepiri nastanejo, vrag si
ga vedi iz kakšnih razlo-
gov; takrat on ali ona,
največkrat ona, zapusti
dom in zbeži v vodo, da
si ohladi jezo.

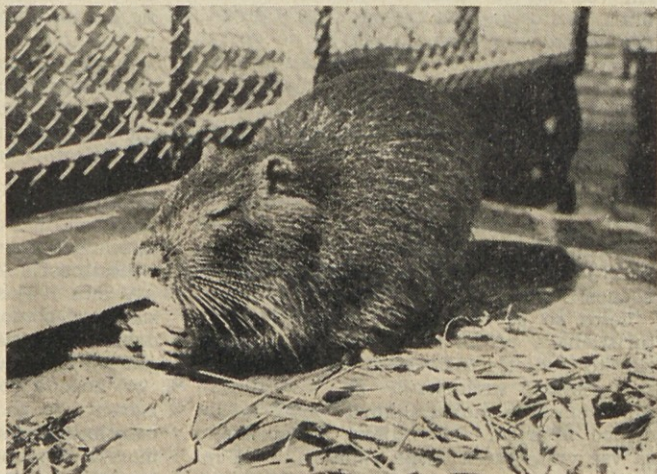
Bobri so najrajši v vo-
di in so izvrstni plavači.
V vodi se radi igrajo, po-
tapljajo, prevračajo itd.
Hranijo jih s travo, peso
in drugo zelenjavo; zelo
jim ugajajo jabolka in
hruške, a to je le včasih,
namesto bonbonov. Zve-
čer pa jim dajo obrok ku-
hane hrane, krompirja z
otrobi, malo soli in apna.

Prve bobre so dobili z
Bavarskega v Nemčiji in
za vsak par so dali 60 ti-

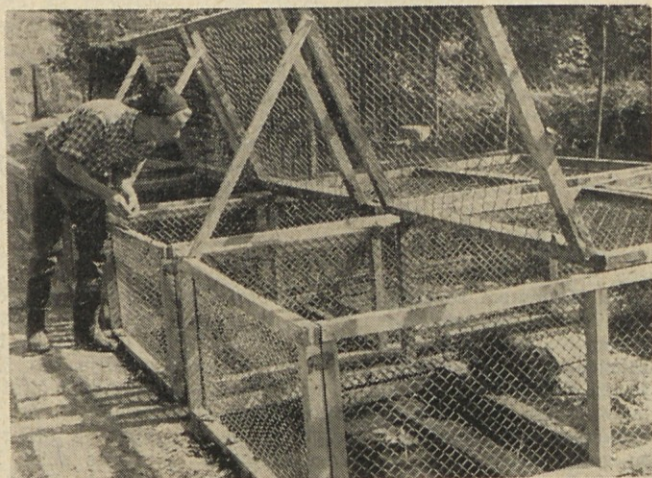
soč dinarjev. Drage živalice, kaj ne? To je
pač plemenska farma. Ko bo vseh šest sa-
mic skotilo mladiče, se bo farma povečala
za 24 mladih bobrov in število se bo iz le-
ta v leto večalo.

Kakšne koristi pa bodo imeli od tega?

Bobre gojijo predvsem zaradi dragocene
kožuhovine. V prvem letu doseže kožušček
vrednost 4 do 5 tisoč dinarjev. Kožuh od-
raslega bobra pa cenijo od 7 do 8 tisoč di-
nارjev in še več. Bobri pa dajejo tudi do-
bro meso in mast.

Dragoceni kožuhar bobor.

Del farme ob Rižani.

Deset let industrijskega razvoja v Jugoslaviji

Kakor je narodno-osvobodilna borba jugoslovanskih narodov med zadnjo vojno vzbujala v svetu občudovanje, tako kaže svetovna javnost tudi po vojni rastoče zanimanje za uspehe nove Jugoslavije na vseh področjih političnega, ekonomskega in družbenega razvoja, za njeno pot v socializem in njeno borbo za neodvisnost. Današnja jugoslovanska stvarnost, ki vzbuja toliko zanimanja, ni morda nekakšen eksperiment, marveč je rezultat nujnega razvoja v danih razmerah. Jugoslovanski narodi so z revolucijo odstranili prejšnja notranja nasprotja in zamenjali prejšnji družbeni sistem z novim, slonečim na združljenu proizvodnjo sredstev. Ena izmed temeljnih nalog, pred katere so bili postavljeni, je bila dvigniti gospodarstvo iz podedovane zaostalosti in čim hitreje razviti industrijo, zlasti tisto, ki omogoča predelavo osnovnih surovin. Pot, ki so si jo izbrali, ni bila lahka. Niso se še oddahnili od prvih velikih naporov, da obnovijo deželo po strašnem razdejajanju, ki ga je povzročila vojna, ko so se že z vso vnemo lotili graditve industrije.

V tem prvem ustvarjalnem zaletu pa so bili kmalu postavljeni pred veliko preizkušnjo. Petletna gospodarska blokada vzhodnoevropskih držav je povzročila Jugoslaviji veliko gospodarsko škodo, ker je prekinila postopno rast industrijske proizvodnje, terjala pa je tudi bistveno spremembo dotedanjih načrtov za gospodarski razvoj dežele. Jugoslovanski narodi so v tej stiski spoznali, da morajo ustvariti tako gospodarstvo, ki lahko zagotovi ne le razvoj socialističnih odnosov, ampak tudi politično in ekonomsko neodvisnost dežele. Pospešiti je treba razvoj bazične industrije, naglo

zgraditi vojno industrijo in okrepiti narodno obrambo. V razmeroma kratkem času so morali razviti proizvodjalne sile v takšnem obsegu, da se dežela lahko upre morebitnim poskusom vsiliti ji takšno ali drugačno politiko.

Vse to je predstavljalo velkansko breme za narodno gospodarstvo. V teh kritičnih letih je šlo za investicije in narodno obrambo tudi 45% vsega narodnega dohodka. Deželo pa so zadele še izredno slabe letine. Če torej ekonomski razvoj Jugoslavije v zadnjih desetih letih gledamo v luči opisanih težav, tedaj si šele lahko ustvarimo približno predstavbo o naporih in žrtvah delovnih ljudi iz Jugoslavije za industrializacijo in zgraditev socialističnega gospodarstva.

Šele ko je bila bazična industrija v glavnem zgrajena in hkrati utrjena neodvisnost in obrambna moč dežele, so se narodi Jugoslavije lahko odločili postopno spreminiti strukturo investicij v smeri povečanja proizvodnje potrošnega blaga, večjih inve-

Novi izviri nafte v Filovcih v Prekmurju.

sticij za povišanje kmetijske proizvodnje in razširjenja stanovanjske in komunalne graditve. Odločen preokret v tej smeri, ki pomeni hkrati dviganje življenjske ravni delovnih ljudi, bo prineslo šele leto 1956.

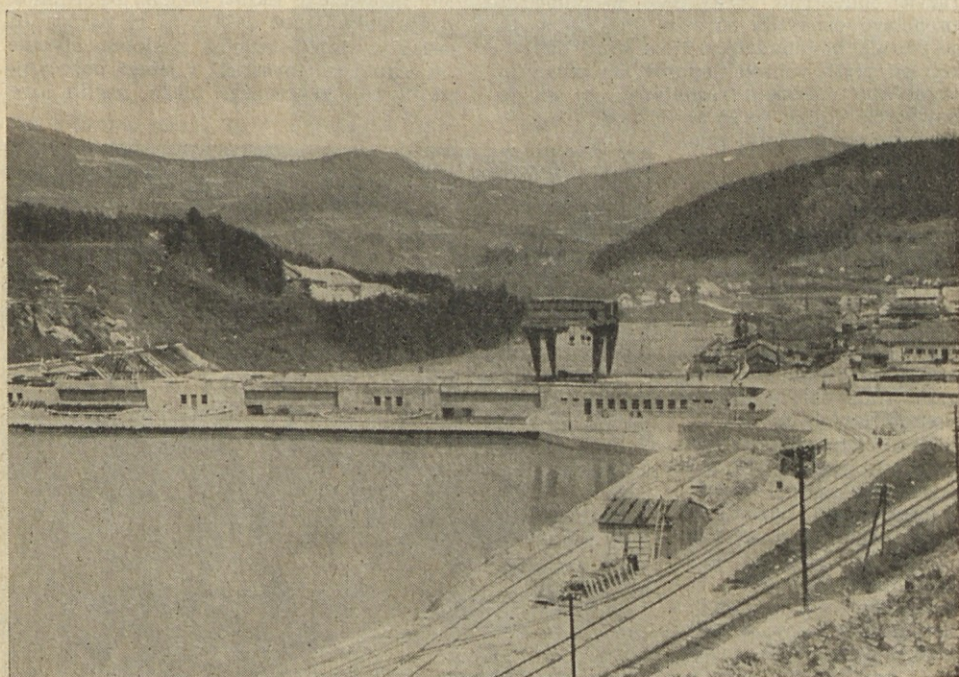
O ekonomskem razvoju Jugoslavije v teh desetih letih se lahko podrobno poučimo zlasti iz jugoslovanskih statističnih publikacij, ki nudijo danes obsežnejše in v marsičem tudi zanesljivejše podatke, kakor mnoge druge države. Te publikacije ne govorijo samo o indeksih in odstotkih, s katerimi se lahko marsikaj prikriva, marveč navajajo tudi podrobne količine v proizvodnji, ki omogočajo kontrolo indeksnih števil. Jugoslavija ne čuti potrebe kaj prikrivati v svoji proizvodnji, zato so te publikacije dostopne vsakomur.

Razvoj industrijske proizvodnje v desetih letih graditve, njen polet, zastoj in zopetni zagon nam prav nazorno kažejo naslednje indeksne številke o obsegu industrijske proizvodnje v posameznih letih, ki obsegajo na vso industrijo razen vojne industrije in ladjedelstva (podatki za leto

1955 pa se nanašajo na dosežene rezultate v prvih 8 mesecih leta 1955):

	celotna ind. proizvodnja	proizvodnja proizvajalnih sredstev	proizvodnja reprodukcijskega materiala	proizvodnja potrošnega blaga
1939	100	100	100	100
1946	79	121	76	84
1947	121	241	113	130
1948	150	352	138	165
1949	167	462	154	171
1950	172	510	160	165
1951	166	534	153	162
1952	164	582	156	142
1953	183	757	169	160
1954	208	785	193	184
1955	250	890	228	219

Če zasledujemo gibanje gornjih indeksnih števil v posameznih letih, lahko prav razločno vidimo, kako se je zaradi posledic

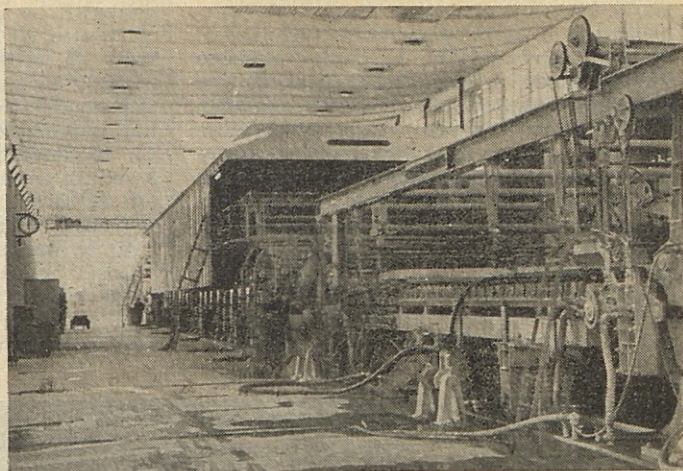
Naprave nove hidrocentrale pri Vuzenici ob Dravi.

gospodarske blokade vzhodnoevropskih držav, ki se je začela leta 1949 in je povzročila zastoj v zunanji trgovini ter v gradnji mnogih investicijskih objektov, že naslednje leto ustavil tempo naraščanja proizvodnje, ki je v letih 1951 in 1952 prešel celo v rahlo nazadovanje. Ko pa je Jugoslavija premagala posledice tega udarca, se je leta 1953 spet začel močan vzpon industrijske proizvodnje. Pri tem lahko ugotovimo še zanimivo dejstvo, da se večanje proizvodnje proizvajalnih sredstev tudi v teh kritičnih letih ni ustavilo, kar je pripisati velikim naporom in žrtvam delovnih ljudi Jugoslavije, ki so se sprijaznili z zmanjšanjem proizvodnje potrošnega blaga. Proizvodnja se je v teh letih zmanjšala predvsem v tekstilni in usnjarski industriji, ki je dobila le omejene količine uvoznih surovin, ker so bile devize nujno potrebne za uvoz opreme za ključne objekte bazične industrije.

Največ sredstev so v prvem desetletju socialistične graditve žrtvovali jugoslovanski narodi za elektrifikacijo dežele. V tem času je šlo samo za elektrifikacijo 30% vseh investicij v industriji. Danes so že zgrajeni velikanski hidroenergetski objekti, kakor so Jablanica v Hercegovini, Zvornik na Drini ali Vlasina v Srbiji. V sami Sloveniji pa so bile zgrajene tri velike hidroelektrarne na Dravi (Mariborski otok, Vuzenica, Vuhred) in dve na Savi (Moste in Medvode), v Sošanju ob velenjskem premostitvi pa je zrastle velika termoelektrarna. V letu 1955 je celotna proizvodnja električne energije presegla 4 milijarde kilovatnih ur, to je skoraj štirikrat več kakor pred vojno. Še večji pa bo vzpon v letu 1956, ko bodo vse leto obratovale največje elektrarne, stavljene v pogon leta 1955.

V jugoslovanskih premostitvah je leta 1955 dosegla proizvodnja okrog 15 milijonov ton nasproti 7 milijonom ton v letu 1939. Docela nov energetski vir Jugoslavije pa je pridobivanje nafte, ki se je leta 1955 povzpelo na okrog 260.000 ton.

Velikanske investicije so bile potrebne za razvoj metalurgije. Proizvodnja surovega železa se je v primeri z letom 1939 pove-

Stroj za izdelavo rotapapirja v Krškem

čala od 100.000 na 500.000 ton, proizvodnja surovega železa pa od 235.000 na 800.000 ton. Še bolj pa se bo z vključitvijo novih kapacitet povečala železarska proizvodnja v letu 1956. Za razvoj barvaste metalurgije je značilno povečanje proizvodnje svinca od predvojnih 10.000 na 70.000 ton, cinka od 5000 na 14.000 ton in aluminija od 1800 na 12.000 ton (ko bo dovolj električne energije, bodo že zgrajene kapacitete dale 22.500 ton aluminija letno). Proizvodnja bakra, ki z letno proizvodnjo 30.000 ton nekoliko zaostaja za predvojno, pa bo močno narasla, ko bo začel obratovati novi rudnik Majdanpek v Srbiji.

Med vsemi industrijskimi panogami pa zaznamuje po vojni največji vzpon strojna elektroindustrija, ki je predvojna Jugoslavija sploh ni imela. Čeprav je bilo treba to industrijo razviti iz temeljev, usposobiti strokovne kadre in osvojiti tehniko, izdelujejo danes podjetja te stroke v sodobno opremljenih velikih obratih že vso opremo za velike hidroelektrarne, s katero so začela uspešno nastopati tudi na inozemskem trgu. Hitro se usposablja tudi za opremo termoelektrarn, odkar se je začela razvijati proizvodnja parnih turbin in Diesellovih motorjev. Domača podjetja izdelujejo danes najsodobnejše orodne stroje, vse potrebne kmetijske stroje, opremo za valjarne, tovarne kemične in živilske industrije itd. Tovarni avtomobilov v Mariboru, ki izdeluje kamione 100-odstotno iz domačega materiala, se v zadnjem času pridružujejo nove tovarne za težke kamione, potniške in terenske avtomobile, traktorje in motorna kolesa, ki delajo na te-

melju inozemskih licenc. Za potrebe prebivalstva je zlasti pomemben tudi razvoj novih tovarnih biciklov, ki dajejo mesečno že 5000 koles, medtem ko dajejo tovarne radijskih aparatov mesečno 8500 radijskih sprejemnikov. Domača industrija izdeluje tudi vse potrebne električne merilne aparate, kinoprojektorje, telefonske aparate in avtomatske telefonske centrale, rentgenske aparate itd. Razvija se proizvodnja lokomotiv in vagonov, ki izdeluje tudi že vagona za izvoz.

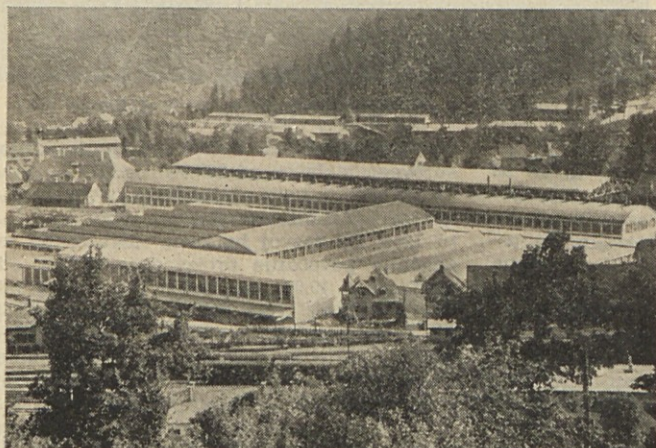
Posebno presenetljiv je velik uspeh ladjedelniške industrije. V sodobno opremljenih ladjedelnicah grade zdaj ladje vseh

velikosti za potrebe trgovinske in vojne mornarice, od luksuznih potniških motornih ladij do velikih prekoceanskih tovornih ladij. O zaupanju inozemstva v sposobnost jugoslovanskih ladjedelnic pa pričajo velika naročila za gradnjo ladij na račun tujih broderskih podjetij. Tako grade zdaj 8 velikih tramperjev z nosilnostjo po 10.000 ton za Švico, Anglijo in Grčijo v skupni vrednosti 20 milijonov dolarjev. Prvi dve ladji po naročilu iz Švice sta že splovljeni.

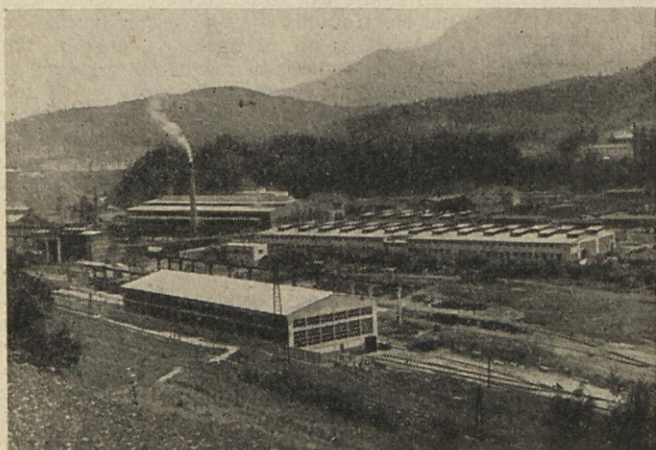
Docela nova panoga jugoslovanske industrije je tudi keramična industrija, ki obsega vrsto najsodobnejše opremljenih podjetij za proizvodnjo elektroporcelana, go-

spodinjskega porcelana, sanitarne keramike in pa šamotnega ter ostalega ognjevdržnega materiala za industrijske peči. Proizvodnja magnezita, ki dela za domače potrebe in za izvoz, se je povzpela od predvojnih 33.000 na 120.000 ton, proizvodnja cementa pa od 900.000 na 1.600.000 ton. Nova je tudi industrija azbesta, ki se naslanja na domače surovine in daje že nad 4000 ton azbestnih vlaken letno. Papirna industrija pa se je prav v zadnjem času razširila z novimi tovarnami celuloze, rotacijskega papirja in natrijskega papirja. V kemični industriji se je v primeri s predvojno dobo potrojila proizvodnja žveplene kisline in umetnih gnojil, podvojila proizvodnja sode, nova pa je proizvodnja plastičnih mas (polivinila), amonijevega nitrata, anilinskih barv ter fotografskih plošč in filmov, da omenimo samo najvažnejše. Proizvodnja stekla pa se je potrojila.

Kakor že rečeno, je morala industrija potrošnega blaga po nujnosti razvoja v danih razmerah zaostati za splošnim razvojem industrije. Zato pa določajo nove smernice za perspektivni razvoj v prihodnjih letih pospeše-

Novi industrijski objekti na Jesenicah.

Obsežne naprave železarne v Ramah.

no povečanje industrije, ki dela za potrebe prebivalstva. Navzlic temu je že zdaj proizvodnja tekstilne, usnjarske in čevljar-ske industrije za okrog 50% večja kakor je bila pred vojno, ima pa skupaj z novimi obrati še neizkoriščene kapacitete, ki bo-djo omogočile hitrejšo povečanje proizvodnje že v letu 1956.

Nova Jugoslavija je na področju indu-strijskega razvoja v kratkem času preho-dila razvojne etape, ki so zanje drugi na-rodji potrebovali desetletja. Doseženi uspe-hi pa so seveda zasluga delovnih ljudi Ju-goslavije, ki se niso zbal naporov, da reši-jo deželo iz prejšnje zaostalosti in si ustva-

rijo solidne temelje za boljše življenje. V jugoslovanskem gospodarstvu je danes za-poslenih okrog 1,75 milijona delavcev in u-slžbencev, od tega polovica v industriji in rudarstvu, ki danes v delavskih svetih in višjih organizmih zborov proizvajalcev upravljajo družbena proizvodna sredstva, organizirajo proizvodnjo ter odgovarjajo za svoje delo pred družbo, ki jim je podjetja zaupala. Prav ta institucija delavskih sve-tov, ki je zagotovila vsklajevanje osebnih in splošnih interesov, pa je največ pripo-mogla k doseženim uspehom na področju industrializacije Jugoslavije.

Slavko Rupel

SLOVENSKA KNJIGA V LETU 1955

Preden bi podrobneje qbravnavali do-mače knjige, izšle v letošnjem letu, mo-ramo vsaj na kratko navesti nekaj sploš-nih ugotovitev. O knjigi, nje vrednosti in nje pomenu je bilo že toliko zapisanega, da bi bilo skoraj odveč na tem mestu po-navljati že zdavnaj spoznane resnice. Največji ljudje, znanstveniki, filozofi, vojskovodje, pesniki, pisatelji in kulturni delavci vseh vrst so izrekli globoke misli o knjigi in nje pomenu. Lahko bi navedli vrsto takih izjav in ugotovljenih resnic velikih mož. Toda to bi nas zavedlo pre-daleč. Naj zato na začetku tega pregleda slovenskih knjig enega leta ugotovimo samo to, da je knjiga današnjemu člove-ku neobhodno potrebna. Njegov največji prijatelj je, tolažnik v težkih dneh in spremljevalec veselih ur. Knjiga pa je tu-di človekov največji učitelj in vodnik, ne-izčrpen vir modrosti in znanja. Obenem pa je knjiga ohranjevalec kulturnih, so-cialnih, znanstvenih pa tudi političnih teženj, uspehov in vrednot nekega naro-da ali neke dobe. Beseda o knjigah ni za-to nikoli odveč. Nikoli ni preveč opozar-janja na knjigo in nje pomen. In to je vsekakor treba vedno imeti v vidu, kajti pomislekov proti pisanju o knjigah je še vedno dovolj.

Drugo, na kar bi opozorili v začetku tega pregleda slovenskih knjig, je poseb-nost slovenskega knjižnega trga. Nima-mo sicer toliko v mislih dejstva, da knji-ge v našem jeziku izhajajo za komaj pol-

drug milijon Slovencev. Da je torej naš trg za knjige majhen in da so s tem zdru-žene posebne težave, ki jih knjižna pro-izvodnja pri velikih narodih ne pozna. Toda nekaj drugega je treba ugotoviti. Po svetu izhaja vsak dan veliko knjig. Zelo veliko. Toda ne bi mogli trditi, da so vse od tisočev in tisočev knjig potrebne, koristne in tudi vredne branja. Zelo ve-liko izide tudi takih knjig, za katere ve-lja, da ne bi bilo prav nič škode, če ne bi zagledale belega dne. Za slovenski knjižni trg pa vendar lahko ugotovimo bistveno nekaj drugega. Slovenske založ-be se dobro zavedajo svojega poslanstva. In lahko rečemo, da si zato resno priza-devajo izdajati dobra dela. Taka, ki našim ljudem koristijo, ki bogate njih znanje in jih moralno ter duhovno dvigajo. Res da pride včasih med klasje tudi nekaj plevela. Toda vsa resnost prizadevanja, izdajati le dobra in vredna dela, je ro-dila že tako uspešne sadove, da danes skoraj za vsako knjigo lahko ugotovimo, da bo v tem ali onem pogledu slovenske-mu človeku koristna. In za knjige, izšle v letu 1955, velja to še posebej. Saj so prav letos slovenske založbe izpopolnile svoje programe, morda ne toliko v kvan-titetu, zato pa toliko več v kvaliteto.

S tem v zvezi moramo omeniti tudi dej-stvo, da je bilo leto 1955 jubilejno leto slovenskih založb, saj je potekalo prav letos deset let, kar so nove slovenske za-ložniške ustanove začele z delom. Štiri

osrednje slovenske založbe *Državna založba Slovenije*, *Slovenski knjižni zavod*, *Cankarjeva založba* in *Mladinska knjiga* so bile ustanovljene v letu 1945, ko so nastopile v življenju slovenskega naroda revolucionarne spremembe. Stare založbe so takrat prenehale delovati in na njih mesto so stopile nove. In to z novimi, velikimi nalogami: širiti in poglabljati novo miselnost, sodelovati pri prevzgoji naših ljudi, varovati tradicije preteklosti, pospeševati domačo literatno tvornost in krepiti kulturne stike z drugimi narodi. Ni šlo toliko za reorganizacijo slovenskega založništva kot za zgraditev novega, ki bo kos velikim zahtevam in potrebam novega časa. In danes lahko ugotovimo, da so nove slovenske založbe v zadnjih desetih letih uspešno izpolnile svoje naloge. Res, da je bilo tudi dokaj napak. Delo novih založniških ustanov je bilo v začetku nesistematično in področje založb ni bilo povsem jasno določeno. Tudi posnemanje tujih vzorov ni bilo koristno. Nazadovale je tudi zunanja oprema knjig. Toda z leti je izginilo mnogo od teh napak. Posnemanja tujih vzorov ni več. Oprema je spet dobila svojo veljavo in zunanja podoba slovenskih knjig je — vsaj večinoma — spet lepa ter okusna. Res, da morda tudi danes ni povsem utemeljeno, zakaj izdaja ena založba izvirna dela in prevode, druga prav tako, in tretja morda enako. Toda dejavnost posameznih založb se je v zadnjih letih vendarle izkristalizirala, čeprav le v osnovah. Strogih meja med področjem ene ali druge založbe pa ni in jih tudi nihče ne postavlja. Kar pa zadeva izbor del, ta je, kot omenjeno, šel v kvaliteto. In tako smo v letošnjem, jubilejnem letu slovenskega založništva lahko ugotavljali, da je to zraslo na zdravih temeljih in rodilo žlahtne sadove. Na naš knjižni trg smo dobili dela, ki jih prej nikakor nismo mogli. Izdaja zbranega dela slovenskih pesnikov in pisateljev je velik podvig slovenskega založništva. Cankarjevo zbrano delo prav tako. In potem: vrsta velikih izdaj posameznih založb (*Prešernov album*, *Slovenski slikarji*, *Cankarjeva pisma*, *Balzacove Okrogle povesti*, *Valvazor itd.*). Pa še izredno bogata mladinska literatura, veliko število znanstvenih izdaj in poljudno umetnostnih publikacij, vse to kaže uspehe slovenskega založništva. Zato velja, da so slovenske založbe praznovale desetletnico svojega obstoja z ugodno bilanco, ki predstavlja zdrav te-

melj, za izpolnitev velikih načrtov v prihodnosti.

Če po teh uvodnih mislih pregledamo izdaje slovenskih založb v letu 1955, moramo vendar prej omeniti še nekaj.

Najpomembnejše dejstvo, ki bi ga ugotovili, je predvsem velika skrb vseh slovenskih založb za izvirno knjigo. Državna založba je rezervirala po eno knjigo svojih zbirk. Ista založba je letos po daljšem premoru izdala novo knjigo *Bevkovega zbranega dela*. Pripravila je tri eseje *Josipa Vidmarja*. Cankarjeva založba je, kot poudarjajo njeni uredniki, vedno pripravljena izdati vsako kvalitetno delo domačega pisatelja. Za letos je napovedala *Borove Tamariska*, *Kreftove Skice in portrete*, izbor iz del *Mirana Jarca*. Slovenski knjižni zavod je izdal dva romana s tematiko osvobodilnega boja. *Vlado Habjan* in *Karel Grabeljšek-Gaber* sta avtorja. Mladinska knjiga je izdala šest izvirnih del v počastitev desete obletnice osvoboditve. Pri mariborski založbi *Obzorja* in pri *Primorski založbi v Kopru* so prav tako izšla nova, izvirna dela domačih pisateljev in pesnikov.

Če pregledamo letošnje izdaje slovenskih založb, bi lahko ugotovili tudi veliko skrb za preteklost. Več knjig zbranega dela slovenskih klasikov pri Državni založbi, napovedane monografije k zbranim delom slovenskih klasikov, nadaljevanje izdajanja *Cankarjevega izbranega dela*, to je le nekaj dokazov o pozornosti do domače kulturne dediščine.

Končno bi omenili še eno značilnost letošnjih izdaj slovenskih založb: veliko število dobrih prevodov iz svetovne literature. Letos se zato nad prevodnim programom slovenskih založb ne bo mogel pritoževati nihče. Še nadalje so letos izhajali prevodi najznačilnejših del svetovne klasike. Na drugi strani pa so si naše založbe prizadevale čimbolj seznaniti slovenske bralce z dogajanjem v sodobnih svetovnih književnostih in jim v domačem jeziku posredovati najznačilnejša, umetniško dognana in kvalitetna dela sodobnega slovstva. *Hemingway*, *zbirki sodobne italijanske in ameriške proze*, *Silonejev roman*, prevod Američana *Hermana Wouka*, vse to je le majhen dokaz tega.

Če se zdaj ozremo k posameznim knjigam, ki so v letošnjem letu prišle na slovenski knjižni trg, moramo seveda na prvem mestu omeniti dela domačih pisateljev. Kljub temu, da so bile zadnja leta več ali manj upravičene pritožbe nad izvirno domačo književnostjo, pa smo letos

vendarle lahko ugotovili znaten napredek. Plodoviti mojster *Miško Kranjec*, ki se po ne ravno uspehli delih neposredno po vojni, vrača v svet človekove notranjosti, je letos izdal dvojce knjig. Roman *Izgubljena vera* je močno odjeknil v slovenski kulturni javnosti. Druga, jubilejna knjiga, vsebujoča izbor črtic, novel in feljtonov, je kot petindvajseta knjiga Miška Kranjca izšla pod naslovom »*Nekaj bi vam rad povedal*«. Z njo se je predstavila slovenskim bralcem tudi nova slovenska založniška ustanova Obmurska založba. Veliko pozornost in topel sprejem je pri bralcih in kritiki doživel roman *Ivana Bratka Teleskopa*. Ta knjiga o trpljenju slovenskih internirancev v Gonarsu je zaradi zanimive snovi, ki jo obravnava, spretno oblikovanega in živahnega pripovedovanja, zaradi dokumentarne vrednosti in idejne jasnosti doživela pri vseh bralcih uspeh. Prav tako je bila močno zapazena knjiga *Ferda Kozaka*. Pri tej knjigi z naslovom »*Od vojne do vojne*«, sicer ne moremo govoriti o novih, neobjavljenih delih. Toda ker je ta knjiga črtic in novel prinesla skoraj neznano in po revijah raztreseno prozo Ferda Kozaka, ki smo ga doslej poznali bolj kot dramatika in esejista, in zato takorekoč odkrila Ferda Kozaka kot prozaista, jo lahko vrstimo med te izdaje. Povsem nekaj svojevrstnega predstavlja v slovenski književnosti knjiga *Borisa Pahorja* »*Vila ob jezeru*«. V tem romanu, katerega bistvo je v prikazu duševne stiske in psihološke problematike mlade generacije, ki je doživela vojno, ubira pisatelj nove poti modernega pripovedništva. Vendar pa je v tej knjigi zapaziti rahel prehod od Pahorjevega docela samosvojega pisanja, ustaljenim formam, predvsem k večjemu poudarku zgodbe. Ta roman bi zato lahko označili kot »pot k epiki«, kot se je izrazil pisatelj sam. Karel Grabeljšek-Gaber, znan po črticah in novelah iz partizanskega življenja, nas je letos presenetil z dvema knjigama izvirne proze. V *Kopru* je izšla knjiga z naslovom »*Žive brazgotine*«. V šestih novelah, priobčenih v tej izdaji, obravnava pisatelj posledice vojnih strahot v duševnosti nekaterih ljudi. V drugi knjigi, Dolomiti se krušijo, pa je Grabeljšek orisal problematiko, ki jo je osvobodilni boj prinesel med kmete v Polhograjskih Dolomitih. Pri tem seveda prav tako obravnava domačine kot partizanske borce, prikazujoč predvsem duševna doživetja in pretresljaje ljudi. Mladi pisatelj Vlado Habjan predstavnik povo-

ne generacije, znan predvsem po delih v revijah, pa je napisal roman »*Pomlad vnukov*«, ki se odlikuje predvsem po originalnem načinu pripovedovanja o vojnih dogodkih. Knjiga najboljših novel *Ivana Vouka* »*Na mejniku dveh svetov*« in knjiga novel *Bogomira Magajne* »*Zgodbe o lepih ženah*«, dopolnjujejo zbirko izvirnih del domačih avtorjev. Omeniti moramo tudi dve knjigi, izšli v Prešernovi knjižnici za leto 1955. Avtor prve je Ivan Ribič, druge pa je France Bevk. Ivan Ribič je izdal še eno knjigo, zbirko treh novel z naslovom »*Gozdovi so mi povedali*« in tako potrdil napovedi tistih, ki mlademu, talentiranemu in pogumnemu pisatelju napovedujejo še veliko literarnih uspehov.

Ob vsem tem pa seveda ne smemo pozabiti na naše pesnike. Letos tudi peniška žetev ni najslabša. Z zbirko »*Prva jesen*«, z zaokroženim ciklom zrelih pesmi, je Janez Menart, predstavnik mlade pesniške generacije, prikazal sadove svojega pesniškega ustvarjanja v zadnjih letih. Branko Rudolf je v zbirki »*Svet in jaz*« objavil izbor svojih stihov. Nestor slovenskih pesnikov Alojz Gradnik pa je s knjigo »*Harja v vetru*« podal nekaj pregled svojega življenjskega dela in prikazal vso raznosterost svojega pesniškega sveta in organsko rast svoje pesniške osebnosti. Pozabiti ne smemo tudi na originalno izdajo slovenskih balad in romanc (Kmečka knjiga), ki so jo pozdravili vsi ljubitelji domačega pesništva.

Samo na kratko naj omenimo še nekatera druga dela domače književnosti. Najpomembnejša je gotovo že omenjena zbirka zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev. Čeprav knjige te zbirke niso izhajale v pospešenem tempu, kot bi si to ljubitelji slovenskih pisateljev želeli in kot je to obljubljala založba, pa smo vendar letos z izdajo nadaljnjih zvezkov *Stritarjevega*, *Murnovega*, *Trdinovega* in *Tavčarjevega zbranega dela*, napravili korak naprej k izpolnitvi te edinstvene zbirke slovenskega založništva. Isto velja za *Cankarjevo zbrano delo*, ki se počasi približuje zaključku in se ga smemo prihodnje leto gotovo tudi nadejati. In če omenimo še nekaj drugih izdaj domačih avtorjev, *Jurčiča*, *Meška*, *Finžgarja* in še nekaterih, potem lahko rečemo, da smo domačih avtorjev in njihovih del dobili v letošnjem letu vendarle precej.

Vsem tem delom pa bi morali dodati tudi prikaz poljudnoznanstvenih del in znanstvenih publikacij domačih avtorjev.

Naštevaje vseh teh del pa bi nas zavedlo predaleč. Vendar pa na noben način ne moremo vsaj mimo nekaterih izdaj, ki strogo vzeto ne sodijo med tovrstno literaturo. Tako bi omenili *tretjo knjigo Kardeljevih člankov*. Prvo knjigo *Kosove Zgodovine Slovencev*, ki jo je izdala Slovenska Matica. Omenili bi nadalje *Priročni leksikon*. To delo, dasi sicer z napakami, ki jih je ugotovila kritika, bo kot prva knjiga te vrste, namenjena predvsem širokemu krogu, ne pa ozkim potrebam posameznih strokovnjakov, gotovo mnogo koristila. In končno bi v tej vrsti omenili prvo knjigo *Jugoslovanske enciklopedije*. Ta sicer ni izšla v slovenščini. Ta obravnava, prav tako kot druge narode Jugoslavije, tudi Slovence, našo zgodovino, mesta, slovensko kulturo in še druge pojme iz življenja našega naroda v preteklosti in sedanjosti. Zato je prav toliko slovenska kot hrvatska, srbska ali makedonska in jo moramo zaradi kvalitete in pomena vsaj zabeležiti v našem pregledu.

V pregledu knjižnih izdaj v letu 1955 pa seveda ne smemo iti mimo prevodov. Prevodna literatura predstavlja v dejavnosti slovenskih založb pomembno mesto. Danes sicer še ne razpolagamo s statističnimi podatki o številu vseh knjig, o številu romanov, poljudno znanstvenih izdaj in znanstvenih del. Pa tudi bi nas naštevaje vseh teh zavedlo vstran od osrednjega namena — pregleda lanskega leta. Naj zato med prevodi omenimo samo najvažnejša dela, ki so jih letos slovenske založbe posredovale našim bralcem. To pa seveda ne pomeni, da so tista dela, ki morda tu ne bodo omenjena, slaba. Nasprotno. Še enkrat bi na tem mestu poudarili, da so vsa dela, ki jih dobivamo v slovenskem prevodu, skrbno pretehtana, preden pade dokončna odločitev za izdajo.

Med velikimi teksti slovenske književnosti, ki so jih po zaslugi naših založb lahko spoznali tudi naši bralci, moramo omeniti dokončanje izdaje največjega dela francoskega pisatelja in humanista *Romaina Rollanda »Jean Cristophe«*. Njegov roman je v slovenščini izšel v štirih zajetnih knjigah. Eno najbolj znanih del sodobne ameriške književnosti *Hermana Wouka roman »Upor na ladji Caine«* so letos lahko spoznali tudi slovenski bralci. Nam docela neznano islandsko književnost je predstavil roman *Islandski zvon* pisatelja *Lanessa*, ki nam je v svojem delu predstavil tudi problematiko islandske-

ga življenja. *Rousseaujeve izpovedi* sodijo med dela znana po vsem svetu. Letos jih je začela izdajati Slovenska Matica, ki napoveduje za prihodnje leto njih nadaljevanje. Roman velikega mojstra ruske proze *Gončarova »Obrov«* predstavlja slovenskim bralcem kos življenja Rusije v preteklem stoletju. Sodobno ameriško prozo in košček sodobne Amerike, marsikdaj drugačne od dežele, ki si jo predstavljamo v sanjah, je pokazal izbor italijanskih novel. *Maupassantov Lepi striček*, ta biser francoske klasične književnosti smo letos dobili v novem prevodu *Vladimira Levstika*. Ta roman francoskega meščanstva 19. stoletja, čeprav sicer ne predstavlja ostre kritike meščanske družbe, pa je vendar velika mojstrovina, vredna branja. Naj omenimo bibliofilsko razkošno izdajo *Balzacovih Okroglih povesti* in vsaj dvojce prevodov iz jugoslovanske književnosti: prevod *Izaka Samokovlije novel »Salomonova črka«* in roman *Branka Čopića »Ognjeno letov«*.

Na koncu tega pregleda pa morda ne bo odveč z navedbo knjižnih zbirk, ki jih izdajajo posamezne slovenske založbe prikazati vso raznolikost knjig, ki prihajajo na naš knjižni trg. Še bolj pa široki program slovenskega založništva in nazadnje: tudi številnost izdaj.

Samo Državna založba izdaja svoje knjige v nič manj kot v šestih zbirkah. Naj med njimi na prvem mestu omenimo zbirko *zbranega dela slovenskih pesnikov in pisateljev*. Potem so tu družbeno politične edicije, med katerimi smo kot eno prvih knjig dobili *tretji zvezek zbranega dela Edvarda Kardelja*. Nekakšna jubilejna zbirka, začeta v letošnjem jubilejnem letu obstoja založbe, je zbirka *Kultura in zgodovina*. Cenena ljudska knjižna zbirka je *»Knjižna policaj«*. In potem je še zbirka, v kateri izdaja Državna založba izvirna dela slovenskih sodobnih avtorjev, in zbirka *Svetovni klasiki*.

Slovenski knjižni zavod je svoje izdaje razvrstil v štiri zbirke, ki jim naslovi označujejo njih bistvo: *svetovni roman*, *sodobni roman*. Zbirka *Bios* (namenjena za izdajanje monografij, biografij, spominov, potopisov) in končno *Nova ljudska knjižnica*.

Slovenska Matica, naša najstarejša založniška ustanova, ki je letos poleg svoje stalne zbirke zasnovala še posebno *»filozofsko knjižnico«*. Prešernova družba prav tako izdaja poleg svoje redne knjižne zbirke in revije *Obzornik* še tu pa tam kako knjigo. Tudi *Kmečka knjiga* izdaja

poleg strokovnih del in redne zbirke precej leposlovnih del.

In prav tako obširen program imajo tudi druge založbe. Cankarjeva založba izdaja svoja dela v več zbirkah, katerih najpomembnejša je nedvomno knjižnica klasikov marksizma. Posebna je zbirka literarne publicistike. Samostojna zbirka je izdaja izbranega dela Ivana Cankarja. Potem so knjige s prevodi del izbranega klasičnega svetovnega leposlovja. In končno izdaja Cankarjeva založba še »Malo knjižnico«. Mariborska založba Obzorja je lani zasnovala zbirko *Naša doba v knjigi*, ki naj bi našim ljudem posredovala sodobno prozo drugih narodov. Založba izdaja pesniške zbirke, zbirko pravljic in pripovedk. V svojem programu

ima poljudno znanstvene izdaje in zabavno knjižnico. Potem so še pripovedna dela sodobnih slovenskih avtorjev priročniki, knjižnica za starše... In če omenimo še raznolikost izdaj Primorske založbe »Lipa« v Kopru in od založbe Mladinska knjiga zbirko *Čebelica*, *Cicibanovo knjižnico*, *Knjižnico sinjega galeba*, *Knjižnico za mladino*, zbirko *Potopisov*, zbirko *z naslovom Priroda in ljudje*, potem res velja, da so knjige, ki jih danes dobiva slovenski človek, po svoji vsebini in značaju kar najbolj raznovrstne. In še nekaj je: koristne ter idejno in umetniško neoporečne.

Če torej zapišemo: več knjig! še več knjig!, te besede prav gotovo ne bodo odveč.

Rado Rauber

Kulturno in prosvetno življenje tržaških Slovencev

Ko se ob letu oziramo nazaj, se nam rada vsiljuje primerjava, ali je bilo zadnje leto boljše od prejšnjega. Če hočemo to primerjavo uporabiti za slovensko kulturno življenje v Trstu, tedaj bo težko kdo dal prednost preteklemu letu pred prejšnjim in drugimi leti pred njim.

Nov politični položaj pri nas ni nastal pred letom po enostranskem nasilnem dejanju, temveč kot rezultat daljših pogajanj. Ta pogajanja so rodila tudi daljši mednarodni akt, ki naj bi pomagal pri pravilnem in pravičnem ravnanju z narodnima manjšinama na bivšem področju STO na obeh straneh meja. Po vsem tem bi morala biti slovenskemu življu v Trstu zagotovljena vsaj tista nemotenost kulturnega življenja kot jo je užival od tedaj. In vendar bi si upali po letu dni trditi, da smo na slabšem. Razlogov, ki so bili soodločilni, da je vsaj danes mogoče izreči tako trditve, je več. Vendar je mogoče še prekmalu, da bi se dalo že z gotovostjo reči, kateri je najbolj odločilen. Nismo pa tudi še tako daleč, da bi bilo vsako izboljšanje sedanjega stanja izključeno in da se ne bi današnja negativna bilanca še lahko spreobrnila v pozitivno. Lahko je tako stanje posledica še raznih neurejenosti. Toda želeti bi bilo, da bi bile odstranjene

vse tiste ovire, ki jih ni težko videti in so tudi odstranljive, če je kaj dobre volje.

Gotovo je, da je slovenski živelj v Trstu ponovno dokazal tudi v preteklem letu, da si želi vseh tistih dobrin kulturnega delovanja, ki jih je bil deležen v prejšnjih letih. Ta želja se najbolj očitno odraža v obisku predstav — gledaliških in glasbenih — pri čemer pa se zelo jasno kaže, da v občinstvu ni **brezpogojne** privrženosti za take kulturne manifestacije, kar je deloma, vendar ne popolnoma opravičljivo. Tako se je ponovno pokazalo, da imajo predstave v središču mesta v lepi dvorani v splošnem zagotovljeno zadovoljivo udeležbo, medtem ko se situacija ob enaki kvaliteti bistveno spremeni, čim mora biti predstava iz kakršnihkoli vzrokov kje v oddaljenejši in tudi sicer manj prikupni dvorani. Če kaže to nekoliko na pomanjkanje požrtvovalnosti, pa obenem tudi kaže na nujno potrebo po dvorani v sredi mesta.

Ceprav so se slovenske organizacije tudi v pretekli sezoni lahko posluževale Avditorija v palači sedanje kvesture, se vendar določeni načrti prireditve ni mogel izvesti v celoti, predvsem ne takoj po začetku sezone, ko so nastopile na našem ozemlju značne spremembe in je podobno kot leto prej

Jan de Hartog: »Sopotnika«.

ostala dvorana za nekaj časa nedostopna. (Tudi to sezono, ki se pričinja, ne bo dvorana takoj v začetku na razpolago; to pot baje zaradi popravil).

Dasi sta sedaj v Trstu dve pravi gledališki hiši — »Verdi« in »Novo gledališče« — se Slovensko narodno gledališče ni moglo v pretekli sezoni poslužiti niti prve niti druge. Tega bi niti ne omenjali, (saj se tudi prej kaj podobnega ni zgodilo), če ne bi bilo v črki b) četrtega člena Posebnega statuta napisano, da bodo prosvetne, kulturne, društvene in športne organizacije »deležne istega ravnanja kakor druge ustrezajoče organizacije na ustrezajočih področjih, zlasti g'ede uporabljanja javnih poslopij, radia in pomoči iz javnih financij,kih sredstev«. Ta dolocila Statuta se v pretekli sezoni še pač niso v celoti izvajala. In vendar bi bilo lepo, če bi se bilo zgodilo, da bi moglo SNG v deseti sezoni svojega delovanja vsaj nekajkrat nastopiti na pravem odru (Gre namreč predvsem za oder. Saj za občinstvo je Avditorij prav prijeten. Toda vsakokratno postavljanje odra in včasih celo neodgovorno ravnanje »varnostnih organov«, ki v

nasprotju z najbolj osnovnimi predpisi, ki zahtevajo izpolnitev določenih pogojev tudi za kolavdacijo najbolj skromne dvoraniče, zapirajo izhode majhnega prostora za odrom, tako da ves sodelujoči ansambl med vso predstavo ne more nikamor niti za karkšno-koli potrebo — vse to mora seveda gledališke ljudi navdajati z željo, da bi že imeli svoj oder). Če gledališče nima svoje dvorane z odrom, pa je seveda tudi nemogoče pravo redno delo. Stalno, poklicno gledališče se ne more zadovoljiti, da nastopi v mestu enkrat na mesec, potem se pa mora odpraviti na gostovanja po podeželskih dvoraničah. Tako se dogaja, da nastopa SNG na pravih gledaliških odrih le na nekaterih gostovanjih, n. pr. v Kopru, Ljubljani, Mariboru, Celju. V vseh teh in še drugih krajih je namreč SNG nastopilo tudi v pretekli sezoni ter se pri tem nadvse dostojno uveljavilo.

Jubilejna sezona SNG

V Celju je nastopilo v okviru prvega gledališkega festivala s Cankarjevim »Pohujšanjem«. Ob tej priložnosti je eden izmed

Ben Johnson: »Volpone«.

kritikov napisal: »... smo imeli znova pri-ložnost spoznati, da je Stefka Drolčeva da-nes naša najboljša Jacinta. Težko bi našli danes slovensko igralko, ki bi mogla izobli-kovati to vlogo z večjo gracijo in čustveno silo. Občinstvo jo je sprejelo z velikim na-vdušenjem in aplavzom, kakršnim smo y naših gledališčih redkokdaj priča.«

Lanska sezona se je pričela s Krestovimi »Krajskimi komedijanti« (rež. Babič), ki jim je sledil Johnson-Zweigov »Volpone« v Janovi režiji. Uprizoritev tega dela je po-vzročila nekoliko polemike o tem, ali je po-trebno ali ne pri nas igrati taka dela.

Zelo je pritegnila občinstvo Tiemayerjeva »Mladost pred sodiščem«. Tudi to delo je režiral Babič kakor tudi De Hartogova »Sopotnika«. S tem delom sta edina igralca Lukeš in Drolčeva žela velikanske uspehe, gostovala sta namreč po mnogih, tudi manj-sih krajih Slovenije. V Babičevi režiji smo videli še De Filippovo »Filumeno Martu-rano«.

Novost v lanski sezoni je bil režiserski nastop Nade Gabrijelčičeve, ki je pripravila dve francoski deli, Rogerovo komedijo »3

VALERIJA SILOVA

kot Bartollinijevka v Krestovih »Krajskih komedijantih«. Valerija Silova je z uprizoritvijo »Primorskih zdraha« slavila redke umetniški jubilej — 50-letnico odr-skega delovanja v Trstu.

Eduardo de Filippo: *Filumena Marturano*.

+ ena« in Vildracovo igro »Ladja Tenacity«. Poleg Slavka Jana pa je kot režiser gostoval tudi Viktor Molka, ki je pripravil (tudi scenografsko) Shakespearovo »Ukročeno tr-moglavko«.

V pretekli sezoni se je spet pojavila v repertoarju tudi mladinska igra (Wuehner, »Pastirček Peter in kralj Briljantina«,) kjer je bil režiser zopet Jožko Lukeš.

Sezona se je veličastno zaključila z Gol-donijevimi »Primorskimi zdrahami«, ki so bile uprizorjene na prostem. S tem delom so Tržačani sodelovali na ljubljanskem festiva-lu. Dosegli so nepričakovano velik uspeh, saj so morali pastopati še več večerov, kot je bilo po sporedu določeno. V Babičevi in Sancinovi režiji ter scenografiji Cesarja in Molka so »Primorske zdrahe« dosegle viši-no, da nele vzdržijo primerjavo s kako dru-go hvaljeno uprizoritvijo, temveč jim je tre-ba tudi brez pridržka dati prednost. Imeli

smo namreč priložnost take primerjave, ko smo gledali isto delo (*»Baruffe Chiozzotte«*) na tržaškem gradu, kjer je nastopila Basseggiova skupina. Brez obotavljanja se odločimo za slovensko uprizoritev tako v režijskem, igralskem kot scenografskem pogledu. Tudi o Ruplovi predelavi je mogoče reči, da je več kot adekvatna.

Ob koncu sezone je SNG izdalo še lep »Zbornik desete sezone«, ki ga je uredil Jože Babič.

Za večje glasbene prireditve so pač tudi v preteklem letu veljali približno isti pogoji kot za gledališke predstave v mestu. Tudi za te prireditve je bila na razpolago edina dvorana — Avditorij. Skrb za prirejanje večjih koncertov v Trstu si je nadela Glasbena Matica, ki je od leta 1949-50 pripravila že 45 koncertov. Ker prireja Glasbena Matica koncerte večinoma z jugoslovanskimi umetniki in ansambli, zahteva

Vildrach: *»Ladja Tenacity«*.

organizacija koncertov precej naporov, organizacijskih izkušenj in pa nemalo — potrpljenja.

Koncertne prireditve

Lanska sezona se je pričela z dvema koncertoma zbora Slovenske filharmonije iz

Ljubljane v tesnobnem vzdušju prvih dni (2. in 3.) oktobra, torej tik pred podpisom londonskega sporazuma (5. oktobra). Zborovsko glasbo je v pretekli sezoni izvajal še pevski zbor iz Koroške pod vodstvom Pavla Kernjaka, zasluznega koroškega glasbenika, in pa Slovenski vokalni oktet iz Ljubljane, ki je koncertiral tudi na Opčinah in v Križu. Solistični glasbi so bili posvečeni trije koncerti. Na prvem sta nastopila zagrebška umetnica mezzosopranistka Nada Puttar in mladi slovenski pianist iz Argentine Anton Soler, doma iz Brd, ki pa živi in študira v

F. Roger: *»3 + 1«*

Buenos Airesu. Na drugem koncertu so nastopili hrvatski umetniki, sopranistka Jelka Brajša, čelist Zvonko Pomykalo in pianist Vlado Seljan. Tretji solistični koncert ni že v naprej pritegnil občinstva, ki zaradi nastopa dveh dečkov — 14-letnega violinista Janeza Bokavška in 15-letnega pianista Acija Bertonclja — ni moglo verjeti, da bo koncert res na taki višini, da bi se obisk »izplačal«, toda pri tem se je močno uštel, ker je zamudilo zelo lep glasbeni večer.

Da ima lahka glasba največ prijateljev, ni nikaka skrivnost ali novost, potrdilo za to, če bi ga potreboval, bi pa dobil vsakdo na večeru jugoslovanske narodne glasbe, ko so nastopili pevski kvintet »Lisinski« in Anđelka Nežić iz Zagreba ter »Gorenjski kvartet« in duet Filipič-Koren iz Ljubljane.

Če se je doslej dovolj pokazalo, da komorna glasba ne »vleče« (in to ni nikak specifičen pojav samo pri našem občinstvu), pa vendar ne kaže popolnoma opustiti prirejanje tudi take vrste koncertov.

Organiziranje koncertov pa je le ena veja delovanja Glasbene Maticе, ki vlaga največ naporov v direktno glasbeno vzgojo s svojo šolo. Čez sto gojencev, ki so deležni pouka v raznih glasbenih instrumentih, hodi v to šolo, ki je v preteklem letu odprla še podružnico v Naboržini. Pri tem se je pokazalo, da imajo naši ljudje mnogo smisla za glasbeno vzgojo svojih otrok, čeprav zahteva to od njih določene materialne žrtve.

Gojenci so večkrat nastopili na šolskih produkcijah, med katerimi so bile nekatere že kar dovolj zahtevne glasbene prireditve. Šola si je ustvarila še s pomočjo nekaterih glasbenikov majhen orkester, ki je že uspešno nastopal. Razen tega ima šola še svoj pevski zbor, ki so mu jedro učenci tečaja za zborovodstvo. Upati je, da bo tečaj pomagal rešiti vprašanje zborovodij pri naših pevskih zborih, ki so pogosto obsojeni na životarjenje, ker nimajo zborovodje. V omejenem številu izvodov je Glasbena Matica izdala »Nekaj nasvetov mlademu pevovodji«, ki jih je napisal Ubald Vraber. Več gojencev se je že tudi povzpelo tako daleč, da

lahko nastopajo pri raznih drugih prireditvah in proslavah, medtem ko se člani učiteljskega zbora udeležujejo kot koncertanti, zborovodje, skladatelji in publicisti.

Pripomniti pa je treba, da se med tržaškimi Slovenci razen Glasbene Maticе ukvarjajo z glasbeno vzgojo še nekatere druge organizacije, seveda v skromnejšem obsegu. Tako ima svojo glasbeno šolo tudi Slovenska prosveta, nadalje prosvetno društvo »Ivan Cankar« in prosvetno društvo v Barokovljah.

Založniška dejavnost

Kot posebnost pretekle (ali pravzaprav že začetka letošnje) sezone je treba omeniti iz-

W. Shakespeare: »Ukročena trmoglavka«

id glasbene edicije, v kateri so zborovske skladbe živečih primorskih skladateljev. (Med precej dolgotrajnim nastajanjem edicije sta dva v zbirki zastopana skladatelja, Venturini in Vodopivec, preminila). Edicijo, ki jo je izdala Glasbena Matica, bodo gotovo z veseljem pozdravili zlasti naši pevski zbori.

Z omembo te zbirke smo pravzaprav prišli na področje založniške dejavnosti v Trstu. Lahko kar rečemo, da je to bolj žalostno poglavje tega pregleda. Če izvzamemo izdajanje šolskih knjig, tedaj v preteklem letu ni kaj pokazati, saj vsega priložnostnega tiska (izvestja i. p.) ni za eno knjigo. (O kaki »Januški«, ki je pač lahko izšla samo v samozaložbi, pa je boljše molčati). Pri tem bi pa bilo napačno mnenje, da bi se v Trstu ne našla dela, ki bi bila vredna, da dobijo založnika. Prav letos je iz-

šel v Mariboru (!) roman tržaškega pisatelja Borisa Pahorja, med vposlanimi deli neki ljubljanski založbi (po nagradnem razpisu) je med nagrajenimi, tudi delo Tržačana Lojza Rebule in še smo brali, da ima neka ljubljanska založba namen izdati Bartolove humoreske. Mariborska založba si lahko čestita, da je s Pahorjevo »Vilo ob jezeru« poslala na slovenski knjižni trg delo, ki je naletelo povsod na zelo ugoden sprejem. In če je Rebula dobil nagrado že pred izidom, tedaj je pač njegovo novo delo vredno, da bi lahko izšlo tudi v Trstu. Res je, vsa ta vprašanja so zvezana z nekimi računi, sicer zelo enostavnimi, ki kažejo veliko neuravnovešenost. Nastaja vprašanje, ali bomo hoteli Slovenci v Trstu izdati od časa do časa kako knjigo kljub neugodnim računom, ali pa se bomo odreкли enemu izmed najbolj zgovornih dokazov, da tržaški Slovenci nismo na drevesu slovenskega naroda le še suha veja, temveč eden izmed močnih vrhov. Poudarek tega dejstva pa je potreben prav v Trstu, kjer se često misli, da je pri vprašanju tržaških Slovencev mnogo pretiravanja.

Letos smo videli tudi dva skromna polzusa obnovitve revije »Razgledov«. V obeh številkah se je predvsem močno opazilo pomanjkanje leposlovja, medtem ko smo skoraj istočasno brali drugod (»Nova obzorja« — zopet Maribor! ter »Bori«, Koper) literarne prispevke Tržačanov Rebule in Pahorja. Omenjanje tega dejstva ne pomeni nika kega obtoževanja obeh pisateljev, saj so ljudem, ki so se ukvarjali z izdajo obeh števil »Razgledov« znani nekateri vzroki za tako stanje, pa ni bilo v njihovi moči, da bi jih odstranili. Nesmisel pa je izdajati v Trstu revijo brez leposlovja, ko sta v tem času tu dva stebra sodobne slovenske literature. Potemtakem je treba najti poti iz te zagate.

Revija, katere obstoj zaradi posebnih pogojev, pod katerimi izhaja in živi, ni ogrožen, so »Literarne vaje« slovenskih srednješolcev. List urejajo (in deloma tudi sodelujejo) profesorji, s prispevki pa ga zalagajo dijaki. Prispevki so že zaradi velike razvojnne razlike — od prvošolcev do maturantov — na različni kvalitetni stopnji. Včasih ima človek tudi občutek, da so sodelavcem dovoljene samo nekatere poti, čeprav je bil v zadnjem letniku le opazen napredek v primeri s prejšnjimi. Predvsem pa pogrešamo več mentorstva mladim sodelavcem; ker je revija v rokah profesorjev, bi namreč lahko marsikatera šibkost izostala. Veljava revije se je še dvignila z objavljanjem Peterlinovih gledaliških kritik. Revija pa je izdala kot ponatis vodilno povest zadnjega let-

nika »Student Karel«, ki jo je napisal Emil Čuk. Če se spomnimo, da je leto prej revija založila Rebulov roman »Devinski sholar«, tedaj je treba vse to pohvaliti; toda s trpkim občutkom: če ne bi vsaj na ta način dobili kake knjige, bi bila bilanca knjižnih izdaj pri nas še toliko bolj neugodna.

V preteklem šolskem letu se je rodila še nova revija »Galeb«, namenjena osnovnošolskim otrokom. Iz nerazumljivih (!) razlogov revija ni uživala tiste odkrite pomoči šole same kot »Literarne vaje«, dasi bi zaslužila vso naklonjenost učiteljstva pa tudi šolske oblasti. Zgodilo pa se je celo, da je naletela na delni bojkot, organiziran po nekaterih prenapetostih, ki so se vanjo zaletavali z nekimi neopredeljivimi kompleksi.

Razveseljiv pojav pa je bil lanski nakup knjig »Prešernove družbe«, ki so jih ljudje prejeli za nizko ceno skupaj z »Jadranskim koledarjem«. Povpraševanje je to pot celo preseglo razpoložljivo število knjig. Če upoštevamo še število razpečanih knjig »Mohorjeve družbe« ter »Ljudskega koledarja«, ki ga je izdala Slovensko-hrvatska ljudska prosveta, tedaj lahko rečemo, da je vsaj na ta način le prišlo precej knjig med Slovence pod Italijo. Skromnejši je nakup ostalih slovenskih knjig, ki so na prodaj tudi v Trstu. Želeli bi, da bi se stanje obrnilo na bolje po ustanovitvi nove knjigarne, ki se prav sedaj odvarja v Ulici sv. Frančiška.

Tistim, ki potrebujejo slovenske (in deloma tudi druge) knjige za svoje strokovno delo ali študij, je v pomoč Narodna in študijska knjižnica. Res je sicer knjižnica še dokaj skromna in vedno ne more ugoditi raznim željam, vendar je le znaten njen vsakoletni prirastek bodisi po rednih izdajah bodisi po posebnih nabavah ali darovih. Skoda, da je knjižnica opustila prirejanje znanstvenih predavanj. Prav tako bi si pa želeli, da bi zopet izdala kak zvezek Tržaške bibliografije.

Likovna umetnost

Medtem ko je v oktobru priredil v mali dvorani v novi stavbi na stadionu »1. maj« razstavo svojih umetniških del slikar Milko Bambič, pa od ostalih slovenskih slikarjev v preteklem letu nihče ni imel v Trstu razstave. In vendar so pred leti pripravili v občinski palači manjšo razstavno dvorano, ki je baje na razpolago tržaškim umetnikom. Za to dvorano so že zaprosili tudi slovenski tržaški umetniki, toda doslej se tistim, ki o tem odločajo, ni zdelo primerno dati dvorano na razpolago tudi njim.

Kljub temu pa zadnje leto ni šlo mimo, ne da bi se tržaški slovenski slikarji kakorkoli

uveljavili. Zlasti je dosegel zelo lepe uspehe slikar Lojze Spacal s svojimi razstavami po jugoslovanskih mestih. Razstavljal je v Beogradu, Novem Sadu, Zagrebu, na Reki, v Ljubljani, Portorožu. Posebno lepi sta bili razstavi na Reki in v Ljubljani. Na veliki mednarodni razstavi grafike v Ljubljani pa je prejel tudi čedno nagrado. Po udeležbi na lanski beneški Biennali in po razstavi v Modeni je prejel Spacal tudi vabilo na razstavo Quadriennale v Rimu. Pred kratkim smo pa videli novo Spacalovo delo v foyerju ob novi dvorani na stadionu »1. maj«, kjer je poslikal eno steno.

Tudi slikar Bogdan Grom je dosegel v pretekli sezoni lep uspeh. Razstavil je v Milanu ter ob tej priložnosti prišel tudi pred objektiv televizije. V ostalem pa je Grom zelo marljiv z različnimi knjižnimi ilustracijami. Njegovo ime lahko srečamo v mladinskih revijah in knjigah in prav pred kratkim je izšla še čitanka za prvi razred osnovnih šol z njegovimi ilustracijami, medtem ko je čitanko za drugi razred ilustriral Milko Bambič. Grom je opremil tudi prvo številko »Razgledov«, medtem ko so bile v drugi številki reprodukcije del mladega nabrežinskega kiparja Cella Pertota, ki živi in dela v Stockholmu.

Z ilustriranjem in opremo publikacij se ukvarja tudi Avgust Cernigoj, ki sicer dobršen del svojega časa posveča pedagoškemu delu. V reviji »Literarne vaje« smo pogosto srečali slikarska dela dijakov iz Cernigojeve

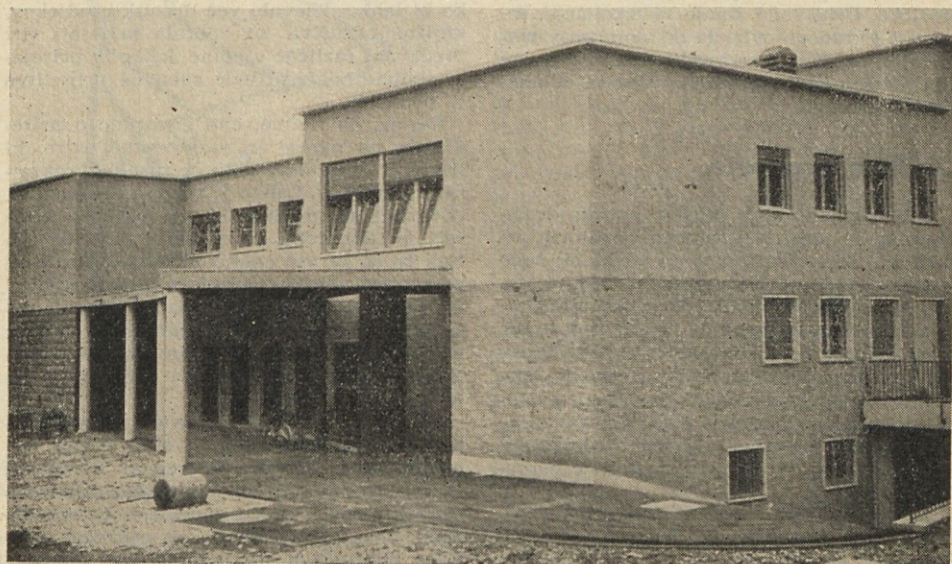
šole. Tudi on se je udeležil ljubljanske mednarodne razstave grafike.

Jože Cesar se je udeleževal predvsem kot scenograf. Pri marsikateri predstavi Slovenskega narodnega gledališča je našo pozornost pritegnila prav Cesarjeva scenografija.

Avrelj Lukežič, ki sicer o njem manj slišimo, je izdal lepo mapo grafik, vendar bi si želeli videti še kaj več Lukežičevega, zlasti novejših stvari.

Dasi je Robertu Hlavatyju slikanje postranska stvar, je v pretekli sezoni le imel tudi razstavo svojih del v Beogradu.

Ceprav ta pregled ne more biti popoln (in niti nima takih pretenzij), je vendar nemogoče molče preiti tržaški radio v slovenskem jeziku. Ob tistem delu govorjenega programa, ki se ukvarja s politiko, se niti ne maramo ustavljati, kajti dovolj je, če povemo, da je ta del popolnoma prirojen po enostranskih željah in je daleč od tega, da bi bil nevtralen. Kar pa zadeva tisti del govorjenega programa, ki obravnava kulturna in prosvetna vprašanja, pa lahko rečemo, da je pač tudi mnogo enostranskega, vendar pa je marsikatera stvar le obdelana zadovoljivo. Pri radiu sodelujejo mnogi, ki jim je več ali manj onemogočeno sodelovanje kje drugod, vendar pa bi se kljub temu lahko krog sodelavcev še nekoliko razširil. Nekatere točke sporeda imajo svoje stalne poslušalce; omeniti je vredno, da so zlasti z zanimanjem pričakovane gledališke kritike.

Poslopje novega gledališča na stadionu »Prvi maja« pri Sv. Ivanu.

Nove dvorane

Leto za tem, ko so Križani dobili lep nov dom z odrom, je bila otvoritev nove dvorane na stadionu »1. maj«. Te pridobitve smo res lahko veseli. Dvorana je zelo lepa, ima velik in dobro opremljen oder in ne manjka dodatnih prostorov, da se bodo lahko gledalci in nastopajoči ugodno počutili. Omeniti je treba tudi manjšo dvorano v prvem nadstropju, ki se je izkazala uporabna najprej z razstavo umetniških del slikarja Milka Bambiča. Ze ob otvoritvi dvorane se je občinstvu predstavilo prosvetno društvo »Slavko Skamperle«, ki je dlje časa brez prostorov le še životalilo. Tedaj pa je nastopilo s številnim pevskim zborom, v katerem so poleg starejših pevcev in pevk spet tudi mlade moči. Med mladimi imajo tudi več sposobnih recitatorjev in celo recitacijski zbor šolskih otrok. Ze nekaj dni za tem pa so člani tega društva osvojili prvenstvo na namiznoteniskem turnirju in se uveljavili v šahovskem brzoturnirju. Tako smemo upati, da bodo Svetoivančani razvijali svojo delavnost v več smereh in to vztrajno in uspešno.

Na otvoritveni prireditvi so kot gostje nastopili tudi pevski zbori nekaterih drugih društev ter folklorna skupina iz Brega. Čeprav nastopajoči še niso predstavljali vseh delujočih prosvetnih društev, bi mogoče vendar lahko rekli, da so predstavljali najbolj delavna društva.

Prosvetno društvo »Ivan Cankar« je že nekaj časa v ugodnem položaju, da ima svoje prostore. Društveno stanje se izboljšuje, čeprav je še mnogo ovir, da ne more prav polno zaživeti. Zlasti se trudi mladina, da bi bila delavnost društva bolj vidna in učinkovita na okolico.

Ljudska prosveta

Tisti občutek, da je društvo nekaka družina in da so torej v društvanih prostorih vsi člani kot v svojem domu in ki bi bil tako potreben vsem društvom, je precej ukoreninjen pri Barkovljanih. Sicer skromni prostor prosvetnega društva v Barkovljah je pogosto prostor nele resnega dela, temveč tudi prijetne skupne zabave. Barkovljansko društvo gotovo prednjači pred vsemi ostalimi prosvetnimi društvi v društveni zavednosti, ki mu pomaga prebresti marsikatero težavo, ki se zdi drugim društvom nepremosljiva.

Ne nameravamo navajati vseh društev posebej. Naj zadostuje le kaka ugotovitev. Predvsem smemo reči, da v preteklem letu v primeri s prejšnjimi ni bilo nazadovanja,

Predsednik prosvetnega društva »Slavko Skamperle« govori ob otvoritvi nove dvorane na stadionu »Prvi maj«.

pač pa se je tu pa tam pokazal kak napredek. Na Proseku se je na primer zbor tamkajšnjih fantov že povečal v dober moški zbor in sliši se, da bo delovala tudi knjižnica, ki je že vse predolgo neurejena čakala. Prav bi pa bilo, da bi se društva čimprej začela posvečati raznovrstni dejavnosti. Tako bi lahko delovalo več dramskih odsekov, knjižnic, društva bi morala prirejati več predavanj različne vsebine, lahko bi prirejala skupne izlete, drugič zabavne prireditve in podobno.

Res je, da trčimo, čim govorimo o prireditvah, na mnoge in raznovrstne ovire, ki izhajajo v velikem delu iz raznih birokratskih predpisov. Lahko je raznim organom izgovarjati se, predpis je pač predpis. Toda reči je tudi treba, da so vsi ti predpisi (pa tudi če so za vse enaki) skrajno nekulturni po svojem učinku. Oblast bi morala uvajati take ukrepe, da bi ljudsko izobraževanje pospeševali, ne pa take, da zaradi ogromnega birokratizma, povezanega še s stroški, jemljejo veselje do dela še tistim prosvetnim delavcem, ki bi radi delali.

Vse to pa ne more opravičevati nedelavnosti nekaterih društev, ki sicer iščejo vsepovsod izgovorov, pa bi vendar lahko kaj storila. Res je tudi, da je pogosto društveno delovanje odvisno od spretnosti in sposobnosti nekaterih ljudi za to področje dela. Kjer takih ljudi ni, je delo bolj težavno. Društvenege dela pa ne gre rodenjevati in

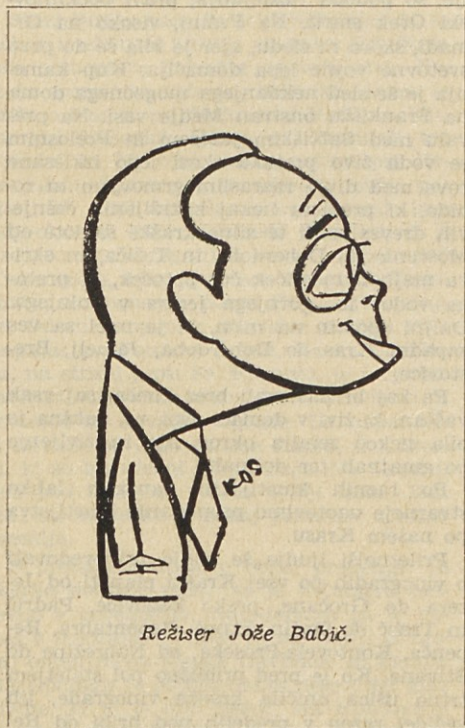
opuščati tudi zaradi vpliva, ki ga ima tako delovanje na vse ostalo življenje v okolici, saj se n. pr. že pri vpisovanju otrok v šolo vidi, kje je društveno življenje živo in kje je mrtvo.

V zadnjem času se slišijo ponekod glasovi o potrebi združevanja raznih prosvetnih društev, ki sedaj delujejo v marsikaterem kraju ločeno. Seveda je načeloma bolje, da se moči ne cepijo. Vprašati pa se je treba, koliko je v pobudah za združevanje iskrenosti, če namreč prihajajo pobude od ljudi, ki so imeli še do včeraj zelo čudne odnose do vseh tistih, ki so si v nedavni preteklosti toliko prizadevali, da bi se moči na kulturno-prosvetnem področju ne cepile. Zato bo treba pristopati k združevanju potem, ko bodo razčiščene nekatere načelne stvari. Vedeti je namreč treba, da mnogi ljudje ne morejo kar na ukaz od včeraj do danes pozabiti to-

se vendar v mnogih primerih zunanji učinki tega dela ne razlikujejo. Razlika je pogosto le v kvaliteti in po tem merilu tudi često ljudje presojaajo opravljeno delo. Vsi, ki delujejo na področju ljudske prosvete bodisi kot vodje društev, načelniki delujočih odsekov, pevovodje ali pa kot navadni delovni člani, vedo, koliko težav je pri takem delu, koliko časa je treba žrtvovati, koliko ovir je treba premostiti, preden je mogoče pokazati vsaj skromen uspeh vsega tega dela. Lahko trdimo, da prihajamo vse bolj do tega, da znajo ljudje upoštevati in tudi dati priznanje za pošteno in lepo opravljeno delo tudi v primerih, ko gre za delo ljudi drugačnega političnega ali nazorskega prepričanja.

Zato pa je tem bolj obžalovanja vredno, če se kdaj pojavljajo glasovi, ki brez vsake utemeljitve žaljivo napadajo marljivo mladino, ki svoj čas raje žrtvuje delu za lastno kulturno vzgojo in za dvig prosvete vse okolice. V tržaški okolici skoraj ne moremo pokazati na kako bolj aktivno in razveseljivo postavko, kot je folklorna skupina iz Brega. In kako so ti mladi plesalci in plesalke priljubljeni, pokaže dovolj prepričljivo vsak njihov nastop. In vendar je prav ta skupina doživela v nekem listu grd napad, kateremu se gotovo ne bi mogli pridružiti niti vsi čitatelji tega lista. Seveda prosvetnih delavcev ne smejo oplašiti niti še tako nepričakovani napadi. Se vztrajnejše delo in uspehi pa bodo najboljši odgovor raznim nevoščljivcem.

Ne bi bilo prav, če ne bi omenili, kako se vedno lepše uveljavlja v kulturprosvetnem življenju tisti element, ki mu je prisojeno, da nekoč prevzame med zamejskimi Slovenci vodilna mesta. To so naši dijaki. Rekli smo že, da ima dijaštvo revijo »Literarne vaje«, kjer objavlja svoje literarne proizvode. Vendar pa objavljajo dijaki svoje prispevke še drugod in prirejajo tudi posebne literarne večere, kjer so najboljši tudi nagrajeni. Društvo slovenskih srednješolcev, ki je imelo v preteklem letu dva literarna večera in glasbeni večer, je naštudiralo tudi Nušičevo komedijo »Navadni človek« ter jo večkrat igralo. Društvo pa skrbi, da se dijaki lahko izkažejo tudi na drugih področjih, n. pr. v šahu, športu itd. Tudi šola sama pospešuje izvenšolsko delo dijakov, saj so n. pr. preteklo leto dijaki večkrat v raznih krajih nastopili z delom »Roksi«. Seveda pa je treba to priznanje deloma omejiti in ga pripisati bolj iniciativnosti posameznih delavnih šolnikov, medtem ko se istočasno lahko reče, da mnogi šolniki zelo pozabljajo na usmerjanje k izvenšolskemu delu.

Režiser Jože Babič.

liko stvari, ki so povzročale celo proti njihovi volji cepljenje.

Ceprav je ljudskoprosvetno delovanje na našem področju cepljeno — delujejo društva v okviru Slovenske prosvetne zveze, Slovensko-hrvatske ljudske prosvete in druga —

ZAPUŠČENI KRAS

Zapuščena zemlja je kakor razrušena hiša, samotna in zapuščena, otožen spomin na nekdanje življenje, ki se več ne vrne. Ljudje, ki so tod kopali, želi, trpeli in prepevali, so pomrli ali so postali zemlji nezvesti in blodijo po tujem svetu, na tujem trpe in zapuščeni umirajo?

Gori nad Barkovljami, v bregu pod Kontovelom, v bregu nad Grljanom, pod Križem, pod Nabrežino, koliko je tod zapuščenih pašnov. Trava jih prerašča in koprive, divja trta in robida prepletata razvaljene zide. Divje rastoči figovi grmi, češnjeva drevesa se vzpenjajo kot podobne drzne, brezupne volje, da obujajo nekdanje življenje, tekmujejo s sosednimi negovanimi brajdami in opletimi lehami nad sveže popravljenimi zidi.

Skozi divje razraslo grmovje, prepleteno s srobotom in robido po robovih samotnih dolin tam za Prosekom proti Repenču ali proti razvalinam Božjega polja, proseva jasa zapuščenega dolinskega dna, poraslega z bohotno travo in trsjem tam, kjer so bile nekoč njivice ali tudi više na pobočju na ozkem pašnu, ki sedaj izginja pon visečimi vejami grmovja. Kaj je zapuščenih dolov od Dola pri Kolišču na Grmadi, preko Kriškega senika, Kocjanovega ali Briškovskega dola, openske Žburlove, Mrčedola in Prčedola, Jakopinovega, Malalanovega ali Furlanovega pa do Jesenovega dola pri Frnečah. Na pobočjih teh veličastnih kraških dolin, kjer se rastejo mogočni hrasti, nihče več ne kosi trave, na dnu pa najbohotnejša trava in plevel preraščata najplodnejšo kraško zemljo, tam, kjer so bile nekoč lepo obdelane njive ali med ogradnimi zidi številne njivice ali vinogradi.

Po gmajnah in grizah od Grmade pa do Malega Krasa je samota pokopališča. Nemoten lahko stopaš po visoki travi, ki je nihče več ne žanje, kjer ni več vedrega kričanja mladih ali priletnih pastirjev, ne pozvanjanja kravjih zvoncev. Mnogokje na divje porasli gmajni onstran Opčin proti Orleku, za Prosekom proti Briščikom, za Trebčami proti Gaji, od Bazovice proti Lokvi grmovje, rašeljiko, črn trn, prerašča divja trta — spomin na nekdanje vinograde.

Zapuščeno zemljo spremljajo osiroteli domovi. Udrte strehe hiš in hlevov, podrte kalone ob poti in narušena zidovja brjačev in stopnišč, strohnelih gankov, so mnogokje kakor kužna gnezda propadanja sredi cvetočih vasi. Polovica hiš na Jezeru, več kot polovica v Botaču je zapuščenih ali porušenih, koliko hišnih številk v Boljuncu, Gropadi, Trebčah, že nima več gospodarja; pri kakšni se le še stari ljudje spominjajo hišnega privrčka. Stara vas na Opčinah, na Kontovelu, na Proseku ali v Nabrežini vzbuja žalostna občutja. Mogočne ruševine tega, kar je bilo nekoč Božje polje, so podoba razdejanja, pravi böcklinovski Otok smrti. Na Pečini, visoko na Grmadi, skoro ni sledu, kjer je bila še do prve svetovne vojne lepa domačija. Kup kamnjenja je še sled nekdanjega mogočnega doma na Frankišču onstran Medje vasi. Na prevalu med Sabliškim jezerom in Prelosnim se voda živo pretaka skozi lepo izklesane rove med divje razraslim grmovjem in robido, ki prepleta nekaj zakrčljenih češnjevih dreves sredi te silne kraške samote od Moščenic do Doberdoba in Tržiča, in skriva majhen mostiček čez potoček, ki pretaka vodo iz gornjega jezera v dolnjega. Daljni spomin na mlin, ki je mlet za ves zapadni Kras do Doberdoba, Jamelj, Breštovice.

Pa kaj bi naštevali brez konca, saj vsak vaščan, ki živi v domači vasi, ve, kakšna je oila nekoč zemlja okrog nje in življenje po gmajnah ter dolinah.

Po raznih kmetijskih panogah lahko stvarneje ugotovimo propadanje kmetijstva po našem Krasu.

Priletnejši ljudje še znajo pripovedovati o vinogradih po vsej Kraški planoti od Jezera do Gročane, preko Bazovice, Padrič in Trebč do Opčin, Frneč, Repentabra, Repenča, Kontovela-Proseka, od Nabrežine do Štivana. Ko je pred približno pol stoletjem trtna ušica uničila kraške vinograde, jih večidel razen v predelih pod hribi od Repenča do Zgonika, Samatorce in Šempolaja, niso več obnovili.

Skoro vse tržaške vasi so nekoč pridele olja za večji del svojih potreb v lastnih oljčnikih v dolinskem in obmorskem bregu. Koliko kmečkih domov ima še danes kamen za olje. Kako močno je bila nekoč

gojenje oljk razširjeno, nam pričajo še mnoga ledinska imena kakor: Uljne v Kontovelskem bregu, Oljščica in Podoljščica v Natrežinskem bregu, Oljke na pobočju Škrnjaka nad Stivanom itd. Ko je pred približno dve sto leti neki dr. Kupersein iz Trsta prodal svoje zemljišče v Barkovljah, je v prodajni pogodbi omenjenih več kot 250 oljčnih dreves po raznih parcelah (navajam podatek po listini iz zapuščine pok. Justa Pertota). Ko so v hudi zimi l. 1929 in deloma že l. 1885 skoro vse oljke »pomrle«, jih sploh niso več posadili, razen v neki meri v dolinskem bregu.

Zanimivo je, da o oljkah naši stari še vedno pravijo, da »pomrle«, in ne posahnejo ali pomrznejo kakor druga drevesa. Od kod izvira ta izraz spoštovanja, ki oljko izenačuje s človekom? Ali iz verskega prepričanja, ali zato, ker je imela oljka tolikšen delež v njihovem gospodarskem življenju?

Stari ljudje nam še pripovedujejo, da so nekoč imeli naši kmetje po vsem Tržaškem zelo pomembne dohodke od ovčarstva. Nešteto spominov, ruševin, ledinskih imen še prča o tem, n. pr. Stajce nad Borštom, Muzar pri Bazovici, Učjak pri Opčinah ter Prčedol in Mrčedol, razne pečine pri Repentabru, kamor so se zatekali ovčji pastirji ob hudi uri. Samo ime Zgonik ima najbrž svoj izvor v besedi zganjati, t. j. kraj, kamor so zganjali ovce. Ob poti pod Trstenikom, kjer je danes rojanska Skalasanta, so imenovali nekoč Škrlavajeve stajce. Od tu je openski gospodar pošiljal ovce napajati na Potok v Rojan. Na koncu Križa, na strani proti Sv. Primožu, je mogočen labirint narušenih zidov, ki so previsoki in pretesni za navadne ograde. Le najstarejši Križani še vedo za ime Duore, t. j. Dvori, ki so bili nekoč ovčje staje. Na Grmadi leži pod Lisičjim vrhom Ovčji žleb. Itd., itd., da navedem le nekaj primerov z vsega ozemlja.

S propadom domače obrti, predenja in tkanja domače volne, se je ovčarstvo prelevilo v govedorejo. Govedarstvo pa je danes v položaju, kakršen se da slutiti iz zgoraj omenjenega stanja travnikov in gmajn. Na Opčinah je morda danes deseti del glav živine, ki je je bilo nekoč. Na Kontovelu-Proseku ali v Trebčah je bo pač večji odstotek, še večji bo v Bazovici, Križu ali Gropadi. Še večji pa je vsekakor po vaseh izven mej tržaške občine, največji pa na področju pod obmejnimi hribi od Frneč in Repentabra do Medje vasi. Vendar tudi tu še zdaleč ne doseže ravni iz časov pred prvo svetovno vojno oz. v prejšnjem stoletju.

Koliko več so nekdaj pridelali žita, krompirja, fižola po kraških poljih, dolih in dolinah ter še posebej v bregu, bodisi dolinskem ali obmorskem, poleg sadja, ter z vsem tem v zvezi prašičev, perutnine, si lahko predstavljamo iz obsega zapuščene zemlje.

Toda da kdo ne poreče, da je to romantično sentimentalno jokanje Izraelca ob Zidu tožb v Jeruzalemu, naj takoj pripomnim, da se dobro zavedam, da gre zgodovinski razvoj in napredek svojo pot naprej, ne glede na kakršno koli obžalovanje.

Vendar moram takoj zastaviti vprašanje, ali v modernih časih, ko postaja svet vepovsod pretesen za ljudi in pridelovanje da še posebej o Tržaškem ozemlju niti ne govorim, naš Kras res ni za drugo ko da rastejo po njem robida in koprive, poleg tega, da postaja v dolnji in gornji okolici eno samo predmestno stavbišče, ostalo področje pa le zemlja za čisto negospodarsko kolonizacijo istrskih »esulov«? Res je, da so to v obilni meri gospodarski ali bolje negospodarski učinki politične raznarodovalne geometrije od fantastičnega dalje v neki meri že tudi od prej), preko anglo-ameriškega, do današnjega, ki so, in tudi še danes, dobro izkoriščajo gospodarske zakonitosti modernega razvoja velikega pomorskega in industrijskega mesta, ob sočasnem propadanju kmetijstva zaradi izgubljanja delovne sile, ki gre za bolj donosnim delom v mesto.

Vendar se moramo pri vsem tem vprašati, kaj smo napravili mi, da bi se prilagodili in izkoristili druge strani tega gospodarskega razvoja za svojo bodočnost, seveda računajoč predvsem na svoje lastne sile, kar je najbolj pozitivno vedno in povsod da niti ne govorimo o naših razmerah, ko iz dosedanjih izkušenj približno vemo, na kaj moremo računati iz oblastvene pomoči, ne da bi se pri tem odrekli pravic in možnosti, ki nam jih nudijo naše opravljene državljanske dolžnosti, ki torej zahtevajo tudi za nas enakopravne državljanske pravice, ter še posebej pravice, ki nam jih nudi Memorandum, Posebni statut? Oziroma, ali se je to naredilo v dovoljni meri z zavestno in odločno voljo?

Trst je doživel dobro stoletje vrtoglavega razvoja vseh gospodarskih sil, kar je imelo za posledico ravno tak vrtoglav porast števila prebivalstva, ki je prihajalo od vsepovsod, da bo deležno njegovega uspevanja. Ako se je z začetkom prve svetovne vojne ta razvoj ustavil, in je po razsluži Avstrije Trst moral nujno nazadovati zaradi izgube svojega gospodarskega zaledja, moramo da-

nes ugotoviti, da se je s skrajnim skrčenjem tega zaledja, začela za Trst še težja doba, ki jo izraža celo vladna politika s potrebo za »zmanjšanje demografskega pritiska« — z izseljevanjem.

Trst torej ne more več dati kruha niti lastnim prebivalcem, kaj šele priseljenim razen seveda privilegiranim »esulom«. To pomeni tudi prelomnico v razvoju našega Krasa, ki ne bo več mogel dajati Trstu svoje krvi. V kolikor torej Kras ne bo hotel na grenko pot emigracije, bo moral posvetiti svoje sile razvoju lastne zemlje.

S tem se je torej položaj našega kmetijstva na Krasu bistveno spremenil. Ako zemlja res ne da velikega in maslenega kosa kruha, vendar ga da vsaj — gotovega pa naj je tak ali tak, t. j. oni življenjski minimum, ki ga mesto s kronično brezposelnostjo in negotovim zaslužkom nikakor ne more zagotoviti. To je tista trdna podlaga, po kateri seveda vsakdo stremi s priložnostnim, postranskim delom ali z izboljšanjem kmetijske proizvodnje.

To je torej eden, zelo trd moment sedanjega položaja, ki nujno sili, da se naš človek, lastnik kraške zemlje, spet poprime kmetijstva. S tem vzporedno pa stalno deluje neka druga gospodarska zakonitost. Ako namreč v bližini velikih mest ekstenzivno kmetijstvo propada, ker je zemlja predraga, se pa izpremeni v intenzivno s skrajnim izkoriščanjem zemlje z vrtnarstvom, sadjarstvom, cvetličarstvom za vsakdanje, najneposrednejše potrebe mesta. Mesta se obdajajo s širokim pasom cvetočih vrtov.

To se je v neki meri že tudi pri nas zgodilo, n. pr. z vrtovi pri Mariji Magdaleni, deloma okrog Barkovelj ali Rojana, Sv. Ivana-Podlonjerja. Ob priliki cvetličarske razstave v Ljudskem vrtu je časopisje ugotovilo, da je cvetličarstvo že zelo važen vir dohodkov za Kontovel-Prosek.

Tisti naši ljudje, ki so ostali zvesti svoji zemlji, niso razočarani in so našli pravo pot v smislu moderne gospodarske zakonitosti. Vendar je to šele začetek, če primerjamo na eni strani blesteč razvoj vrtnarstva na italijanski ali francoski Rivieri, ki je postala en sam vrt-cvetličnjak. In naš breg dolinski ali obmorski, ima podnebje in terenske pogoje teh dveh Rivier. Po drugi strani pa, ako opazujemo, v kolikšni meri zalagajo današnji tržaški zelenjadni, sadni, cvetličarski trg vsa Italija od Furlanije in ligurske Riviere do Apulije in Sicilije ter Istra in deloma Goriška — tedaj imamo vsaj približno sliko, kakšne so potrebe tržaškega trga in s tem razvoja našega kmetijstva.

Seveda to ni ne lahko ne hitro dosegljiv cilj, ki zahteva celih mož, zdravega razuma, stremečega za resničnim napredkom, ki se ne da zapeljati kakim modnim lahkoživoštim, pa četudi zna izrabljati vse moderne pridobitve, in ima železno vztrajnost, odpornost in če treba skromnost našega starega Kraševca. In si zna po drugi strani pomagati z nesebičnim organizacijskim delom in sodelovanjem za medsebojno samopomoč in ako je treba tudi pogumno braniti ter zahtevati svoje pravice kot kmet in Slovenec, ne da bi imel nepotrebno spoštovanje ali celo občudovanje nestvarne mestne nacičkanosti s samozavestjo popolne socialne in narodnostne enakopravnosti.

Na srečo, je še mnogo onih zdravih, na domačo kraško grudo navezanih ljudi, nele iz netržaških vasi, kakor tudi iz gornje in dolnje tržaške okolice, da ni nerealno govoriti o stvarni izvedbi gori omenjene kmetijske obnove našega Krasa ter o likvidaciji one lahkotne, dejal bi mirakulistične duševnosti, ki je rasla zadnja desetletja z verovanjem v ne vem kakšno »ameriško« ali bolj rajsko blagostanje, ki bi padlo nekako v naročje čudežno kot zrelo jabolko z drevesa

PRAKRAŠEVEC

njegovo življenje in nehanje

Leta 1856 so delavci kamnoloma v Neandertalu, mali dolinici pri Düsseldorfu na južnem Westfalskem, našli kopico starih, na pol okamenelih kosti, katerim pa niso pripisovali nikake važnosti in so jih zavrgli z ostalimi odpadki.

J. K. Fuhlrott, gimnazijski profesor v bližnjem Elberfeldu, ki se je močno zanimal za »predpotopne« živali in stikal za njimi po vseh bližnjih jamah, je izvedel za to najdbo in posrečilo se mu je najti še nekaj kosti, človeškim nekam zelo podobnih, čeprav nekam »na debelo otesanih«. Vnela se je res prava huda vojna med znanstveniki. Sicer je strogo srednjeveško gledanje na prirodoslovne vede tedaj že močno popustilo; tudi je dve leti pozneje izšlo ono epohalno Darwinovo delo »O postanku vrst«, pa je Fuhlrott kljub temu dregnil s svojimi »pračlovekom« v sršenovo gnezdo, saj bi tak potek stvari dokončno zavrgel Mojzesovo stvarjenje sveta. No, končno je le premagalo mnenje, da so kosti Fuhlrottovega »pračloveka« sicer res precej »grobo otesane«, pa vendarle — človeške. Tudi so tej najdbi kmalu sledile še mnoge druge v raznih delih sveta in danes nosi Fuhlrottov »pračlovek« znanstveno ime *Homo (Pithecanthropus) neandertalensis*, Neandertalski človek.

Zanimanje za pračloveka je raslo in znanost je dobila novo vejo delovanja, ki je čedalje bolj zajemala pozornost znanstvenega sveta. Seveda bi zašli predaleč, če bi hoteli pregledati vsa nadaljnja odkritja, pa čeprav še tako bežno; vendar pa moramo omeniti za naše kraje najvažnejšo najdbo pračlovekovih kosti: v neki jami pri Krapini, kraju ob slovensko-hrvaški meji, znanim po svojih toplicah, je zagrebški profesor Gorjanović-Kramberger v letih 1899 do 1905 izkopal kopico kosti »pračloveka«, ki je živel po dr. Božu Škerlju »...morda v začetku 3. medledene dobe, po Milankoviću torej nekako pred 100.000 leti.« Nemški znanstvenik Mayer pa meni, da je Krapinec še starejši in je živel že konec druge medledene dobe.

Seveda tudi naš Kras ni zaostal in je mogel kmalu pokazati svojega — Prakraševca.

V toplih poletnih nočeh si je kraški pračlovek poiskal ležišče kje na mehki mahovini pod košatim hrastom ali v varnejšem zavetju njegovih vej. Toda zimska burja z ostrim mrazom sta ga prisilila poiskati si zavetnejših prenočišč in te so mu nudile številne kraške jame. Razumljivo je torej, da so morali prebrskati znanstveniki premnogo kraško jamo, da so končno želi uspehe. Krajše in daljše votline z ravnimi ali le malo nagnjenim tlom ter z vhodom obrnjenim po možnosti v prisojno, odvetrno stran — to so bila mesta, ki so mogla nuditi primitivnemu Kraševcu ugodne stanovanjske pogoje, pa čeprav navadno le začasne. Tu je torej pravo torišče znanstvenikov, izkopavanj in raziskovanj.

In trud res ni bil zaman, kajti pokazalo se je, da se je zatekel človek v kraške jame na krajše ali daljše bivanje že od prvih, pradavnih časov pa vse do dandanes. Imamo dokaze, da je poznal jame Prakraševca, enako tudi dolgo pozneje Ilirec, Kelt, Rimljan, za tem pa tudi poznejši tukajšnji domačini in nedomačini. No, kako je bilo še pred 10 do 15 leti, ko so naše nebó preletavali železni orjaki in spuščali na že itak razdrapani Kras svoje pogubonosne tovore, pa menda ne bomo tako zlepa pozabili!

Dandanes vidimo nedeljo za nedeljo »jamarjev«, »speleologov«, ki zaradi svoje znanstvene žilice ali iz športnega veselja, celo iz nepremišljenega »pokazovanja«, stikajo po kraškem podzemlju in znano je, da posebno poslednji doživljajo često zelo neprijetne urice, izkupijo pa tudi kaj neprijetnih ran, če že ne izgube glave. Včasih pa ni bilo tako! Slavni Ivan Vajkard Valvazor je v svoji znani »Slava vojvodine Kranjske« priložil sliko krasne Postojnske jame, pri kateri se ti ježijo lasje: fantazija tedanjega časa — bilo je konec 17. stoletja — je izpremenila prekrasne svetovnoznane kapniške tvorbe v čudna skrotovična bitja, ki se vlečejo s tal proti stropu in po stenah. Edinstvena »človeška ribica« ali kakor ji znanstveniki pravijo *Proteus anguinus*, je tedaj veljala za — mladiča strašnih podzemskih zmajev...

Toda pomanjkanje vode na Krasu je problem, ki je in bo mučil Kraševca; tudi nagli razvoj tržaškega mesta je postavljaval vedno nove zahteve. Stalno vodo pa je bilo najti le globoko v podzemlju. Skoraj se je pridružila še radovednost znanstvenikov, ki najdejo prav povsod kaj zanimivega, kraško podzemlje pa je bilo pravcato »deviško področje dela«. Mar je torej čudno, če je prijel človeka, da bi poleg mnogo drugega proizvedel tudi kaj o svojem prapredniku?

Da je živel človek v naših krajih že v starem paleolitiku, danes ni več dvoma. Zdi se pa, da se je — kakor tedanje živali — tudi tedanji človek moral umikati pred prodirajočim polarnim mrazom, ki ga je pregnal iz zaledenelih alpskih krajev na toplejši Kras. Razni znaki kažejo, da človek ni stalno bival na istem kraju: preživil je tedaj dobo divjaštva, t. j. dobo, ko se je preživil s lovom in ribolovom, a najvažnejši plen so mu bile prav živali, katerih je tedaj »mrgolelo« na Krasu: jamski medved, neka vrsta slonov, pragovedo, jamski lev itd. itd. Naravno je, da se je s preseljevanjem teh živali pomikal tudi človek zdaj proti jugu zdaj proti severu — kakor so pač zahtevale vremenske razmere.

Gotovo bo koga zanimalo, kateri narod je tedaj gospodaril po Krasu, kdo je tedaj županoval v Trstu. Niti o Trstu niti o katerikoli narodnosti se Prakraševcu ni sanjalo; zato bomo govorili o plemenih, ne pa o narodnostih.

Pračlovek, ki je tedaj živel tod, je že bil in še ni bil človek. V začetnih časih, tja do srede pleistocena, najbrž še ne moremo govoriti o človeku, temveč le o človečnjakih (hominidih). Verjetno je bil tedanji Kraševac sorodnik krapinskega domačina, ki se je zopet žlahtal z Neandertalcem. O tem so pa novejša raziskovanja pokazala, da še ni bil pravi človek — *Homo*, temveč šele človečnjak — *Pithecanthropus*. Ugotovljeno je, da Neandertalec ni človekov prednik, ker sta živila istočasno in tvorila dve ločeni plemeni; tudi je ugotovljeno, da je pleme Neandertalcev enkrat v teku zadnje zaledenitve izumrlo, mogoče zatrto po pravem človeku.

O kulturni stopnji tedanjega domačina nam kratko, a jedrnatno sliko podaja Garašanin (ZGODOVINA NARODOV JUGOSLAVIJE, Ljubljana, 1953):

»Praljudje so uporabljali primitivno, grobo obdelano orodje in orožje, narejeno iz kamna, živalskih kosti in lesa. Z arheološkega vidika delimo dobo divjaštva po različni razvojni stopnji materialne kulture v starejši in mlajši paleolitik ter mesolitik.

Nabiralništvo je glavni način gospodarjenja. Že po geografskem okolju, v katerem so živele posamezne skupine praljudi, a tudi po napredku pri izdelovanju orodja in orožja sta postajala vedno važnejša lov in ribolov... Praljudje so živeli v horдах...«

Mesolitik tvori nekako prehodno dobo med paleolitikom, t. j. staro kameno dobo in neolitikom, mlajšo kameno dobo; ta je (po Milankoviču!) trajala nekako od 50.000 let pred n. št. do zgodovinskih časov.

V neolitiku o človečnjakih ni več sledu, ampak prevlada in zagospodari že današnji človek, *Homo sapiens*. Tudi doba divjaštva preneha in človek preide v dobo barbarstva, o kateri pravi Garašanin (istotam):

»Za dobo barbarstva v Evropi je značilen razvoj razumskih in tehničnih sposobnosti *Homo sapiensa*. Ta doba obsega naslednje razvojne stopnje materialne kulture: neolitik ali mlajšo kameno dobo, obdobje uporabe kovin, v katerem razlikujemo prehodno dobo neolitik, bronasto in železno dobo; ta pa se zopet deli na starejšo, halštatsko in mlajšo, latensko dobo...«

Zbiralno gospodarstvo — nekdanji glavni vir pridobivanja — je postalo manj važno. Lovu in ribolovu sta se pridružila poljedelstvo in živinoreja ter postala v tej dobi glavni vrsti proizvodnje...

Proces specializacije — družbene delitve dela med različnimi proizvajalno-potrošniškimi skupnostmi — se je krepil, ko je zahtevala obdelava kovin visoko, proizvajalno tehniko...

Vendar moremo v Istri in delu Slovenije ločiti posebno kulturno skupino. Prebivalci so tod živeli predvsem v kraških jamah, kot n. pr. v Predjami pri Postojni, v Betalovem spodmolu in v Škocijanski jami pri Divači. Sodeč po ohranjenih ostankih v Predjami so ljudje postavljali hiše tudi v samih jamah ali v tej vsaj postavljali pregraje. Način proizvodnje je bil isti kakor pri ostalih kulturnih skupinah, vendar se zdi, da je bil lov tu važnejši kakor poljedelstvo.

Kar pravi Garašanin za Istro in del Slovenije, velja v polni meri tudi za naše ozemlje; saj veste, da državne meje tedaj ni bilo, pač pa je bil — Kras.

Ko smo tako v kar najbežnejših potezah prelistali splošno razvojno zgodovino Kraševca od njegovih najdaljnejših, še precej temnosivih časov dalje, si pa še oglejmo, čeprav tudi zelo površno, še njegova bivališča, ki nam bodo marsikaj povedala o njegovem življenju. Predvsem se popeljimo v Nabrežino, saj ni daleč!

Pečina pod kalom

Konec prejšnjega in začetek tega stoletja je po naših jamah kaj rad stikal za ostanki »predpotopnih« živali tržaški profesor K. Moser. Na svojih izletih se je v Nabrežini seznanil z domačinom-kamnosekom, ki ga je l. 1893 povedel do pečine, ležeče v oni obširni kraški gmajni zapadno od železniških Mostov, imenovanj od domačinov »Pod kalom«. Pečina pod kalom je kmalu

bi nepoklicanji ne odnašali znanstveno dragocenih predmetov, ki jih pečina še krije. Ostanimo torej pred pečino in pregledimo, kaj vsega nam je že doslej dala.

Začetnik izkopavanj v tej pečini K. Moser je kmalu izkopal nekaj kosti, ki jih je tedanji ravnatelj tukajšnjega prirodopisnega muzeja prof. Marchesetti spoznal za kosti jamskega medveda, živečega tod v daljnem pleistocenu. Pa tudi raznega kamenega orodja, koščenih priprav in drugega je

Vhod v »Pečino pod kalom«. V ospredju poznavalec kraških pečin Anton Pertot iz Nabrežine.

zaslovela v znanstvenem svetu in nam po svoji vsebini predstavlja enotno in popolno sliko človekovega življenja na Krasu od njegovega nastopa dalje do današnjih dni. Že imenovani Garašanin uvršča najstarejše najdbe v Pečini pod kalom, skupno z onimi iz Dobravelj pri Ajdovščini, v starejši paleolitik.

Saj bi vas povabil na ogled pečine, pa je zaprta z železnimi, rešetkastimi vrati; verjetno zaradi znanstvenih izkopavanj in da

bilo v obilici. Svoje najdbe je Moser opisal predvsem v svoji knjigi DER KARST UND SEINE HOEHLEN, ki je izšla leta 1900 v Trstu.

Moserju je sledil v kopanju prof. C. Marchesetti, ki je iz kosti medveda-brlogarja sestavil dve popolni okostji te živali; vse od Marchesettija nabrane kosti so pa pripadale nič manj kot 294 živalim. V manjšem številu je izkopal tudi še kosti jamskega leva, jamske hijene, jamskega volka, tura, je-

lena, konja. Poleg teh živalskih ostankov starega paleolitika je izkopal tudi predmete iz novejšega neolitika, in sicer razno orodje, lončevino, obdelane kosti in roženino ter mnogo različnih školjk.

Leta 1907 je začel svoja izkopavanja E. Neumann; ustavila ga je prva svetovna vojna. Leta 1906 je kopal v tej pečini A. Perko, znani jamar iz Postojnske jame, ki je napravil prve stratigrafske zapiske.

Poleg že omenjenih so svoji znanstveni žilici dajali duška v *Pečini pod kalom* še razni drugi upravičeni in neupravičeni domačini in nedomačini. Vsi »raziskovalci« v tej pečini pred prvo svetovno vojno pa so si glede enega enaki — med njimi ne moremo niti enega smatrati za pravega strokovnjaka! Pa tudi od njih izkopani material se je razgubil deloma popolnoma, deloma je odšel po svetu: Moser je svoje najdbe poslal na Dunaj, prav mnogo se je izgubilo neznanu kam; Neumannove najdbe, v kolikor se niso sploh izgubile, hrani univerza v Padovi. Znanstveni usposobljenosti tedanjih raziskovalcev primerna je seveda tudi tedanja literatura o *Pečini pod kalom*.

Do prave znanstvene veljave je pa nabrežinski pečini, in poleg nje še mnogi drugi našega Krasa, pripomogel šele profesor univerze v Padovi Raffaele Battaglia, ki je študiju naših jam dal oni temelj, mimo katerega niti ne moremo, niti ne smemo.

Preden si ogledamo izkope v pečini bliže, le še nekaj pripomb o imenu pečine! Mnogo je bilo raziskovalcev, zato je tudi mnogo imen, vendar se prvotno, pravo domače ime »*Pečina pod kalom*« opaza pri vseh, četudi v izpačenih oblikah. Moser ji pravi: *Höhle am rothen Felde* (jama pri rdečem polju), *Pokala*, pa tudi *jama pod Kalem*. Perko jo označuje *Jama medvedov pri Nabrežini*, na drugem mestu pa *La caverna degli Orsi o del Camporosso (Podcala) presso Nabresina* (Jama medvedov ali rdečega polja [Podkala] pri Nabrežini). Prof. J. Müller ji pravi *Grotta Pocala detta anche Grotta del Campo rosso presso Aurisina*. V splošnem prevladuje v italijanski literaturi ime *Caverna Pocala*, ki ga skuša R. Battaglia celo obrazložiti, in sicer takole: ime *Pocala*, *Podkala*, *Podkalem* naj bi izhajalo iz besed »pod« in »skala«, češ da tiči vhod jame pod skalo; druga razlaga: beseda ima svoj izvor iz besed »pod« in »klanec«, češ, nad pečino vodi steza — klanec. Po moje ne bo držalo niti prvo, še manj pa drugo, ampak ono, kar mi je pravil Nabrežinec Anton Pertot: severno od pečine, že onstran nabrežinsko-šempoljske občinske meje leži jama, v kateri so

ljudje daleč naokoli našli vodo za svoje potrebe; bil je to nekak kal. Ves svet, ki se raztega pod tem kalom, bolje: južno od tega kala, so domačini označili ozemlje *Pod kalom*, ki, kakor sem že omenil, sega daleč tja na nabrežinsko gmajno. Oni pečini, ki leži na tem ozemlju, so pa rekli enostavno *Pečina pod kalom*, kakor pravijo prepadu v neposredni bližini pečine, tik avtostrade pri cestarski hišici, *Jama pod kalom*.

Pa oglejmo si *Pečino pod kalom* malo bliže, a kot vodnika si izberimo strokovnjaka Battaglia.

Kakor že omenjeno, je v tej pečini zajeta zgodovina naše pokrajine in njenega življenja že od početka paleolitika pa vse do zgodovinskih časov. V teku dolgih stotisočletij je voda naplavila v pečino vedno nove množine zemlje, ki so postopoma pokrivalo jamsko dno vedno višje, obenem pa zakrivala tudi vse, kar se je s časom nabralo na zemlji. Iz tega sledi, da potekajo gorenje plasti iz novejše, spodnje pa iz starejših dob; stene navpično izkapanega rova, sonde, nam nudijo prerez skozi vso plast jamskih tal in torej tudi pregled dogajanj v jami od prvih početkov do danes. Poskusimo si torej ogledati tako sondo!

Čim pridemo do jame ali pogledamo le bežno vanjo, najdemo prazne konzervne škatle, papir, cigaretno ogorke, odtise gumijastih podplatov, izgoreli karbid in še razne druge — ostanke današnjih obiskovalcev.

V vdolbini, kakih 10 do 15 metrov od vhoda je ob levi steni našel Battaglia črepinjo iz rimske dobe — znak, da se je v *Pečino pod kalom* zatekal človek, ko so tod gospodarili Rimljani.

Pod to »rimsko plastjo« naletimo na sivkasto-rumeno holocensko (neolitsko), od 10 cm do nad 3 m debelo plast, pomešano s pogostimi koščki oglja. Kost v tej plasti pripadajo domačim živalim (govedo, koza, ovca, prašič, pes), ne manjka pa tudi raznih školjk. Pogosto naletimo na razne črepinje, redkeje na koščeno in kameno orodje. Značilna je bila najdba lohanje tura, ki je ležala 2,25 m globoko v tej plasti, malone tik nad pleistocensko plastjo.

Da se je pečine posluževal tedanji človek, dokazujejo ognjišča: 5 do 15 cm debele, precej obširne plasti pepela in zогlenelih ostankov lesa. Pa tudi človek sam je pustil tu svojo vizitko — v globini 30 in 60 cm v tej plasti je Battaglia našel dvojje hrbtničnih vreteno.

Središče zanimanja v *Pečini pod kalom* pa tvori vsekakor naslednja, do 4 in več metrov globoka plast, sestoječa iz rdeče ilovice, jerine — znaka paleolitika. Ta plast vsebuje ogromne zaloge kosti paleolitskih (= pleistocenskih) živali. Predvsem moramo omeniti medveda-brlogarja. Battaglia je že leta 1919 ugotovil, da so dotlej izkopali kosti nad 1000 živali, čeprav je bila prekopana šele polovica zaloge. Važnost te ogromne zaloge nam pojasnjuje naš univerzitetni profesor v Ljubljani B. Škerlj, ko pravi, da »...je važno tudi to, da je jamski medved, se pravi nagromadenje njegovih kosti v jamah, prav značilno za mnoge jame v Alpah in Alpskem predgorju in da takšno kopičenje jamskega medveda vedno lahko zbudi upravičeno domnevo, da je v isti jami lovil in morda tudi dalj časa bival naš davni prednik, lovec jamskih medvedov, ki pa ni neandertalec, temveč njegov sodobnik, fosilni, pravi človek.«

Battaglia pa pravi: »*Pečino pod kalom*« je moral uporabljati musterijski človek kot bivališče med zadnjo veliko zaledenitvijo (würmsko). Tedaj so se pasli po kraških visokih planotah poleg jamskih medvedov, levov, jamskih hijen in panetrov tudi severni jeleni in drugi veliki rastlinojedci severa (ali vsaj prilagojeni mrzlemu podnebjju), kakor losi, bizon, tur, ki jih je človek lovil, da si je oskrbel potrebno hrano, a iz njihovih kožuhov zaradi hudega mraza, ki je tedaj vladal po kraških planjavah, nič manj potrebno obleko.«

Prisotnost človeka v *Pečini pod kalom* med zadnjo zaledenitvijo nam poleg že omenjenih znakov podkrepljujejo še mnogi ostanke izdelkov tega človeka. Kot surovino je uporabljal kremenjak, kosti ubitih živali, pa tudi les.

Izdelki iz kremenjaka so neizglajeni, grobo izdelani, kar kaže na njihov posebno star izvor izhajajoč iz starejše kamene dobe, iz paleolitika. Naš akademik, ljubljanski univerzitetni profesor S. Brodar meni o njih: »Večinoma atipični kulturni ostanke iz jame *Pod Kalom* in vse okolnosti teh najdb, ki jih R. Battaglia označuje kot »alpski musterien« in časovno dodeli zadnji würmski poledenitvi, bi vendar utegnili spadati v širšem smislu k prvi protoaurignakiški skupini.« In dalje: »V okviru paleolitskih najdišč na slovenskem ozemlju tvori pomembno enoto paleolitik našega krasa, ki obeta, dasiravno doslej v tem pogledu še prav malo raziskan, sledove prav močne poseljenosti kra-

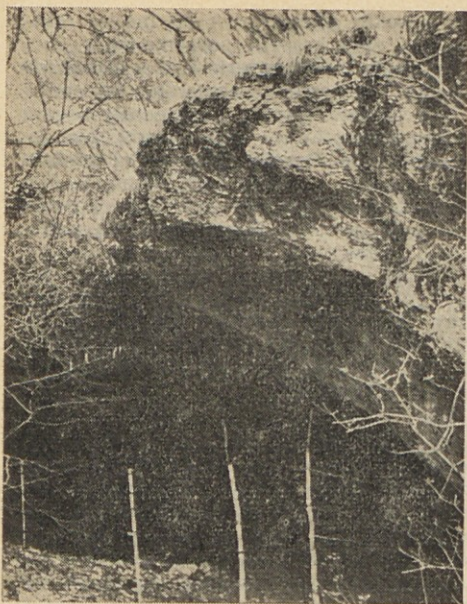
ških visokih planot prav do morja. Spričo številnosti kraških podzemeljskih jam, ki so mogle nuditi zavetje tudi v klimatsko skrajno neznosnih razmerah, in spričo v tem predelu močne razširjenosti bogate pleistocenske faune, ki je mogla dati ledenodobnemu človeku znaten del prehrane in povrh še toplo kožuhovino, je bilo že vnaprej pričakovati znatnejšo poseljenost tega ozemlja. Bogati rezultati paleolitskih raziskovanj v jami *Pod Kalom* pri Nabrežini in v *Betalovem spodmolu* pri Postojni zgovorno pričajo v tem smislu. Prav tako tudi sledovi v drugih najdiščih, kot n. pr. *Vlaška jama* pri Nabrežini, *Skocijanske jame* pri Divači, Dobravlje pri Ajdovščini...«

Tudi ostanke paleolitskega človeka so našli v tej plasti: Battaglia omenja človeško lopatico in kos čeljusti. Prva »se je izgubila«, drugo hranijo na Dunaju. Ali je bil ledenodobni Kraševac neandertalskega pokolenja ali že fosilni človek, se pa ne bomo prepirali, saj si še strokovnjaki niso na jasnem; naj torej to vprašanje kar oni razčistijo!

Pa si oglejmo ostala najdišča človekovih ostankov naše najožje domovine!

Nekaj nad 1 km ZSZ od Samotorce leži 216 m dolga *Pečina na Leskoucu* ali tudi *Pečina na Skoucu*, ki jo je preiskal in opisal Marchesetti že leta 1895 in jo imenoval *Grotta azzurra* zaradi sinjega odseva, ki nastane v pečini od daleč vanjo segajoče dnevne svetlobe. Poleg izredne količine kosti pleistocenskih živali ter raznega kamenega in koščenega orodja ter glinene posode tedanjega človeka, so našli tudi človekov zob (drugi spodnji premolar). Kje je danes ta zob, ni znano. Tudi mnogo lupin morskih mehkužcev (polžev in školjk) so našli tu; polže in školjke si je nabral človek ob morskem obrežju ter uporabil njihovo meso za hrano, trde lupine pa za razno orodje, posebno za strgala za odstranjevanje masti od živalskih kož. Rib, oziroma ribjih ostankov niso našli. Lahko torej sklepamo, da je pleistocenski človek pač brodil za mehkužci po plitvi obali, na morje se pa še ni upal; njegovo ribarjenje je torej bilo zelo omejeno. Najznačilnejša najdba te pečine so pa številne osle (= brusi) iz peščenjaka, za katere je človek našel material v obrežnem pasu med Kontovelom in Nabrežino.

Jama pri glini leži nekako 1 km zapadno od Gabrovca in meri v dolžino 130 m. V italijanski literaturi jo najdemo pod imenom *Grotta dell'Alce* (= losova jama)

Vhod v jamo pri Gabrovcu.

ali *Grotta Tilde*. Prvo ime je pač upravičeno, ker so tu našli kosti evropskega losa (*Alces alces*) ter prazobra (*Bison priscaus*) in sicer oboje prvič na našem ozemlju. Kdo pa je ona »Tilde« in kakšne zasluge ima za stvar, prav res ne vem! Značilno pa je, da ni v tej jami niti sledu za jamskim medvedom, ki je sicer tako zelo pogost. Res je pa, da ta jama nima položnega vhoda kakor obe prejšnji, ampak ima dva vhoda, oba prepada; prvi je globok 11, drugi pa 26 m. Kostni in predmeti, najdeni v tej jami, so morali priti vanjo ali po nesreči ali pa so bili vanjo pometani ali splavljeni. Enako se je moralo zgoditi tudi s človekovo piščaljo, ki so jo našli in o kateri pravi Battaglia, da se ta piščal loči od piščali današnjega človeka po svoji velikosti in po še nekaterih drugih morfoloških znakih.

Mimogrede: prijatelj E. Pretner označuje (SLOVENSKO PRIMORJE V Ljubljani 1952) kot najdišče človekove piščali *Jamo v Škrkovi ogradi* pri Križu. Po vseh znakih sodeč sta pa Pretnerjeva *Jama v Škrkovi ogradi* in *Jama pri glini* identični. To podkrepljuje tudi Moser, ki omenja v svoji *DER KARST UND SEINE HOEHLLEN* »...na meji med Sv. Križem in Gabrovcem ležecho jama *Na škrkovi ogradi* ali *Tilde-Grotte*...«

Loka in Podpeč pri Črnem Kalu sicer ne spadata v naše ožje ozemlje, ker ležita oba kraja že onstran državne meje, toda komaj 12 do 13 km zračne črte od Kopra, torej v neposredni bližini; to posebnost, ker ljudje starega paleolitika niso poznali onih pogosto nepremostljivih razdalj, ki jih ustvarjajo — današnji obmejni bloki! Nekje med Loko in Podpečjo je torej leta 1911 našel v neki jami (ni znano točno, katera jama je to bila!) znani tržaški prirodopisec prof. J. Müller človeško čeljust, zasigano do polovice v kapniški tvorbi, na tleh pa nekaj zob jamskega medveda. O tej najdbi meni Battaglia, da »...kaže, da je najstarejša najdba človeških ostankov Julijske krajine...« Celotno najdbo, fragment čeljusti in medvedove zobe, si lahko ogledamo v tržaškem prirodopisnem muzeju, kjer je shranjena.

S tem, da smo pregledali jame z očitnimi znaki Prakraševca, svoje naloge še zdaleč nismo dovršili! To so le dosedanja dognanja; kaj vsega še krije naše podzemlje, bo pokazala šele bodočnost, lahko rečem daljna bodočnost, ker dosedanja raziskovanja še zdavnaj niso dovršena, ne glede na to, da so se vršila le na sorazmerno maloštevilnih mestih, a primernih podzemeljskih vdolbin, ki dajo po svoji obliki in po svoji legi z veliko verjetnostjo slutiti še premnoge najdbe, morda tudi zanimivejše od dosedanjih. Tudi še nismo omenili jam, v katerih so doslej sicer zaman stikali za ostanki človeka samega, pač pa so našli več ali manj zanesljive znake njegovega bivanja v njih. Ogledimo si torej vsaj najvažnejše!

Laščica (Pejca v Lašci)

Predvsem obiščimo *Pejco v Lašci*, ki jo najlažje najdemo: kakih 200 m po avtostradi od Mostov pri Nabrežini v smeri proti Sosljanu opazimo na desno cestarsko hišico (od katere krenemo v breg proti *Pečini pod kalom!*); po nadaljnjih 100 m je cesta na levi strani ograjena z obcestnim zidom, sezidanim na samem robu globoke, kotlaste kraške doline s strmimi, celo navpičnimi skalnatimi stenami. Dno doline je izravnano; nedvomno je še nedavno bila tu obdelana njiva, ki se je pa kmalu umaknila današnjemu lepemu travniku. V cesti nasprotnem levem kotu je v steni do 6 m visoka in do 12 m široka odprtina, ki nas vodi v nekako 27 m dolgo, precej prostorno pečino, *Pejco v Lašci*. S to se je mnogo ukvarjal Moser, ki

ji je posvetil levji del svoje že omenjene knjige; da pa vzbuja pečina pozornost tudi današnjih raziskovalcev in ljubiteljev, nam pričajo razni komaj izkopani rovi posebno ob desni steni pečine. Že Moser je pokazal raznovrstnost najdb, a tudi raznovrstnost uporabljenih surovin (kamen, ilovica, kosti, roženina, školjke, železo). Tudi izdelava predmetov je raznolika: nekateri predmeti so prav zanimivo okrašeni, na drugih so vidne tudi razne risbe, n. pr. sprednji del morske želve in merjasec, narisana na ožganih čeljustih itd.

Ne morem si kaj, da se ne bi ustavil pri *Pejci v Lašci* tudi še v pogledu njenega imena! Od domačinov sem čul imena: *Pejca u Lašci*, *Pejca u Pertotovi Lašci* in *Pejca u Jakobovi Lašci*. Moser ji pravi *Vlašca pečina*, *Lašca pečina*, *Rothgartl-Hoehle*. V italijanski literaturi jo najdemo pod *Caverna del Pettiroso*, *Vlašca pecina*. Kaj je pravilno?

Predvsem povprašajmo Moserja, ki je bil precej temeljit in je celo vprašal za

mnenje znanega prof. Simona Rutarja, tedanjega konservatorja v Ljubljani, ki ga je l. 1895 povabil celo na ogled pečine. In Rutar je »...kot slavist po izgovoru spoznal, da je jamo imenovati *Vlašca*, po besedi Vlah, množina *Vlaši* — tujci, ki naj bi bivali v jami.« Tako piše Moser. Sam pa je bil mnenja, da izvira ime »*Lašca*« od besede »*lašica*«, s katero naj bi domačini označevali taščico, ptiča, ki se je — po Moserju — vsako leto ustavljal v tej dolini; po tej svoji razlagi je tudi Moser prikojil nemško ime *Rothgartl-Hoehle*, češ: taščica = Rotkelchen (nem.), Rothgartl (?). Tržačani so Moserjevo taščico, Rothgartl, enostavno prevedli v italijanskega »pettiroso«.

In mi? Moserjevi »*lašici*« pravijo domačini le — taščica; Rutarjevih »*vlahov*« je pečina videla in vidi še danes gotovo na pretek; smola je le, da besede »*vlah*« domačini ne poznajo in — kako naj jo torej uporabijo? Zato ostanimo lepo doma in čujmo ljudski glas! Franc Ščuka, didaktični ravnatelj v Nabrežini mi je

V notranjosti »*Laščice*«. V ospredju avtor članka Vladimir Kodrič.

povedal, da so se še njegovi stari starši hranili z »laščico«, t. j. topinamburo, gomoljasto rastlino, ki more nadomestiti naš vsakdanji krompir, ki je pa današnji rod le prav malo ali celo nič ne pozna. No, in tu nam je iskatj pravo pot: v oni globoki dolini se je nabirala obila dobra zemlja, ki jo je stari kraški kmet izkorištil za plodno njivico za sajenje laščice — topinambure, ki ni samo zelo rodna, ampak tudi še trajnica. Kaj čudno, če je te danji gospodar označil kraj z »dolino, kjer imamo laščico«, kratko »Laščico«, danes »Laško«, in v tej dolinici je pečina. pejca, pa ji recimo »pejca u Lašci«.

Ostanimo torej dosledni našim edino pravilnim domačim imenom! Že pri *Pečini pod kalom* smo mogli opaziti, kako napačna pota ubirajo tujci in kako nas zavajajo v potvarjanja naših pristno domačih krajevnih imen, kar more zavesti tudi naše slovenske znanstvenike, da uvažajo v lastno literaturo tuje popačenke, kar se je zgodilo na pr. prof. Brodarju, ki je nasedel Rutarjevemu modrovanju o Vlahih = tujcih in ohranil njegovo napačno ime *Vlaška pečina*. Ni to osamljen primer, naštetih bi jih lahko še mnogo, premnogo!

Pravzaprav smo zašli na stranpot, pa ne škodi, če bomo rekli Sesljan namesto Sistan, Farneče namesto Fernetiči, Gabrovec namesto Gabrovica itd. itd. kakor tudi *Pečina v Gmajni*, ne pa *Velika jama* ali celo *Grotta Gigante*, *Jama v Rubijah*, ne pa *Noetova jama* itd. itd., da ne omenim Rožandro za Glinščico in »Ptičji hrib (= M. Ucello) za — Boljunško Celo!!!

H koncu naj naštejemo še nekaj pečin, kjer so bili že ostanki predzgodovinskega ali vsaj zgodovinskega človeka. V Tarah pri Repentabru je več pečin, ki so dale lepe in zanimive ostanke iz neolitika, ki jih pa domačini poznajo le pod skupnim imenom »*Pečine v Tarah*«. V njihovi neposredni bližini, toda že v Grižah, leži edina z lastnim imenom, *Orehova pejca*. Stara mati kamnoseka Ivana Guština s Cola je še pomnila, da so te pejce uporabljali pastirji ovac za staje, *Orehovo pejco* pa za naravno sirarno in shrambo za sir. Posebnost ene teh pejc je najdba iz kosti izdelanih igel, kakršne rabijo ribiči za pletenje svojih mrež.

V strmih skalnatih stenah krasne Glinščice je več pečin; omenimo pa *Pečino*, ki leži nad železniško progo kakih 300 m od križišča železniške proge s potjo Boršt-Botač v smeri proti Dragi, ob vznožju strmih »Devic«, ki je dala Battagliu mno-

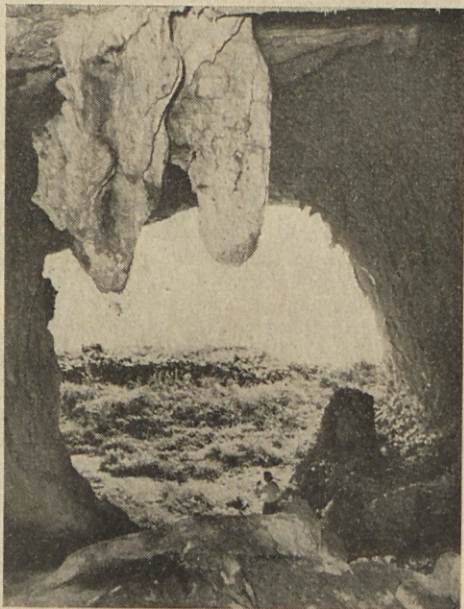
go lepih neolitskih predmetov, a skriva gotovo še mnogo več, zaradi česar še vedno rijejo po globoki plasti zemlje, nako-pičeni na njenem tlu. Tržaški jamarji so ji vzdeli imeni *Galleria delle finestre* ali *Galleria delle Gallerie*, medtem ko nisem mogel izvedeti od domačinov kljub mnogemu povpraševanju drugega kot le enostavno *Pečina*.

Še mnogo zanimivega bi bilo povedati, pa nam pretesno odmerjeni prostor to kar najodločneje zabranjuje. Zato omenimo le še imenoma one najvažnejše pečine, pejce, ki so kaj malega že pokazale ali pa še vedno ljubosumno skrivajo svoje dragocene skrivnosti, čeprav se bodo prej ali slej morale ukloniti človekovi razdovednosti.

Terezijina jama v parku devinskega gradu je dala nekaj neolitskih predmetov.

Katrina pečina

Pejca pri apnenci, po domače *Pejca pr' jeplenci*, tudi *Pejca pr' frnaži* tik apnenice pri Nabrežini (it. Caverna presso le fornaci; Moser ji pravi tudi *Katra pečina*) z ogromno vhodno dvorano, ki se nadaljuje v mnogo manj obširni notranji dvorani in se končuje v kratek in ozek rov, je tudi dala nekaj dokazov, da je služila

V notranjosti »Katrine pečine«.

predzgodovinskemu človeku vsaj za pribe-
žališče v nevarnosti, če že ne za stalno
bivališče. Prijatelj prof. Zorko Jelincič,
kateremu se moram zahvaliti za marsi-
katero domače ime naših jam, meni, da
je ime *Katra pečina*, *Katrina pečina* ver-
jetno starejša oznaka, povzeta po kaki ne-
kdanji lastnici.

V *Veliki pečini*, *Pečini pr' železnici*, *Pe-
čini pr' bloki* (it. Grotta di Gabrovizza,
tudi Gr. dell'Ercole), ki leži nekako 1/2 km
SV od Gabrovca, morda 10 m od želez-
niške proge, so našli kosti fosilnega konja.

Pravo skladišče pleistocenskih živali je
Pečina od Cile, *Pečina pod Muzarji* (it.
Grotta dell'Orso) 10 minut SSV od Ga-
brovca. Battaglia, ki meni, da je v tej pe-
čini z gotovostjo domoval paleolitski lo-
vec, je poleg ogromne zaloge kosti jam-
skega medveda ugotovil tudi še kosti jam-
skega leva in še mnogo drugih tedanjih
živali.

Komaj 15 do 16 m dolga, a pri vходу
prav toliko široka *Čotarjeva pečina* pri
Zgoniku je menda tudi dala nekaj pred-
metov, ki kažejo na prisotnost človeka v
daljnih časih.

V *Golobinki* pri Proseku je bilo izko-
panih precej predmetov iz rimske dobe,
zaradi katerih so jo tržaški raziskovalci
imenovali Grotta romana.

Pečina u Gmajnci, bolj znana kot *Bri-
ška pečina*, tudi *Velika pečina*, po ital.
Grotta Gigante pri Briščkih (ne Brišči-
kih ali Briščekih, ker tam žive Briščki, ne
pa Briščeki ali Briščiki!!!) verjetno ni
služila človeku za zatočišče, ker so vsi
trije njeni vhodi navpični (9, 25 oziroma
138 m globoki!); res pa je, da so pod tret-
jim, najglobljim prepadom našli znake
človeka.

Peti vrh od Vrha (danes rečemo: Obe-
lisk!) pri Opčinah je Peračeva Kata z
Opčin imenovala Kontovelski vrh; neki
Prosečan pa je povedal, da je tam zelo
toplo tudi ob hladnejšem vremenu, kar bi
upravičevalo Pretnerjev naziv »Gorki hrib«
in ime na it. zemljevidih »Monte Gurca«.
Pa bodisi kakorkoli — pod tem vrhom, na
južni strani, se odpira 200 m dolga, ma-
lone povsem ravna pečina, kateri nikakor
nisem mogel ugotoviti imena, čeprav jo
prav dobro poznajo vsi pastirčki. Menda
v tej pečini dosej še nihče ni kopal, nje-
no prikladnost za bivališče človeka nam
pa dovolj jasno dokazuje dejstvo, da so
Avstrijci za prve vojne imeli v njej —
konjski hlev.

Tudi v *Kaliču* ob severnem robu open-
ske vasi, v kateri so domačini preživljali

mučne ure, celo dneve in noči ob vojnih
grozotah pred desetletjem, se je gotovo
ustavljajal na svojih potovanjih človek iz
pradavnih časov, čeprav dokazov še ni-
mamo. V italijanski literaturi najdemo to
pečino pod imenom Grotta Clementina in
to »...in onore di una signora socia della
S. A. G.«, medtem ko ji Pretner pravi
Drnjackova jama po lastniku zemljišča,
pri čigar hiši pravimo »Pr' Drnjakovih«.

»A, huode u žburlouco!« — čujemo vča-
sih še danes opensko mater odpraviti na-
potnega otroka. Morda brižna mlada O-
penka niti ne ve, da je *Žburlovca* kakih
25 m dolga pečina na dnu globoke kor-
laste vdorinske doline, da je ta služila
železničarjem bližnje železniške postaje
Opčine-Polje, ki je oddaljena kvečjemu
skop km, za zaklonišče pred odpadki žele-
znih ptičev in da ni izključeno, da se je
je posluževal že človek sive preteklosti za
svoje borno bivališče. Ker ima poleg ve-
likega vhoda še malo linico, okno, so ji
Tržačani vzdeli ime Grotta della finestra.

Skuretova jama, pri železniški čuvajni-
ci pri Farnečah, ki bi bila vredna truda z
razkopavanjem, je zadnja leta postala —
smetišče, ki jo bo kmalu docela zakrilo.

Ob poti, ki vodi od glavne ceste Bazo-
vica—Pesek—Reka proti Jezeru, najdemo
na travniku med grmovjem skriti *Lovre-
tov brč* (po bazovsko b(a)č, po borštansko
pa b(e)č!), alj *Vodenica*, kakor mi jo je
označil prijatelj Mirko Presl iz Bazovice.
To ti je moralo biti zabavno, ko so v tej
pečini borštanski fantiči plesali ob zvo-
kih harmonike s svojimi deklji, ne da bi
za to kaj vedeli črnosrajčniki, ki so se
tedaj širokohlačili po naši zemlji! Le po-
vprašajte Borštane, kako je bilo tedaj,
pred 15 leti. No, in če je leta 1945 v tej
pečini nekaj dni vodil partizanske čete
pri zavzemanju Trsta njihov glavni štab,
pa je menda tudi pračloveku, onemu ta-
ko skromnemu bitju, mogla nuditi dobro
domovanje, čeprav doslej še nimamo ni-
kakega potrdila o tem.

Tudi komaj 13 m dolgi *Spodimou* (it.
Caverna di S. Lorenzo), 1/2 km SZ od
Jezera, je primerno zatočišče.

V *Pečini blizu Raknika* (it. Cav. in Val
Rosandra) tik nad Botačem je Battaglia
našel predzgodovinske predmete, ki jih
smatra iz pleistocena. Menda je našel
tudi nekaj človeških kosti in je pečino
smatral za starodavno grobišče.

Malone pod vrhom Malega Krasa nad
Krogلامي tičji v skalnatem pobočju do
160 m dolga *Kroglanska jama*, s prostor-
no, visoko dvorano, polno premnogih ve-

likih in malih kapnikov, žal pa pobitih in uničenih; Kroganci, pa tudi drugi okoličani jo dobro poznajo, ker so prav pogosto begali po kar zelo neprijetni poti do nje bodisi pred bombami iz zraka, pa tudi pred puškami surovih streleckev.

Gozdar, pravijo, ne vidi drevesa zaradi visokega gozda. Enako se godi — se zdi — nam, Kraševcem: ne vidimo zanimi-

vosti našega Krasa zaradi njihove bogate preobilice, ki nas obdaja! Pač pa jih vidijo Nekraševci. In celo od zelo daleč! Ti so prihajali in še prihajajo, da odkrivajo in si prilasčajo kraške, naše zanimivosti, a istočasno si prilasčajo — naš Kras sam... Mj gledamo, celo pomagamo, a če kaj potrebujemo — prosimo njih!

Kraševce, domačin! Kje si?

Zorko Jelinčič

DOKTOR ŠILO

Kdo ga ni poznal v Padričah ali v bližnjih vaseh, v Trebčah, pri Banih, v Gro-padi, v Bazovici?! Mlajši rod seveda ne, ker se je v dobi fašizma izselil v staro Jugoslavijo in je živel do zadnjih let v Mariboru, kjer je umrl leta 1953. Toda po imenu ga vsi poznajo in ga imajo v spoštljivem spominu, pa četudi je v imenu oz. vzdevku nekaj zbadljivega ali celo zasmehljivega. Doktor Šilo je bil, kot je gotovo že tudi nepoučeni uganil, čevljar, »šostar«, kot mu je bil bolj tekoči privržek med vaščani. Saj po njem še na pol šalijo, na pol zasmehljivo tudi še imenujejo po nemško Suštarstrase (pravilno Schusterstrasse), poljsko vozno pot, ki vodi od trebenske ceste proti vrhom proti Trstu, proti Globojnarju oz. Polentarski ogradi.

Saj pa moža tudi lahko spoštujejo in so mu lahko hvaležni, kot so mu Padričani tudi resnično hvaležni, ker je rešil, Padričam in vsem padriškim upravičnim posestnikom — vso občinsko oz. srenjsko gmajno. Rešil jim je, slovenskim vaščanom, vse obširno zemljišče od vasi pa do vseh vrhov od Globajnarja oz. Polentarske ograde preko Drašce — ki jo še vedno največkrat imenujejo s spakedran-ko »Razklani hrib« — do onstran Gabro-vega hriba, tja do Lonjerskega. To se ni posrečilo niti Openem niti Banovcem niti Trebencem niti Bazovcem ne Kontovel-cem ne Prosečanom ali Križanom, ki jim je samogoltna tržaška občina pobrala gmajno in jo prodaja in po njej gradi in kolonizira Italijane, domačinom, pravim lastnikom pa na njej še pašo prepoveduje.

Zgodilo se je torej to pred pol stoletjem. V tržaški občini je gospodarila prav taka

šovinistična gospoda kot danes, ki ji je bilo trn v peti vse, kar je bilo slovensko. Kar na lepem ji je prišlo na pamet, da hoče na padriški gmajni nasaditi borovce ali napraviti na njej ne vem kakšno »vzorno gospodarstvo«, tam, kjer še danes pravijo na »Komunski gmajni«. Jedro vsega pa je bilo, da je dala tržaška gospoda padriško gmajno ograditi, ter prepovedala pasti tam, kjer so očetje in praočetje padriških vaščanov imeli vse pravice več kot tisoč let. Z nje so pregnali divje zveri, iztrebili gozd, obdelovali zemljo in po njej pasli že takrat, ko Tržačanom v malem obmorskem gnezdu ni niti od daleč prišlo na misel, da bi si upali, čeprav le pri morju ali v bližnjem bregu našim okoliškim prednikom odvzemati zemljo. Po starem pripovedovanju bi se celo zdelo, da so bile na tej zemlji prvotne, stare Padriče, ki da so se ravn- zato imenovali Podgorci.

Kdo je gospodar — čigava je gmajna? — je zavrelo ogorčenje med zavednimi Padričarji, ki so ravno v tej dobi v polno doživljali svoje narodno in politično prebu-jenje, ter začeli z vsem svežim zagonom s prosvetnim delom v malo prej osnovanem prosvetnem društvu »Slovanci«.

Duša vsega takratnega javnega življenja in dela, toliko političnega, gospodarskega ali prosvetnega v Padričah je bil Suštar Josip Grgič, ki se ga je takrat po malem oprijemal privržek »doktor Šilo«, vaški čevljar, a tudi upravičeni kmečki posestnik. Znal je namreč, poleg drugega tudi govo-riti — kot raztrgan dohtar, čeprav še mlad, rojen okrog 1880. leta.

Bil je izredno bistre glave, pa čeprav je imel le nekaj razredov osnovne šole v Ba-

zovici. Bila je to takrat trda, toda zdrava šola. Mali in večji vaški otročaji so odhajali že zjutraj v Bazovico — ne v Padričah ne v Gropadi je takrat še ni bilo — peš seveda, kdo pa je takrat poznal drugo prometno sredstvo — in bosí kajpak. Če je mali tožil, da ga zebe ali da ga »bode«, so ga vedno znali potolažiti: poleti — saj ni kač, pozimi pa — saj ni snega, pa če je tudi zmrzovalo. Za kosilce so jim matere stavile v torbico zagozdo ajdovega kruha, tako sta mi pripovedovala očka Josip Grgič-Martinov in mati Zvinkova, strnična doktorja Šila. Kruh je bil res videti kot da je drstov, a je bil zdrav in tečen. In predvsem ni bilo treba zraven nič drugega — komu se je takrat le sanjalo o sendvičih, obloženih kruhkih ali o toplem šolskem kosilcu? In ob njem so otroci vztrajali še v trdem popoldanskem pouku, skoro do večera. Toda so se tudi nekaj naučili. A kar je bilo še važnejše, vcepila jim je v dušo neutolažljivo težnjo po napredku, željo, da bi se kaj naučili ter si izboljševali svoje lastne in javne razmere, kulturne in gmotne.

Tako tudi mlademu Suštarju znanja ni bilo nikdar dovolj. Ako mu v »Edinosti« ki jo je prečital od začetka do konca, ni bilo kaj razumljivega, pa četudi ena sama važna beseda, mu ni bilo nič napraviti se ter jo mahiniti čez Draščo v mesto ter potrkati na vrata pri enem ali drugem dohtarju, odvetniku, znancu iz političnega ali kulturnega javnega dela: pri dr. Slaviku, dr. Justu Pertotu, dr. Rybaču, ter jih po-barati za zaželeno pojasnilo.

Razumska bistrost pa mu je bila tudi v zadoščenje in protiutež za druge nedostatke. Majhnega, drobnega možička so vrstniki radi zafrkavali, toda znal jih je odrezavo zavračati.

»Samo toliko je moža,« je pokazal med raztegnjenim palcem in kazalcem na višino čela.

Tudi drugih razvad in slabih lastnosti ni imel. Ko je prodal hišo v Padričah, je kupil drugo blizu Dodiča, še na padriškem, tik nad Sv. Ivanom (nekdaj so imeli Padričarjem zemljo še pod cesto, prav pri Sv. Ivanu). Tako je prišel nekoč pri Sv. Ivanu v veselo družbo, kjer so se nekateri bahali, da pijejo kot živina.

»Jaz pijem kot žival,« jih je ustrežljivo zavrnil dr. Šilo, »ker živina pije le takrat, ko je žejna in kolikor potrebuje.«

Da je bil mladenič in zatem mož, delaven odbornik bodisi pri »Slovanu«, kakor je tudi sodeloval z največjo vnemo pri vseh javnih dejavnostih kakršnega koli

značaja, je razumljivo. Padričarjem je po uspehih v javnem delu zrasla samozavest. Blížnja Bazovica je imela župnijo — z njo ni bilo moč tekmovati. A še mala, dasi zelo stara Gropada, je imela vsaj podružnico z mašo vsako drugo nedeljo. Bil je seveda spet doktor Šilo, ki se je lotil podjetja za zgraditev podružnične cerkvice, dasi kot vnet edinjaš ni bil kdo ve kako vnet za cerkvene stvari. In 1. 1908 je že stala na koncu vasi cerkvice, na čast seveda narodnima svetcema Cirilu in Metodu. Načrt je naredil Trobec od Sv. Ivana, eden od ustanoviteljev »Edinosti«. Zgrajena je bila le z lastnimi, padriškimi sredstvi, in celo proti volji ter na tiho jezo bazovskega gospoda. Vsako oviro je znal premostiti, pa četudi takole z nekoliko dvomljivimi sredstvi. Cerkvica n. pr. je bila blagoslovljena ob priliki 60-letnice vladanja »cesarskega in kraljevega apostolskega veličanstva Franca Jožefa« (saj tabla se je potem, ob ugodni ali neugodni priliki lahko obrnila v zid, da se je videl drug napis).

Da je bil ob žaljivem ravnanju tržaške občine najbolj zadet mož takega kova kot je bil Suštar, je razumljivo, mož, ki je bil že takrat nekako kot prvi poklican, da brani padriške koristi in čast. Dosegel je takoj popolno soglasje vaščanov ter poverilo, če treba tudi za sodni postopek. Rečeno, storjeno; tožba vložena, ustavljeno delo na Komunski ogradi ter polomljeni plovci.

Pravda se je vlekla od leta 1905 do 1909. Da se je zmagovito končala za Padriče, je bila pač v največji meri njegova zasluga. On je spodbujal k vztrajnosti in edinstvu. In to je bilo najvažnejše. Na Opčinah ali v Trebčah ali kjer koli se je vedno našel zgagar, cikorijsa, ki ga je znala nahujskati tržaška šovinistična »kamora«. Soglasnost in s tem veljavnost pričevanja o lastništvu gmajne je bila zlomljena z glasom odpadnika — in gmajna je bila izgubljena za vas. Z vso ostrino svojega jezika in zgovornosti se je znal potegniti za kmečke, domače vaše koristi.

»Majhnih, razcapanih tatičev se bojimo, tatov v belih rokavicah pa ne, in se jini še ližemo,« je pogosto grmel na zborovanjih ali zasebno.

Tekal je okrog odvetnikov, okrog sodni- je, okrog časopisov, okrog raznih komisij, ki so prihajale ogledovat zemljo in nje meje. On res ni imel nepotrebne bojazni pred komisijam in gospodo. Prihajal je zraven prostodušno in z zavestjo polne enakopravnosti.

L. 1909 je tržaška občina pravdo izgubila, plačala ogromne sodne stroške, Padričarji pa so začeli takoj z razdeljevanjem zemlje, gmajne, bodisi partov na hribu ali na ravnem, za vasjo, tam, kjer so danes lepa polja, njive, travniki, ali v Griži pod Globajnarjem, pod Draščo, dol do ceste nad Sv. Ivanom in Podlonjerjem, Gmajno onstran vasi, proti Gaji, so že prej razdelili.

Nerazdeljena je ostala le že omenjena Komunska gmajna in Borovc na Globojnarju in na Polentarski ogradi. Toda tudi ti so last 45 padriških jesarjev, ki so si za upravo teh skupnih zemljišč ustanovili gozdno zadrugo v Padričah, ker je bilo gošpodarsko najbolj smiselno in koristno, da se to ni drobilo in gozd nepremišljeno izsekaval. Tudi ustanovitev gozdne zadruge je bilo največ delo »doktorja Šila«.

Kjer je tržaška občina zmagala ter si ugrabila gmajno slovenskih vaščanov, je povsod izizivalno nasejala italijanska imena gozdom po kraški planoti, po imenih šovinističnih voditeljev, n. pr. Bosco Mauroner, Bosco Salzer itd. Padričarji pa so v odgovor dali ime gozdu na Globojnarju

po svojem odvetniku dr. Brnčiču — borove Brnčič — poti, ki vodi k njemu pa — Suštarstrase.

Mislím pa, da se Padriče niso dovolj odločile delu tega krepkega moža, in bilo bi dobro, da bi se ga spomnili vsaj ob 50-letnici konca dolge borbe za padriško gmajno. Še bolj pa je potrebno, da se postavi s ploščo njegovemu spominu, spomenik enotnosti in borbenosti, ki je vasi prej ko slej potrebna. Kos priborjene zemlje na koncu vasi proti Bazovici je bil kljub temu zadnja leta razlaščen, in iz zgradb, ki jih je Trst postavil s pretvezo za — mladinsko poboljševalnico, je skočila na dan prva italijanska »esulska« kolonija na Bazovski planoti, sredi najčistjših slovenskih vasi, leta 1954, po odhodu ameriških čet, ki so tu imele svojo vojašnico. To je sicer le »Campok«, po imenu in po zunanji podobi — ograjen in zastražen — vendar ima komaj manj ljudi, a več živžava kot stare Padriče, ter vse privilegije za delo in zaposlitev pred domačini. Da ne bo zmagal »doktorja« Šila zaman, bo treba še mnogo in še več njegovega duha in borbene enotnosti.

Zorko Jelinčič

GRAC PRI SLIVNEM

Kdor je malo več hodil po našem Krašu, mu je kmalu pogled obvisel na izrazitih, samostojno stoječih gričkih, ki nosijo značilna imena kot Veliko Gradišče, nad Gročano, Gradišče nad Repenčem, Grad na Kontovelu, Grad pri Slivnem, Gradišče nad Trnovco, Gradina nad Medjo vasjo itd. A mnogo več jih več ne nosi ime gradišče, ki ga je izpodrinilo ime cerkvice, ki je bila pozneje tam sezidana, n. pr. Sv. Mišel pri Borštu, Sv. Primož med Prosekom in Križem, Sv. Lenart nad Samatorco. Na Repentabru ni ime ne po cerkvi niti ne več po starem gradišču, ki je bilo tu nekdanj, pač pa po »taboru«, ki so ga postavili proti Turkom. O teh krajih so sem in tja še ohranjena stara pripovedovanja, češ da so bili to stari gradovi ali celo stara mesta ali trdnjave itd.

In res so po vseh takih krajih ogromne groblje kraškega kamenja, ki kot ostanke mogočnega obzidja obdajajo vrh grička. Vendar jih je takih še precej več znanih

poznavalcem zgodovine oz. starinoslovja oz. jih je bilo znanih našim prednikom. Saj piše še nemški raziskovalec dr. K. Moser pred približno 60 leti, da je bilo v neposredni bližini Trsta šestnajst krajev s tem imenom. Od teh so jih danes nedvomno že nekaj pozabili naši sodobniki. Med temi so n. pr. še Košlir ali Kaštelir nad Korošci (Sv. Barbaro) v Miljskih hribih, Mombel (Montebello v Trstu), Dolinsko brdo ali Dolga korona (Zaveljci mu pravijo Montedoro), Globojnar nad Padričami oz. nad Lonjerjem, vrh Griže nad Barkovljami, Šanca nad Ricmanji oz. nad Dolnjim Ključem, na vrhu Grmade in še eno nekoliko nižje, menda na Lisičjem vrhu, na Goucu, t. j. vrh nekaj pred Tržičem v smeri proti Prelosnu, oz. Sabličem.

Kaj je bilo v resnici po vseh teh vrhovih v nekdanjih časih, po gradiščin, in kdaj? Kaj je n. pr. na pripovedovanju o starem slovenskem graščaku Jurku (po njem bi bilo tudi ledinsko ime Jurkovec

za grižo od Nabrežinskih mostov proti Slivnemu) in njegovemu gradu na Gradcu pri Slivnem. Ta mogočnejš naj bi bil v večnih bojih z devinskim grofom? Kaj je z zgodbami o starih mestih, ki bi jih bil razrušil »šiba božja«, hunski poglavar Atila, ali s pripovedovanjem o rimskih utrdbah tistih, ki vidijo povsod le ostanke zgradb starih Rimljanov?

Skoro eno stoletje že trajajo raziskovanja mnogih strokovnjakov in ljubiteljev zgodovine, in tudi izkopavanja, ki naj bi prinesla nekoliko jasnosti o teh zgodovinskih krajih. Prvi, ki jih je začel znanstveno proučevati je bil angleški konzul v Trstu, Burton, in za njim še mnogi manj važni. Najpomembnejši raziskovalec pa je bil nedvomno Tržačan dr. C. Marchesetti, ki je vodil najobširnejša izkopavanja po vsem nekdanjem Primorskem pred 60 do 80 leti.

Dognal je, da so to najstarejše človeške zgradbe v naših krajih, stare do 3500 let. Niso bila ne gradovi ne trdnjave, marveč bivališča nekega skrivnostnega starega ljudstva, o katerem se komaj domneva, kaj se je imenovalo, po zapiskih, največ rimskih ali grških iz poznejše zgodovinske dobe.

Kakih dva tisoč let pred običajnim ljudskim štetjem se je bilo začelo mogočno premikanje narodov oz. bolje plemen ali rodov z vzhodnega Balkana ali morda celo iz Male Azije proti Podonavju in našim jadranskim krajem (tega ne smemo zamenjati s t. zv. preseljevanjem narodov, s katerim so germanska plemena uničila rimsko cesarstvo in smo se po njih sledovih Slovenci naselili v sedanji domovini približno dva tisoč let kasneje!).

Kaj jih je gnalo, ne vemo. Ali so se preveč razmnožili, da jim tam zemlja ni več dala dovolj kruha, ali so jih potiskala druga plemena, ali so jih pregnajale velike prirodne nesreče: suše, zveri ali mrčes?

Kjer so se naselili, so po gričkih zrasla zavarovana gradišča: po Bosni-Hercegovini, po Dalmaciji, po Istri, povsod enaka kakor pri nas. V njih že najdemo poleg lončevinaste posode, priprave iz prvih odkritih kovin, iz bronu in bakra. Bila so to plemena Tračanov po vzhodnem Balkanu, na zahodnih balkansko-jadranskih pokrajinah pa plemena Ilirov, ki so se delila v plemena ali rodove Dalmatov, Liburnov, Istrov, Japodov, Venetov ali Hernetov, Karnov itd., ter dala tem pokrajinam svoja imena, ki so edina prešla v zgodovino. Kaj se je zgodilo z njimi, z njihovo materialno in duhovno posestjo,

ko so tisočletje kasneje pridrli s severa bojeviti Kelti?

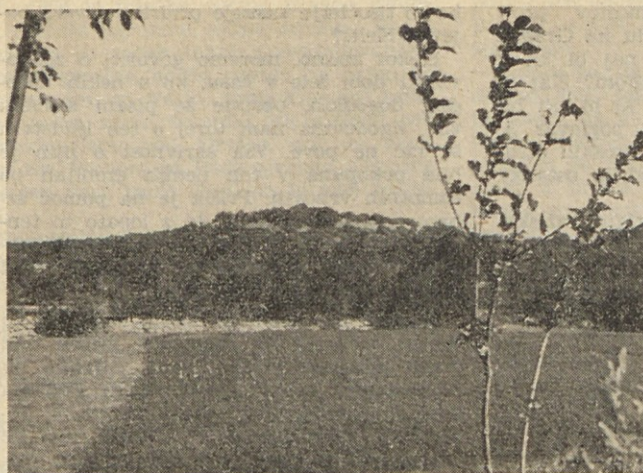
Kakor znano, moremo govoriti o zgodovinski dobi šele v času, ko o nekih narodih, dogodkih, obstoje že pisani sodobni viri. Zgodovina nam torej o teh ljudstvih še nič ne pove. Vsa skrivnost o njih je bila pokopana v teh nemih grobljah po samotnih vrhovih. Prišla je na pomoč arheologija-starinoslovje, da z lopato in tenkočutnimi prsti iztrga tem ogromnim gomilam njih skrivnost o življenju pred davnimi temnimi tisočletji.

Že pred leti so me ob mojih blodnjah po Krasu opozorili na osamljeni griček nad pustjo griznato planjo med Slivnim in Šempolajem preko Jurkovca in Podkala proti Nabrežini, nad vzhodnim robom rodovitnih slivenskih polj. Čeprav niti ne 200 m nad morjem, je z vrha krasen razgled na morje pod Nabrežino preko Devinskih sten do Gradeža, na ves dolgi greben Grmade na zahodu, tja do Sv. Primoža, Kontovela in celo Slavnika na vzhodu.

Grac (okrajšava iz Gradec) dela čast svojemu imenu. Deset do petnajst metrov širok nasip krog in krog obdaja, morda v dolžini do 300 m, skalnati, z visokim kraškim grmovjem porasli vršič. Nasip iz nedodelanega kraškega kamenja, ki pada na vseh straneh precej strmo na padajoče pobočje, vzbuja s precejšnjo svojo pravilnostjo in z velikim obsegom takoj vtis, da gre tu za mogočno delo človeške roke. Na znotranji, višji strani seveda, pa pada nasip le malo, komaj dober meter, največ poldrugi meter do neke ravnice, s travo obrasle, ki se vleče tik za nasipom krog in krog grička. Ta ravnica je različno široka po ustroju zemlje, po strmini brega — tja do deset metrov na južni strani, kjer je svet položnejši, in je sedaj lepo s travo obrasel. Na splošno je drugje ožja, štiri do pet metrov, ali na severni strani celo s kamenjem od nasipa zasuta, ker je bil očitno tu najvišji.

Ko sem pred leti prvič opazoval te ogromne strme sipine, kjer so še mnogokje jasno opazni ostanki zidov, sem se spraševal, kateri zidi so še stari, tisočletni. Na spodnjem zapadnem robu je pač le nekaj ogradnj zid, ki naj varuje spodaj ležečo slivensko gmajno in polje, da jih ne zasuje posipajoče kamenje.

Na severni strani, kjer je grič nekako naslonjen na polagoma dvigajoče se pobočje gori proti Korpam, tam danes vodi stezica skozi obzidje, od poti, ki prihaja od ceste iz Slivnega v Šempolaj. Tu je nasip

Grac pri Slivnem

najnižji oz. predrt. Ali je bil tu že nekdanji, stari vhod na gradišče, ali so ga utrli le naši predniki, pastirji in živina v preteklih stoletjih? Že hodeč po stezi po sipini navzgor so desno in levo sledovi zidov, na vrhu še posebno, kjer prehaja pot na notranjo ravnico pa je jasno viden, skóro čisto zasut z gruščem, in se pod potjo nadaljuje na levi strani, tam kjer ga je plitvo, poizkusno izkopavanje tega poletja razgalilo nekoliko pod površino in s tem dokazalo, da je to res stari zid.

Na pomlad l. 1955 je bilo tu res začelo z izkopavanjem tržaško muzejsko društvo, vsaj v omejeni meri z nekaj poizkusnimi kopji. Razen na omenjenem mestu so odstranili površni grušč in kamenje na nasipu na severnozahodni strani v širini približno enega metra od vrha do tal. Kmalu pod površjem so jasno vidni štirje zaporedni zidi, oddaljeni drug ob drugemu komaj morda tr $\frac{1}{4}$ četrta metra, za toliko nazaj pomaknjeni, proti bregu, višje ko stoji v strmini.

Zid je zelo preprosto sezidan, kar na suho, in je na prvi pogled očitno, da graditelji niso poznali ne malte ne kladiva. Neobdelani kamni, najrazličnejših velikosti, kakor so jih nabirali po grizah, so položeni ne preveč tesno drug ob drugem, ker pač niso imeli in znali uporabljati kladiva, — a tako, da je zid rahlo navznoter nagnjen, kar je pač napravilo zid bolj trden, da je obstal skozi tisočletja.

Od tod je temu vrhu ime — Iver vrh, oz. »Iver Verch«, ki ga še navaja že ime-

novani nemški naravoslovec K. Moser, a ga danes domačinj ne poznajo. Iz tega imena se vidi, — iver pomeni drobec, drobna treska, tu pač kamniti drobci oz. vrh iz samega drobnega kamenja — da je bilo tu celo za kraške pojme mnogo znese-nega kamenja.

Iz vsega opisanega je očitno, da je obzidje tudi pri slivenskem Gradcu zelo staro, — vsekakor iz predrimške dobe, ker so Rimljani, izurjeni v orientalskih, posebno pa v grških stavbarskih in kamnarskih spretnostih, znali izvrstno klesati kamen in so uporabljali malto ter železno orodje pri gradnji.

Glavno izkopavanje pa je bilo na gradišču samem, in sicer na ravnici na južni strani, kjer je najširša. Tu je bila najvarnejša, najmirnejša ter najbolj sončna stran za obzidjem, zato je bilo najbolj verjetno, da bodo tu izkopavanja najbolj plodna. V sredini, po kamnitem, z grmovjem obraslem gričku, skoro na živj skali, tudi ni bilo kaj kopati.

V obširni, skoro 10 m dolgi in morda za polovico široki, do 1 m globoki jami ter vsepovsod po kupih dobre črne zemlje leže koščki lončevine, drobci loncev, žar, plošč vseh mogočih oblik in barv.

Vsekakor je bilo izkopavanje plodno, ako so pustili še toliko arheoloških ostankov po vseh koncih in krajih. So to sicer sami lončevinasti ostanki. Ako so našli tudi kaj kamnitih, steklenih, koščenih, bronastih ali bakrenih, so jih pač pobrali, ker so bolj redki, bolj ohranjeni ter pomembnejši, ker so popolni, navadno neokrnjeni. Lončevinasti koščki so najrazličnejše vrste: debeli, tanki, močno zaokroženi ali skoro ploski, od zgornjih robov loncev ali pri dnu, držaji ali iztočne cevke, iz dobro žgane svetlo-rdeče terakote ali iz skoro črne, silno krhke, na pol preperele, ali največkrat iz temnorjave s primesanimi drobnimi svetlimi kremenjakovimi zrcni peska itd. So tudi koščki zgornjih robov loncev, žar, z zelo primitivnim okraski itd.

Vsak košček, vsaka podrobnost daje oporo za določanje dobe, kulturnega kroga in zemljepisne lege, od koder je bil prine-

sen, kajti mnogo lončevinastih predmetov, še več pa kovinastih, je bilo drugje izdelanih in trgovsko izmenjanih za domače izdelke.

Iz izkopanin in iz ustroja neštevilnih gradišč si je mogla arheologija ustvariti precej točno sliko o življenju, gospodarsko-socialnem in kulturnem, starih ilirskih in poznejših keltskih plemen.

Gradišča so imela poleg kamnitega obzidja navadno še leseno ograjo ali nasajeno živo mejo, posebno okrog vhoda, da so s tem okrepili varnost naselja. Po tem uporabljenem lesu vidimo, da so nekoč rasla po Krasu enaka drevesa kot danes, le da so bili nekoč tod okrog veliki gozdovi starih hrastov, lip, jesenov, akacij itd. Da so si pridobili prostora za pašo in tudi za začetno poljedelstvo, so gozd trebili s požiganjem dreves, ker še niso imeli dobrega orodja za sekanje debel.

Hiš še niso zidali v obzidju gradišč. Male, lesene koče ali pletene iz vejevja ter izdelane z ilovico, z visokimi strehami iz ličja ali iz drevesne skorje, so bile bolj podobne šotorom kot zgradbam. Kljub visokim gozdom je tudi pred tisoletji tod divjala ledena burja, zato so bila gradiščna obzidja na severni strani mnogo višja, da so varovala šibke koče pred njeno uničevalno silo.

Glavni vir za preživljanje je bil takrat še lov in deloma živinoreja. Poleg današnjih dolgoušcev in srn je bilo takrat po naših kraških gozdovih še mnogo jelenov, medvedov, volkov, merjascev, ki jih je ubijal z ostrim kamenjem ali s koščenimi ali roženimi konicami, nasajenimi na palice, ali pa jih lovil na zanke, pasti. V morju takrat še ni znal loviti rib, pač pa je pridno nabiral vseh vrst školjke, ostrige. Poleg goved, ki jih je bilo takrat še malo, je bila glavna domača žival koza in v veliko manjši meri ovca in prašič. Konj in osel sta bila tudi skoro neznana.

Obdelovanje polja je bilo takrat skoro neznano, vendar imamo že semintja prve začetke. Znani so predvsem posevki ječmena in gori pri Kobaridu, Robiču tudi lanu, kakor so se tudi že našle prve najprimitiv-

nejše priprave za tkanje, iz lončevine, toliko za tkanje lanu, morda že tudi volne, predvsem pa žoltovine-brnistre ali kakor jo imenujejo v Bregu zajčevine (ginestra), kar je bila torej že davno po našem Krasu prva surovina za tkanje bolj robate tkanine.

Po kulturni višini je bil gradiščar približno na podobni stopnji kot troglodit-jamski človek, četudi je v tej dobi že poznal bron in baker. Toda v glavnem je tudi tedaj še vedno izdeloval svoje priprave, orodje in orožje iz živalskih kosti, iz rogovja, in posodje iz lončevine.

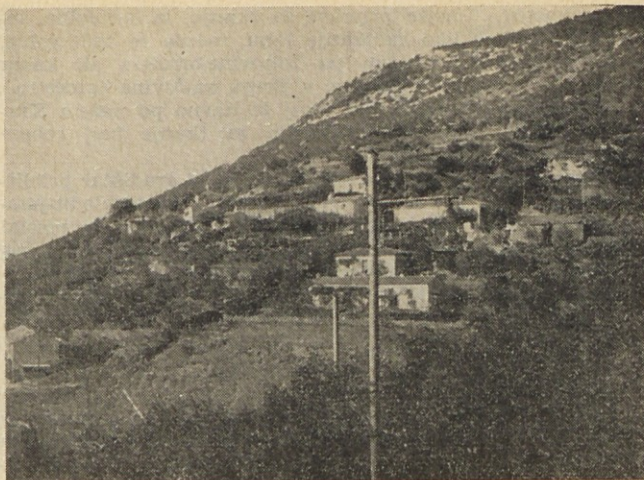
Kakšne bogove je Ilirec častil, ne vemo, vsekakor pa je veroval v posmrtno življenje. Predstavljal si ga je kot nekakšno nadaljevanje tukajšnjega, ker je stavil v grobove pokojniku drage stvari, posebno okraske in orožje. Grobovi so bili lončevinate in bronaste posode, žare, kamor so polagali pepel sežganih mrtvih.

Vsekakor so takrat obstajale neke socialne razlike, ker so imeli povprečni, revnejši gradiščarji preproste žare iz lončevine, pač doma izdelane, bogatejši, uglednejši pa žare izdelane iz bronu ali bakra, včasih prav umetniško izdelane, prinesene kdove od kod — iz Grčije ali še dlje z Orienta, posebno iz obmorskih krajev Sredozemlja. Kajti že takrat je cvetela trgovina, seveda le v obliki izmenjavanja življenjskih potrebščin med deželami ob Sredozemskem morju ali tudi po kopnem.

Da so stari Kelti, ki so se priselili kakega pol tisočletja pred običajnim štet-

Arheološka izkopavanja na ravnici na južni strani gradišča

Vrh Griže nad Barkovljami

jem, sprejeli od podjarmljenih ilirskih plemen mnogo njihove kulture in naprav, je gotovo, saj vidimo, da jih malo kasneje živeti zgodovinarji sploh niso med seboj ločili, ter so mnoga ilirska krajevna imena enostavno smatrali za keltska. Enako kakor so kasneje Rimljani sprejeli krajevna imena, božanstva in verjetno še marsikaj drugega od obojih.

Ker so živela ilirska plemena Venetov, Karnov, Istrov, Liburnov, Dalmatov, mnogo daljšo dobo v naših krajih, so tudi pustili mnogo globlje in obsežnejše sledove kot morda. Kelti ali Rimljani, ki so bili

(posebno zadnji), v naših krajih predvsem kot vojaške posadke, upravniki ter graditelji za te potrebnih zgradb in naprav, ter kvečjemu še kot trgovci, torej zelo malo kot stalni naseljenci. To dokazujejo že, kot omenjeno, krajevna imena ter obstoj tolikih gradišč, ki so jih Slovenci točno poznali ter poimenovali s takim imenom, ki se je ohranilo do danes. Zato pa moremo govoriti celo o možnosti, da so se njih preostali potomci zlili z našimi predniki, saj stik z njimi so imeli, sicer jim ne bi mogli izročiti n. pr. krajevnih imen ter ostale kulturne dediščine, kot se je to dejansko zgodilo. Dokazano je n. pr. s starimi slovenskimi izkopaninami na nekaterih gradiščih, da so spočetka stari Slovenci marsikje uporabljali ilirska gradišča za svoja bivališča, in ga tudi še kdaj pozneje sezidali ter izpopolnili za svoje potrebe. N. pr. na Repentabru so v časih turških napadov še dogradili obzidja na ilirskih temeljih.

Samotna gradišča so nam tako živ in stvaren dokaz, poleg nekaterih krajevnih imen, za dolgi, tisočletni nepretrgani kulturni razvoj na našem Krasu iz mračnih predzgodovinskih dob, ki smo jim Slovenci neposredni dediči in nadaljevalci.

Milan Lipovec

Morje?

Podmišljen pojem pač in penast glas,
utaplajoč se v plivkajoči gmoti,
ki pere zemeljski obraz...

Čemu potem vzdihuje kakor živa bit in toži,
kot da mu ledenijo čustva v utesnjeni globini?
kot da mu v penah izgorevajo strasti
skrivnostnega odmiranja, plojenja in rasti?
Zakaj ježi se in divja na površini?

Da ni nemara duša nekega boga, morda njegova vest
in ocean odprta roka le, grozeča dlan, ki čaka,
čaka, da se stisne v pest!

V sencah volčjega žrela

(SPOMINI IZ LETA 1923)

Po starih, nepisanih postavah dosežeš čast tržaškega meščana še najhitreje, če prideš v Coroneo. V ta sloviti zavod za prevzgojo sem vstopil že prvo leto »fašistične ere«, na svečnico, v spremstvu dveh prijaznih karabinjerjev, ki sta mi takoj odvila z rok železne spona, da sem svobodno zadihala. Po njunem priporočilu so me vpisali v debele »krstne bukve«, dobil sem ime »slavobolsevecico«. Vpisovalec mi je zagotovil deset do dvanajst let, obenem me je potolažil, da me bodo slekli do nagega, ker sem že drugod sedel za poskušnjo. Nato je prišla pravljica: dolgi, mračni hodniki, ki so odmevali v hrupni godbi velikih, železnih vrat. Odpirala so se pred menoj in skrbno zapirala za menoj, dokler se nisem znašel pred celico št. 33.

Tu sem doživel kar spodbuden sprejem. Vljudnostna dolžnost je bila hitro opravljena, pojasnil sem trojici, da jim bom delal družbo zaradi politike. »Ali si koga ubil?« me je obzirno vprašal mlad pristaniški voznik, Ive po imenu. V onem času so se namreč v Trstu spet enkrat udomačili uboji. Lekarnar, boljši gost, ki se je mudil v Coroneu zaradi splavov, se je vozniku od srca nasmejal, češ, le poglej človeka, pa boš hitro vedel, koliko jih je zmožen poslati na oni svet! Takoj nato mi je z vneto zgovornostjo začel zagotavljati, da njihova celica ni kar tako. Ves prosti čas razpravljajo o kemiji, zdravstvu, pravu, o vseh mogočih znanstvenih vprašanjih. V nobeni celici nimajo pravne posvetovalnice; pri njih določajo že vnaprej, po katerem paragrafu in koliko let in mesecev bo boginja pravice komu prišla. In košček svinčnika imajo, dragocenost, ki jo varujejo ko punčico v očesu: marsikateri »škorpijonček« je že romal v svobodni svet. Skratka, njihova celica je nekaj boljšega in imam srečo, da sem jo zadel. Sočutni, gostoljubni lekarnar mi je obetal lepo sožitje. Vzlic globokemu padcu z družbene lestve si je krčevito prizadeval, da bi ohranil neko družbeno veljavo, pa čeprav med štirimi stenami z »volčjim žrelom«.

Najuglednejša oseba v celici je bil odvetnik, po rodu dalmatinski Italijan, ki je menda izgubil pravdo svojega življenja še preden je pomagal tržaški tatinski tolpi pri drznem podvigu. Da ne bo nesporazuma: ugled si je pridobil enostavno s to prednostjo, da je bil najdelj v celici. Zato je imel posebno pravico, da je uporabljal železno posteljo, pripeto k steni, medtem ko so drugi spali na slamnjačah kar na tleh. Odvetnik je bil močan hrust. Vznak je ležal na postelji in listal po ilustriranem tedniku, ne da bi se zmešnil za naš razgovor. Vsaj podoba je bila taka. Ko pa se je naš pogovor napelje razvijal, je nenadoma skočil kvišku in začel srdito razbijati po vratih, dokler ni priklical paznika. Zahteval je, naj ga takoj peljejo k ravnatelju, in paznik ga je vzel kar s seboj.

»Ugleden mož,« je dejal lekarnar; »ravnatelj ga čišla, ker je sposoben. Imel je pač smolo, da so ga zasačili. Seve, če je družba številna! Če sredi mesta o belem dnevu odpeljejo iz manufakturne veletrgovine poln kamion

blaga! Ti pa, Ive, prodaš voz peska, ki ni tvoj, in te že imajo! Ne, ti nisi za take posle! Kar odvaditi se boš moral!»

Lekarnar se je šalil z delavcem, če je bil za božič res tako suh, da je moral prodati tuj pesek; Ive pa je molčal, stvar ga je težila, bralo se mu je na obrazu.

Medtem se je postavni odvetnik, mogočen in oblasten, vrnil, ne da bi komur koli privoščil besedo. Legel je na posteljo, vznak, bolščal v strop in čakal pomirjen. Rešil je vprašanje podnajemnika v celici, saj je Coroneo v onih časih — neposredno po zmagovitem pohodu na Rim — doživljal hudo stanovanjsko krizo: državljanska vojna je bila končana in mnogo je bilo državljanov, ki so morali zdaj o tem premišljevati v samoti. Preden sem se utegnil do kraja razgledati, kam sem bil padel, so se odprla vrata in deložiran sem bil v sosedno celico, najbrž po demokratičnem načelu, da bi politični zločinec mogel okužiti še nepokvarjenega navadnega grešnika, pa zategadelj ne moreta sedeti skupaj.

Moram priznati, da mi je novo ozračje vse bolj ugajalo kakor prejšnje. Sprejel me je moč šestdesetih let, čedno napravljen, nekje z meje na Notranjskem. Baraga se je pisal. Bil je preprost človek, miren, veder, kljub letom lehak, zdrava kmečka narava, ne brez širine. Eden izmed tistih naših podjetnih ljudi, ki so morali v svet. Pred prvo svetovno vojno se je vrnil iz Amerike in imel dokaj življenjskihkušenj za seboj. Vzlic letom je spremljal dogodke z živim zanimanjem in jih samostojno, pametno presojal. Čeprav v celici, je imel izreden čut za snago in red.

Baragi je delal družbo mlad, odpuščen bojevnika iz južne Italije. Rad je poudarjal, da je »combattente«, fašizma ni mogel. Patriarhalne razmere v vasi daleč na jugu so bile za njegovo svobodoljubno naravo pretesne. Rad je imel dekleta, tako je pripovedoval odkrito, toda to je bila tedaj tam doli tvegana stvar. Če je skušal s katero navezati besedo, ne da bi bil prej vprašal dovoljenja njene sorodnike, je bil v nevarnosti, da dobi »sfregio«, to se pravi, da ga zaznamujejo — z nožem po obrazu. Zato je raje šel iskat svobode na sever, v odrešeni Trst.

Z Barago sta se lepo razumela, vzlic veliki starostni razliki in kljub temu, da sta govorila vsak svoj jezik. Njun pogovor je bil edinstven. Baraga je nagovarjal sotrpina: »ti, koka«, bojevnika mu je vračal: »tredecio buoi«. Prvi je navrgel: »terre bruciate«, kar se je bil naučil že v celici, bojevnika je nato zamukal in oba sta prasnila v smeh. Teže je šlo, ko sta se začela razgovarjati o drobnih vsakdanjih stvareh, o hrani, cigaretah, o paznikih in drugem. Pomagala sta si na vse načine, kazala sta in ponazorovala, dokler se ni pri nesporazumu končalo izvirno kramljanje v smehu in šali. Tako sta pozabila, kje sta. Baragova vedrina je ustvarjala prisrčno razpoloženje, ki je mladeniča pogosto iztrgalo iz njegove zamišljenosti in vračajoče se potlosti. Marsikdaj, posebno ob večernih urah, so se zunaj oglašali svojevrstni žvižgi. Odgovanjali so jim enaki izza rešetak. Bojevnika je napeto prisluškoval, poznal je to govorico s svojega juga. Odgovarjati mu ni bilo treba, klici niso veljali njemu, zanj se nihče ni zmenil. Žive duše ni imel, ki bi se ga spomnila in mu poslala cigareto ali grižljaj kruha, ki ga je krvavo pogrešal. Zapuščenost pa je hujša kakor ječa. Od vseh pozabljen je postajal mladi človek vsak dan bolj zagrenjen in občutljiv, da je včasih kar zavrelo v njem. Togotil

se je na rojaka, ki mu je bil dal spraviti — tako je razlagal — vzorec kokaina ter ga potem ovadil policiji kot prekupčevalca z mamili. Zaradi tega so ga zaprli in zdaj je čakal obravnave. Koliko je bilo resnice na stvari, je težko reči. Primer je nekoliko odgrinjal zaveso, ki prikriva očem tržaško »dno« brezposelnih, delomrznih in zločincev. Morda je bil bojevnik žrtev; ves njegov značaj je kazal odkritost, ki je pri izprijenem človeku ni najti. Prekupčevanje s kokainom je bilo zelo razširjeno; tihotapili so ga tudi v Coroneo. Spominjam se dveh zaprtih fašistov: njune bleščeče se oči, njun nemir, vse njuno divje nastopanje je izdajalo, da sta kokainomana. S takimi degeneriranci šele so bile njihove zloglasne »squadre« zmožne vsakega zločina...

Baraga je bil dobro povezan z zunanjim svetom. Tedensko je dobival zavoјčke, da je laže pozabljal samoto; redno je prejemal tudi dišečo viržinko, ki mu je šla posebno v slast. Vedno se je s kakšno malenkostjo spomnil tudi zapuščenega južnjaka. Ko si je v tistih februarških dneh spet s cigaro preganjal dolgčas, mi je nekoliko razkril, kako je s pošiljkami. Zaveso pa je odmaknil komaj za spoznanje.

»Imate dober spomin?« me je vprašal iznenada, veselo vznemirjen zaradi tajne novice, ki bi jo dobil. »Zapomnite si besedo Završnik!« je nato nadaljeval. »Za pozneje,« je še pristavil kakor v opravičilo zaradi skrivnosti. Uganke ni več pojasnil, ločila sva se preden je spregovoril. Za izpovedanim geslom se je skrival nekdo, na katerega se je zanašal, da ga bo rešil. Sodil sem, da je ta oseba v zvezi z Barago in njegovo družbo. Slavni Martin Krpan je dobil po prvi svetovni vojni v svojih notranjskih rojakihi naslednike, ki so njegov poklic sodobno spopolnili. Mejaši niso več tovorili soli vsak na svojo pest, delali so družno. »Tredici buoi« je bilo trinajst volov, ki so jih bili pritihotapili iz Jugoslavije prav za božične praznike. Tihotapei so prenočevali na Pivki in tu so jih zalezli cariniki in odpeljali ž njimi vred tudi obilen plen. Baraga se je s svojimi šestdesetimi leti znašel v Coroneu. Ostal pa je veder in dobre volje, prepričan, da bo kmalu spet svoboden. Zanašal se je na moč organizacije, ki je verjetno imela dovolj sredstev tudi za podkupovanje. Morda ga je kdaj mučil dvom, pokazal tega ni. Kakor da njemu samemu ne morejo prav do živega, je rad nagajal južnjaku s kokainom, ta pa mu je vračal s prešernim mukanjem, ki se je kmalu spremenilo v krohot. Oba sta se zabavala in dnevi so jima hitreje minevali. Pri vsem sproščenem tovarištvu pa je Baraga znal ohraniti svoj ugled.

Novi gospodarji ječ le niso imeli neomejene moči. Vzlic najstrožjim predpisom so bili jetniki več ali manj v stikih z zunanjim svetom. Nisem se še prav razgledal v Coroneu, ko sem zvedel, da so pripeljali v zapore tudi mojega sorodnika Lojzeta Hreščaka, ki je bil obdolžen enakih grohov kakor jaz. Postaven, razborit Toskanec, paznik v kaznilnici, mi je prinesel novico in nasvet, naj se nemudoma priglasim za obiskovanje knjižnice, ki je bila v višjem nadstropju. O pravem času! Že drugo jutro so me vklenjenega prepeljali na sodišče k preiskovalnemu sodniku Sicilijancu, ki je bil razvpit, da se znaša posebno nad komunisti.

»Imamo dokaze,« mi je pričel očitati, »kako ste pripravljali komunistično revolucijo z namenom, da odtržete del italijanskega ozemlja in ga priključite sosedni državi.«

Ni bilo težko zavrniti take protislovne obtožbe z ugovorom, da teži revolucija delavskega razreda za družbeno preuredbo in ne za imperialističnimi cilji. Teže sem pričakoval dokazov, ki so jih baje imeli. Med divjanjem fašistov po naših vaseh med državljansko vojno smo v celici KPI sklenili poiskati orožje, ki je bilo še od konca prve svetovne vojne skrito v hribu nad vasjo. Kdor je dobil nalog, ga je izvršil, nismo pa prišli v položaj, da bi orožje rabili. Ali je morda obsežna preiskava iztaknila puške in strelivo? Stvar ni bila resna, četudi smo pripravljali orožje, da bi se branili, če bi bili napadeni.

Orožja niso izsledili, zaplenili pa so — stenografske zapisnike učiteljskega počitniškega tečaja, ki smo ga imeli poleti 1922 na Mostu ob Soči. Tam so se vrstila predavanja o raznih družbenih vprašanjih. Ves teden se je obširno razpravljalo o marksizmu, vzgoji, zadružništvu in verstvu, toda tečaj so nam oblastno dovolili in vrhu tega so ga redno nadzorovali karabinjerji. Da smo pripravljali javno, na izobraževalnem tečaju »revolucijo« kar pod varstvom zakona, ni bilo tako lahko dokazati, čeprav je imel preiskovalni sodnik lepo napisano vse, kar se je govorilo. Neprijetnejša zadeva je bilo pismo, ki so mi ga zaplenili pri hišni preiskavi. Neki frazer mi je pisal iz Ljubljane med drugim dobesedno: »Poznam vajino delo (mislim je mene in bratrance) in vem, da bo prišel čas, ko vaju bo primorsko ljudstvo blagoslavljalo.« Že to, da je prišlo tako pismo izza meje, je bilo obteževalno. Pri mojem sorodniku pa so zaplenili razglednico, ki mu jo je bil pisal pokojni Virgilij Šček, z naslednjim besedilom: »Kar predstavljam si Vas v Brkinih s šopkom za klobukom in s puško na rami.« Prosim vas, ali niso to zadostni dokazi za bližnjo revolucijo?

Na moje začudenje ni bilo nikjer onega toliko obteževalnega pisma izza meje. Pozneje sem zvedel od našega Ivana Regenta, da je izginilo še preden je moglo priti pred oči preiskovalnega sodnika. Poskrbelo je za to »moskovsko oko«, kakršno je marsikje, tudi na sodišču, nevidno prežalo na preteče nevarnosti.

Dokaze o »revoluciji« je spodneslo še to, da sem se drugi dan sestal v knjižnici s sorodnikom. Vodil jo je jetniški duhovnik, ki se res ni potil pri posojanju peščice knjig trem, štirim bralcem. S Hreščakom sva sedla skupaj k veliki izdaji »Božanske komedije« in ogledovala slavne Doréjeve slike. Šepetaje sem mu poročal o Sicilijancu in njegovi revoluciji gori ob Soči in v bližnjih Brkinih. Bratranec se je zabaval, kako je prišel njegov sloves kraškega nedeljskega lovca za njim v Coroneo in do Sicilijanca. Ko so nekaj dni pozneje zaslišali še njega, se je napihneni mehur revolucije kar razpočil. Preiskovalni sodnik je bil mnenja, da ni dovolj dokazov zanj. Naj omenim, da je sestanek v knjižnici potekel za hrbtom predpisov, ker so morali biti jetniki istega procesa strogo ločeni, dokler ni poteklo njihovo zaslišanje. Jetniška uprava je budno pazila na osamitev tudi s pre skovanjem celic, v katerih so z enako vnemo stikali za končki svinčnikov, kakor so iskali orodje, ki bi bilo mogoče z njim prepiliti železne mreže na oknih.

V tekoče posle našega prevzgojnega zavoda so neke noči sredi februarja udarile posledice velikega lova na ljudi. Vse nas je vrglo pokonci, vsi hodniki so odmevali. Lovski plen so bili najvidnejši tržaški komunisti, kolikor se jim ni posrečilo uiti lovem. Že njihov prihod v Coroneo je pomenjal burno agitacijo. To niso bili ljudje, ki bi jih ugnala strahovlada, nasprotno,

izrabili so priložnost in pokazali: tu smo, kljub vsemu! Uprava poslej ni imela več miru. Polovljeni so prišli v Coroneo ko nadzorniki, ki hočejo, da se spoštujejo kaznilniški predpisi. Nič lažjega, kakor taka zahteva, in nič težjega, kakor izpolnjevanje predpisov v hiši, kjer je celica za enega gosta, pa se po štirje gnetejo v njej. Ko bi bilo le to! Protesi proti slabi hrani, proti surovemu ravnanju biričev, proti razcapanim odejam, premletim slamnjačam in dan za dnem proti vsem mogočim stvarim so razgibali ves mešani, pisani narod v Coroneu. Pritožbam ni bilo ne konca ne kraja. Vsako jutro je bil raport pritožnikov večji: preveliko jato so črni lovci nalovili in naprtili upravi, rasla ji je čez glavo. Bilo je, kakor da se divjačina pripravljala, kako bo nesla lovca k pogrebu! In z vsakim posebej zapisnik! Nič čudnega, če so bili za policijo vsi ti ljudje »intelligentissimi« in zato toliko nevarnejši. Tako so namreč opisali kar vse skrajaja.

Omeniti moram, da sta bila med zaprtimi tudi nepozabni Jože Pertot, urednik »Dela«, dosledni, neupogljiv bojevnik z železno voljo, in mladi študent Vladimir Martelanc, izredno nadarjen človek in obenem razgledan marksistični teoretik. Pertot, ki je že nosil kal proletarske bolezni, si je skušal popraviti slabo zdravje z mrzlimi kopelmi. Namesto da bi ga uprava odpravila v bolnico, mu je dala v celico škafo za polive z mrzlo vodo! Razumljivo, da mu je večmesečna ječa izmozgala že v vojnih letih izstradano telo. Ko bi bila KPI takoj po izpustitvi iz ječe poslala Pertota v zdravilišče, bi mu rešila življenje. Žal se je moral vrniti v tiskarno in nadaljevati težko delo bolan. Dobro leto pozneje smo ga položili na Kontovelu k večnemu počitku v cvetu mladih let. Tragična usoda idealnega proletarskega borca!

V našo celico je butnil val one nemirne februarske noči lepega mladeniča svetlih las in modrih oči, ki so dokazovale prav tako kakor priimek, da so njegovi starši slovenske krvi, čeprav ni znal besede slovenski. Zajeli so ga pri Sv. Jakobu kot pripadnika ene izmed skupin, ki so v tej delavski trdnjavi sprejele neenak boj s fašističnimi škvadrami. Devetnajstletni dečko je bil poln zdravja in sile in je v celici najraje prepeval pesem, kako buržoazija z rdečo delavsko krvjo barva kamniti mestni tlak. Pesem je pretresljivo povezana s krvavo zgodovino tržaškega proletariata v času fašističnih umorov. Pogled na oba mlada človeka, ki smo ju imeli v celici, je bil poln nenavadnega kontrasta. Bojevnik iz prve svetovne vojne, ki je čedalje malodušnejši posedal na slamnjači, je mračen in zagrenjen čakal izida preiskave, ognjevit sin delavskega Sv. Jakoba, ki se je bil uvrstil v prostovoljno vojsko, je prekipeval moči in ji skušal dati duška. Včasih je izzval potrtega tovariša, da sta se spoprijela v rokooborbi, prijateljsko seveda; tesna celica ni mogla ni najmanj ukrotiti mladca, polnega življenjske sile.

V onih dneh se je v Coroneu živo občutilo nasprotje dveh svetov. Vsako jutro smo jetniki šli nekoliko na dvorišče, obdano z visokim zidovjem. Nekje na višinah so bedeli stražniki s puškami. Saj bi nihče ne mogel preplezati zidovja, a predpis je svet. Na dvorišču se je družba razdelila v skupino navadnih in političnih zločincev. Tu sem spet srečal propadlega odvetnika. Visok in mrk je delil pravne nasvete ljudem, ki so čakali obračuna. Posebna skupina je obletala razvpitega roparskega vlomilca Brajka, veličino in ideal najdrznejših kriminalcev Trsta po prvi svetovni vojni. Hodil je na čelu enega konca dvorišča do drugega, z dvignjeno glavo, in zvesti spremljevalci

in vdani oboževalci, v dolgi rajdi za njim so željno prestrezali besede izkušenega velikega mojstra. Sam sameat je taval med vsemi Grk, potrto od obupa. Ubil je ljubljeno, nezvesto ženo. Če me spomin ne vara, so ga porotniki pozneje oprostili, vsega nesrečnega, ker ga je v dejanje pritirala blazna bolečina. da je skušal končati tudi samega sebe. Nesrečni, strti človek je zbujal sočutje.

Naš vsakdanji jutranji zbor na dvorišču ni pričal le o človeških usodah posameznikov, marveč tudi o globokem, nepremostljivem prepadu v družbi. Novi ljudje, ki so praznovali zmago, so bili na vrhu, toda njihova zmaga ni odstranila vzrokov zgodovinskega nasprotja. Boj se je umikal v podzemlje, a se je nadaljeval. Zmagovalci so se tega zavedali. V posebnem, vzvišenem predelu dvorišča je stala ogromna železna kletka in v njej je bil, ločen od drugih kakor nevarna zver, nadvse pogumni, širokopleči Bercé, voditelj tržaške delavske mladine. Skrbno so pazili nanj, nadvse skrbno. Izpostavljali so ga na ogled, imeli so ž njim posebne namene. Po več mesecih so ga izpustili iz ječe. Neke noči so ga iztrgali materi in zmagoslavno odpeljali v Bosket. Medtem ko se je njegovemu tovarišu posrečilo, da je krvnikom ušel v hosto, so Berceta zverinsko pobili in pustili umirajočega v krvi sredi ceste...

Mladi Bercetov vrstnik v naši celici ni dolgo prepeval o rdečih rožah, ki jih buržoazija riše na cestni tlak; odpeljali so ga drugam. Na njegovo mesto je prišel majhen, čokat človek, nekaj nad trideset let, B., ki je zamenjal svojo zločinsko svobodo za tesni somrak pod volčjim žrelom. Doživel je svoj človeški in politični brodolom, ne da bi ga menda sam prav do dna občutil. Vsaj kazal ni, da bi se tega popolnoma zavedal. Prepričan sem, da je imelo snoparsko gibanje nešteto takih ljudi. Pritegnilo jih je s široke ceste povojne anarhije v svoje vrste kot plačance, jim uspavalo moralno zavest, kolikor je že ni ubila krvava vojna obrt, dalo jim popolno svobodo za zločinsko divjanje in jim za to obljubilo brezskrbno prihodnost. Za pretežno večino je bila to prevara, kajti na mesta hierarhov so mogli priti le redki izvoljenci; vse drugo je bila čreda. Ne vem, kje je B. začel svojo kariero, ki je šla prav tako strmo navzgor, kakor je naglo propadla. Sam je omenil, kako se je iz Trsta udeleževal »kazenskih« pohodov v Istro, preden je postal tajnik »snopa« na važni obmejni postojanki v Postojni. Stari Postojnčani bi vedeli še danes kaj povedati, kako je strahoval ljudi. Ko je na pr. iztaknil, da gorijo pred glavnim oltarjem plamenčki v visečih rdečih in modrih posodicah, je vdrl v cerkev med mašo z vso svojo tolpo. Nevarne kozarčke so razbili z oboroženo roko vpricho ljudi. Tako je terjala svetost teroristične doktrine. Junaki! V Judeževi službi je imel tudi mladega Slovenca, ki je izvrševal razne ukaze zanj to- in onstran meje. B. je navdušen pripovedoval o njegovi veliki privrženosti in vdanosti. Izgubljeni človek je postal B.-jeva žrtev in je plačal svoje izdajstvo z glavo še preden je njegov gospodar dovršil svoje obmejno poslanstvo.

Kako je to zločinsko poslanstvo sam končal, nam B. ni pripovedoval. Ljudje njegove vrste so šli enako pot: razkošno življenje, ženske in za oboje — denar in denar. Kolikor ga niso naropali s »kazenskimi« pohodi, je bil dosegljiv v — blagajnah organizacije. Kar je poglobitno, moralo ga je biti dosti, po slovitem geslu: Dečki, obogatimo se!

B. je moral v Postojni odložiti srajco oblasti, njena čast ni bila več združljiva z njenim junakom. Vrnil se je v Trst, v tedanji eldorado pusto-

lovcev. Zlati dnevi so bili kratki, zatonili so mu še pred praznikom, ki ga je bil pomagal pripravljati s krvavimi rokami. Če je izpregel še pred pohodom na Rim, je morala bilanca njegovih zasebnih grehov temeljito zasenčiti vse njegove politične zasluge. V Trstu je šlo še hitreje navzdol, dokler ni propadli veličini spodletelo sodelovanje pri milijonski tatvini sredi mesta. V podvigu so bili številni strokovnjaki njegovega kova, med njimi tudi dalmatinski odvetnik. Smola je hotela, da je oko postave zasledilo del skritega blaga v nekem hlevu, nakar se je pričel lov in selitev v Coroneo. Zbrani strokovnjaki so računali, da jim ne bo mogoče dokazati dejanja, ker so inteligentnejši od policije. V zaporu so organizirali obrambo zaradi zasliševanja in B. se je zanašal, da bo dokazal svoj alibi in ž njim svojo nedolžnost.

Nasprotje med propadlim mogočnikom iz Postojne in bivšim bojevnikom z juga je bilo presenetljivo. Medtem ko se je bojevnik mučil zaradi svojega položaja, se B. sploh ni vznemirjal. Njegova miselnost in nravstvenost sta bili povsem pustolovski, če je še razlikoval med dobrim in zlom. Poprašal sem ga, zakaj se je spustil v nevarno zadevo z manufakturnim blagom. Da dobi iz plena nekaj deset tisoč lir, mi je odgovoril. To je bil takrat lep denar in ž njim bi bil spet »mož na nogah«, kakor je trdil. Na drugo ni mislil. Preteklost ga ni motila. Morda bi se skušal pri novem življenju, s pomočjo nakradenega denarja, okoristiti z zaslugami za ljudi, ki so prišli na oblast. Morda, pravim. Njegova morala je bila v resnici morala denarja: če ga imaš dosti, si neodvisen; ž njim si tudi nad zakonom, z denarjem moreš in smeš vse.

B. je v Firenci napravil trgovsko šolo, bil je razumen človek in je imel mnogo smisla za praktične stvari. Čas in razmere sta pri njem opravila svoje, da se ni bal segati s tvegano, hazardno igro v življenje. Pri tem je bil izredno prilagodljiv, pravi igralec. Kdor je imel skušnje s srepim, odurnim nastopanjem vitezov strahovladja, ne bi verjel, da je mogel B. kdaj sploh pripadati črnim nasilnikom, kaj šele, da bi načeloval kot vsemogočni vodja! Razvpiti »snoparski slog« ga je v ječi do kraja prešel. Ne duha ne sluha ni bilo več pri njem o kakšni oblastnosti, ne poteze nisi več opazil, ki bi izdajala, česa vsega je bil zmožen. Škvadrista je popolnoma zatajil. Ali se je prelevil, ker je vedel, da ne šteje nič več? Mož mi je bil uganka, ker je v celici ostal politično dostojen. Res je, nikdar ni obsodil divjaštev, ki jih je počenjal v znamenju liktorskega svežnja, toda nikdar nisva z Barago čula iz njegovih ust žaljive besede, ki bi merila na slovenstvo ali komunizem. Morda se je sam v sebi boril za to, da ne bi videli v njem človeka, ki je zdrknil prav na dno družbe. Ali pa se je spet enkrat izkazal stari izrek, kako se vrag v sili spremeni v meniha!

Ves čas, kar je bil z nami v celici, se ga zunaj nihče ni spomnil. Menim, da je to dejstvo dovolj zanesljivo merilo o vrednosti človeka, o vrednosti njegovega značaja. B. je bil na takem položaju, da je imel mnogo poznanstva. Zdaj ni več tednov premogel ene same cigarete, dasi je bil strasten kadilec. Pri Baragi je ponižno moledoval za cigaretno ogorke. Ko jih je zbral za pol cigarete in jo željno pokadil, je še njen čik skrbno spravil za novo zbirko. V tej strasti je pokazal, da sta ponos in čast nekaj, česar ne pozna. Ko je bil brez cigarete in upanja, da bi jo od kod dobil, je skušal priklicati jetniškega paznika. Trkal je na vrata tako dolgo, da ga je privabil. Zdaj je hotel zbuditi njegovo sočutje z žalostnim obrazom, češ da je ječa nesreča in da je vreden

usmiljenja, kdor mora čakati za zapahi. To je bil uvod, ki je ž njim dosegel, da je paznik odklenil vrata. Nato je igralec govor zasukal in hvalil paznikovo človekoljubno srce, ves sladek, z izbranimi frazami in koketno mimiko. Hotel se je prikupiti, duhovičil je, se smehljaj in na pol privabil paznika v celico. Postal je kar priskuten, ko je igral svojo dobro premišljeno vlogo. Paznik spočetka ni vedel, kaj igralec pravzaprav hoče. Gledal ga je sumljivo, nezaupno, naposled ga je imel dovolj in se je zganil, da bi odšel. Šele zdaj je B. pokazal pravo barvo, z milim glasom je zaprosil cigareto. Toda paznik je imel gluha ušesa. Obupano se je prosilec spustil pred njim na kolena. Tudi to je bilo igrano. Paznik se je čutil osmešenega in je komedijantu zaprl vrata pred nosom.

B. je vstal, smehljaj se je, češ, ni mi uspelo. Mi pa smo molčali in čutili bolj kot kdaj prej vso bednost njegovega značaja. Nič ga ni bilo sram na kolenih prositi za cigareto vpričo ljudi, ki so vedeli, kakšno oblast je imel in kaj je pomenil. Ta človek je bil še nedavno neomejen in neodgovoren gospodar marsikaterega življenja. V njegovih rokah je bila usoda mnogih ljudi, ki so branili zgolj svojo pravico do obstanka in to na zemlji, ki je bila njihova od pamtiveka.

Na mandrijah, v sončnih pobočjih nad Trstom so odcveteli mandeljni in breskve, mi pa smo komaj slutili, da je zunaj pomlad. Le topleje je postajalo med štirimi stenami in na volčja žrela so prileteli ptiči, ki so z radostnim ščebetanjem naznanjali mlado sonce.

Bili smo v marcu, ko so klicali našega Barago k obravnavi. Odhajal je nestrpen, vendar še vedno poln upanja, da je blizu prostost. Ko se je pozno popoldne vrnil v celico, je bil siv v obraz, brez smehljaja, teman in bolan. Vsa njegova neusahljiva vedrina je zamrla, razsodba je padla. Trideset mesecev! Trideset mesecev v mraku štirih zidov, brez zadostne hrane, v tujem svetu! Vse prehudo tudi za človeka, ki v življenju nikdar ni imel lepega, vse preveč za šestdesetletnega starca! Ali bo še videl svoje ljudi? Se bo še vrnil v zeleni svet pod Snežnikom? Se bo še kdaj, četudi po dolgih tridesetih mesecih, vrnil v prostost?

Žal mi je bilo moža, ki je k vsem trdim skušnjam moral sprejeti še eno, morda najbridkejšo v življenju.

Ločila sva se in nisem ga več videl ne slišal o njem.

Nekaj dni pozneje sem bil prost, ker je sodnik dognal, da za revolucije ni bilo dokazov. Ostal je le sum. Pridobil pa sem pravico tržaškega občana in izkazal sem se je vreden. Po treh letih in pol so mi pripravili nagrado, ki bi jo užival nekje na otokih z milejšim podnebjem in brez nadležne tržaške burje. Nagrado sem pravočasno odklonil.

Eri pisma

(Odlomek iz nezapisanih spominov)

Ko je v sredo, 9. decembra 1941 državni tožilec Fallace na procesu pred fašističnim tribunalom v Trstu zaključil svoj govor, je zahteval tudi zame smrtno obsodbo. V svoji veliki vnemi je sicer prvotno popolnoma pozabil na mene, čeprav sem bil na čelu obtožencev, in je popravil svojo pozabljivost, ko se je sodni dvor že vzdignil in hotel zapustiti dvorano. Ker sem moral računati s tem, da bo sodni dvor pristal na predlagano kazen, sem skrivaj napisal daljše pismo v slovenščini, s katerim sem se poslavljaj od svoje žene in svojih otrok. To mi je bilo tem bolj pri srcu, ker do tedaj ni smel nihče od njih priti me obiskat ne v Rim in ne v Trst. Zaman se je moj odvetnik Bruno Cassinelli potrudil, da bi to dosegel. Zaradi tega sem prav malo upal, da se bom lahko poslovil od svoje družine po izrečni obsodbi. Na razpravo pa je prišel iz Ljubljane tudi kapetan karabinjerjev in član italijanske protišpijonažne službe kot priča in pozneje kot poslušalec. V samo sodno dvorano me je prišel pozdravit in mi je obljubil, da bo izposloval obisk moje žene. Držal je besedo in res sta smeli po razglašeni obsodbi moja žena in moja hči pod močnim policijskim spremstvom v Trst (sinu tega niso dovolili) in sta lahko z menoj drugo jutro, ko sem bil že pomiloščen na dosmrtno ječo, govoriti v prisotnosti policijskega agenta točno pet minut. Toda vrnimo se k pismu!

Da sem ga lahko napisal, se moram zahvaliti don Luigiju Carri, katehetu na klasični gimnaziji v Trstu, ki je opravljal službo kaplana v zaporih v Ulici Coroneo. Težko je dobiti tako plemenitega in globoko čutečega človeka, ki me niti v trenutkih, ko sem stal pred smrtjo, ni hotel motiti z verskimi dolžnostmi. Nikdar ne bom pozabil, kako se je ves potrt in žalosten v ponedeljek oglasil pri meni v celici, ko se je vrnil z Opčim, kjer je prisostvoval ustrelitvi petih mojih soobsojencev, ki niso bili pomiloščeni.

Računal sem s tem, da se bom po obsodbi zopet vrnil v celico in da bom lahko pismo izročil don Carri. V odmoru po nedeljski dopoldanski razpravi pa je nam devetim, za katere je bila predlagana smrtna kazen, uprava zapora dala papir in pisarniške potrebnosti, da smo lahko pisali svoji družini, seveda v italijanščini. To avtorizirano pismo sem izročil službujočemu pazniku.

Po razsodbi, ki je bila izrečena v nedeljo zgodaj popoldne, nisem smel več v svojo celico, temveč so me odvedli v posebno celico v pritličju. Zaradi tega sem naprosil svojega dotedanjega celičnega tovariša Srečka Coljo, naj on izroči pismo don Carri. Ko so prinesli nahrbtnik z mojimi drobnarijami in ga postavili pred celična vrata, ki so bila ves čas priprta, sem v njem našel svinčnik, ki mi ga je seveda prisotni paznik takoj zaplenil, ne pa pisma. Zaradi tega sem bil prepričan, da ga je Colja izročil kaplanu.

Ko pa je prišel k meni don Carra, mi je povedal, da ni pisma dobil in da ne ve, kje je lahko končalo. Še tisto popoldne po razsodbi so namreč uporabljajoč številne karabinjerje, ki so jih zbrali v Trstu za čas procesa, vse tiste, ki niso bili obsojeni na smrt, odpeljali v razne zapore v notranjost Italije.

Ker moja žena tudi v naslednjih dneh ni prejela mojih pisem, ne tistega v slovenščini in tudi ne tistega v italijanščini, sem v ječi v Portolongonu na Elbi, kamor so me prepeljali, ponovno zahteval od ravnatelja, naj mi vrne pismi. Zadnjič sem izrazil to željo konec januarja 1944, ko sem zapustil ječo. Toda tedaj se ravnatelj nikakor ni hotel prikazati in komandant se je izgovarjal, da mi on ne sme brez ravnateljevega dovoljenja izročiti pisem, ki so mi jih zaplenili.

V svobodi sem že skoro pozabil na pismi, ko mi je nekje leta 1947 tedanji urednik »Primorskega dnevnika« Boštjan Žagar na mojem domu v Ljubljani izročil večji ovitek, na katerem je bilo napisano: »Non si inoltra, perché scritto in lingua nonitaliana« (Se ne odpremlja, ker je spisano v jeziku, ki ni italijanski). V ovitku sta bili obe moji pismi. Zaman sem skušal od prijatelja Žagarja izvedeti, kako sta prišli v njegove roke. Šele dolgo pozneje mi je razodel skrivnost. Medtem pa sem že od Srečka Colje izvedel, da ni v naglici pred odhodom iz tržaških zaporov videl boljše rešitve, kakor da izroči pismo pazniku, da bi ga izročil don Carri. Paznik pa ga je nesel naravnost ravnatelju in ta ga je zaplenil hkrati z avtoriziranim pismom v italijanščini. Zaplenjenih pisem pa ni, kakor bi bil moral, poslal za menoj v Portolongone, temveč jih je pridržal. Ob prevratu je neki višji paznik zmaknil pismi in jih z drugimi listinami hranil doma. Tam ju je našla njegova hči in jih posredno ali neposredno izročila Žagarju. Tako je prišla moja žena po sedmih letih do pisem, ki sta bili nanjo naslovljeni.

Še bolj čudna je zgodba druge listine. Ko sem v začetku januarja 1944 zapustil ječo v Portolongonu, sem se po raznih peripetijah nastanil v Trstu, in sicer na Škorkljanskem hribu v stanovanju nekega italijanskega podčastnika, ki je bil pod orožjem in čigar družina je iz strahu pred bombnimi napadi bivala zunaj Trsta. Seveda sem moral biti pripravljen na razna presečenja. Že pred prihodom moje žene sem moral prehodno iskati zavetišče v Vidmu. Drugič se je to pripetilo v začetku avgusta. Bilo je vroče nedeljsko popoldne in sem se sončil na balkonu, ko me soseda z vrta opozori, da me iščejo policijski agentje. Kakor se je kmalu izkazalo, niso iskali mene, pač pa njenega moža. Toda alarm je bil dan in Culotovi psi so natančno pregledali vso hišo, in seveda tudi moje stanovanje. Pravočasno opozorjen, pa sem utegnil že prej zbežati skozi stranska vrtna vrata in sem v najhujši vročini sopihal na Opčine, kjer me je sprejel pod streho moj prijatelj in soobsojenec iz tržaškega procesa, zdravnik dr. Anton Danev. Tam me je zvečer dohitela moja žena in mi poročala o poteku hišne preiskave in zasliševanja. Drugi dan se je odpravila zgodaj v Trst, da bi izvedela nadaljnje novice. Okoli poldneva se je vrnila in mi prinesla listič, na katerem sta bili napisani moje in njeno ime in je bilo navedeno še Danevovo stanovanje. Listič je našel neki moj dobri znanec J. P., ki tedaj sploh še ni vedel o mojem begu. Ko je šel peš proti kanalu v Trstu, je pridrvel mimo nemški avto in iz okenca je padel listek. Pobrjal ga je in, ko je prečital vsebino, ga je dal dalje, tako da je prišel v roke moji ženi. Seveda se nisem smel dalje zadržati na Opčinah, zlasti ker so bili medtem domobranci že vpraševali po meni. Umaknil sem se na Repentabor, kjer sem ponoči spal v veliki zapuščeni vili pravnuka urednika »Edinosti« Dolinarja, dan pa prebival v sosednem gozdu. Ko pa mi je tudi tam postalo prevroče, sem šel v partizane.

Z mojim partizanstvom pa je v zvezi zgodba tretjega pisma. V začetku l. 1945 sem bival skupaj z dr. Josipom Ferfoljo v neki zidnici na Mavrlenu nad Črnomljem, kamor se je tedaj preselila baza 20. Nekega dne ob koncu januarja ali v začetku februarja sem se odpravil v Črnomelj, kjer sta stanovala moja žena in moj sin, ki je tedaj vodil rudnik v Kanižarci. Žena mi je povedala, da je bil le nekaj ur prej pri njej dr. Pretnar in jo vprašal, kje bi lahko našel dr. Z(orka) Š. in študenta tehnike V. S. Ko se je moja žena upravičeno začudila temu vprašanju, ji je rekel, da sem ju vendar jaz povabil v partizane. Ker ji je bilo predobro znano, kaj sta oba zakrivila v tržaškem procesu med preiskavo in pri sami razpravi, mu je rekla, da gre očitno za nespoznanje. Tudi jaz sem prvotno mislil, da gre pač za prazno govorico. Toda na cesti v Črnomlju sem srečal dr. Miloha iz Plavij, ki je kot makijeovski kapetan tiste dni skozi Bari prišel iz Francije. Rekel mi je, da je pravkar od samega dr. Aleša Beblerja izvedel, da je Ščuka pri partizanih.

Ko sem se še istega dne vrnil na bazo, sem obvestil o vsem tem dr. Ferfoljo. Povabila sva v svojo zidnico na razgovor še predsednika PNOO za Slovensko Primorje Franceta Bevka in sekretarja dr. Jožo Vilfana, ki sta bila slučajno tedaj na bazi. Spisali smo informativno pismo za PNOO; podpisali smo ga Ferfolja, Bevk in jaz, Vilfan pa je prevzel pismo, da ga varno odpravi na naslov.

Nisem se dalje zanimal za stvar in tudi na pismo sem že pozabil. V začetku maja 1945 pa sem nekega dne brez pravega posla sedel v Trstu v eni izmed velikih soban vladne palače, iz katere sem imel prelep razgled na morje. Za mojim sedežem je visela na steni ogromna oljnata slika, ki je prikazovala prav isti razgled. Naslikal jo je nekdanji namestništveni svetnik in poznejši cesarski komisar v Trstu Krekich-Strassoldo Ritter v. Treuland, katerega sem kot študent v Trstu in potem na Dunaju učil slovenščino. Tedaj je nekdo potrkal na vrata in vstopil je starejši moški, v katerem sem spoznal uradnika pomorske vlade iz časa pred prvo svetovno vojno I. C. Predstavil se mi je in mi kot nekaj čisto naravnega povedal, da je med vojno bil v službi pri SS v Trstu ter mi je izročil pismo, ki smo ga mi z baze 20 poslali PNOO na Primorsko. Ni mi pa znal povedati, kako je prišlo pismo v roke SS. Zaman so bila tudi moja povpraševanja drugod. Še danes ne vem, ali je kurir, ki mu je bilo pismo izročeno, padel v zasedo, ali pa je bilo pismo po kakem izdajalcu izročeno Nemcem.

Milan Lipovec

Vesalje

Zavestno ali v snu
nekoč v prostornost časa
je nekdo vsul prgišče sončnega prahu.
In ustvaril je iz ničla nič.
In kdaj? In kdo?
Mar bog?
Hudič?

Prijatelji

Bilo je pozno v noč,
ko sem pospremil jih do vrat,
ko veter z ulice, zasledujoč
sam sebe in v begu pred seboj,
je v hišo hušknil kakor tat,
potuhnul se po mračnih kotih
in legel spat
z lokavo polpriprtimi očmi.

Bilo je zdavnaj že čez polnoč,
ko sred stopnic sem stal.

Bogve po kakšnih čudnih potih
ste vkup prišli,
v stopnice togo izklesani kamni:
negibni, mrki, vsi enaki,
kot za na marš pripravljeni vojaki,
drug drugemu v oporo
na poti, ki na njej nihče ne ve:
je padec ali vzpon.

Slutnja spomina

Ko da svati z nevesto
prišli so na ples,
završalo je v krošnjah dreves,
sanjajočih nad cesto,
ki ni ji začetka
ne konca.

In sence večerne
so žarke gasnoče
potiho spremile
h grebenom gora
in tam se združile,
vrnile ...

In v krošnjah samotnih dreves
nori ples
zaljubljenih ptic
preglušila je noč.
In zdaj vsak glas,
vsak šepet,
vsaka misel je klic
na pomoč!

KURIR

Janek in Boris sta se srečavala na kurirski postaji P 31. Prvi je vsak tretji dan prihajal čez Blegaš, drugega pa je pot vodila na Vipavsko. Tako sta se videla vsak teden dvakrat. Janek je vstopal na postajo ves utrujen in neredko premočen, saj so blegaške megje kaj rade rosile spomladi in jeseni.

Tale zgodba ima svoj začetek takrat, ko je že rumenelo listje in se je Janek bal, da bodo drevesa zdaj zdaj pokazala svojo goloto in neprijaznost. Pot je šla na oni strani dvakrat za streljaj daleč od sovražnikove postojanke. Da, čim se je začel spuščati po blegaških drseh navzdol, se je čutil svobodnega. Tu se ni bal postojank, bil je na svobodnem ozemlju. Kolikokrat je na tihem zavidal — čeprav je vedel, da to ni lepo — Borisu, kadar je pripovedoval, kako ga kamion ali celo »koriera«¹ pripelje prav do Čepovana. In potem naprej na Vipavsko. Tam je lepo! Rebula, kostanj in dekleta! In to, kakšna dekleta! Zlata vipavska dekleta, vedno nasmejana in tako spretna, kadar je treba obvestiti tovariše o nevarnosti! In potem, Bojana, Borisu je samo nekajkrat ušlo njeno ime z ustnic. Janek je takoj zasledil poseben prizvok ob njem. Nekoč, ko sta bila z Borisom sama ob peči, se ni mogel premagati in je vprašal:

»No, kaj pa Bojana?«

»Kako, Bojana... kaj pa ti več o njej?« se je začudil Boris.

»Kaj bi skrival, uganil sem. Kakšna pa je?«

»Cedna in pametna. Mladinsko organizacijo vodi,« je malce v zadregi odvrnil Boris. »Včasih se mi zdi, da je preveč pogumna. Kadar koli se bližam vasi, vedno se sprašujem: ali bo doma ali ne. In težko mi je, samo če pomislim, da bi se ji utegnilo kaj zgoditi. Saj veš, kako je danes.«

Fant se je razgovoril in je bil vesel, da je našel nekoga, kateremu je lahko izlil srce.

»Pravzaprav... kako čudno je to: nič ji še nisem rekel in vendar vem, da me čaka in se ravno tako boji zame, kakor jaz zanjo. In ti, imaš dekleta?«

Janek je povedal glavo in nekaj zamomljal, tako da Boris ni vedel, ali je na vprašanje odgovoril z da ali ne. Bil pa je čas za odhod in ni več vpraševal. Vzel je torbico in odšel. Janek je gledal za njim, ko se je spuščal po grapi in mu je bil nevoščljiv. Da, zavidal mu je Vipavo in dekleta. Zakaj, tega ni vedel prav. Morda zato, ker je bil tisti svet, kamor je odhajal Boris, drugačen, lepši, ker so bila tista dekleta čudovita in ker je bila vas, skrita med mandeljni in trto, tako toplo oblita s soncem. Janek je sicer še ni nikdar videl, a jo je občutil, kakor da je že od nekdaj živel tam.

»Morda bom kdaj poprosil, naj mi dajo za nekaj časa kurirsko pot tja dol,« je razmišljal.

Minila je jesen in prišla je zima. Čez Blegaš je bila težka pot, a tudi po Primorskem je nasulo snega, da je Boris truden prihajal na postajo. Čas pa je hitel in že se je bližala pomlad. Vipavski kurir je čedalje bolj vesel pripovedoval o svojih poteh.

Nekega dne, ko je ledeni pršič na Blegašu že zamenjal skromen dežek iz pomladne megle, je Janek našel komandirja samega na postaji. Bil je v skrbeh, saj bi moral priti Boris že prejšnji večer. Telefoniral je v Čepovan, a ni dobil vesti o njem.

»Zamudil se je torej nekje na Vipavskem. Počakala bova še nekaj časa, potem bo pa kdo drug moral na pot.«

Komandir se je s kotom očesa oziral na Janka, a ta je vztrajno gledal v tla.

Truden je, nemara se ne bo javil sam, je pomislil komandir pri sebi. Na glas pa je dejal:

»Janek, ali ne bi legel? Če jutri ne bi bilo drugega, bi moral ti na pot. Tebe bi jutri zvečer že kako nadomestil, saj veš, da jih pride več na večer. Pošte ne morem zadrževati tukaj. Pa še 'Partizanski dnevnik' je zraven.«

Kurirju so se zasvetile oči.

»Seveda bom šel, ko nimaš nobenega drugega. Sedaj bom pa malo zaspal. Pa me pokliči o pravem času.«

Zleknil se je na klop ob peči. Zaspati pa ni mogel takoj. Tesno mu je bilo pri srcu. Skrbelo ga je za Borisa. Vsiljevala in upirala se mu je misel, da ga morda ni več. Stežka jo je odganjal, potem pa se je spomnil sončne pokrajine in misel se mu je mimogrede spremenila v sanje.

Nenadoma se je prebudil. Komandir je sedel pri mizi in upiral resne oči vanj.

»Je kaj novega?« Komandir je samo odkimal.

»No, se bom pa pripravil.« Oblekel je plašč in si nadel brzostrelko ter nahrbtnik.

»Doli v Cerknem boš sedel na kamion. Peljal se boš do Čepovana. Tam te bo pa zamenjal kdo drug. Jutri zjutraj si že lahko doma, se pravi, tukaj.«

Janek je hotel nekaj odvrniti, a je vedel, da je to povelje. Toda vseeno bi tako rad šel na Vipavsko! Spustil se je v grapo in polni nahrbtnik ga je vlekel k tlom. Kmalu je bil na cesti, lepi in široki. Kako prijeten občutek! Na oni strani Blegaša so se izogibali takih cest, tu pa jo tako brez skrbi maha naprej! V Cerknem se je naložil na kamion. Veselo so odropotali naprej in Janeku je bilo čedalje lepše pri srcu. Kako čudovita je pravzaprav svoboda!

Zal ni videl pokrajine, ki je brzela mimo. Bil je že pozen večer. Pot se je vijugala vedno više in ko so prispeli na vrh, se mu je zdelo, kakor da so prevozili mogočno steno. Potem pa je spet šlo po ravnem. Kurir skoraj da ni že zadremal, ko so se ustavili pred postajo.

Vstopil je in stal enemu samemu človeku nasproti.

»Si Janek? Jaz sem Štefan. Si lačen? Glej, nekaj malega za pod zob!«

Na mizi je bil hlebec kruha, zraven pa steklenica. Janek je okleval in ni vedel, kaj bi, ko je odložil pošto.

»Le sedi in jej,« ga je spodbudil Štefan. »Si zelo truden? Ali bi ti bilo preveč, če bi nesel še naprej? Nikogar nimam in z Vipavskega se še niso vrnili. Ne vem, kaj je. Tudi izvidnica se še ni vrnila. Zjutraj zgodaj bi moral na pot.«

»Zakaj pa ne,« se je nasmehnil Janek. »Samo našega komandirja obvesti.«

»Brez skrbi. Sedaj ti še pokažem, kje boš spal. Veš, prava postelja je.«

Posvetil mu je s petrolejko in kurir je bil na mah na ležišču. Brez misli je zaprl oči in takoj zaspal.

Zjutraj ga je zbudil Štefan. »Vstati bo treba. Niso se še vrnili in paziti boš moral, da se ti kaj nerodnega ne pripeti.«

Razložil mu je pot in javke in Janek je odšel. Nahrbtnik je bil poln, a kmalu se je jel prazniti. Zdaj je oddal tu nekaj, zdaj tam in vedno laže je koračil v pomladni dan.

Prišel je na rob. Poldne je zvonilo nekje daleč. Sonce se je smejalo na nebu, zdolaj pa je bila dolina, vsa bela, rožnata in zelena. Sedel je in dolgo ogledoval tisto, kar si je tako zelo želel videti.

Ni vedel, koliko časa in o čem je sanjari, ko ga je zdramil oster pok. Eden ... še eden. Nagonsko se je umaknil za grmičevje in prisluhnil. Moralo je biti zelo blizu. Tedaj je zaregljalo. Strojnica. A nobenega odgovora nanjo. Čudno. Pripravil je svojo brzostrelko. Počakal je še malo. »Pogledal bom pod rob,« si je mislil. Okleval je, potem pa je nenadoma zaslišal čisto rahlo šelestenje. Nikogar ni bilo videti sprva in sekunde so se vlekle v neskončnost. Ali bo sovražnik ali so naši? Potem jih je zagledal. Oddahnil se je. Previdno so se premikali prav proti njemu. Imeli so nosila, dvoje, troje ranjencev je moralo biti.

Da jih ne bi prestrašil po nepotrebnem, se je privzdignil iz svojega skri-vališča in pomahal s čepico. Takoj so bili pri njem. Odložili so nosila in obstopili kurirja. Hitro so se domenili. Če jih bodo še zasledovali, bo Janek ostal na mestu in jih zaščitil. Sami niso mogli sprejeti boja, saj sta bila dva ranjenca med življenjem in smrtjo.

Kurir dotlej še ni bil pogledal ljudi na nosilih. Morda se niti ozrl ne bi nanje — časa je bilo malo — da ga ni poklical tih, znan glas.

»Boris, ti?« »Kako ... kdaj pa je bilo to?«

»Kaj jaz, dobil sem samo v nogo. Toda Bojana ... v nezavesti je in kdove, če bo kaj z njo.«

Več ni utegnil povedati. Tovariši so že dvignili nosila in se začeli počasi, z velikim presledkom premikati proti gozdu.

Janek je ostal sam in preveč je bilo vsega naenkrat, da bi se jasno zavedal, kaj dela. Povsem nezavedno je pripravil svoje naboje in še tiste, ki so mu jih pustili tovariši. No, če bo ena sama patrulja, potem jih bo dovolj, je pre-mišljaj. Gledal je za odhajajočimi. Nosil ni bilo več in zadnja dva tovariša sta izginjala med drevjem. Tedaj pa ... Zaregljalo je in še je videl, kako je eden izmed zadnjih dveh zakrilil z rokami. Takoj nato so ga bile same oči in ušesa. Bistro oko je opazilo temno črto za grmičevjem. Morda je bilo kakih 60 metrov oddaljeno. Streljanje je prihajalo od tam. Še nekaj sekund in njegova strojnica je zadrdrala. Ona za grmičevjem je utihnila, menda od presenečenja. A kmalu je spet začela, to pot v smeri proti Janeku. Prav, ranjenci so na varnem.

Krogle so letele kurirju nad glavo ali se pa zarivale pred njim v zemljo. Zaklon je bil dober. A tudi onim tam ni mogel do živega. Tedaj je njihova strojnica utihnila. Tudi njegova. Tako, čakali so, kaj bo. Na plan si niso upali. Spet je sprožil. Odgovora — nič. Počakajmo še malo. Poizkusimo star trik! Izgrebel je kamenček in ga vrgel v bližnji grm. Nič. Nemara so odšli? Počakajmo še malo, še malo. Sedaj pa naprej! Počasi se je plazil proti robu, še štiri, pet metrov. Nič se ni zganilo, vse je bilo mirno in tiho. Samo sonce je gredo v hrbet. Še vedno je bil pri tleh. Toda čez rob mora pogledati! Ali bi

ali ne bi? Ah, kaj, korajža velja! Narahlo se je vzdignil in se zagledal v pomladno pisano dolino pod seboj.

Tedaj je zaropotalo, kratko in odsekano. Janeku se je zameglilo, klecnil je. Kakor da je priplaval oblak in zakril sonce, je še pomislil v tistem trenutku. Potem pa je bilo vedno temneje in temneje in mrzel veter je zavel okrog njega. Naenkrat je bila za Janeka črna večna noč sredi nasmejanega pomladnega vipavskega sonca.

Črtomir Šinkovec

Idrijske deklice

*Idrijske deklice
klekljajo čipke,
klekljajo čipke
bele za zibke,
klekljajo srčke
v rjuhe poročne;
klekljajo, klekljajo
v ure polnočne
žene, dekleta:
pobe, pogačke,
ribice, križce,
cvetje in trnje,
pesem in sanje —
solze srebrne
vpletajo vanje ...*

Stara predmestje

*Prašne so ulice,
sive ko lica bolnikov,
mračne kot misli ljudi,
ki se skozi pehajo;
trudne kakor težaki,
težke od obupanih krikov
mater, kadar otroci
slastno o belem kruhu čebljajo.*

*Starec Glad pa čez in čez ulice
siv in betežen poseda,
tiho hahlja se ob zidu —
sestra mu v mestu je Beda.
Čudež ni, če Glad se hahlja —
dvajseto stoletje je plemenito;
pravljično sliši se: »V Ameriki, ha,
v morje globoko odvrgli so žito!«*

Micka in Blažek

Oj, skupuhi vsega sveta, ravnajte se po teh zlatih besedah! Tudi malim vzrokom sledijo včasih velike posledice in bridke so pogostoma velike posledice. In prepozno kesanje ne zaleže nič. Zgodba o Micki in Blažku je resnična in je žalostna. Želim, da si jo zapišete globoko v srce. Da bi vas čuvala nesreč v bodoče.

Ljubi moji mali! Mojo teto Micko ste povečini vsi poznali. Umrla je ubožica v samskem stanu, kar seveda ni prav, pa si pomagajte, če si morete! Odklonila je srečo zakonskega stanu, kakor odkloni pijanec čašo vode. Vem, zakaj je to storila, ker sem bil njen miljenec, in povedal vam bom vse, le molk naj potem ostane.

V tisti veliki vasi pri Ilirski Bistrici je imela Micka stasitega fanta. Kako ga je našla ali kako je on našel njo, ne vem. Tudi ni važno. In bil je ta fant po vsej glavi kratko ostrižen, le nad čelom si je bil ohranil velik cof, ki ga je delal močno elegantnega. Navado je tudi imel, da je ob nedeljah in praznikih izmaknil v kuhinji kotel od polente in zginil z njim na dvorišče. Tam si je na tnalu s sajavno stranjo kotla in s pomočjo sirkove krtače temeljito počrnil in zlikal škornje in je bil potem še bolj eleganten. Vsa domača dekleta so ga občudovala in rada bi ga imela, če bi siromak ne imel velike napake: trpel je hudo za škotsko boleznijo — bil je skupuh! Skupuh je pa tisti, ki ne da Jezusu palice, da bi upilil hudiča po grbi. In se ni zavedal Blažek (to ime so mu namreč dva dni po rojstvu dali), da ima tako nerodno organsko napako. Nič ni vedela o njej tudi moja teta Micka in je zato kar lepo sanjala o Blažku in o njegovem cofu nad čelom. Pa se je zgodilo, da je rekel Blažek Micki:

»Rajši te imam, Micka, kot dva zlata ficka! Če ni to res, naj mi peta takoj od škornja odleti! Drugo nedeljo bom imel opasilo in moje srce mi pravi, da bo pri naši mizi prostora tudi zate. Tako pravi tudi moj oče, ki je pameten moč in vdovec že deset let. Daj, Micka, reci no, ja!«

Kaj hočete, Micka je bila prav taka kot smo mi trije, ki to pišemo in beremo, in je brez pomisleka rekla »ja«.

Ampak, predragi moji, od Mickinega doma, ki je visoko v Brkinih, pa do Blaževe vasi, ki je pri Ilirski Bistrici, je bilo tedaj in je še danes polnih dvajset kilometrov razdalje! Kaj bi neki rekla kaka nežna mestna frajla, če bi jo bil Blažek povabil na tako pot! Umrla bi od strahu, da vam rečem. Micka pa se ni prestrašila, Micka je čestokrat nesla poln jerbas jaje in masla v Trst, ki je mnogo dlje, pa se še zmenila ni. In zato se je ob Blaževem povabilu milo in toplo nasmehnila in je prikimala.

Ko je prišla tista nedelja, se je Micka zarana odpravila na dolgo pot, da ni utegnila na rožice niti rosa še pasti in je bila na Blažkovem domu še preden so kurjači na soncu to oblo pošteno razbelili.

Lepo je pozdravila starega očeta, ki je bil pameten mož in vdovec že deset let, in potem se je vsedla za mizo, da popije lonček jabolčnika in prigrizne malce s kosirjem narezanega pršuta (gnjati). In ko se je odteščala, je vstala, da si od blizu ogleda svoj bodoči dom. Lep je bil ta dom, z novo škopo pokrit, in v štali zraven je našela kar pet krav in dve telici. V hlevu sta krulila dva velika ščetinarja, na dvorišču se je pa ponositi petelin postavljal s svojim haremom. In zadovoljna je bila Micka, zadovoljen je bil stari oče in zadovoljne so bile sosede, ki so od desne in leve kukale čez plot. Blažek pa je bil zadovoljen še najbolj.

Lastnoročno je poskrbel Blažek za razkošno kosilo. Vtaknil je bil v lonec zelja tri lanske klobase, ki so bile kakor kambe (loenji) v jarnu, velike in so dišale po česnu. Trde so sicer bile kakor oderuhovo srce, pa jim bo že vroča voda pregnala trdobo iz teles! Vsaj Blažek je bil takega prepričanja.

Pa so se pri topolovi mizi pogovarjali o sedanosti in kovali načrte za bodočnost. Požrtvovalno je bodoči tast prigovarjal Micki, naj s svojimi lepimi zobki razcefra še nekaj debelih rezin pršuta in naj ne posluša samo Blažka, ki je govoril le o kravah in o njivah in o gnoju. Lahko bi vam vse Blažkove besede tukaj navedel, pa ne bom, ker spadajo v Gospodarski list in ne v lepo povest, kakor je ta. In do poldne je trajala ta v glavnem kmetijska ura in nato se je Blažek dvignil, da samcat priredi slavnostno kosilo.

Kakor se spodobi, največjo grmado zelja in največjo klobaso je Blažek postavil pred Micko, potem je postregel očetu in šele nazadnje sebi. Potem se je pa začela velika pojedina.

Stari oče je jedel počasi. Imel je v spodnji čeljusti še dva zoba, v zgornji pa tri. Bilo je, ko je stisnil klobaso, kakor da bi sprevodnik v vlaku preščipnil listek — samo luknja je nastala tam in ni bilo druge nesreče. Oče je tako preluknjaval klobaso na raznih krajih, ne da bi ta vsaj vidno kaj trpela. Tudi na lepoti ni mnogo izgubila. Po nekaterih krajih svojega terena je postala malce kozava in to je bilo vse. Oče seveda ni odnehal, delal je luknje na klobasi počez in podolž in je mihal z brado in z ušesi, da se mu je klobuk močno pomaknil proti levi strani in si ga je moral dvakrat popraviti, prave škode na drenovi klobasi pa le ni naredil.

Je bil pa Blažek že bolj tič! Vse zobe je še imel in je hrustal kakor slameznica. Klobasa se je vidno topila pred njim in Blažek je bil vesel in pogumen in je celo rekel:

»Sakramiš, kar samo mi frka tja dol! Niti papež v Rimu nima danes takega kosila. Jej, Micka, da se ne boš kesala! Ni vsak dan opasilo v vasi.«

Micka je pa bila skromna. Mrdala je kakor zajček, zlasti potem, ko si je zlomila levi podočnik. Ko je začutila, da ji poka še desni, je popolnoma zapustila klobaso in se ukvarjala samo še z zeljem. Blažku je to silno ugajalo in je rekel sam pri sebi:

»Micka je vredna zlata. Prav nič ni požrešna. Izvrstna gospodinja bo. Kakor nalašč za našo hišo.«

Pa je tudi to kosilo minilo. Pošteno so ga zalili z jabolčnikom in potem je odvedel Blažek Micko na ples. Bil je to običajni opasilski ples, prirejen na prostem in prirejen le za ta dan. Plesala sta po vegastih plohih, strumno poskakovala in se veselila kakor dvoje slavčkov v nebesih. Blažek je nabijal s petami ob tla in vriskal kakor lokomotiva. Ko je Micki srečno razbil obe

kapici na šolenčkih in ji zmlinčil oba palca, je rekla Micka, da je veselja dovolj in da se mora posloviti, kajti daleč je njen dom. In navdušeni Blažek je dejal, da jo bo spremil vso pot in da ne bo odbil niti sežnja od dvajset-kilometrskale daljave. In se je res vse tako zgodilo.

Preden sta odšla, je stari oče potrkal Blažka po rami in ga povabil za skedenjska vrata, kjer mu je tako govoril:

»Micka je danes jedla v soli ustrojen pršut in je pospravila dobršen del slane klobase in plesala je potem. In bo žejna, da ti rečem. Spomni se tega med potjo. Šla bosta mimo oštarij. Ne pozabi je tam povabiti na pol litra ali liter vina. Naj se ti ne smili goldinar. Jaz vem, kaj govorim.«

Blažek se je sladko zasmel: »Ha, ha! Kaj boste to žvrkljali, oče! Micka sploh ne pije!«

Micka je vse to čula in malce neprijetno ji je bilo, rekla pa ni božje besedice. Saj takrat res ni bila žejna.

Lepa, ravna in dolga cesta je bila pred njima ali dolga kakor morskakaka. in popoldansko sonce je cvrlo, bože mili, da so bile celo ribe v zraven tekoči Reki žejne. Kako naj bi ne bila Micka! In ko je bilo še dober streljaj do Klobučarjeve oštarije pod Premom (šest kilometrov pota sta imela že za seboj), je rekla Micka z milim glasom:

»Oh, kako sem strašno žejna!«

»Viš,« je rekel Blažek, »jaz pa nič!«

In sta pešačila dalje mimo gostilne, kakor da bi je ne bilo. Ej, Blažek je bil pameten fant. Zmeraj je trdil, da je najlaže prisluženi denar tisti, ki ga človek prihrani, ko gre mimo gostilne. In to je ena izmed velikih resnic, ki so slabe. In potem sta molčala. Micki se ni ljubilo govoriti, ker ji je bil jezik suh kakor tepka, Blažek se je pa tudi naveličal žlobudrati sam. Po nadaljnjih štirih kilometrih, ko sta bila že skoro v Reški Ribnici, kjer je domovala ljubezniva krčma »Pri Nacetu«, se je Micka znova razživelala. Razmajala je osušen jezik in pogumno rekla:

»Veš, Blažek, zdaj sem pa zares strašansko žejna!«

»Poglej no,« je rekel Blažek dobrovoljno, »jaz pa čisto nič!«

In kakor človek, ki ve, kaj je značaj in odločnost, je vodil Micko mimo »Naceta«, kakor je svoj čas vodil Mojzes žejne Izraelce skozi puščavo. Še mari mu ni bil vrisk in smeh fantov in deklet, ki so se pri »Nacetu« zabavali.

Micka je stisnila ustnice in se je popolnoma predala bedni usodi. Prav dobro se je zavedala, da odslej ne bo nobene oštarije vse tja do oddaljenega doma. Samo to je želela, da bi bil živ kak obcestni studenec, saj je vedela, da jih je v deževju mnogo tod. Toda bila je doba suše. Studenci so se potajili in spali kakor medved pozimi. Ves čas ju je spremljala zraven Reka, ali njena komaj opazna voda je dišala po mlinarskih stranišcih in svinjakihi in ni vzbujala dostojnega apetita. Micka je sklenila, da bo pila šele ko dosežeta potočke v domači gmagjni.

Po petih ponovnih kilometrih sta dospela do Žagarja in tu sta krenila po mostu na drugi breg Reke in nadaljevala pot po gozdnih stezah, strmih in kamnitih sicer, pa skritih pod vejami košatih bukev. Ob prvem potočku se je Micka vrgla na kolena in se je nasesala hladne studenčnice, da so postale vse njene notranje praznote do vrha polne. Pa še Blažek, čeprav »ni bil žejen«, se je nasekal dobre vodice, da bi mu kmalu privrela iz ušes.

Končno, po dolgih urah hoje, sta dospela do Mickine rojstne hiše. Mickin oče, moj ded, ju je na pragu ljubeznivo sprejel in jima je rekel:

»Pozdravljena, otroka! Brž v hišo, ker vem, da sta žejna. Liter vremščine že čaka na mizi. Pa tudi kak prigrizek se bo kod našel.«

Kakor fant od fare je prišel Blažek v kuhinjo in se oblastno usedel za mizo. Ponosen je bil na svojo veliko ljubezen, ki ga je prignala tako daleč in z veseljem se je lotil vremščine in gnjati. Toda, Micka, veste, je kakor veverica šnila po stopnicah na kamro in ni je bilo več.

In Mickin oče je zabaval Blažka in Blažek je zabaval očeta in kresala sta pametne, da bi se vsak čudil, le Micke ni hotelo več biti. Pa je postal Blažek vznemirjen in prav tako je postal vznemirjen oče. Pametne besede so jima začele zastajati, kajti pogovor med samimi pametnimi ljudmi je vselej pust. In je odkrevsal oče na kamro, da od blizu vidi, kaj je.

Micka je sedela v kamrici na postelji in tiho jokala. Ni se ozrla proti očetu, ko je vstopil.

»No, avša zabiksana,« je rekel nežno, »kaj pa ti je? Tam doli sedi Blažek, ta tvoj zastavni ženin, in se premika kakor da bi mu nekdo potiskal gladeža pod hlače. Čemu si ga meni pripeljala? Kaj naj jaz z njim počnem? Nehaj s to kisarijo in pridi dol.«

Micka se je takrat useknila odločno in je rekla z glasom, ki je zvenel ko struna:

»Ne grem dol! Dajte spaki, da se nažre in napije, da se ne bo jokal zaradi predolge poti! Jaz ga nočem videti več! Če se bo kaj obotavljal, ga brenite iz hiše! Rajši smrt kakor takega moža!«

Sami klicaji, kakor vidite.

Oče je ves oplasen odkrevsal navzdol, k Micki pa je pritekla mala sestra Julka in se je je oklenila. In med solzami je starejša sestra govorila mlajši:

»Julčka, ptička nedolžna! Ko boš odrasla in boš videla polno lepih fantov okoli sebe, ne izberi si takega, ki ne bo žejen, ko boš žejna ti; ki ne bo lačen, ko boš lačna ti. Kajti takrat, ko bo on sit, boš ti lahko poginjala od gladu, on ne bo za to vedel. Ko boš bolna in on zdrav, ne bo priznal tvoje bolezni.«

In še naprej ji je v tem smislu govorila.

Spodaj v kuhinji je pa stari oče opravljal sitno nalogo.

»Zameril si se ji, moj fant,« je rekel. »Noče te več videti. Že sam veš, kaj si zagrešil. Jej in pij, kolikor te je volja, potem pa pojdi. Najlepše bo tako.«

In Blažek je še nekaj malega pojedel in še nekaj malega popil, potem pa je poparjeno izginil v toplo poletno noč.

In zato, glejte, je moja teta Micka umrla čez nekoliko let samska in jaz ji želim večne blaženosti v svetih nebesih.

Rada Jelinčič:

Robert Hlavaty

„RIBÍČI“

POKOJNA MAČKA GOSPODIČNE ELZE

Zdaj je jesen in z dežjem prepojena burja žalostno navija okoli vogalov. Odpadlo listje turobno poletava v vetru — brez tistega zanosa, ki ustvarja iluzijo, da je v njem še iskra življenja. Včasih se osamel list še skuša z vetrom povzpeti kvišku, a kaj kmalu obnemore v kalni mlakuži, ki se zbira na cesti.

Ob hiši v predmestju — čisto običajni stanovanjski kasarni z ozkim dvoriščem, s katerega komaj uzreš kos neba (a za to si moraš skoraj zlomiti vrat in v takem vremenu kot je danes, se to nikakor ne splača — v najboljšem primeru boš ugledal razcefrani in umazani cumji podoben oblak), raste kostanj. Čisto v kotu dvorišča raste in človek se nehote povpraša, kako je ta lepi velikan zrastel tu med umazanimi zidovi in med smetmi, čeprav se zdijo večni in neuničljivi. Pod tem kostanjem je grob. Pravzaprav bi moral biti grob, a ga ni. Samo kos poteptane zemlje je, na katero usmiljeni kostanj otresa uvelo listje in — o kruta nehvaležnost in pozabljivost sveta! — komaj se kdo še spominja, da je tu pokopano nekdanje češčenje in ljubljeno bitje.

V prav takem turobnem jesenskem dnevu se je povzpelo v umazane ulice po stopnicah te stanovanjske kasarne in je zablestelo v kratkotrajni slavi, zato da je potem izginilo brez sledu iz spomina. To je bila pokojna mačka gospodične Elze.

Bil je neprijeten deževen dan, ko je majceno mlado mače, premočeno in premraženo, neslišno pricapljalno na svojih mehkih tačicah. Tako je prišla ta mlada muca, lahko bi rekli, še čisto otrok, in čeprav je bila premočena in sestradana, se je videlo, da le ni kar navadna mačka, ampak da se bo sčasoma razvila v pravečo mačjo lepotico. Neodločno se je ustavila pred stopnicami in ker je prav tedaj prihajala po njih glasna skupina, se je urno stisnila v temen kot, kajti čeprav je bila mlada, je imela za seboj že grenke izkušnje.

Ko so ljudje odšli, je zbrala ves svoj pogum — mraz in glad sta huda gospoda — in se je tiho splazila po stopnicah navzgor. Previdno oprezajoč na vse strani se je vzpenjala od nadstropja do nadstropja. Morda jo je pri tem vodilo tajno upanje, morda se je le hotela umakniti čim dalje proč od mrzlega, neprijetnega dežja. Kdo ve, kakšna skrivnostna sila jo je vodila dalje in dalje, mimo vrat prijazne gospe Košute, od koder je tako zapeljivo dišalo po pravkar zavretem mleku, mimo vrat ljubeznive gospe Koširke in mimo vrat vseh ljubeznivih in prijaznih družin. Morda je bila usoda, ki je z njeno malo šapico posegla v vsakdanji tok hišnega življenja, morda je bil nagon — čudne so namreč skrivnosti mačje narave. Ta skrivnostna sila jo je prisilila, da se je ustavila prav pred vrati gospodične Elze, nepriljudne in neprijazne stare device, ki je živela od spominov in od te umazane hiše.

Kakor prava polnokrvna muca je najprej skušala spraviti v red svojo zunanost, ki je bila v tem hipu res žalostna. Usedla se je pred prag ter se začela drgniti in umivati. Kmalu pa je sprevideala, da mokrote ne bo mogóče

kar tako spraviti s kožuha in revico je prav hudo zeblo, zato je tožeče zamijavkala, češ, tukaj sem, naj se me vendar kdo usmili. Iz sobe je v odgovor neprijazno zagodrnjalo. A muca je bila od mraza in gladu vsa obupana, zato je sklenila, da bo vztrajala, naj se zgodi kar hoče. Zopet je zamijavkala, glasneje in še bolj žalostno. Prisluškovala je, če bo kaj odgovora. Nič. Samo nedoločeni glasovi v sobi. Potožila je svoje gorje globoko iz srca in z vsem glasom, kar ga ji je dajal obup. To pot ne zamen. Vrata so se divje odprla in na pragu se je prikazala gospodična Elza, razburjena in ogorčena do globin svoje duše.

»Prekleta hiša,« je godrnjala, »človek nikoli nima miru. Vsss, se mi pobereš, potepenka! Vsss, preklete mače!« Pri zadnjih besedah, ki so veljale malemu nezaželenemu gostu, je povzdignila glas.

V kuhinji za nadstropje niže sta dobrodušni gospe Košuta in Koširka staknili glavi: »Stara tam zgoraj že spet prodaja sitnost. Kako le more biti človek tako tečen! Jaz si otrok skoraj ne upam pustiti iz stanovanja zaradi nje. Seveda, sama je ostala devica, zato sovraži otroke.«

Muca pa se ni preplašila teh osornih besed, vajena je bila tudi hujšega. Dobrodušno je naježila kožušček in se podrgnila ob suhljate noge gospodične Elze. Ob dotiku drobnega telesca, trepetajočega od mraza, se je nekaj zganilo v tem otrplem srcu, kakor senca nežnosti ali usmiljenja. Morda je bilo to togo, zagrenjeno bitje prav tako premraženo in lačno — prijaznosti — kakor zapuščeno mače, ki je že potolaženo in polno upanja predlo ob njenih nogah. Čeprav je bil njen glas še godrnjav, je vendar zvenela iz njega nova prijaznost.

»No, no, daj mir! Saj boš dobila mleka, dobrega mleka. Ampak potem mi izgini!«

Toda muca ni izginila. Napila se je mleka in si posušila kožušček ob toplem štedilniku, nato pa je — meni nič tebi nič — skočila gospodični Elzi v naročje. Tedaj se je iztegnil topel, hrapav jeziček in prijazno obliznil to roko. Znova se je nekaj zganilo v srcu gospodične Elze. Oči (duševne namreč) so se ji odprle in spoznala je, da mačka v njenem naročju ni navadna mačka, ampak da je to čisto posebna in edinstvena mačka, ki jo je usoda sama poslala v tolažbo njenim samotnim starim dnevom.

Tista skrivnostna sila, ki je muco pripeljala do tega naročja, ji je zdaj povedala, da je našla dom in muca se je takoj udobneje namestila ter začela glasno prestiti od zadovoljstva. Gospodična Elza si skoraj niti dihati ni upala. Nepremično je sedela, da ne bi zmotila te podobe sreče, samo od časa do časa je muco lahno pobožala po glavi. Preden se je dan nagnil v zaton, sta postali dobri prijateljici, kakor da sta bili rojeni ena za drugo.

Nov stanovalec tudi v takšni veliki, neprijazni hiši ne ostane dolgo skrit, če je še tako majhen in tih. Ljudje so kaj hitro opazili, da ima gospodična Elza mačko.

»Samo še tega ji je manjkalo,« so si namigovali. »Samo, da je otroci ne bi opazili! Saj veste, kakšni so, vse hočejo imeti, ampak če se dotaknejo njene mačke, bo joj!«

Nekega dne je šla gospa Košuta h gospe Koširjevi klicat svoje otroke h kosilu. Otroci so pač otroci — čeprav jih je v družini še taka kopica, jih še vedno ni toliko, da ne bi iskali še druge družbe. In tako so Koširjevi

otroci zahajali h Košutovim in obratno. Toda pri Koširjevih ni bilo nobenih otrok, ne Košutovih in ne Koširjevih, vendar se je od nekod čul otroški vrišč. Sosedu sta se spogledali:

»Samo da niso šli razgrajati v tretje nadstropje!«

Toda človek se rad otrese bojazni in tako sta sklenili: »Najbrž so pri Lipovževih!« — Lipovževa je bila prijazna, mlada žena, ki se je nedavno priselila v hišo.

A tudi pri Lipovževih ni bilo otrok in tako je gospa Košuta edbrzela v levje žrelo — v tretje nadstropje.

Tam pa je zagledala tako nenavaden prizor, da ga ni utegnila pozneje vse popoldne do kraja opisati sosedom.

Gospodična Elza je prav tedaj odprla vrata svoje sobe in prijazno podila iz nje otroke: »No, zdaj pa le pojdite domov, muca je lačna in zaspana in tudi vi morate jesti!«

Gospa Košuta je v svojem srcu trepetala od strahu in kar ni našla besed, da bi se opravičila, gospodična Elza pa se je nasmehnila (»Pomislite, nasmehnila!«): »Nič, nič! Saj so bili pridni!«

Vsa hiša je onemela. Gospodična Elza in otroci! Še se godijo čudeži na svetu.

Mali muci pa se je vse to zdelo samo ob sebi umevno. V svojem novem domu je bila srečna. Bila je sita in na toplem in prav nič je ni motilo, da je zunaj padal dež pomešan s snegom. Gospodična Elza ji je v opuščenem kaminu pri svoji postelji pripravila ležišče na stari jopici, a že prvo noč je muca ugotovila, da se na Elzini postelji udobneje spi. Sredi noči je gospodično Elzo prebudilo iz sna rahlo tapljanje. Čez blazino je prilezla muca in priliznjeno predla. Gospodična Elza je iztegnila roko ter jo pobožala: »Pridna, muca, pridna!« Muca je še glasneje zapredla, nato se je ob njenih nogah zvila v klobko. Čez nekaj časa pa je zopet prilezla na blazino in ji vohljala okrog obraza. Gospodična Elza jo je nevoljno odrinila: »Daj mir in zasp!« Muca pa je iztegnila topli jeziček in jo obliznila po nosu. Gospodična Elza se je zasmejala. Nato se je obrnila na drugo stran, da bi se umaknila nadaljnjim nežnostim. Muca pa je izrabila ta trenutek in je smuknila pod odejo. Tako sta odslej spali vsako noč. Nekajkrat jo je gospodična Elza še poskušala pregnati na ležišče v kaminu, pozneje pa je tisto jopico uporabila za brisanje prahu.

Otroci pa — otroci so postali muci prijatelji, muca pa je bila Elzina prijateljica in »prijatelji mojih prijateljev so moji prijatelji«.

»Hiša« se je čudila in čakala, kdaj se bo ta nenavadna sprememba končala in kdaj bo zopet zaropotalo. Počasi pa se je nehala čuditi. Matere so hodile h gospodični Elzi po svoje otroke, kakor da je bilo tako in niso je več imenovalle »stara sitnost«. Sprva so govorile: »Kdo bi si mislil, da se bo na vsem lepem tako spremenila?« Pozneje pa so pozabile, da je bila včasih drugačna in so pravile: »Da, Elza je prav ljubezniva stara gospodična. Čudno, da se ni poročila, ko ima tako rada otroke. Najbrž je doživela kakšno nesrečno ljubezen.«

»Pri tem so imeli vsi dovolj zabave: matere, otroci, gospodična Elza in njena muca, ki je doraščala v slavi in zadovoljstvu ter postajala vedno lepša. Zaradi otrok in nejasnega spomina na prejšnje razmere v hiši je bila povsod

dobrodošla. Toda še potem, ko so postali dnevi bolj topli in je pomlad najljubša svoj povratek v deželo, se je najraje držala v bližini štedilnika — kadar je v njem gorelo. V zgodnji mladosti je pretrpela obilo mraza in zato je ostala zmrzljiva kakor le kdaj kakšna muca.

Bilo je že toplo poletje, ko se je zgodila nesreča. Gospodično Elzo je obvestil o njej otroški krik. Urno je stekla k vratom in zagledala otroke, ki so ji nesli ubogo, razmesarjeno mucino trupelce. Od žalosti se ji je stemnilo pred očmi, a pred otroki se je premagala in skrila svojo bolečino. Nekje je staknila motiko in malo mucu so slovesno pokopali pod kostanjem na dvorišču. Ko je bil pogreb končan, se je gospodična Elza zaprla v svojo sobo in je dolgo bridko jokala. Končno si je obrisala solze in si zagotovila, da svoje male muce ne bo nikoli, nikoli pozabila.

Nekaj časa je bil mali grobec skrbno okrašen. Počasi pa so cvetice postajale vedno redkejšje. Danes ima gospodična Elza drugo mucu, o kateri je prepričana, da je najlepša na svetu. Tudi otroci so prepričani o tem in hodijo pridno obiskovat tako mucu kot »teto« Elzo, pa tudi zaradi svoje gospodinje in njene slaščice. Mali grobek v kotu dvorišča pa je pohojen in zapuščen pod jesenskim dežjem. Samo usmiljeni kostanj ga pokriva s svojim listjem, da male zmrzljive muce ne bi zeblo.

Črtomir Šinkovec

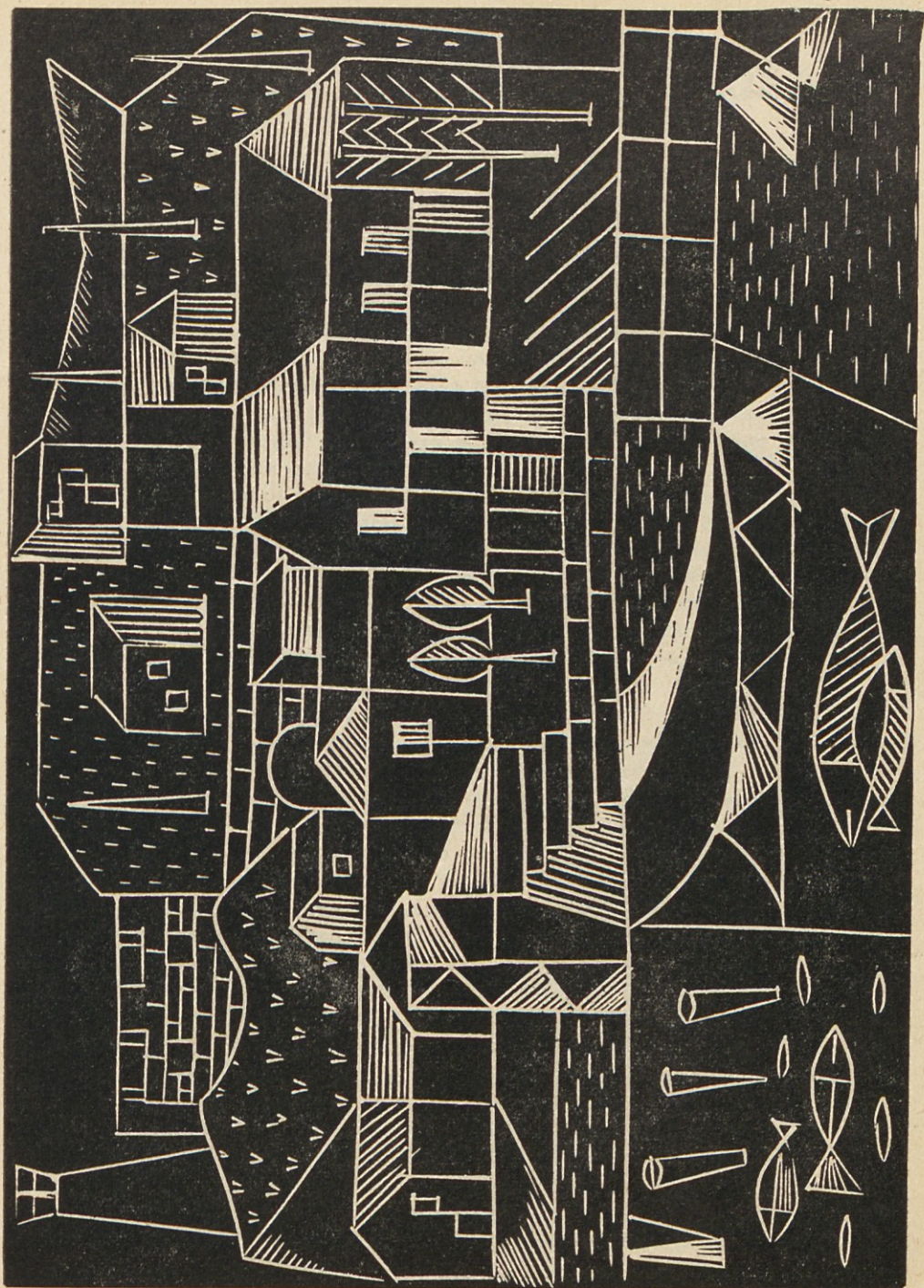
Vile in barake

*V senci eksotičnih dreves
dremljejo bele vile,
bele vile v sencah cipres
so kot bi se žalostile.*

*V vilah teh ni nikoli skrbi,
več je zlata in draguljev;
v vilah se le snažilka znoji,
drugi nimajo žuljev.*

*V vilah velikega ni duha,
dobro vedo le, kako se molze,
molze kako se brez srca,
pije kako se kri in solze.*

*Vile te preveč so gosposke,
vile niso za siromake,
vile so za kužke in goske.
dobre za delavce so barake.*

Avgust Černigoj

„BARKOVLJE“

Križev pot Štefana Grahonje

Tiste dni je dobilo drevje zeleno odejo. Iz grmovja je že kukalo lobo-dičje, da bi se nasrkalo sončne toplote. V globeli se je lapuh že mogočno razrasel; le tu in tam je bilo opaziti kak zapozneli rumeni cvet. Onstran globeli je domačija Štefana Grahonje. Hiša je iz sivega kamna in brez ometa. V svoji sivini se tako zrašča z okoljem, da je skoro ne opaziš. Na dvorišču se košatijo mogočne akacije.

Stari Grahonja je nosil že sedem križev, a se je še čutil pri moči. Bila je to prava sreča za družino, kajti sin mu je bolehal že od otroških let, žena pa je bila tako zgarana, da jo je vsako težje delo vrglo.

»Kmalu bo dobro,« je dejal Grahonja svoji ženi, ko je zgodaj zjutraj vstajal. »Ali slišiš, Tona? Prav blizu že streljajo. Videla boš, da bodo naši kmalu tu in potem bo konec trpljenja.«

Žena, ki je bila že dolgo zbujena, je pripomnila: »Bodo bodo, toda nič ne vemo, kaj nas lahko še doleti. Nemci ropajo in ubijajo. Včeraj smo pokopali Dobrinčevega. Pazi se, Štefan, Nemci se plazijo tod okrog kakor mačke!«

Stari Grahonja je pogledal, kako spi bolni sin in potihoma izginil iz izbe. Grahonjica je poležavala. Tako je hotel njen mož in ona ga je ubogala.

V hlevu je bila krava na svojem mestu. Družbo ji je delal vol sivec z dolgimi rogovi. Na konicah so se svetile medene kroglice.

Stari je molzel in umoval: »Najpametneje bo, če ostanem kar doma. Niti v drago ne pojdem. Saj ne veš, kje jo lahko dobiš v glavo. Iz oken bomo gledali in če bo sila, se spustimo v globel, kjer ne manjka gošče. No, sivka, če počakaj malo ... Toda kdo ropoče in ceklja po dvorišču?«

Vrata so se hrupoma odprla in treščila ob zid. Stari je strmel. Pri vratih je stal debelušnat Nemec in mahal z električno svetilko. Zdajci se pomakne naprej in za njim jih vstopi še kakih pet ali šest.

»Kaj delaš, ti lenoba banditska! Ven! Hitro! Vola ven in ti mrcina ven!«

Grahonja je molče odvezal vola in ga pognal na dvorišče. Nič ni ugovarjal. Vedel je, da z Nemci ni šale.

»Kje pa imaš kokoši, ti bandit? Le pokaži hitro!« Nemec je že opazil, da je bilo na letvi nekaj kokoši, ki so se pripravljale, da bodo zletele na pašo, in se je pognal na skedenj.

»Ti pomagaš partizanom, ti bandit!«

Grahonja je začutil udarec na hrbtu, toda niti prestopil se ni. Slišal je, kako Nemci rogovilijo v hiši, in napravil nekaj korakov proti vhodu. Nemec mu vtem spodmakne nogo, Grahonja zakrili in pade z vso težo na ploščad. Toda že zopet stoji na nogah in Nemci kričijo: »Bandit, kaj čakaš še! Pred nami ženi vola in naglo korakaj!«

Tako je začel Grahonja križev pot, ki je trajal dva dni in oba dneva sta bila daljša od same večnosti. Šlo mu je za življenje prav takrat, ko je svoboda že zasijala skoroda v vsem svojem sijaju.

Ustavili so se šele na mali ravnici ob morju. Nemcev je bilo precej. Ob vhodu v sotesko so gradili bunker. Pod drevjem so bile skladovalnice zabojev z granatami in minami.

»Tja pojdi, kjer stoji onile bandit!« je neki Nemce zatulil Grahonji v uho. Tam je stal Giovanni z volom. Grahonja ga je takoj spoznal, saj sta bila skoroda soseda.

Pozdravila sta se in potlej molčala.

Na ravnici je stalo več kamionov in italijanskih vojaških vozov. Nista čakala dolgo. Zapregla sta vsak svojega vola in ves dan vozila cement iz bližnjega skladišča. Opoldne je Grhonjica prinesla kosilo. Tudi zvečer je prinesla hrano.

Ko se je zmračilo, so nagnali Nemci oba ujetnika v staro cerkvico, kjer sta spala na slami skupaj z njimi. Ko se je drugega dne dodobra zdanilo, sta začela z Giovannijem zopet voziti cement in drugo gradivo.

Nemcev je bilo vedno več in od daleč je bilo slišati vedno bolj pogosto streljanje. Na ravnici so Nemci tekali gor in dol, kakor da ne bi vedeli, kaj naj bi počeli. Ko sta Grahonja in Giovanni po tretji vožnji izpraznila voz, je počilo prav za gričem, zaplahutalo po zraku in pljusnilo v morje. Druga mina je treščila na cesto, ostale pa so padale v reber nad bunkerjem. Nemci so rinili v cerkvico in se gnetli ob vhodu v bunker. Tedaj se je zaslišalo povelje in videlo se je, da so se začeli Nemci naglo pripravljati za odhod. Bilo je že proti poldnevu in Grahonjica je bila že na poti s kosilom.

Nemci so bili nervozni in ujedljivi ter so vsevprek kričali na Grahonjo in Giovannija. »Kaj se obotavljata, mrcini! Nalagajta brž!« Na dveh vozeh se je kopičil vojaški material. V zabojih so bile salame, ročne granate in vrag vedi kak še vse.

Ko sta bila oba voza naložena z blagom, je kolona krenila naprej. Na čelu je stal Grahonja. Oblaki so se prav tedaj prelomili in izza njih se je pokazalo sonce. Medene kroglice na košatem volovskem rogovju so se svetlikale. Pot je tu popolnoma ravna. Na obeh straneh ceste je valovila pšenica, ki je šla v klasje. Pot je bila nevarna, pa se je zaradi tega večidel kolone izgubil pod hribom. Voznika je spremljala le manjša skupina nemških vojakov.

Partizani, ki niso bili daleč, so Nemce najbrž opazili. Oglasil se je minomet in mine so padale po pobočju hriba. Pod hribom se je od časa do časa utrgal divji krik. Ob koncu ceste sta se obe koloni ponovno združili. Prav tedaj se iz hriba oglasi še strojnica. Od bunkerja v soteski je odmeval stršanski trušč. Poki so se vrstili drug za drugim. Grahonja se za hip ozre in zaječi: »O Tona moja, žena, pazi se!« Nemci so poskakali s ceste in bežali k bližnji hiši. Grahonja in Giovanni pa sta tjakaj zapeljala vsak svoj voz. Počakati je bilo treba, da se zmračí. Oba sta sedela ob zidu in molčala. Nista se menila za streljanje. Ure so bile neskončno dolge. Končno se je zmračilo in kolona je krenila dalje.

Granate in mine so zdaj padale daleč in blizu, brez vsakega reda. Zdajci trešči mina ob koncu same kolone. Krik in stok, toda kolona se pomika dalje. Vinogradi segajo tu do same ceste. Če bi bil Grahonja še mlad, bi morda skočil in se izgubil v grmovju. Kako pa naj pusti svojega sivca, vola, ki mu skoraj ni enakega? In kako naj skoči, če mu je Nemec tik za petami? Dobil

Jože Cesar

Mati

bi strel v glavo in tako bi bilo vsega konec. Oba vola sta bila žejna in lačna in slabe volje.

Oglasil se je zaripel glas: »Ti svinja, zakaj ne poženeš vola?« Nemec je skočil k Grahonji in ga oplazil po hrbtu s puškinim kopitom. Grahonja požene vola in kolona se pomika hitreje. Streljanje popušča. Vrag vedi, kje so že bili, kajti noč je bila temna. Povsod po hribih se je svetlikalo. Ko so zavozili iz klanca v globel in prišli zopet na ravno cesto, so naleteli na veliko nemško kolono in se ustavili. Grahonja in Giovanni sta zapeljala pod drevo tik ob cesti in legla. Enako so storili tudi Nemci. Grahonja je bil strašno izmučen, vendar ni zaprl oči in je umoval sam pri sebi: »Kaj nama je storiti? Da, čakati morava in ostati z Nemci, pa naj se zgodi karkoli.«

Tako so tekle ure. Grahonja se zagleda nekam v temo. »Kaj pa tiste luči, ki padajo tod okrog?« Hotel je nekaj reči Giovanniiju, toda prav tedaj je divje zaropotalo. Vpitje je šlo do kosti. Spoznal je, da so napadli partizani. Dvignil se je naglo, sunil Giovanniija in stopil k vozu. »Da, da, to so naši. Da sem le dočakal.«

Nemci so se predali brez vsakega odpora.

Grahonja je bil svoboden in bi šel kar s partizani, če ga ne bi tako strašno tiščalo v nogah in če ga ne bi skrbelo zaradi žene. Brž je odvezal vola in krenil proti domu.

»Glej jih! Ti so naši,« si je dejal Grahonja in še pospešil korak. »Vse tod okrog so že osvobodili in zdaj stražijo cesto.« Ko je prišel Grahonja bliže, je onemel. »Nemci!« »Ti bandit, kaj pa iščeš tu? Pelješ vola partizanom, kaj? Le čakaj!«

Pod silnim udarcem se je Grahonja opotekel.

»Sem pojdi, bandit!«

Grahonja napravi nekaj korakov. Na travniku ob cesti je stalo nekaj vozov in nanje so Nemci nekaj prekladali s kamiona, ki najbrž ni bil več sposoben za vožnjo.

»Tja pojdi in zaprezi!« je zakričal Nemec.

Grahonja se je pripravljaj, da bi zapregel svojega vola, ko nekaj silno zažvižga in trešči. Padlo je drugič, tretjič. To je bila prava toča granat in min. Grahonja zagrabi za vrv in beži z volom, pa se spotakne, izpusti vrv in vol beži sam tja proti hišam. Granata se zdaj raztrešči za zidom nekaj metrov od Grahonje. Prekotali se čez zid in se kotali dalje po vinogradu! Granate padajo vseprek. Grahonja išče zavetja in nazadnje obleži na dnu globeli. Granate še vedno padajo, toda on se zanje ne zmeni več.

Ležal je in bdel, dokler ni začutil toplote sončnih žarkov. Tedaj je mukoma vstal in krenil po stezi proti asfaltirani cesti. Partizanski voz je drdral po cesti.

»Ustavite, prosim vas!«

Voz se je res ustavil. Grahonja, ki je imel isto pot, je zlezal na voz.

»Kaj se ti je pripetilo? Ves si zamazan, ti možakar?«

Grahonja ni mogel spraviti iz sebe ene same besede.

Ves je trepetal v vročici. Voz je drdral in kmalu so bili na križišču. Grahonja je zlezal z voza, ki je odpeljal dalje proti mestu.

Na travniku ob cesti so se gnetli ljudje. Tam so stale cele skladnice za bojov. Stopal je dalje po cesti in začutil, da ga noge komaj neso.

»Prav bo, če se odpočijem. Tudi tu so zaboji, pa bom sedel nanje.« Grahonja se spotakne ob trd predmet in pade, grabi z rokami po deskah in vrečah, ki so ležale po tleh. Se nekoliko vzravna in sede, naslanjajoč se na zaboj. Premaga ga trud in zaspi.

»Lepo so me ujeli, lisjaki!« Ozre se proti soteski, od koder prihaja trušč, in vidi, kako zaradi eksplozij frčijo po zraku deske in zaboji. »Tona moja, žena, pazi se!« V hrbtu ga zaskeli in se prebudi.

»Kaj delaš tu? Vstani in pojdi domov, kjer boš bolje počival,« ga ogorvarja partizan. Grahonja vstane in s težavo gre proti griču. Kdo bi si mislil, da ima ta starec toliko moči! Že je pri kamnitih stopnicah, gre po njih in stopi v izbo. V postelji je bil sin.

»Kje je Tona?«

»Ne vem, ni se še vrnila!«

»O moja Tona, ti moja Tona, kako bom brez tebe?!«

Starec se je zrušil na posteljo in ječal.

Prišli so sosedje. »Kaj pa ti je, Grahonja? Ženi ni hudega. Je v bolnici in bo ozdravela.« Grahonja dvigne pest in udari v prazno. »Geri, geri... jaz bandit, jaz bandit?... Banditi, proč, ven banditi, banditi...«

Grahonja je hropel in ječal tri dni in tri noči in potlej ležal še mesec dni. Koža je postala modra in na njej so se pojavili številni mehurčki.

Ko je že skoroda okreval, so mu povedali, da se je zastrupil s prahom, ki so ga bili Nemci posejali po celi dolini.

Takrat se je vrnila tudi žena. Bila je vsa povezana in rane so se dobro celile. Tudi vola so pripeljali.

Poslej je bilo na Grahonjščini mirno. Tudi globel ob morju, kjer poganjata spomladi lobodičje in lapuh, se je napojila s krvjo, vendar so bili na griču sedaj zadovoljni.

Ciril Zlobec

Ljubezen na Krasu

*Da ti voščim dobro jutro,
čakam te, dekle, na bregu;
češnje, glej, so v cvetnem snegu,
ko ti voščim dobro jutro.*

*Da ti voščim poldne belo,
z gmajn diši zeleno brinje,
glog osipa rožno inje,
ko ti voščim poldne belo.*

*Da v oči ti dahnem sanje,
čudovit me žar prešinja
v siju zvezd, ki se utrinja
vse noči te pomladanje.*

Nezaslišano hudodelstvo

Prijatelji! Vsi, ki ste že bili kdaj v Trstu, postojte! Denite si roko na srce in priznajte pošteno, da so tržaška dekleta lepa kakor sedeminsedemdeset zlomkov. In res so lepa, ne da ne. To je dejstvo. Vsako dejstvo pa mora imeti nekje vzrok in tudi to ne dela izjeme. Zakaj so tržaška dekleta tako lepa? Ali morda zato, ker grizejo z belimi zobki sladke rožiče? Ne! Lepa so zavoljo tega, ker se pretaka v njihovih žilah velikanski hudournik prave pristne brkinske krvi.

Kaj bi šele rekli, prijatelji moji, če bi imeli priložnost gledati iz obličja v obličje čista osemnajstkaratna in nepotvorjena brkinska dekleta na njihovih domovih. Samo besedico »Oh!« bi rekli in potem bi onemeli za nedoločen čas.

Vzemimo za primero samo Brnekove punce v Dragi. Kako prelestne stvarce so vam to bile! Bile, pravim, kajti že dolgo je, odkar tičijo v zakonskih kletkah kdovekod. Ampak dokler so bile doma, koliko viharjev in neviht so povzročile v srcih nešteti fantov! Stokrat sem jih bil od daleč milo gledal in se nisem upal v bližino. Kako pa naj se navaden srakoper brlinka okoli milobnih taščic in pisanih siničk! In tudi varno bi ne bilo, veste. Domači fantje so imeli trde pesti.

Toda navzlic vsem takim oviram so se Brnekove ptičke druga za drugo izpeljale, in poslednja, ki se je že nekaj časa pomudila v gnezdu, je bila Tinca, najmlajša. Vsi izvedenci v takih vprašanjih so trdili, da je ta najlepša od vseh.

V času, ko so vse sestre bile še doma, so se napadalne sile vaških in tujih fantov nekako delile, ko je pa Tinca ostala sama, se je ves ta ogenj, rekel bi, usmeril na eno samo točko. Nežna in prelestna Tinca, ubožica, ni imela miru ne podnevi in ne ponoči.

Zlasti ne ponoči.

Brali smo včasih v starih pravljičah, da so zaklete kraljične čuvali gromozanski zmaji, ki jim je ogenj bruhal iz nosnic. Tudi Tinca, ubožica, bi potrebovala takega ognjenega čuvarja, če bi namreč en sam zadostoval, kajti hude so bile napadalne sile. Ni imela Tinca zmaja, imela pa je očeta, ki je bil ljut skoro ko zmaj in je kadil tak tobak, da so bežali pred njim celo sršeni.

Brnekov oče je bil izrazita kmečka korenina. Delavec tak, da so škripale kosti. In odločen, čvrst gospodar. Delal je pošteno od zore do poznega mraka in utrujen je bil zvečer vsak dan. Kadar pa je bil tako utrujen, si je želel samo počitka, in hudo je robantil, če ga je kdo pri tem oviral. Ko je legel v posteljo, je bil odločen spati do jutra in gorje bi bilo tistemu, ki bi ga po nepotrebnem dramil. In mirno bi spal oče Blažev vsako noč, če ...

Če bi ne bilo lepe Tince in, če bi ne bilo mladih vaških razbojnikov. Noč za nočjo so rogovilili pod njenim okencem in uganjali vragolije. Rahlo trkanje ni sicer nikoli pretrgalo očetovega smrčanja, toda Tinca se po navadi ni hotela kar tako oglasiti. Ne bilo bi lepo od nje, pa tudi očeta se je močno bala. In zavoljo njenega molka je postalo trkanje od minute do minute glasnejše, da se je moral končno tudi oče prebuditi. Ko se je zgodilo, ni sfrlel kvišku kakor

raketa, čeprav se je v njegovi notranjosti kuhalo kakor v Vezuvu. Zvičajno in potihoma je vstal in bos pritaval v Tinčino sobico. Joj, kaj bi se zgodilo, če bi jo bil dobil pri okencu! Nobeno pero ne bi moglo tega popisati. Ali Tinca je vselej bila v postelji in hlinila globoko spanje. In veste, kaj je po navadi naredil oče Brnek nato? Potihoma je odprl okence in treščil s pestjo zaljubljenega vasaovca po glavi, da je le ta mahoma videl pred seboj trideset ali štiri-deset novih sonc in se je zvrnil z lestve na blatno dvorišče kakor omlačen snop. Potem je raztogoteni oče Brnek pahnil še lestev vrh njega, da je nastala na dvorišču velika tragedija in je tekla kri v potokih. In po takem dejanju ni bil oče Brnek nič več tih.

»Razbojnik! tatovi, cigani!« je vpil. »Da vam bi vražja mati požrla jetra in obisti! Naj se mi še kdo prikaže blizu — odr! ga bom kakor divjega mačka!«

In je zaloputnil okno, da so se šipe stresle.

Vaški ponočnjaki so bili nad takim ravnanjem močno nejevoljni. Pri najboljši volji ga niso mogli odobravati. Imeli so zaradi tega pogoste tajne seje in so ugrabili, kako bi staro rogovilo pošteno plačali. Posebno tisti trije, ki jih je oče Brnek neko noč skupno zvrnil z lestve v gnojnico na dvorišču, da so v njej potem čofotali, se valjali po blatu in se končno v hudi jezi začeli še tepsti med seboj. Vsa vas se jim je bila potem smejala in Brnekova Tinca najbolj. Polnih šest mesecev so potem izumljali razne maščevalne načrte in šele potem so pogodili pravo. Zamisel je bila duhovita: slamnatega možica bodo dvignili na okno in potem klicali Tinco. To bo smeha, ko bo oče Brnek udrihnul po njem!

Pa je rekel takrat Nane Friganov, največji lump od vseh:

»In tako glavo mu bomo naredili, da bo prenesla vsak udarec. Poiskali bomo v gmajni okrogel kamen, debel ko buča. Pokrili ga bomo s klobukom in spredaj mu bomo pritrdili larfo. Ko se bo oče Brnek spoprijel z njim, ne bo nikoli več želel upiliti koga po glavi!«

Potem so se med seboj domenili, da bodo vse to izvršili v soboto zvečer ob enajstih. Ob desetih bo tistega dne vzhajala luna in ob enajstih bo že toliko svetlo, da bo oče Brnek mogel pogledati »vasovalec« v »obraz«. Ne bilo bi prav, če bi ga česnil samo po rami.

In kakor so sklenili, vse tako so barski hudodelci v soboto naredili. Prišli so pod Tinčino okno ob desetih, ko je vsa vas že zadremala. Po prstih so hodili in le šepetali so med seboj. Slamnatega možica so imeli pri sebi in močan dolg kol so mu vtaknili skozi truplo, da je bil bolj tog. In na tem kolu so ga lahko dvignili do Tinčinega okna, držati pa so morali trije, tako je omahovala težka glava.

Vstajajoča luna je polagoma razsvetlila dvorišče in udeleženci so iskali sence, da bi ne bili opazni. In je šepetal Nane Friganov:

»Naj nihče ne bo v bližini! Ko bo oče Brnek upilil možica po »glavi«, utegne ta odleteti, čeprav je z žico povezana. In če bo na koga padla, ne bo dihal nikoli več!«

Točno ob enajstih je eden zločincev prislonil lestev k strani Tinčinega okna in splezal po njej navzgor, trije junaki so pa na drogu dvignili sleparskega vasaovca do prvih šip. Oni na lestvi je tedaj potrkal po oknu in pričel govoriti z glasom, ki je bil poln najslajšega medu:

»Tinca, pitka moja zlata, ali spiš? Daj, pridi k okencu, da te vidijo moje

žejne oči. Truden sem, Tinca, ali vso noč ne bom zaspal, če ne vidim prej tvojih očesc in ne pobožam tvojih belih rok in ne slišim tvojega milega glasu. Tinca, bodi dobra, vstani in pridi k meni!»

Tinca je seveda vse to slišala in prijetno ji je bilo, toda ni vstala in se ni oglasila. Strašno se je bala očeta, kajti glasno smrčanje iz sosedne sobe je bilo morda pristno, morda pa tudi ponarejeno. Oče Brnek je bil zmeraj zviti!

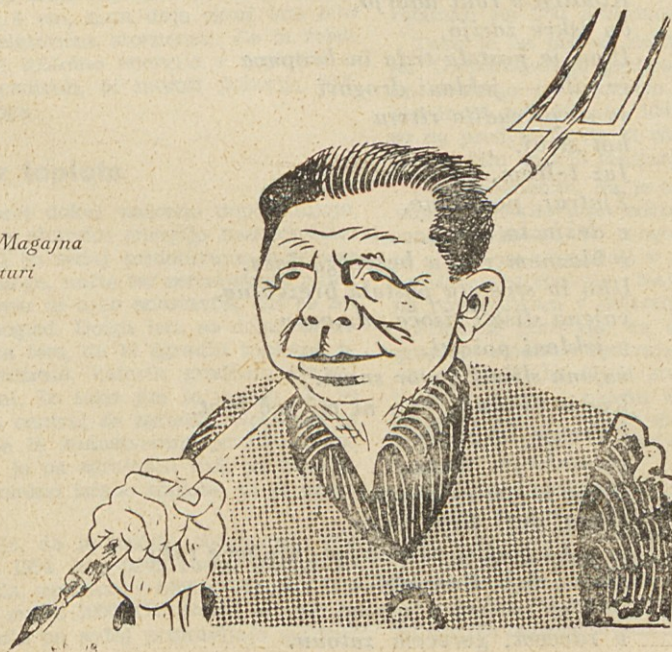
Razbojnik na lestvi ni odnehal. Njegove besede, od začetka samo medene, so postajale slajše in slajše in že so vonjale po čokoladi in marelični marmeladi. In so postajale od minute do minute glasnejše, in trkanje po oknu tudi. Da bi se Tinca oglasila zdaj, ni bilo več možnosti. Smrčanje v sosedni sobi je namreč prenehalo, kakor bi odrezal. Tinca se je pogrnila po glavi in v tihi grozi čakala, kaj bo. In trkanje ni odnehalo, zmeraj hujše je bilo.

Pa se takrat odprejo vrata in k oknu se pritihotapi bosopeti oče Brnek. Tako je gorelo v njem, da bi se pri tem ognju skuhalo v dveh minutah najbolj trdo pleče. Potegnil je zapah in odprl obe krili okna naglo ko blisk. Pred seboj je zagledal nekega debeloglavca, ki je buljil vanj kakor idiot. Oče Brnek je že imel zavihane rokave. In je stisnil pest in je tako strahovito udaril vasovalca po glavi, da bi se mu morala buča razleteti, če bi bila celo Brdavsova. »Vasovalec« je omahnil in se zvrnil na dvorišče, kjer je negibno obležal. Fantje spodaj so izginili za bližnji vogal. Zgoraj pa ...

»Aaaaaa!« Nihče ne bi mogel verjeti, da je oče Brnek zmožen takega zverinskega glasu. Tulil je in poskakoval po Tinčini sobi, da je še ona, sirota, planila pokonci in se drla kakor pozavna. Potem je pritekla iz sosedne sobe še mama, ki je takoj navila neko poskočno in cvilila huje od vsake lokomotive. Po desetih minutah takega koncerta je trije malce popustil.

»Žena, pomagaj! Vseh sedem prstov sem si zlomil na desnici! Da bi ga

*Pisatelj
France Magajna
v karikaturi*

strela zadela, capina trdoglavega! Kje je kaj arnike? Poglej skozi okno, žena; če sem ga ubil. Ali nimamo nič arnike? Hudič kako me boli! In od danes naprej boš spala v veži, mula salamenska!»

Tinca je jokala, mati je pa stezala vrat skozi okno in vila roke.

»Zverina zverinska! Ubil si ga! Na dvorišču leži in se ne gane. Sveta božja pomagavka, kaj bo z nami! Jutri bodo tukaj žandarji in na vislice te bodo odpeljali! Oh, kaj sem dočakala!» Brnekovka je dvignila srajco navzgor in si jo pritislila na oči. Ni se spomnila, da ima le to na sebi... Sreča je bila, da ni bilo tujih gledalcev v bližini.

Najbolj pa je tožil oče Brnek sam. Ali, ko mu je žena zavila roko v mrzel obkladek in mu jo obesila na prt, ki ga je zavezala za vratom (in na prtju jo je potem nosil še dva tedna), je njegovo jadikovanje malo ponehalo. Težkega srca je potem šel gledat »mrtveca« na dvorišču. In ko je spoznal prevaro, je tako gromozansko preklinjal, da je prebudil polovico vaških zaspancev.

Od tega dne dalje je spala Tinca v veži, oče Brnek je pa vsak večer nesel s seboj gnojne vile v spalnico.

Leto dni potem se je Tinca omožila in zdaj se nič več ne govori o dogodku.

Filibert Benedetič

Pesem tolkača

Jekleni boki, kakor obzidje nad mano.
Rastoče pošasti svetlo bliščijo ob morju.
Kladivo v roki udarja,
da iskre žarijo.
Dlan je postala trda in hrapava
in žile — jekleni drogovi —
so se privadile ritmu
kot stroj.
Jaz tolčem, zabijam ...
Zjutraj, popoldne,
v dežju in soncu,
v blaznem ritmu bežečega časa.
Uho in srce sta postala brezčutna,
vajena slišati tisoče odmevov
v jekleni pošasti.
vajena slišati govor snovi.
Vodja ukazuje — a ni mi več brat.
Ukazuje in gleda
gospodarjev sluga ...
A jaz bijem in bijem:
»Hoo, daj! Hoo, daj!«
in roke gorijo, razpokane, hrapave roke.
»Hoo, daj! Hoo, daj!«
in glas zamira v zatonu
v rdečem, gorečem zatonu.

ATOMI - NOVA DOBRINA ČLOVEŠTVA

Ko smo prvokrat zvedeli, kolikšno energijo lahko sprostimo atomi, so se nam ti najmanjši delci prvin predstavili kot uničevalci človeških bitij in sploh vsega, kar je zajela njih strašna moč pokončevanja. Kakor smo nekdaj s trepetom pričakovali vesti, ki bi poročale o novih odkritjih na področju atomske tehnike pokončevanja, tako danes sledimo z vedno večjim zanimanjem tihemu in vztrajnemu delu atomskih znanstvenikov, ki nenehno delajo na tem, da bi imelo človeštvo čim večje koristi od svojih vrstnih pojavov, ki se dogajajo v atomih.

Atomi so novi vir energije ki jo po njih imenujemo atomska energija. Ta energija je izredna. En kilogram urana (U235) nam da toliko energije, kolikor jo lahko dobimo iz 2 in pol milijona kilogramov premoga. Z njo bi lahko osvetljevali in greti eden in pol meseca mesto s 100.000 prebivalci. Kocka tega uranovega izotopa, katere stranica meri 4 cm, nam daje skozi eno leto 1000 kW električne storilnosti. Če bi želeli proizvajati tolikšno energijo v toplotni električni centrali, bi morali pokuriti 3000 ton premoga.

Novi vir toplote

Ti primeri dokaj nazorno dopovedujejo, da lahko z atomsko energijo nadomestimo toploto, ki jo sedaj pridobivamo s sežiganjem premoga, nafte ter zemeljskega plina. Vendar stvar ni tako enostavna, kot se zdi na prvi pogled. Dolga leta so delali znanstveniki na tem, da bi zgradili toplotne atomske centrale, katerih gradbeni stroški so ogromni. In tako jim je uspelo, da so nekaj teh central že zgradili. Nekatere so namenjene le znanstvenim proučevanjem, nekaj jih je pa zgrajenih tudi za praktično komercialno izrabo toplote, ki jo proizvajajo.

Znano je, da je pričela obratovati dne 27. junija 1954. leta prva ruska termojedra centrala, zgrajena v bližini Moskve. Nje storilnost znaša 5000 kW. Ruski tehniki in znanstveniki pa sedaj pripravljajo gradnjo

nadaljnjih atomskih central, katerih storilnost bo znašala 50.000 do 100.000 kW.

V Angliji so pričeli leta 1953 graditi veliko atomsko centralo v Calder Hallu. Ta naj bi pričela obratovati prihodnje leto s storilnostjo 40.000 kW in bo proizvajala električno energijo.

V ZDA je bila 18. julija 1955 otvorjena prva jedrna termoelektrična centrala. Postavljena je blizu West Miliona. S paro, ki nastaja v tej centrali, poganjajo turbo-generator storilnosti 10.000 kW.

Westinghouse Electric Corporation gradi v Shippingportu (Pennsylvania) prvo atomsko termično centralo, ki je namenjena v trgovske namene. Nje storilnost bo znašala 75.000 kW.

Razne ameriške industrijske družbe izdelujejo program za izgradnjo šestih tovrstnih central skupne storilnosti 765.000 kW, ki naj bi bile dograjene v prihodnjih petih letih. Strošek za te gradnje je preračunan na 250 milijonov dolarjev.

Tako je na primer družba Foster Wheeler Corporation projektirala termoelektrično centralo na atomsko energijo, katere storilnost bo znašala 100.000 kW. Stroški so pa predvideni na 21 milijonov dolarjev, kar bi bilo nad 13 milijard lir.

Naj še omenim, da je naročila ameriška vojska 2000-kilovatno jedrno termoelektrično centralo, katero bo mogoče razstaviti ter jo z letalom prepeljati v kraje, kjer jo bo vojaštvo potrebovalo. Najbrž bo namenjena postojankam v polarnih krajih.

Francozi poročajo, da bo 1957. leta dograjena atomska centrala v Marcoule pri Avignonu, ki bo imela storilnost 5000 kW. Nadalje imajo v načrtu izgradnjo dveh atomskih peči za 50.000 do 100.000 kW storilnost, ki bosta postavljeni v dolini Rodana.

V Kanadi nameravajo še letos dograditi atomsko peč velike storilnosti, ki bo stala nad 30 milijonov dolarjev.

Toda te atomske toplotne centrale niso postavljene le na »suhi« zemlji. Saj obstajata že dve ameriški podmornici na atomski pogon, namreč »Nautilus« in »Sea Wolf«.

Atomi v zdravilstvu

Če že govorimo o uporabi atomske energije v »dobro človeštvu«, je ta naziv vsekakor najbolj primeren takrat, ko je ta namenjena zdravilstvu. V medicini se poslužujemo jedrnih pojavov za ugotavljanje bolezni, kakor tudi za zdravljenje bolnikov. In z atomskimi raziskavanji so zdravniški tesno povezani tudi zato, ker ugotavljajo kvarne vplive žarčenja in proučujejo zaščito pred njimi.

Le poredko uporabljamo v zdravilstvu primarno žarčenje, ki nastaja v jedrnem reaktorju. V teku so poskusi za zdravljenje z nevtroni, ki jih usmerimo iz uranovega reaktorja na obolelo mesto. Dočim je tovrstna terapija šele v povojih, je velikega pomena žarčenje umetnih radioaktivnih izotopov. Za poslednje je značilno, da imajo kemične lastnosti določenih prvin, na primer natrija, fosforja, kobalta, joda, zlata itd., toda so nestabilni. Oddajajo žarke in pri tem razpadajo. Te umetne radioaktivne izotope pridobivamo tako, da z nevtroni »bombardiramo« neaktivne prvine v jedrnem reaktorju. Nadalje nastajajo pri cepljenju urana ter drugih snovi, ki jih uporabljamo kot »gorivo« v jedrnem reaktorju. Do sedaj poznamo približno tisoč umetnih radioaktivnih izotopov. Od teh jih pa le manjše število uporabljamo v medicini.

Pri diagnozi imajo umetni radioaktivni izotopi največji pomen za ugotavljanje snovne izmenjave in raziskovanja na področju delovanja notranjih organov. Nobelov nagradenec G. v. Hevesy, ki je po narodnosti Šved, je s pomočjo radioaktivnih izotopov vnesenih v izredno malih količinah v človeško telo podrobno proučeval izmenjavo fosforja in železa v našem organizmu. Izredno velik pomen ima radioaktivni jod za ugotavljanje pravičnega, oziroma nepravilnega delovanja ščitne žleze. Z radioaktivnim železom pa proučujemo tvorjenje rdečih krvnih teles. Nadalje imajo radioaktivni izotopi velik pomen v študiju absorpcije vitaminov, v biokemiji mišičja in proučevanju gobavosti.

Z radioaktivnim fosforjem lahko povsem točno ugotovimo lego tumorjev v možganih. V obolenem tkivu se radioaktivni izotopi koncentrirajo v mnogo večji količini kakor drugod in tako lahko z Geigerjevim števcem ugotovimo globino novotvorbe do 1 mm točno.

Dandanes se poslužujemo umetnih radioaktivnih izotopov predvsem za zdravljenje

raka. Nadalje lahko z njimi uspešno zdravimo težke motnje na delovanju ščitne žleze. Teh snovi se pa s pridom poslužujemo tudi v borbi proti resnim krvnim boleznim.

Kmetijstvo in tehnika

Toda s tem še ni izčrpamo poglavje o koristih radioaktivnih izotopov. V vedno večji meri jih uporabljajo kmetijski strokovnjaki in botaniki pri proučevanju prehranjevanja živali, gojenja rastlinskih kultur, v študiju zemeljskih tal in vplivih gnojenja. Vsekakor je zanimivo tudi to, da s temi snovmi zaznamujemo raznovrstne uničevalce poljedelskih proizvodov in jim zato lahko sledimo na njihovi poti pokončevanja pridelka. Ko nam tako uspe spoznati njih življenjske navade, je borba proti njim mnogo lažja. Če so rastlinske kulture izpostavljene radioaktivnemu žarčenju, se pospeši njih oplojevanje in razvoj. Ker je njih rast hitrejša, bodo tudi prej obro-dile in v krajšem času bomo imeli večji pridelek. Če ste spočetka spoznali, da so jedrni pojavi novi vir toplotne energije, v medicini pa orožje proti boleznim, lahko vsekakor rečemo, da bo neki dan atomska energija za vedno izbrisala iz naših pogovorov besedo »lakota«.

Pa tudi v preiskavi tehničnih lastnosti raznih industrijskih proizvodov se že sedaj s pridom poslužujemo radioaktivnih snovi. Z njimi določujemo debelino pločevine, raznovrstne fizikalne lastnosti novih zlitin, a z vso sigurnostjo lahko ugotovimo okvare na raznih izdelkih industrije.

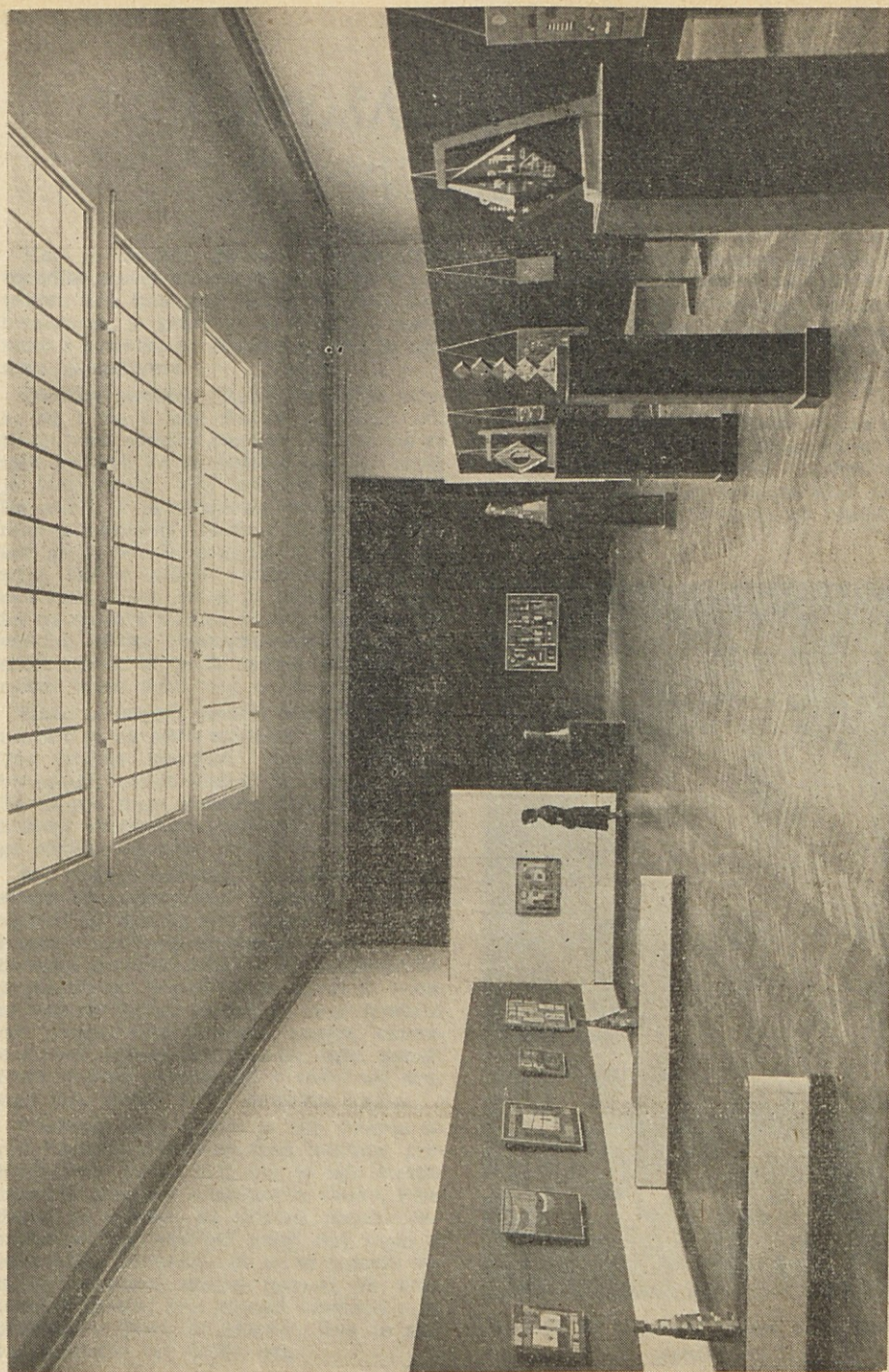
Največji izum naših prednikov je bil vsekakor ta, da so odkrili ogenj. Sčasoma so spoznali, čemu nam lahko goriva služijo. Sedaj smo odkirli atomsko energijo. Nastopila je nova doba za človeštvo in postopoma bomo lahko spoznali vse tiste koristi, ki nam jih nudi energija atoma.

Uredništvo „Jadranskega koledarja“

se zahvaljuje usem, ki so prispevali

v tiskovni sklad

„Jadranskega koledarja“

Del razstave Lojzeta Spacala v Moderni galeriji v Ljubljani l. 1955

Otroška paraliza

(Poliomielitis)

Ker je otroška paraliza (poliomielitis) vzbudila precej bojazni in preplaha v preteklem letu tudi med našim tržaškim prebivalstvom, je prav, da se nekoliko seznamimo s potekom te nevarne bolezni in njenimi posledicami.

Otroška paraliza napada običajno otroke od 1. do 5. leta starosti. Zato jo tudi imenujemo otroško paralizo. Seveda pa so tudi primeri, ko za otroško paralizo zbolijo tudi odrasli. Kaj povzroča to bolezen? Do sedaj je prevladovalo mnenje, da je njen povzročitelj kakšna klica ali virus, ker se je včasih pojavila v obliki epidemije. Da je bolezen nalezljiva, so dokazali tudi s tem, da so jo prenesli od otroka na opico z nosnim sluzom oziroma človeškim izločki. Prevladuje mnenje, da postane otrok, ki je že enkrat prebolel paralizo, imun proti njej za vse življenje.

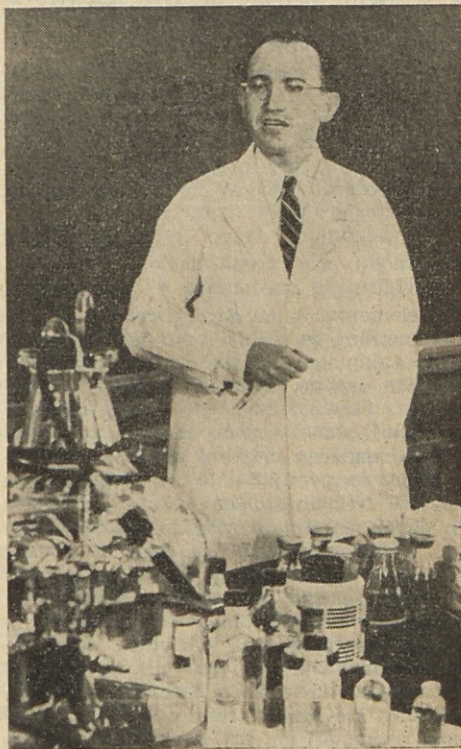
Kako se pojavi otroška paraliza? Njen začetek je navadno bliskovit. Pojavi se velika vročina, glavobol, bolečine v hrbtu, bljuvanje, včasih delirij in mišični krči. To stanje traja navadno dva dni, nakar nastopi ohromelost (paraliza) ene ali druge mišične skupine.

Ko nastopi paraliza, je bolezen stoodstotno diagnosticirana. Navadno ohromijo zgornji ali spodnji udi, včasih tudi obojni. Razen v omejenih primerih bolezen ni življenjsko nevarna. Hitro smrt pa povzroča jo možganske komplikacije. Virus te bolezni napade hrbtnej mozeg in sicer motorni del mozga, kjer povzroča vnetje, katerega posledica je razpadanje živčnih celic, zaradi česar nastopi ohromelost v enem ali drugem delu telesa, ki je navadno trajna.

Predvsem zaradi tega je bila deloma upravičena zaskrbljenost med tržaškim prebivalstvom, toliko bolj, ker je bilo število smrtnih primerov sorazmerno visoko. Poudariti pa moram, da primeri otroške paralize pri nas niso bili prvič. Saj vemo iz zdravniške literature, da so se pojavili tudi v preteklosti smrtni primeri, in sicer takoj v začetni fazi bolezni. Govoriti o epidemiji v Trstu ni mogoče. Bilo je pač več primerov kot druga leta.

Ali obstajajo profilaktična sredstva proti otroški paralizi? Direktne ne. Seveda je treba bolnika takoj izolirati, stanovanje pa razkužiti. Treba se je takoj poslužiti vseh tistih higienskih sredstev, ki organizem utrjujejo, kot so zrak, čistoča, pravilna prehrana itd.

V zadnjem času je vzbudila veliko upanje in veselja vest iz Amerike, da so tam odkrili cepivo proti otroški paralizi. Bakteriolog dr. Salk je začel namreč delati poskuse s cepivom najprej na opicah in

Dr. Salk, ki je izdelal cepivo proti otroški paralizi.

potem v veliki tajnosti tudi na otrocih, dokler ni javno razglasil neškodljivost in učinkovitost cepiva letos meseca aprila. Kmalu so začeli cepiti otroke v velikem številu (400.000). Ustanovila so se celo industrijska podjetja za izdelavo cepiva. Toda pojavili so se primeri otroške paralize zaradi cepljenja in celo smrtni primeri. Posegla je vmes državna oblast in uvedla preiskavo, ki je menda ugotovila, da so se

pojavi nedostatki pri industrijskem izdelovanju cepiva. Toda mi hočemo še nadalje biti optimisti, kakor je tudi sam dr. Salk, kateremu bo prav gotovo uspelo, da bo tudi industrijska izdelava cepiva takšna, da bo popolnoma neškodljivo in dostopno otrokom vsega sveta. S tem bo prenehala velika nevarnost za naše otroke in nič več ne bomo imeli ohromelih ljudi zaradi otroške paralize.

Stanislav Oblak

Ko prebiramo davčno polo

Vsak drugi mesec mora domala sleherni družinski poglavar na davkarijo z davčnim pozivom v roki. Do konca marca vsakega leta pa mora velik odstotek državljanov vlagati prijave dohodkov, ki so bile v Italiji vpeljane za dobo ministrovanja Vanonija in so po ministru dobile kratko ime »prijave Vanonik«.

Naš davčni sistem je znan po zamotnosti. Dovolj je, da v tem pogledu omenimo, da ureja nalaganje in pobiranje davkov in taks kar okoli 10.000 zakonov in dekretov in da gre približno 20 odstotkov vseh pobranih davkov za stroške ogromnega izterjevalnega aparata.

V naslednjem bomo prikazali glavne značilnosti posameznih davkov:

Davščine se naslanjajo v glavnem na dva elementa: 1. na *davčno osnovo* (v ital. »imponibile« in 2. na *odstotek obdavčljivosti* (aliquota) davčne osnove. Vzemite Vzemite davčno pozivnico. V prvem stolpcu je s številko označena vrsta davkov; na zadnji strani (zgoraj levo) je pri vsaki številki označen ustrejni davek (n. pr. št. 1 davek na zemljišča, 15 dopolnilni davek itd.). V tretjem stolpcu je leto, na katero se davek nanaša, v četrtem davčna osnova. V petem stolpcu je naveden znesek davka, ki ga zaračunajo s tem, da povečajo davčno osnovo na ustrezni odstotek. Nekateri od teh odstotkov so navedeni na zadnji strani davčne pozivnice. Kar pogledajte: davkarjem se prav nič ne toži zaračunavati odstotke z desetimi (!) decimalnimi številkami, čeprav se denarna enota ustavi pri eni liri, davkoplačevalec pa tudi ne plačuje za milijardinkami lire.

Davek na zemljišča je odmerjen na osnovi katastrskih izsledkov. Vsa zemljišča

so razdeljena na vrste ali kategorije (vinograd, pašnik, travnik itd.). Vsaka vrsta zemljišča pa je razdeljena na razrede, pač po rodovitnosti. Z upoštevanjem površine, vrste in razreda pridejo do davčne osnove. Ker je ta davčna osnova nizka, je odstotek obdavčitve zelo velik (zdaj: 58%). Na splošno lahko trdimo, da je davek na zemljišča pravičen, ali vsaj pravičnejši v primerjavi z drugimi, v kolikor je obdavčitev enakomerna in sorazmerna. Vrste in razrede bi morali po pravih periodično pregledovati, kar pa se v praksi ne izvaja. Mnogo je zemljišč, ki so že zdavnaj zgubila vrsto in rodovitnost, ki jim je pripadala ob katastrski oceni (n. pr. vinograd, ki je postal travnik). Prav bi bilo, da vsak lastnik pregleda ali da pregledati svoje parcele, ker mnogi posestniki plačujejo že desetletja večje davke, kakor bi jim dejansko bilo treba. Stvar bo postala še nujnejša, če se bodo uresničile napovedi o znatnem povišanju zemljiškega davka.

Krivična neskladnost v pogledu zemljiškega davka je dejstvo, da zemljiški najemniki ne plačujejo davkov na osnovi katastra, pač pa z dohodninskim davkom (ricchezza mobile). Zato gre borba neposrednih obdelovalcev zemlje za tem, da bi jim nalagali davek, kakor ostalim posestnikom, ki niso podvrženi davku na dohodek.

Pri davku na poslopja se osnova zaračunava na podlagi dejanskih ali ocenjenih dohodkov, po odbitku 1/4 do 1/3 letih. Odmera je precej visoka, saj znaša več kot 27% (od tega gre 11% pokrajini, 10 pa občin). Kmečka poslopja so davka oproščena, če služijo v pretežni meri

kmečkemu gospodarstvu. Večkrat finančna uprava oporeka to okolnost, prav pa bi bilo, da bi prizadeti, ki jim ni bila priznana neobdavčljivost, zahtevali oprostitev davka.

Davek na dohodek (ricchezza mobile) prinaša državi največ od vseh neposrednih davkov. Prijava »Vanoni« se nanaša v prvi vrsti na ta davek in na dopolnilni davek, o katerem bo govora v naslednjem. To naj bi bil prvi reformatorski ukrep za »moralizacijo« davkoplačevalcev. Sicer je ostalo vse pri starem. Dohodki se v pogledu obdavčljivosti delijo v kategorijo A (dohodki od kapitala), B mešani dohodki od kapitala in dela (le-ti so najpogostejši, C1 dohodki od profesionalne in obrtniške dejavnosti ter C2 (dohodki od dela). Na ugotovljeno davčno osnovo zaračunajo davek (po odbitku neobdavčljivega dela v znesku 240.000 lir) z odstotki, ki znašajo za kat. A 24,18, za kat. B 28,1, za kat. C1 18,8, za kat. C2 pa 5,15 odstotka.

Kakor je razvidno iz navedenih podatkov, gre za visoke odmere, zato pa se bije srdita borba za čim manjšo pogoditev obdavčljive osnove med davkoplačevalci in davčno upravo. Država trdi, da ne more znižati odstotkov obdavčitve, dokler ne bodo državljeni pošteno in odkrito prijavljali svojih dohodkov, davkoplačevalci pa se upravičeno zagovarjajo, da ne morejo biti pošteno in odkriti, dokler jim bo država pobirala do 1/3 vseh dohodkov. Edina kategorija, ki je neizbežno podvržena davščini do zadnje lire zaslužka, pripada najštevilnejši kategoriji delavcev in nameščencev, ker jim davščino odteguje in vplačuje delodajalec.

Dopolnilni davek (imposta complementare) je poleg družinskega davka edina davščina, ki se obračunava s tako imenovano progresivno lestvico, to se pravi, da čim višji je dohodek vseh vrst, tem višji je odstotek, ki ga pobere davkarija. Do 240.000 lir obdavčljivega letnega dohodka znaša davščina 2 odstotka, pri 500.000 li-rah dohodka je davščina 2,50, pri 1 milijonu 3,17, pri 10 milijonih 8,11 odstotka itd. do največ 50 odstotkov pri davkoplačevalcih, ki presegajo pol milijarde dohodkov na leto. Teoretično je progresivno obdavčevanje socialno pravično in napredno, vendar je vzpon lestvice vse premajhen, saj je prav gotovo težje plačevati re-

vežu z davčno osnovo 240.000 lir letno 4800 lir, kakor rentniku z 10 milijoni dohodkov 811.000 lir. Poleg tega v praksi mali in revnejši davkoplačevalci iz razumljivih razlogov podležejo neenaki borbi z davčno upravo.

Družinski davek pobirajo občine namesto stanovanjskega davka, davka na hišne pomočnike in davka na klavirje. Ta vrsta obdavčitve je sedaj v veljavi v vseh občinah na Tržaškem. V Trstu so ga uvedli l. 1953. Tudi ta davek bi moral biti progresiven. Tržaška občina je pritisnila z davkom z vso silo. Med drugim je davek zadel kar v občutni meri kmetovalce, ki prej niso bili podvrženi stanovanjskemu davku. Značilno je, da je tržaška občinska uprava najprej določila vsoto, ki jo mora nabrati z družinskim davkom, v zvezi s tem pa je pričela oblastveno določevati pri pogajanjih s posameznimi davkoplačevalci njihove dohodke. Tako ima vsak davkoplačevalec dvakrat določeno davčno osnovo za dohodke. Višino prve mu določa država, druge pa občinska uprava. Morda bo prišlo do poenotenja pri ugotavljanju dohodkov in bo dohodek, ki bo ugotovljen pri dopolnilnem davku, veljal tudi za družinski davek.

Navedene so v glavnem najobičajnejše davščine. Naj omenimo še, da plačujejo kmetovalci prispevke za socialno zavarovanje v obliki posebnega poenotenega davka (contributi unificati), ki ga zaračunavajo na osnovi delovnih dni, ki jih sami ali z najetimi delavci opravijo na svojem posestvu.

Neposredni davki, ki smo jih bežno pregledali, so razmeroma le manjši del državnih, pokrajinskih in občinskih dohodkov. Pretežni del dohodkov izvira iz posrednih davkov in taks, čeprav se tega skoraj ne zavedamo. Med glavnimi davščinami te vrste bi navedli samo davek na promet (IGE), občinske trošarine na predmete široke potrošnje, ter davke na proizvodnjo (n. pr. sladkorju, pivu, bencinu). Računajo, da si mora povprečna družina, ki se preživlja z delom, odtrgati okoli 40 odstotkov vsega svojega zaslužka za posredne in neposredne davščine. V tem je očitna nesocialnost našega davčnega sistema. Proti takemu sistemu in za uveljavljanje večje socialne pravice tudi na davčnem področju se borijo pri nas napredna politična gibanja.

TRŽAŠKA KNJIGARNA

TRST, ULICA SV. FRANČIŠKA, 20

vam nudi:

- ▼ **najnovjše slovenske knjige**
- ▼ **krasne darilne predmete**
- ▼ **pisarniške in šolske potrebščine**

BAR BAZOVICA

V BAZOVICI
se priporoča

GOSTILNA
IN TRGOVINA JESTVIN

Ivan Mahnič

Bazovica št. 202

TRGOVINA JESTVIN

HERMAN KRIŽMAN

Bazovica šte. 5

PEKARNA

Rudolf Marc

Bazovica, 55

GOSTILNA „PRI POŠTI“

Zora Presl

Bazovica šte. 95

TISKARNA

GRAPHIS

TRST

Ul. Sv. Frančiška 20
Tel. 29-477

KINO ŠKEDENJ

Uničevalci poljedelskih pridelkov in sadja

Ing. Miran Pavlin

Poljske nasade kakor tudi sadovnjake napadajo razne bolezni, ki povzročajo velikanško škodo na pridelku. Ko je govor o obolenjih rastlin ne mislimo pri tem na tiste pojave, ki so v zvezi z nepravilnim sajenjem, slabim gnojenjem ter nezadostnim namakanjem. Posvetimo sedaj pažnjo tistim bolezenskim pojavom na rastlinah, ki jih povzročajo razni zajedalci, bodisi da so to izredno mala rastlinska bitja ali pa živali.

Zelo veliko število živali se hrani z rastlinami in tako uničuje pridelek. Vendar na-

rove ter grize korenine. Zelene liste pa ljubijo **koloradski hrošč** ali **krompirjevec** (*Lepinotarsa decemlineata*), ki si je izbral za

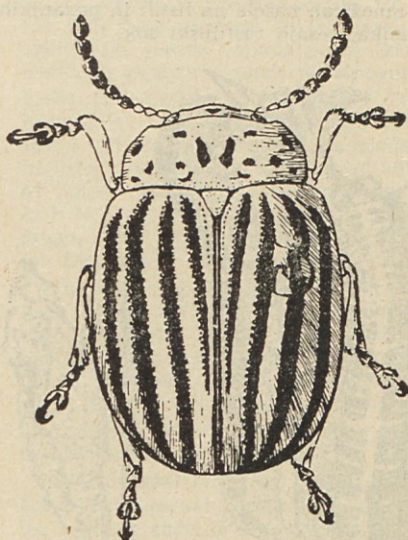

Bramor (naravna velikost)

stopajo najpogostejše žuželke in zato je tudi njim posvečena največja pozornost v naših naporih za obrambo nasadov. Nekatere teh živali se hranijo s podzemeljskimi rastlinskimi deli, druge pa jedo stebila, liste in plodove. Poznamo tudi žuželke, ki srkajo iz rastlin sok in tako zmanjšajo ali pa povsem uničijo razvoj rastline.

Oglejmo si nekaj žuželk, ki delajo škodo na njivah!

Kaj dobro se počuti v zemlji **bramor** (*Gryllotalpa gryllotalpa*), ki neprehno koplje

Koloradski hrošč (povečano).

svojo hrano krompirjeve liste in stebila. Pa tudi ličinka tega hrošča objeda krompirjeve liste. Poleg krompirja napada koloradski hrošč še paradižnike. Zelje in repo uničujejo **bolhači**, ki urno skačejo od rastline do rastline. Fižolova in grahova semena si izbereta za hrano hrošča **fižolar** (*Laria rufimana*) in **grahar** (*Laria pisorum*). Njih same ležejo jajčka na mlade stroke. Ličinke pa vrtajo v semenih teh dveh rastlin. Skodljive so gosenice mnogoterih metuljev, od katerih naj omenim gosenico **kapusovega belina** (*Pieris brassicae*), ki na vso moč žre zelje. Nasade zelja uničuje tudi **kapusna stenica** (*Palomena prasina*). Z rastlinskim sokom se pa hranijo **listne ušice** (*Api-*

Kapusovi bolhači (6-krat povečano).

Grahar (povečano).

dae). Nekatere ušice sesajo sok iz korenin — tem pravimo koreninske ušice, druge se pa v množicah nasele na listih in poganjkih ter tamkaj sesajo rastlinski sok.

Gosenici kapusovega belina (levo), desno buba.

Dočim se na mnogoterih kulturnih rastlinah zaredi povečini le ena vrsta živalskih zajedalcev, uničujejo razna žita veliko število žuželk. Žitne bilke uničujejo ličinke hrčic (Cecidomyidae), mehko zrnje žita pa obgrizuje žitni kresič (Zabrus tenebrioides). Ta hrošč se usede na klasje ponoči, da opravi pojedino v nočnem miru. Ličinke pokalic (Elateridae) pa grizejo koreninice žit. Njih

razvojna doba v zemlji traja več let in tako so te ličinke dolgo časa nevarne žitu. Mlado žitno klasje objeda prosnica (Amphimallus solstitialis), nje ličinka si pa je izbrala za hrano koreninice. Veliki škodljivci žita so žitni hrošči (Anisoplia). Ti se mnogokrat pojavijo v velikem številu. Sprva se spravijo na prašnike žit, potem pa na mlečno zrnje. Velika nadlega žitnih shramb je

Črni žužek (a), ličinka (b), buba (c) — Rižev žužek (povečano).

črni žužek (Calandra granaria). Samica tega hrošča polaga namreč jajčeca v žitna zrna. Male ličinke žro užitno snov zrn in tako uničujejo zaloge raznih žit. Na podoben način kvari zaloge riža rižev žužek (Calandra oryzae). Žitnemu zrnju in moki so škodljive gosenice vešč (Pyralidae). Gosenice raznih moljev (Tineidae) prav tako žive v moki, potem v koruzi in na posevkih. Veliko škodo na žitnih zalogah delajo gosenice žitnega molja (Tinea granella). Pri tej priliki naj omenim še ličinke hrošča mokarja (Tenebrio molitor), za katere je moka zelo priljubljena.

Tudi sadno drevje ima številne sovražnike. Crvivost sadja povzročajo gosenice metuljev zavijačev (Tortricidae). Te obgrizujejo predvsem pečke in zato postane sadje črvido ter zgodaj odpada. Naselijo se na grozdju (grozdni zavijač), jabolkih, hruškah in češpljah. Sadju so pa škodljivi še drugi metulji, oziroma njih gosenice. Naj omenim gosenice gobarja (Lymantria dispar), prstaničarja (Malacosma neustria) in zlatnice (Euproctis chrysorrhoea). Sadju nevarni so nekateri rilčkarji (Curculionidae). To so hrošči, katerih glava je podaljšana v rilček.

Samica **jabolčnega cvetožera** (*Anthonomus pomorum*) polaga jajčka v cvetne popke jablan, samica **lešnikarja** (*Balaninus nucum*) pa polaga svoja jajčka v mlade lešnike. Ze prej je bil govor o ušicah, žuželkah ki sesajo rastlinski sok. Tudi jablana ima svojo ušico, namreč tako imenovano **krvavo ušico** (*Eriosoma lanigerum*). Ne smemo prezreti **trtne ušice** (*Phylloxera vastatrix*). Te ušice sesajo liste in korenine trte. Na koreninah povzročajo koreninske ušice nastanek značilnih oteklin, ki s časom segnijo. Zaradi teh poškodb odmira trta. Izredno veliko škodo je napravila trtna ušica na koncu preteklega stoletja. Takrat je namreč uničila večino evropskih vinogradov.

Rastlinske sokove sesajo še neke druge žuželke, namreč kaparji. Od teh je izredno nevaren **kapar san Josè**, ali kakor ga nazivamo z drugim imenom **ameriški kapar** (*Aonidiella perniciososa*). Napada razno sadno drevje, predvsem hruške, jablane, breskve. Ameriški kapar sesa rastlino na raznih delih: na plodovih, deblu, vejah in listih. Ta živalica je zelo odporna proti mrazu. Saj prenese tudi do -30 stop. C mraza. Na jabolkih opazimo kaparja po tem, da je plod posejan z malimi rdečimi pegami, sredi katerih je nanj prisesan kapar. Najpogostejše opazimo kaparja okoli peclja in muhe. Lubje, ki je

naseljeno s kaparji, postane rdečerjavo. Zelo moramo biti pozorni na tega škodljivca. Če ga takoj ne uničimo, bodo pričela drevesa, katera je napadel, hirati in v nekaj letih se bodo posušila. Na češpljah se pa naseli **češpljev kapar** (*Lecanium corni*), ki je uničevalec češpljevih nasadov.

Raznovidna rastlinska obolenja povzročajo tudi **enostanične rastline**. Neke **sluzavke** (*Myxophyta*) se zajedajo na korenine repe in ohrovtu ter na njih povzročajo bolne izrastke. Zaradi njihovega načina življenja jim pravimo zajedalke ali paraziti. Zelo pogosto nastopajo na rastlinah razne glive. Od enostaničnih gliv plesnivk je važna **krompirjeva palež** (*Phytophthora infestans*), ki je nevarna zajedalka krompirja. Naseli se na spodnji strani krompirjevih listov in povzroči, da počrne in končno odmro. Če je vreme dalj časa deževno se ta plesen močno razširi ter potem napada poleg listov tudi stebila in gomolje krompirja. Mnogokrat napravi krompirjeva palež veliko škodo na krompirjevih nasadih. **Trtna palež** (*Peronospora viticola*) se pa naseli na spodnji strani listov trte. Napada in uničuje tudi grozdne jagode. Zelo nevarna je predvsem v mokrih letih. V vinogradih dela škodo še neka druga gliva, namreč **grozdna plesen** (*Oidium tuckeri*).

Mnogotere glive napadajo žitarice. Ena izmed teh je **škrlatnordeča glavница** (*Claviceps purpurea*). Zajeda rž in tvori v klasih značilne strupene rožičke temnovijoličaste barve. Spomladi nastanejo na teh rožičkih rdeče glavnice, v katerih se snujejo trosi.

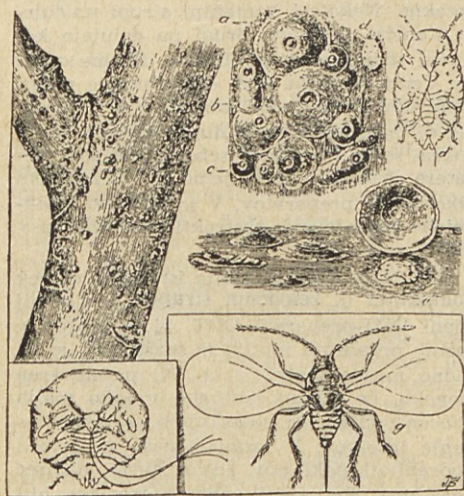
Žitarice uničujeta še dve drugi vrsti gliv, namreč **sneti in rje**.

Prašnata snet (*Ustilago carbo*) povzroči v žitnih semenih nastanek črnega prahu. Obolenja po tej sneti se rada pojavljajo na pšenici, ječmenu in ovsu. **Smrdljiva snet** (*Tilletia caries*) pa povzroča močno napihovanje pšeničnih zrn, v katerih se stvori smrdljiva sluzasta snov. Prosene late uničuje **prosena snet** (*Ustilago destruens*).

Žitna rja (*Puccinia graminis*) se naseli na žitaricah. Na njih listih in bilah jo opazimo po rjavih lisah. Grah napada **grahova rja** (*Uromyces pisi*), hruške pa **hruškasta rja**.

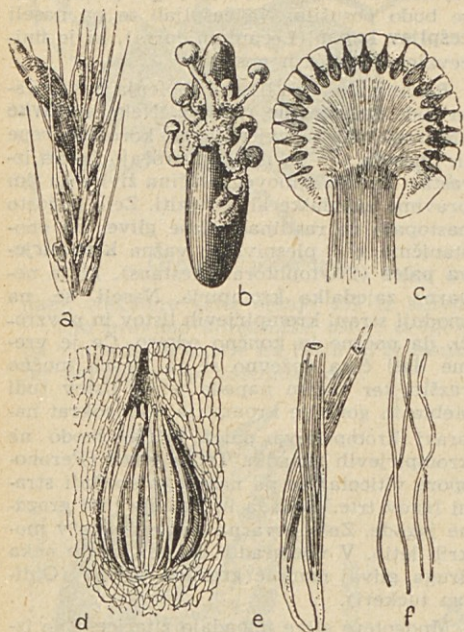
Rastlinam škodijo tudi razne **bakterije**. Te preprečujejo pravičen razvoj rastline in mnogokrat povzročijo gnitje.

Prav posebne vrste so pa bolezni, ki jih na rastlinah povzročajo **virusi**. Povzročitelji virusnih obolenj so tako mali, da jih ne opazimo z običajnim drobnogledom, temveč le z elektronskim mikroskopom. Tako meri

Kapar San Josè: levo zgoraj od kaparja okužena veja, a) kapica samice, b) kapica ličinke, d) ličinka kaparja, d) zelo povečana ličinka kaparja, e) dvignjena kapica samice, f) samica (povečana), g) samec (povečan).

na primer povzročitelj mozaične bolezni tobaka le 15 milijonin milimetra! Poleg tobaka napadajo virusne bolezni tudi krompir,

Rženi rožiček ali škrlatnordeča glavica — rožiček na rženem klasu (a), rožiček z glavici, nekoliko povečano (b), prerezana glavica s plodišči, 18-krat povečano (c), plodišča s trosnimi mehovi, 200-krat povečano (d), trosni mehovi (e), trosi (f).

kumare, paradižnik, ohrovt, fižol, špinačo, čebulo in solato. Z obolelo rastlino lahko okužimo zdrave. S tisočkrat razredčenim sokom za virusno boleznijo obolele rastline lahko namreč še vedno prenesemo viruse na drugo rastlino.

ZATIRANJE RASTLINSKIH ŠKODLJIVCEV

Raznovrstne živali, ki uničujejo rastline pokončujemo največ s **kemičnimi sredstvi**. Njih učinek je hiter. Zelo pomemben je **biološki način** zatiranja škodljivcev. Pri tem se poslužujemo raznih mesojednih živali. Saj so si tudi v živalskem svetu mnogotere živali sovražne. In te mesojedce izkoristimo v boju proti žuželkam, ki uničujejo naše nade. Poleg teh dveh načinov zatiranja škodljivcev je v rabi tudi **obiranje** raznih gosenic hroščev.

Vsa kemična sredstva za pokončevanje škodljivcev, in to bodisi trdna, tekoča ali pa plinasta, ločimo v tri skupine. V prvo skupino spadajo snovi, s katerimi uničujemo živalske škodljivce. Te nazivamo s skupnim imenom **insekticide**. V drugi skupini so združene vse tiste snovi, s katerimi vodimo boj proti glivam. To so **fungicidi**. **Mešana kemična zatiralna sredstva** so pa namenjena zatiranju žvalj in gliv. Vse te snovi moramo uporabljati ob pravem času in v taki koncentraciji, da ne škodijo niti rastlinam niti ljudem in živalim, ki bi se z razkuženimi rastlinami hranile. Vedeti moramo tudi to, da ni nobeno kemično sredstvo univerzalno, torej, da ga ne moremo uporabljati za vse namene. Preden se bomo poslužili nekega kemičnega preparata se moramo dodobra poučiti, v kateri namen je.

Pri **insekticidih** zopet ločimo snovi, katerih strupeni učinki se kažejo potem, ko jih je žival zaužila, ko je prišla z njim v dotiko, ali pa kadar jih je vdihala.

Želodčni strupi pokončajo žival potem ko jih poje. Od teh so najbolj znani preparati, ki so pripravljeni iz raznih arzenovih spojin. Nadalje so močno v rabi spojine prvine fluora.

Kontaktne strupi so tisti, ki imajo učinek na žival takrat, ko se teh strupenih snovi dotakne. Nekateri kontaktni strupi uničujejo stanišče insektov, drugi pa delujejo kot živčni strupi oziroma ohrome dihalne organe. Temu namenu služi obrizgavanje z razredčenimi raztopinami karbolineja, mineralnih olj in preparatov iz dinitrokrezola. Mnogokrat so te snovi med seboj pomešane. Nekateri insekte pokončujemo z brizganjem nikotinskih preparatov. V to skupino insekticidov spadajo tudi ekstrakti nekaterih rastlin.

Med insekticidi, ki imajo istočasno učinek **kontaktne in želodčne strupov** so najbolj znani DDT-preparati. DDT, ki je topljiv v raznih organskih topilih in maščobah, je izredno močen živčni strup. Ni pa nevaren človeku, če ga uporabljamo v tako malih koncentracijah, ki zadostujejo za pokončevanje insektov. V zadnjem času so pričeli uporabljati neki nov živčni strup, namreč parathion. Pri njega rabi pa moramo biti zelo previdni. Nadalje naj omenimo še heksaklorcikloheksan, imenovan tudi HCH oziroma hexa ter preparate, ki vsebujejo chloran.

Razni plini in pare pa uničujejo parazite po vdihavanju, jih zažude. V ta namen imamo na razpolago več kemičnih preparatov.

Strupe, s katerimi pokončujemo razne škodljive glive ter jih zato imenujemo **fungicidi**, pa tvorijo mnoge bakrove spojine (najbolj znana je modra galica), potem žveplo in žveplove spojine, preparati iz formalina ter živosrebrne spojine.

Poleg tega, da izberemo za posamezne rastline in določene škodljivce pravilna kemična zatiralna sredstva, moramo posvetiti veliko pažnjo tudi načinu uporabe. Insekticidi in fungicidi bodo tem bolj učinkovali, čim finjša bo njih porazdelitev na rastlini. V ta namen uporabljamo raznovrstne razprše-

valce za prašne snovi in tekočine. Ti so lahko prenosni ali pa prevozni. Poleg ročnih razprševalcev imamo tudi take, ki so na pogon motorja. Nadalje imamo stroje, ki razpršujejo tekoče preparate s tako silo, da se tvori pravcata megla insekticidov. In končno nam služijo v ta namen tudi letala.

Z vseh strani preže sovražniki na naš pridelek. Zato moramo budno paziti, da uničevalce nasadov takoj odkrijemo in jih čim prej uničimo. Tako bomo preprečili njih razmnoževanje, pridelek pa pravočasno zaščitili pred to nadlego.

Ing. Miran Pavlin

Uničevalci posekanega lesa in nasadov

V nobenem področju našega udejstvovanja ni les tako podvržen uničevanju kakor ravno v kmečkih gospodarstvih. Vse te okvare povzročajo mikroskopsko majhne rastlinice, glive, poleg njih pa še razne žuželke.

GLIVE

Seznamimo se najprej z okvarami lesa, ki ga povzročajo glive. Temu obolenju pravimo gniloba. Les, ki ga je napadla gniloba, prične razpadati. Prvi znak takega obolenja je spremenjena naravna barva lesa. Te male glive lahko žive le takrat, ko so jim dani določeni življenjski pogoji. Ni dovolj le, da imajo na razpolago zaželeno hrano. Važen činitelj za razvoj teh malih rastlinskih bitij sta vlaga in temperatura. Tovrstno obolenje lesa nastane običajno takrat, ko vsebuje les 20% vode, kar bi odgovarjalo 93-odstotni zračni vlagi. Glivice pa uspevajo najbolje pri temperaturi od 18 do 36 stopinj C.

Mnogotere glive lahko napadejo les. Povzročitelji *modre gnilobe* se hranijo s snovmi, ki se nahajajo v lesnih stanicah. Ta bolezen ne zmanjša trdnosti lesa, pač pa povzroča raznovrstne črtaste in okrogle barvne madeže, zaradi katerih izgubi les svojo lepoto in tako tudi trgovsko vrednost. Če opleskamo za to boleznijo oboleli les z laki in oljnatimi barvami, se bodo pričeli ti opleski kaj kmalu luščiti od les-

ne površine. Za modro gnilobo obole predvsem iglavci.

Mnogo večjega pomena pa so glive, ki povzročajo razpadanje lesa. Vzrok *beli gnilobi* so glive, ki napadajo lignin. *Rjavo gnilobo* pa povzročajo tiste glive, ki razkrajajo celulozo. Če pomislimo, da sta celuloza in lignin glavni sestavini lesa, bomo razumeli, kakšne okvare nam ti dve boleznici povzročata. Zaradi razkroja lesa po teh glivicah se zmanjšata njega teža in trdnost. Če oboli les za rjavo oziroma belo gnilobo, se lahko v 3 do 4 mesecih zmanjša njega telesna teža za 20 do 40 odstotkov. Trdnost nasproti tlaku pa postane v tem obdobju za 20 do 80 odstotkov manjša.

Izredno nevarna lesna bolezen je pa tista, ki jo povzroča gliva *hišna goba* ali *drvojedka* ali kakor jo znanstveniki imenujejo, *Merilius lacrymans*. Kljub temu da je življenje gliv odvisno od velike količine vlage, se hišna goba naseli tudi v prostorih, ki so razmeroma suhi, torej jo zasledimo v stanovanjskih hišah. To pa zato, ker je micelj hišne gobe zelo dolg in tako prenaša za nje življenje potrebno vodo iz oddaljenih vlažnih prostorov. Ta gliva najbolj uspeva pri temperaturi od 18 do 22 stopinj C. Hišna goba prodira tudi skozi zidove in uničuje razen hrastovine vse naše domače vrste lesa. Hišno gobo spoznamo po tankih vlaknih, ki prepozajo površino lesa. Les pa postaja krhek in se drobi.

ŽUŽELKE

Marsikdaj slišimo govoriti o črvivosti lesa. Vendar pa ni črvov v lesu in zato ni mogoče govoriti o njega črvivosti. Preprost človek vsekakor zamenja s črvi *ličinke nekaterih žuželk*, ki žive v lesu in se obenem tudi z lesom hranijo.

Dočim imajo razni življenjski pogoji velik vpliv na razvoj glivic, se žuželke prilagodijo tudi slabšim življenjskim razmeram. Vsekakor vplivata ugodna temperatura in vlaga na boljši razvoj žuželk. Te živalice napadajo najraje belino. Prirodoslovci so nadalje ugotovili, da se določene vrste žuželk naselijo le na takih vrstah lesa, ki so jim najbolj pogodu. Še več! So žuželke ki napadajo le določene dele lesa.

Največji srednjeevropski škodljivec iglastega drevja je vsekakor *hišni kozliček* (*Hylotrupes bajulus*). Napada predvsem obdelani gradbeni les, naseli se pa tudi v lesu, ki ga uporabljamo na prostem. Ta škodljivec ljubi toploto in zato so mu v poletnih mesecih zelo priljubljene lesene strešne konstrukcije. Samica polaga v razpoke lesa jajčka, iz katerih se razvijejo ličinke, ki z velikim tekom žro les. Ker se ličinka razvija več let, namreč od 3 do 12 let, je razumljivo, da napravi v tem času veliko škodo. Ker je ta razvojna doba tako dolga, se mnogokrat pripeti, da se prikaže hrošč šele v stanovanju. Poznamo še druge vrste kozličkov, tudi take, ki se naselijo v spodnjih delih količev in prekelj, katere uporabljajo kmetje na njivah.

Nadaljnji važni lesni škodljivci so mali hrošči, *trdoglavi ali kukci* (*Anobium*). Tem je prijetna temperatura od 20 do 24 stopinj C. Zelo radi se pa naselijo v naših stanovanjih. Lahko rečemo, da ni pred njimi varna nobena vrsta lesa. Kadar slišimo v našem pohištvu ostre trkajoče glasove, je to dokaz, da delajo kukci v njem

rove. Nenehno vrtajo les in končno so rovi v njem tako na gosto prepleteni, da je podoben gobi.

Lesne ose (*Siricidae*) se pa kaj rade lotijo lesa iglavcev. Te povzročajo v lesu 4 do 7 mm velike luknje.

Da bi zaščitili les pred temi škodljivci, se moramo poslužiti tako mehanskih (fizikalnih) kakor kemičnih postopkov.

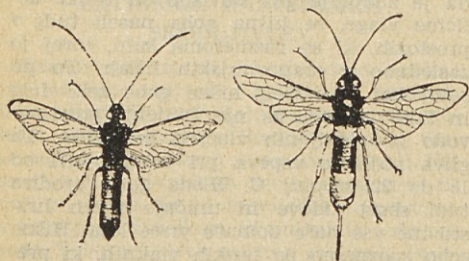
Pri *fizikalnih postopkih* gledamo na to, da za gradbene namene uporabljamo primeren les. Nadalje moramo graditi tako, da so klimatske razmere v stavbi za razvoj gliv neugodne. Najbolj pomembno pa je to, da ni stavba vlažna ter da je močno zračena. Žal lahko s temi postopki samo preprečimo naselitev gliv v notranjosti poslopij, ne moremo pa preprečiti škode po žuželkah.

Mnogo bolj učinkoviti so *kemični postopki* za zaščito lesa. Lahko rečemo, da na ta način »zastrupimo« les tako za glive kakor tudi za žuželke. V ta namen uporabljamo najrazličnejša zaščitna sredstva. Kdorkoli pa bo uporabljal te preparate, naj ve, da njih učinkovitost ni odvisna le od vrednosti preparata, temveč tudi od tega, kako z njim ravnamo. Kemični postopki so pomembni predvsem za les, ki ga uporabljamo na prostem in je zato izpostavljen vlagi iz zemlje in zraka.

Vsa kemična zaščitna sredstva porazdelimo v dve veliki skupini, namreč v vodotopne in »oljnate« preparate.

Preden se odločimo za eno od teh skupin, moramo na marsikaj pomisliti. Če želimo, da bo les dolgo časa zaščiten, ne sme voda takoj izlužiti iz njega snovi, s katerimi smo ga impregnirali. Tej naši želji bodo zelo dobro ustregla oljnata zaščitna sredstva. Les bo tembolj odporen, čim globlje bodo vanj pronicale te snovi. Toda to le s težavo dosežemo pri impregniranju smrekovega lesa z *oljnatimi preparati*. Teh kemičnih zaščitnih sredstev, izmed katerih sta najbolj znana katransko olje in karbolinej, ne smemo nanašati na vlažen les. Če vsebuje les mnogo vlage, ne bo oljnata snov prodrla vanj. Poleg tega pa bo oljnata plast, ki je na površini lesa, preprečila, da bi se les posušil. Zato moramo z oljnatimi sredstvi impregnirati kolikor mogoče suh les in ga z njimi prepojit do nasičenosti. Kolce, ki jih vtikamo v zemljo, pa najbolje impregniramo tako, da njih zemeljski del postavimo v oljnat preparat.

Vodotopna zaščitna sredstva pa lahko

Velika lesna osa — levo samec, desno samica (pomanjšano).

uporabljam tudi pri vlažnem lesu. Zelo dobro nam uspe impregniranje, če sveže posekani les položimo v raztopino vodotopnih preparatov: konzervirna sredstva bodo prodrla v globino lesa. Ni moj namen, da bi podrobneje opisoval kemično sestavo teh preparatov. Saj bi z naštevanjem

kemičnih imen in formul njih sestavin kaj malo koristil.

Se na nekaj morate polagati veliko pozornost. Če niste previdni pri uporabljanju sredstev za konzerviranje lesa, lahko škodite svojim prideikom. Saj vsebujejo ti preparati razne strupene snovi!

Za naše gospodinje

Mali, a nevarni uničevalec volnenih predmetov

Ing. Miran Pavlin

Kaj neprijetno je pri srcu gospodinji, ko vidi v stanovanju poletavati malega metulja, ki mu pravijo prirodoslovci *suknarski molj* (*Tineola bisolliella*), a ga mi po domače nazivamo molj. Plane za njim, nekajkrat ploskne nanj z rokama in ga dokončno uniči. Dobro ve, kakšno škodo bi ji napravila ta mala živalica — saj nam vendar uničuje volnena oblačila, kožuho-vino, pa tudi perje, s katerim so napolnjene mehke pernice.

Pravzaprav ni molj neposredni škodljivec: gosenci, ki zraste iz jajčec potem ko jih je položila samica molja, je tisto nena-sitno bitje, ki požre vse tiste snovi, ki so iz neke beljakovine, ki ji pravimo keratin. In ravno živalska dlaka ter perje so iz ke-ratina. Poleg moljev, ki nam uničujejo obla-čila, sta nam znani še dve drugi vrsti moljev. Namreč molji, ki se naselijo na preprogah (*Trichophaga tapetiella* L.) in tisti, ki si izberejo za svojo pašo kožuho-vino (*Tinea pellionella* L.). Poleg imeno-vanih metuljev uničujejo keratin še neki hrošči. Ločimo jih v vrste, ki uničujejo pre-proge (*Anthrenus scrophulariae* L., *A. ver-basci* L., *A. vorax*, *A. museorum* L.) ter one, ki delajo škodo na krznu (*Attagenus pellio* L., *A. piceus* Ol.).

Čeprav so skoraj vsem znani le molji, moram opozoriti, da so omenjeni hrošči prav tako nevarni kakor molji, ali pa tu-di še bolj. Švicarski strokovnjaki so celo ugotovili, da so v njih državi povzročili ti hrošči trideset vse škode na keratinskih

predmetih, dočim so le eno četrtino škode povzročili molji.

Mi si niti ne predstavljamo, kolikšno iz-gubo povzročajo ti škodljivci. Na volnenih in volno vsebujočih tkaninah, nadalje na krznu in puhu povzročijo mnogo večjo škodo, kakršno dajo naše površne ceditve. Vsekakor ne smemo pri določevanju ško-de gledati na to, koliko keratina so de-ja-nsko te živalice požrle. Saj že vendar mala luknjica pokvari lice lepe in dobro ohran-jene obleke. Tako so na primer ugotovili na Švedskem, da napravi tamkaj le suknar-ski molj vsako leto za 20 milijonov švicar-skih frankov škode. V Ameriki cenijo, da uničijo te živalice 1,6% celokupne proiz-vodnje volne. V Angliji poročajo o škodi, ki znaša vsako leto okoli 1 milijona fun-tov šterlingov.

Raziskavanja poslednjih let so dokazala, da ne nastaja ta škoda le na predmetih, ki so povsem iz keratina, snovi, iz katerih so mnoge živalske snovi, temveč tudi na mešanih tkaninah.

MOLJI IN HROŠČI POVZROČAJO VEDNO VEČJO ŠKODO

Povsem jasno je dokazano, da so v naši, recimo moderni dobi, podani vedno boljši pogoji za nastajanje te škode. Seznanimo se z nekaterimi teh činiteljev, ki so vzrok stalnemu naraščanju uničevanja keratin-skih predmetov!

Eden teh činiteljev je na primer neneh-no večanje prometa. Dočim po eni strani

koristi človeku razmah prometnih žil, mu na drugi strani škoduje s tem, ker se z obleke in prtljago potnikov selijo iz kraja v kraj tudi ti škodljivci. S tem, da si je človek izboljšal svoje življenjske pogoje z udobnimi stanovanji, v katerih se bohotijo krasne preproge in divani in kjer skoraj ni čutiti temperaturnih razlik, ki jih povzročata zima in poletje, smo istočasno tudi poskrbeli za lepše življenje moljev in s keratinom prehranjujočih se hroščev. Če imajo te živalice ugodne življenjske pogoje, lažje med letom mnogo bolj povečajo svoj zarod kakor pa takrat, ko mrzle zime onemogočijo ali pa vsaj zelo zavro njih razmnoževanje. Pa še na neki drug način koristijo omenjenim škodljivcem izboljšane materialne razmere človeka. Če smo kratki z denarjem in premoremo le nekaj oblačil, smo prisiljeni, da stalno nosimo te obleke in s stalno nošo ne damo miru njih uničevalcem. Kadar pa je naša garderoba bogato opremljena, hranimo mnogo oblek v omarah in tako lahko na njih dalj časa brezskrbno in nemoteno živi zarod moljev in hroščev. In te živalice nam bodo še bolj hvaležne, če bodo ta oblačila obešena tesno eno ob drugem in jih bomo poleg tega še hranili zamazana. Umazanija in potimata namreč na te živali izredno privlačevalno silo...

IZ ŽIVLJENJA UNIČEVALCEV VOLNE

Vrzimo pogled na družino moljev! Mali metuljček, molj, ki je s svojim poletavanjem povzročil tolikšen nemir gospodinji, je skoraj gotovo samec, ker samice običajno ne letajo. Zelo so nerodne: krila imajo majhna, mnogokrat jih pa tudi jajčka obtežujejo. Samica zelo hitro skrbi za povečanje zaroda moljev. Saj leže jajčka že nekaj minut po oplojenju! Če ji je življenje ugodno, lahko leže tudi do 100 jajčk. Ni ji do tega, da bi bila jajčka na volni. Za polaganje jajčk ji pride prav katerokoli mesto, le da je mehko in v temi. Če sta temperatura in vlaga okolja ugodna, se že v enem tednu razvije iz jajčka gosnica. Pri temperaturi 15°C se pa ne prikaže na dan gosnica, ker je zanjo premrzlo. Običajno naseli samica v enem letu naša oblačila z enim zarodom. Pri najboljših življenjskih pogojih, to je pri stalni temperaturi 24°C in povprečni vlagi zraka 60-70%, pa poveča samica družbo moljev v enem letu s štirim do šestimi zarodi. In to naj bo vsakomur dokaz, da tudi molju prija primereno ogreto stanovanje.

Kakor hitro ugledajo male gosnice luč, oziroma točneje, temo sveta, se že odpravijo na pot, da poiščejo hrano in zadoste svoji požrešnosti. Naselijo se na volnenih predmetih, na kožuhovini in perju, ker so jim pač te snovi hrana in lahko le na njih žive. Ugotovili so, da potrebuje ena moljeva gosnica za svojo prehrano 50-100 mg volne. Tako bi zadostovala iz 300 g volne spletena maja za lepo družbo 3000-6000 gosenic. Toda gospodinja ne dela tega računa. Saj je velikanska škoda zanjo že mala luknjica, ki jo v volneno oblačilo napravi ena sama gosnica!

Končno se gosnica preobrazi v metulja. Vsa razvojna doba od jajčka do metulja traja pri ugodnih pogojih dva meseca.

Ko smo že pri številkah, si še izračunajmo, kolikšen bo zarod tiste moljeve samice, ki nam da v enem letu 5 generacij! Da ne boste z računi izgubljali preveč časa, vam kar sam povem, da je po petih generacijah v nasledstvu te matere kar 470.000 gosenic. Številna družina, kaj?

Sedaj se pa še seznanimo z življenjem tistih hroščev, ki jim tako prija volna!

Dočim prežive molji skoraj vse svoje življenje v stanovanjih, žive ti hrošči nekaj časa v stanovanjih, a v preostalem času poletavajo v naravi. Ko so na prostem, obiskujejo cvetje in se najbrž tudi hranijo na cvetovih, namreč s cvetnim prahom.

Ko čuti samica teh hroščev, da se bliža čas, ko bo treba položiti jajčka, poišče za to opravilo primerno mesto. Odloži jih namreč v prašnih, temnih prostorih, deloma pa tudi na tkaninah. Iz njih se razvijejo požrešne ličinke. Vendar ličinke teh hroščev ne doraščajo le na volnenih predmetih kakor smo videli pri moljih, temveč tudi v razpokah poda in sten. Zato so jim pa tudi dani vsi pogoji, da se v stanovanjih mnogo bolj na široko naselijo kakor pa molji. Ker te ličinke ne žo samo keratinskih snovi, je njih uničevanje mnogo težje. Pri moljih vsaj vemo, kje naj jih napademo z raznimi strupi. Omenjene ličinke se hranijo tudi s posušenimi živalskimi beljakovinami in zato jih srečamo v muzejih med zbirkami žuželk in nagačenih živali. O tem nas prepriča hrošč muzejnik (*Anthrenus museorum* L.).

ZAŠČITA VOLNENIH PREDMETOV

Zaradi tolikšne škode, ki jo povzročajo molji in hrošči na volnenih tkaninah in pleteninah, kakor tudi na krznu in drugih keratinskih snoveh, se strokovnjaki nenehno trudijo, da bi izdelali čim učinkovitej-

še postopke, s katerimi bi našo imovino zaščitili pred temi uničevalci. Največja pozornost gre predvsem zaščiti tkanin. Saj je to proizvod, ki v največji meri zanima industrijo, kakor tudi posameznika. V želji, da čim popolneje zaščitimo tkanine, se moramo ozirati na številne činitelje.

Sredstva, ki jih v ta namen uporabljamo, morajo biti učinkovita in to čim dalj časa. Nadalje naj bodo neškodljiva. To se pravi, da ne smejo povzročiti spremembe barve tkanin in njih odpornosti proti raznim mehanskim vplivom in učinkom svetlobe. Ta zaščitna sredstva naj se nanašajo čim lažje na tkanine, a vsekakor ne smejo biti draga.

Na več načinov lahko zaščitimo tkanine pred temi žuželkami. Ti so:

Zaščita z mehanskimi pripomočki. Pri tem mislimo na krtačenje, iztepanje, sončenje, močno ovijanje tkanin v časopisni papir ter shranjevanje v posebnih vrečah. Pravzaprav ni to popolno zaščitno sredstvo za obrambo volnenih izdelkov pred škodljivimi insekti. Vendar je pa zelo koristno.

Izmed strupenih snovi pridejo v poštev tiste, ki zastrupe žuželko pri vdihavanju, po užitju in pri dotiku.

Za zastrupljanje pri vdihavanju uporabljamo naftalin, kafro, heksaklorethan, cijanovodikovo kislino in še druge strupene snovi. Kljub temu, da ni njih učinek povsem popoln, jih še vedno v precejšnji meri uporabljamo. Saj vendar v domačem gospodinjstvu zelo uporabljamo naftalin in njega mešanico s kafro. Učinek teh snovi je dvomljiv in to predvsem zato, ker bi jih morali uporabljati v zelo veliki količini. V večini primerov ne moremo namreč doseči zadostne koncentracije teh strupov. V 1 kub. metru zraka bi morali porazdeliti od pol do 1 kg omenjenih zaščitnih snovi. In njih popoln učinek bi trajal le toliko časa, dokler bi še obstajala ta koncentracija. In tolikšne količine ne bi bile ugodne niti za človeka.

Od strupov, ki pomore žuželko, ko jih poje, naj omenim nemške evlane in švicarski mitin. Ti strupi so izredno učinkoviti. Njih odlična lastnost pa je tudi ta, da jih lahko v tekstilnih tovarnah fiksirajo na volnena vlakna in postanejo na ta način volnene tkanine trajno odporne proti moljem in s keratinom hranečim se hroščem.

Kontaktni strupi, namreč tisti, ki učinkujejo pri dotiku žuželke, so lahko naravnega izvora ali pa tudi sintetično pripravljene. Izmed naravnih proizvodov je zelo znan pyrethrum-ekstrakt. Sintetični kon-

taktni strup pa je vsem znan DDT, ki je močno izpodrinil naravne insekticide.

Iz gornjega lahko vsakdo spozna, da so opisane žuželke naši volneni imovini zelo nevarne. Zato so pa znanstveniki neprestano na delu, da nas zaščitijo pred temi škodljivci.

Anda A.

Kako odstranjujemo madeže

Gospodinje smo dostikrat v najemni zadregi pri svojem opraviilu in bi nam takojšen dober nasvet bil nadvse koristen, bodisi, da se nam kakšna jed ne posreči ali da pride kak madež na obleko, pohištvo, prt in pod. Pogosto bi bila preprečena velika škoda, če bi takoj vedele kaj je treba ukreniti.

Zato sem zbrala nekaj nasvetov iz lastne izkušnje in izkušnje drugih z napotki, kako si gospodinja lahko s preprostimi sredstvi sama pomaga in se s tem obvaruje večje škode.

Predvsem bi morala imeti vsaka gospodinja vedno doma razne pripomočke, ki pa bi morali biti na stalnem mestu in tako pri roki, da bi jih mogla tudi v največji naglici takoj najti. To so zlasti: bencin, boraks, salmiak, jedilna soda, hipermangan, glicerol, alkohol.

Čistilnega sredstva, s katerim bi odpravili vse vrste madežev ni. Zato je potrebno ugotoviti od kod madež izvira, če ga hočemo pravilno očistiti. Mastne madeže čistimo drugače, kot madeže od črnila. Drugače se lotimo mastnega madeža na volnenem blagu kot na platnu. Stare madeže, že zasušene teže očistimo, kot sveže. Madež, ki nastane, če si pokapljamo ali polijemo obleko, odpravimo brez sledu že s samim žepnim robcem, če to storimo nemudoma.

S čistilnimi sredstvi je treba ravnati na moč previdno, da ne napravimo še večje škode.

Pri odstranjevanju zasušenih madežev moramo prav posebno paziti, zlasti kadar so na barvastem blagu, ker barva ne prenese vsakega sredstva. Zato je bolje iz previdnosti napraviti prej poskus na koščku istega blaga.

Razločujemo čistilna sredstva, ki madež topijo, taka, ki ga vsrkajo in taka, ki ga odstranijo.

Med prva čistilna sredstva prištevamo zlasti bencin, potem špirit, aceton in še druga. Pri ravnanju s temi čistili moramo biti previdni, ker so vnetljivi. Z njimi čistimo zlasti mastne madeže.

Madeže vsrkajo razna sredstva v prahu, kot so: borotalco, magnezija, kreda in podobno. Ta čistila uporabljamo tako, da jih

potresemo po svežem madežu, narahlo vtremo in nato skrtačimo.

Madeže odstranijo: vodikov dvokis, ocetna kislina, salmiak in druga.

Črnilni madeži

Na belem perilu izperemo črnilni madež z vročo vodo, ki ji pridenemo nekoliko soli ali pa limonovega soka. Na barvastem blagu, volni ali bombažu jih najprej speremo z vročo milnico, nato še z glicerinom ali pa z zelo razredčenim amoniakom in izplaknemo z milnico. Iz preproge odpravimo črnilni madež tako, da ga navlažimo najprej z mlekom, nato pa ga dokončno speremo s salmiakom. Črnilni madež na usnju odpravimo tako, da ga najprej zdrgnemo z limono, nato s segretim mlekom, nakar speremo z milnico. Rdečilo očistimo s salmiakom, anilinsko črnilo pa z gorilnim špiritom.

Barvni madeži

Oljnato barvo odpravimo s terpentinom, tako da s krpico drgnemo. Anilinsko barvo očistimo z vročim glicerinom in špiritom, nato zmocimo z vodikovim dvokisom in speremo s salmiakom. Z blaga odstranimo barvne madeže z raztopino sode ali pa tudi z vročo milnico. S poliranega pohištva pa odpravimo tak madež s terpentinom. Madež od navadne apnene barve, odn. od apna odpravimo s kako kislino (kisom, limonovim sokom, solno kislino). Madeže od oljnatega laka odpravimo s terpentinom, špiritnega pa s špiritom.

Potni madeži

se dajo očistiti, dokler so še sveži z vodo, v kateri smo raztopili boraks. Iz obleke jih odstranimo, če jih odrgnemo z raztopino epnega dela salicilne kisline in štirih delov špirita. Iz volnenga blaga jih očistimo najprej z mlačno vodo, nato pa jih zdrgnemo še z bencinom. Učinkuje tudi beli kis, jedilna soda ali tudi salmiak.

Vinski madeži

Ce madeži rdečega vina še niso stari, jih odstranimo s toplim mlekom. Tudi kuhinjska sol jih odpravi, le s toplo vodo moramo potem izprati. Sveži madeži rdečega vina se odstranijo tudi če jih zdrgnemo z belim vinom. Enako ravnamo pri sadnih madežih.

Madeži od krvi

Ce še niso stari, se dajo očistiti z mlačno vodo. Ce so pa že prisušeni, jih moramo prej nekaj ur namakati. Krvave madeže na žamet ali svili moramo najprej zdrgniti s špiritom nato jih speremo.

Madeži od kave, kakaa ali čaja

se odpravijo, če najprej kanemo nanje malo glicerina, ki barvo raztopi, nato zdrgnemo madež z alkoholom ali pa tudi samo z mlačno vodo.

Namesto tehtnice

Kadar mi potrebna natančna mera ali če je pri hiši ni, si gospodinja pomaga s tistimi sredstvi, ki jih ima pri roki, da z njimi odmeri potrebno količino živil. Zato ji bodo prišli tile podatki prav:

navadna jedilna žlica drži	za 3 kavne
kozarec drži	do 1/8 l
krožnik za juho drži	do 0,5 l
navadna skodelica drži	do 0,25 l
1 zvrhana velika žlica moke	20 g
1 zravnan velika žlica moke	10 g
1 velika žlica drobtinic, riža ali zdroba	15 g
1 velika žlica soli ali sladkorja	15 g
1 velika žlica vode ali mleka	10 g
za jajce masla ali masti	40 g

Drobni nasveti

Jajca ostanejo uporabna dlje časa poleti, če jih hranimo v peči na rešetki, tako da so na prepihu.

Preostalo jajce se ne osuši, če nalijemo nanj mleka ali vode.

Mleko ne prekipi, če namažemo rob posode z masčobo.

Kakao se ne bo sprijel v kepe, če se mu primeša nekoliko sladkorne sipe, preden se vsuje v mleko.

Palčinke se ne primejo, ako ponev prej zdrgnemo s soljo.

Pri plinu varčujemo, če pazimo, da seže plamen samo do roba posode, v kateri kuhamo.

Velike žeblice laže zabijemo v steno, če jih prej zabodemo v milo.

Prekajene klobase se lepo olupijo, če jih vtaknemo potem, ko smo jih skuhal, za pol minute v mrzlo vodo.

Tehtnice se kvarijo, če pustimo na njih uteži.

Predale, ki se neradi odpirajo namažemo z mokrim milom.

Vryice pri zastorih natremo s smukcem ali milom, da raje tečejo.

Roke si namažemo z milom, kadar se pripravlamo h kakemu posebno umazanemu delu. Po opravljenem delu jih bomo z lahkoto umile.

Ovratnik in zapestnice očistimo pri srajcah ali bluzah iz najlona z acetonom.

Najpreprostejše lepilo napravimo iz škroba ali moke tako, da ju zmešamo v mrzli vodi, nato vlijemo v vrelo vodo, in odstavimo, da se ohladi.

Tudi mleko je lepilo. Mleko lepi papir, kovine, porcelan in steklo. Je neodlepljivo.

Nekaj besed o tržaških slovenskih filatelistih

M. Valtrič

Na vsem svetu je število filatelistov vsak dan večje. In prav zaradi tega velikega števila zbiralcev znamk so nastala razna filatelistična združenja in klubi, ki združujejo tiste, ki imajo enaka stremeljenja. Nekateri izmed takih filatelističnih klubov so stari že skoro sto let in imajo za seboj prav bogato tradicijo. Večina tovrstnih klubov, ki so raztreseni po skoro vseh mestih posameznih držav, je združena v državne filatelistične zveze, te pa so združene v mednarodno filatelistično federacijo. Večina filatelističnih klubov sprejema vse filateliste, nekateri pa so aristokratskega značaja — posebno na Angleskem — in sprejemajo le ljudi določenih socialnih slojev. V zadnjih letih so dobili v Italiji velik razmah filatelistični klubi, ki so zrasi v okviru velikih tovarn, kot n. pr. Pirelli, Montecatini, Fiat. Ti klubi imajo več stotin članov in ti spadajo k upravnemu in delovnemu osebju dotične tovarne ali ustanove. V Združenih državah Amerike so se v zadnjih letih pojavili tematski klubi, v katerih se zbirajo le tisti filatelisti, ki zbirajo določene tematske znamke. V večjih mestih imamo po navadi več filatelističnih klubov, to pa bodisi zaradi razdelitve članstva po slojih, po mestnih okrajih, mnogokrat pa tudi zaradi nesoglasij.

V Trstu imamo n. pr. dva italijanska filatelistična kluba, pred dvema letoma pa se jima je pridružil še slovenski filatelistični klub »Lovrenc Košir«. Ne smemo misliti, da slovenskih filatelistov pred dvema letoma ni bilo. Nekateri so bili morda celo člani enega ali drugega italijanskega kluba, drugi niso morda čutili potrebe po »oficialnem«*» združevanju z drugimi filatelisti v kakšnem klubu.*

Skupina »prvororcev«*» pa se je končno sestala in dala pobudo za ustanovitev slovenske filatelistične organizacije. Začetek je bil kajpak težak, a uspeh ni izostal. Krog peščice začetnikov je kmalu dobil*

celo vrsto prijateljev in kar je bilo najbolj razveseljivo, sestankov se je začela udeleževati tudi mladina, posebno dijaštvo. Klub je najprej imel na svojem sedežu v Rimski ulici dva sestanka za zamenjavo na teden, pozneje je bil pa samo eden, vsako nedeljo dopoldne. Klub je priredil pred letom dni uspelo filatelistično-propagandno razstavo, ki je pritegnila v vrste filatelistov še druge mlade moči. Seveda je imel tudi ta klub razne nevšečnosti, razne težave, a znal je premagati vse ovire.

V zadnjem času so pričeli prirejati osebne razstave posameznih članov, ki so vzbudile mnogo zanimanja. Dandanes ima klub nad 70 članov, kar je prav čedno število, če pomislimo na dejstvo, da je filatelija zabava, ki zahteva vztrajnost, čas in denar.

Začetek in razvoj zbiranja znamk

Povejmo tu nekaj o strasti, ki že več kot sto let osvaja ljudi vseh slojev in vseh narodnosti — o filateliji. Najprej, kaj pomeni filatelija. V stari grščini se ta pojem deli v dve besedi: *filos*, ki pomeni prijatelj, ljubitelj, in *telos*, ki pomeni davek. Filatelista bi bil torej po naših modernih pojmihi tisti, ki ljubi in zbira davčne vrednotnice, v našem primeru, poštne znamke. Beseda, ki se danes uporablja po vsem svetu, t. j. »filatelija«, ni pravilna; pravilno bi namreč bilo »filotelij«. In Grki so v zadnjih desetletjih začeli z akcijo, da bi svetu dokazali zmoto, a vsa njihova prizadevanja so bila zaman: svet se je navadil na »filatelijo«*» in noče o »filoteliji«* ničesar slišati. Grki pa so trmasti in vztrajajo pri svojih zahtevah.

Kdaj se je pričelo zbiranje poštne znamke? Takoj po izidu prvih znamk, je razvidno iz oglasov, ki so bili okrog leta 1850 natisnjeni v raznih angleških in

francoskih časopisih. Prva priznana poštna znamka je namreč izšla v Angliji leta 1840. Za uradnega in svetovno priznanega tvorca prve poštne znamke velja Anglež Sir Rowland Hill, ki je za to svojo iznajdbo prejel plemiški naslov. V rešnici pa je že Slovenec Lovrenc Košir, državni uradnik avstro-ogrske monarhije predlagal avstrijski vladi, naj uvede poštne vrednotnice in to leta 1836, t. j. štiri leta pred Hillom. V zadnjih letih je ta resnica prišla na dan, ne samo kot pravljica, ampak na podlagi dokumentov, ki so shranjeni v muzejih in dvorskih knjižnicah raznih nemških držav. Koširju so bile posvečene tudi nekatere jugoslovanske znamke, uradni filatelistični svet je to resnico sprejel na znanje, a velika večina filatelistov in sploh drugi ljudje verjamejo še vedno, da je to Hillova iznajdba.

Zbiranje znamk se je torej pričelo pred več ko sto leti. Število zbiralcev se je seveda od leta do leta večalo in dosega danes desetine milijonov navdušenih zbiralcev po vsem svetu. Samo v Združenih državah Amerike je okrog 11 milijonov zbiralcev. Seveda morajo zbiralci vedeti, kaj se v njihovem omejenem svetu dogaja: da se znajo ravnati pri svojem zbiranju. Zaradi tega obstajajo številna filatelistična društva, ki pa zbirajo le majhen del zbiralcev. Tako društva so v skoro vsakem mestu, ponekod tudi na vasi: po navadi so združena v državno zvezo, ta pa ima stike s sličnimi zvezami v drugih državah. Tudi poštna ministrstva imajo neki mednarodni organ, ki jih združuje: to je Mednarodna poštna zveza (UPU), ki je bila ustanovljena leta 1874 in ki ima svoj sedež v Švici. Ta zveza ima nalogo, da odobri in vzporedi poštne pristojbine v posameznih državah in da odobri vse izdaje znamk. Znamka je namreč veljavna samo, če je UPU odobri. Tako dovoljene znamke pa potem romajo po vsem svetu.

O teh znamkah nas obveščajo strokovne revije. Slovenci imamo eno tako revijo, »Novo filatelijo«, v Italiji jih je cela vrsta, Nemci jih imajo tudi precej, v Ameriki pa so revije kar tedenske. Te revije nas obveščajo o vsem, kar bi utegnili zanimati filatelista. Vsako leto pa izidejo katalogi, ki prinašajo vse do tedaj izšle znamke. Ker pa bi bil katalog predebel, če bi tiskali enega samega — do danes je bilo namreč izdanih nad 100.000 različnih znamk — ga razdelijo v več snopičev, in to seveda po okusu in potrebi države, kjer katalogi izidejo. Običajni katalogi zaznamujejo znamke po državah, v zadnjem

času pa se je pojavila cela vrsta katalogov, ki obravnavajo samo znamke, ki prikazujejo določene motive. Med najvažnejšimi katalogi naj omenimo Yverta (Francija), Zumsteina (Švica), Michela (Nemčija), Scotta (ZDA), Gibbonsa (Anglija), Sassone (Italija).

Filatelist pa ni vsakdo, ki kar tjavdan zbira znamke. Znamke je treba namreč sistematično zbirati v lepo urejene albume, s pomočjo katalogov, paziti moramo, da niso pokvarjene, paziti moramo na to, da se nam ne pokvarijo zaradi vlage, toploti ali drugega vzroka. Skratka, zbiranje znamk nam vzame precej časa in tudi precej denarja. V zameno pa je to zabava, ki je zdrava, ni nevarna, ne kviri mladine kot mnogi nekoristni »gijornalini« in kar je najvažnejše, mladina in tudi starejši se pri zbiranju znamk neprisiljeno mnogo naučijo. Kako to?

V prvih časih zbiranja znamk so zbiralci zbirali vse znamke vseh držav. To je bilo razumljivo, ker je bilo takrat znamk malo. Sčasoma so začele mnoge države izdajati znamke ne zgolj za poštne potrebe ampak ob priliki kake proslave, pozneje na čast slavnim ljudem in postalo je jasno, da bi filatelisti ne zmogli zbirati vseh teh znamk, tako zaradi preobilice znamk. Še bolj pa zaradi denarja, ki bi bil potreben. In omejili so se na zbiranje znamk ene same ali vsaj nekaj držav. To so pa hoteli napraviti čim temeljiteje. A tudi to se je pokazalo kmalu za nemogoče. Številni ljudje, ki so se na novo posvetili zbiranju znamk, niso mogli priti do vseh znamk določene države in zbirka nima pomena, če ni popolna. Zaradi tega se je v zadnjih letih razvilo na široko novo področje zbiranja, tako zvana tematika. Veliko število filatelistov — posebno mladih, ker se stari nočejo oprijeti nove mode — je pričelo namreč zbirati znamke ne glede na državo, v kateri so bile izdane, ampak take znamke, kjer so motivi slični. N. pr. znamke z živalmi, s cveticami, s športnimi motivi, z zastavami, z zemljevidi, s portreti slavnih mož itd. Nekateri so se že specializirali in zbirajo samo znamke s sliko določenih živali, določenih cvetic, določenih športnih disciplin itd.

Slednji način zbiranja je zelo koristen za mladino, ki se mnogo nauči. S pomočjo znamk se bo namreč mlad učenec ali dijak bolje spoznal s slikami vseh vrst živali, kot pa s pomočjo šolske knjige. Prav isto lahko trdimo o zgodovini, zemljepis, botaniki, literaturi in drugih predmetih. V Ameriki in tudi ponekod po Evropi so

začeli uvajati v ljudske šole pouk s pomočjo znamk, ki do neke mere nadomestujejo šolske knjige. Zaradi tega razveselite svoje otroke ob raznih praznikih s filatelističnim albumom in z nekaj znamkami. Začetek naj bo skromen, otrok bo sam dobil veselje za to. In potrošeni denar mu bo bolj koristil kot sto giornalinov.

Filatelistični pripomočki

V drugem članku tega koledarja smo povedali nekaj besed o zbiranju znamk, o filateliji. Tu hočemo podati nekaj tistim, ki bi radi pričeli zbirati znamke, in tistim, ki so v tem poslu šele začetniki. Izkušeni filatelisti namreč dobro vedo, kaj je treba imeti, da je zbirka dobro urejena.

Prvo, kar mora vesten filatelista imeti, je filatelistični album. Brez njega ne bo shajal. Album si lahko nabavimo v vsaki papirnici ali v filatelistični trgovini, lahko pa si ga napravimo tudi sami in si s tem prihranimo denar. Za album potrebujemo več listov finejšega belega papirja, dve platnici iz lepenke in dva posebna vijaka, ki ju dobimo v papirnicah. Ta vijaka sta za to, da moremo posamezne liste v vsakem trenutku menjati.

Poleg albuma pa mora imeti vesten in reden filatelista še precej drugih pripomočkov. Glavni izmed teh so:

1. *Pincete.* Zelo je priporočljivo, da ne bi znamk nikdar prijemali z rokami. Roke so skoro vedno mastne in znamka se s tem pokvari.

2. *Nalepki (linguelle).* Te moramo imeti, ker z njimi nalepimo znamke v album.

3. *Povečevalno steklo.* Skoro v vsaki hiši imamo kako povečevalno steklo, ki nam služi za ogledovanje raznih tiskarskih posebnosti na znamkah.

4. *Majhna posoda za umivanje znamk.* Znamke, nalepljene na pismih, moramo najprej položiti v posodo z vodo, da se tu odlepijo od kuverte. Za to bi lahko uporabljali vsako posodo, a ker ima večina posod sledove masti, ki znamkam precej škoduje, je bolje, da imamo posebno posodo.

5. *Pivnike.* Znamke, ki so se v posodi odlepile od kuverte, moramo posušiti tako, da jih položimo na čiste in dovolj velike pivnike. Tu jih pustimo, da se posušijo, šele nato jih vložimo v album.

6. *Odontometer.* To je tiskan kartonček, ki si ga nabavimo v papirnici, na katerem so natiskana razna zobčanja. Ta nam je

potreben za to, ker je mnogo enakih znamk, ki imajo različno zobčanje.

7. *Katalog.* Vsak filatelista, ki hoče imeti svojo zbirko v redu, mora imeti katalog tistih znamk, katere zbira. Imamo namreč kataloge, ki so splošnega značaja, t. j. obravnavajo znamke cele Evrope in vseh prekomorskih dežel, kot tudi kataloge, ki obravnavajo le znamke posameznih držav. Poleg teh katalogov imamo še specialne kataloge za zračno pošto, za razne tematske zbirke (cvetlice, športi, živali itd.) in pa razne specialne kataloge za klasične znamke. Katalog nam namreč pove, kako moramo urediti različne znamke v albumu.

8. *Revije.* Vsak filatelista mora biti obveščen o važnejših dogodkih, ki se godijo v filatelističnem svetu. Filatelistične revije ga obveščajo o vseh novih znamkah, o spremembah cen raznih znamk, poleg tega pa imajo te revije celo vrsto člankov, ki so filatelistu vedno dobrodošli, ker mu širijo obzorje in ker mu pomagajo pri zbiranju. Slovenci imamo zelo dobro revijo »Novo filatelijo«, ki izhaja v Ljubljani.

9. *Znamke.* Znamke so pravzaprav glavno, kar mora filatelista imeti, če si hoče urediti zbirko. Vsi ostali pripomočki bi namreč bili brez pomena, če bi teh ne bilo. Prvo, kar moramo vedeti o znamkah, je, da moramo v zbirko staviti le čiste in cele znamke. Nikakor ne smemo imeti v naši zbirki znamk, ki so raztrgane ali ki jim kaj manjka, četudi samo en zobček. Take znamke so namreč brez vsake veljave. Niti upognjene ne smejo biti znamke. Skratka, biti morajo take, kot so prišle iz poštnega urada, pa naj bodo žigosane ali ne.

Kakšne znamke naj zbiramo? Odgovor na to vprašanje je kajpak težak, ker ima vsakdo lastne nagibe in zbira pač to, kar mu je najbolj všeč. Nekdo bo zbiral znamke po državah, drugi pa po temah. Kakor koga pač veseli.

Nazadnje mora vesten filatelista vedeti še to: Zbirka mora biti v albumu lepo urejena, sicer res nima pomena zbirati znamke. V albumu ne smemo varčevati s prostorom.

Sedaj pa še nekaj. Ni dovolj, da je filatelista redoljuben človek, biti mora tudi potrpežljiv. Potrpežljivost bo namreč potreboval mnogokrat, ko se bo morda trenutno naveličal zbirati znamke. A prepričani smo, da bo po kratkem presledku znova vzel v roke svojo zbirko.

VERIŽNA REAKCIJA

U-1 radioaktivna kovina; 1-2 dolg prečen drog; 2-3 teža omota ali posode; 3-4 naprava za določanje položaja ladje ali letala; 3-5 vodni ptič; 3-6 je lahko smrtna; 2-7 zborovanje; 7-8 ustanova, kjer se trguje z vrednostnimi papirji; 7-9 otok v Malajskem otočju; 7-10 boj; 1-11 nemški znanstvenik in tudi nemški zgodovinar; 11-12 kokoš brez repa; 12-10 rada klepeta; 11-13 vrh v zahodnih Karavankah; 13-14 občina v pokrajini Lecce v Italiji; 1-15 hrvaški baročni slikar (1700-1753); 15-16 pripadnik indoevropske jezikovne skupine; 16-14 etruščansko božanstvo; 16-17 težka krhka kovina; 16-18 sad; 15-19 slovenski skladatelj (1840-1917); 19-20 bičevje; 19-21 držaj biča; 19-22 vrsta praživali.

U-23 meri čas; 23-24 brezpravni sloj; 24-25 goličava v gozdu; 25-26 zvezda; 25-27 otok v Egejskem morju; 25-28 starogrško božanstvo; 24-29 je pod zemljo; 29-30 vrsta izumrlega slona; 29-31 oseba iz francoske revolucije; 29-32 ... madež; 23-33 orač; 33-34 cilj; 34-32 ime za vola; 33-35 ruski zgodovinar; 35-36 del ograde za živino; 23-37 del telesa; 37-38 član družine; 38-36 iglasto drevo; 38-39 zver; 38-40 dežela v Kitajski; 37-41 mazilo; 41-42 živi v vodi in na suhem; 41-43 zobčasto orodje; 41-44 skrinjica.

ANAGRAM

Iz imena dišeče rastline lahko napraviš drugih 66 besed drugega pomena, in sicer tako, da uporabiš vedno le črke tega imena.

Besede pomenijo: 1. površinska mera, 2. reka v Italiji, 3. vonj, 4. bog ljubezni, 5. veznik, 6. oblika glagola imeti, 7. hrvaški tudi, 8. dragocena dišava, 9. ga nikoli ni, 10. živi v vodi, 11. te tlači, 12. je pri miru, 13. reka

v Istri, 14. od Mare, 15. mogoča, 16. mogoči, 17. živi na ladji, 18. za streljanje ... v lekarni, 19. počti, 20. briga, 21. velelna oblika glagola mazati, 22. os. zaimek, 23. odrasel človek, 24. velelna oblika glagola množiti, 25. množina (kratica), 26. nikalna oblika glagola imeti, 27. nikalna oblika glagola biti, 28. medmet, 29. oblika glagola nižati, 30. neumen, 31. neumna, 32. reže, 33. razgrajam, 34. pravilo, 35. nožar, 36. predlog, 37. predlog, 38. rastlina, 39. osebni zaimek, 40. osebni zaimek, 41. oranje, 42. kača, 43. ozek pas kopnine, 44. vrtnica, 45. kitajska jed, 46. mesto v Italiji, 47. jo uporablja pesnik, 48. pobožen človek, 49. delo pisatelja, 50. polna rož, 51. zgodaj, 52. zgodnji, 53. goji rože, 54. prideluje riž, 55. žuželka, 56. vrsta žita, 57. svetloba, 58. drevesni plod, 59. trgovska operacija na menici, 60. sveti, 61. na konjskem repu, 62. jej požrešno!, 63. jedo požrešno, 64. se svetim, 65. svetlo, 66. trgovec z žimo.

ENACBA

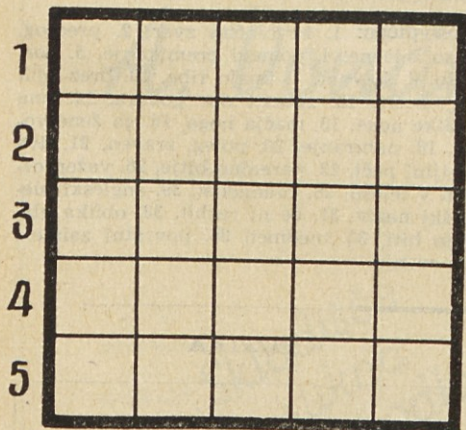
$$(a-b) + (c-e) + d + (e-f) + (g-h) + i + \\ + (j-k) + (l-m) + (n-o) + (p-r) + (s-š) + \\ + t = x$$

- a moško oblačilo
b izraža dvom
c bajeslovni krilati konj
č steza v snegu
d ime note
e košara
f glas v zboru
g plemenit plin
h osebni zaimek
i kemični znak za jod
j naslov španskih princev
k mlad moški
l črnogorski pesnik
m če ga podaljšaš, plašiš z njim kokoši
n srednjeveški plemič, podložnik
o lep
p zastava
r rastlina s čebulico
s živ mikroorganizem, ki povzroča kužne bolezni
š član slovanskega naroda
t kalcij

X naslov Cankarjeve povesti.

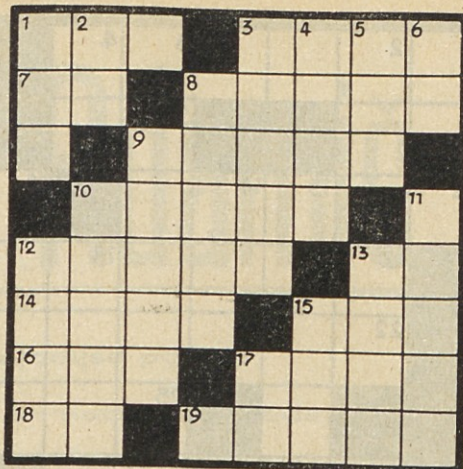
KVADRAT

1 2 3 4 5

1. Dela pogodbe
2. Polito s kropom
3. Igra
4. Prijeten vonj
5. Lovi rake

KRIŽANKA

Vodoravno: 1. ima rdečo kapo, 3. se vidi v cirkusu, 7. vzklík, 8. ni dobro, 9. vrsta ilovice, 10. ob vodi (množina), 12. na travniku, 13. nikalnica, 14. uboga, 15. na mizi, 16. žensko ime, 17. reka v Sovjetski zvezi, 18. črka, 19. zvita.

Navpično: 1. orožje, 2. vzklík, 3. v ustih, 4. v preteklem letu, 5. eden in drugi, 6. vzklík, 8. sad, 9. včasih ni na pravem mestu, 10. tanka mreža, 11. burja je ne potrebuje, 12. se z njim zveže, 13. slovenska morala, 15. predlog, 17. del ure.

ANAGRAM

GREGOR SIMONCIC: Narod, dom ni naš!
Pri pravilni rešitvi dobiš ime pesnika in njegovo znano pesem.

PALINDROM

Ob steno vrzi ga odpred,
ob steno vrzi ga odzad:
na tla ti pade vsakikrat!

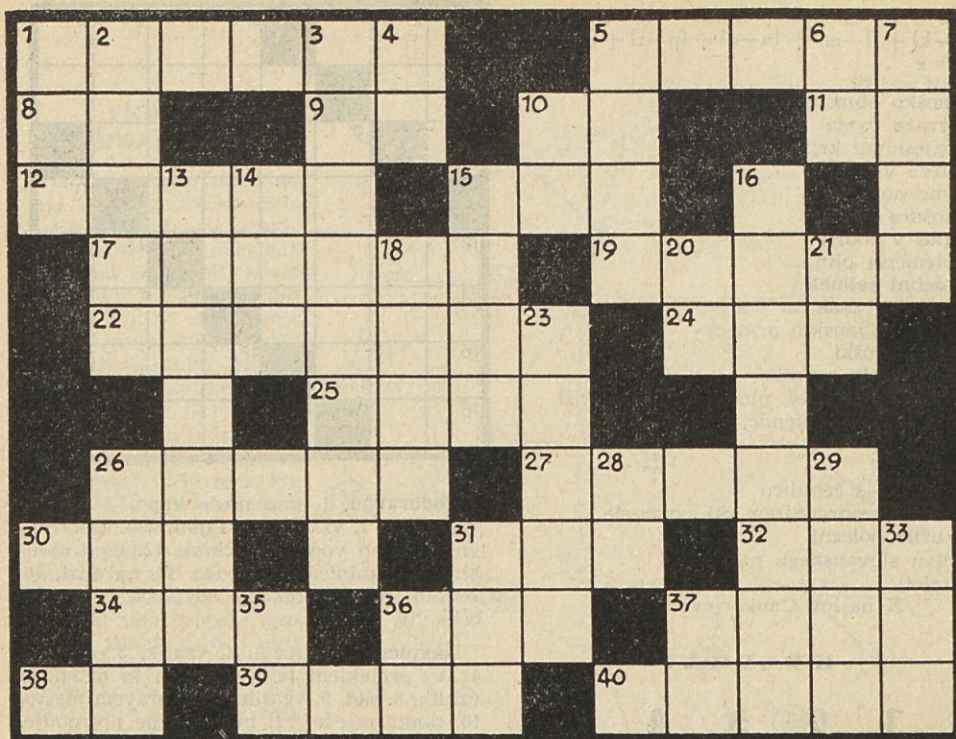
DVAKRATNA ZAMENJAVA SOGLASNIKA

Neprestano on ti rije,
kjer zrahljal si ti gredice...
mizo golo on pokrije.

SEKANICA

Oj xxxx pije star graščak robat.
Raz skale strme, kjer stoji mu xxxx,
v dolino gleda na svoj xxxxxxxx.

KRIŽANKA

Vodoravno: 1. oslovski glagol, 5. počí, 8. predlog, 9. moli v morje, 10. enota za merjenje električnega upora (fonetično), 11. medmet, 12. jo uporablja čevljar, 15. po njem teče vlak, 17. matematični izraz, 19. dan v tednu, 22. voda, 24. srbski Dunaj, 25. država v Aziji, 26. če je oslovska se zanjo kregajo, 27. pogorje v Afriki, 30. zraven hiše, 31. je votla, 32. del obraza, 34. kovina, 36. odposlanec, 37. slabo ocvrt, 38. nikalnica, 39. ptica roparica, 40. prostor za cvetice.

Navpično: 1. krvoločna zver, 2. predlog, 3. so železne, 4. pomeni premikanje, 5. nosi koso, 6. števnik, 7. imajo ribe, 10. brez njih ni »moči«, 13. zgubiti dar govora, 14. ima kratke noge, 15. mačja noga, 16. ga žene voda, 18. nabiranje, 20. poleg, zraven, 21. dve tretjini peči, 23. nerealno bitje, 26. važen organ v telesu, 28. evangelist, 29. angleški plemiški naziv, 31. če ni razbit, 33. oblika glagola biti, 35. medmet, 36. povratni zaimke, 37. oranje.

KRIPTOGRAM

1. 2. 3. 4. 5. 6. — 5. 7. 8. 7. — 5. 9. — pro-
storna in — 8. 10. 6. 11. 7. 12. — 10. 9. —
13. 1. 9. 10. 5. 7. 14. — 5. 7. — 15. 2. 12. 16.
— 14. 2. 10. — 15. 2. 3. 6. 10. 6. — 8. 7. —
uborna, 17. 18. 9. 17. 18. 2. 8. 10. 6. — 7. 9.
12. 8. 14. 6. — 19. 7. 20. 6. — ti!

Enakim številkam odgovarjajo enake črke.
Pomišljaj! ločijo posamezne besede.

Pri pravilni rešitvi dobiš kitico iz znane
Gregorčičeve pesmi.

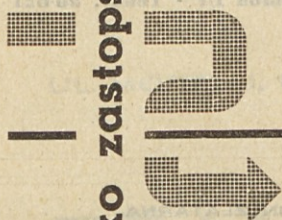
VIZITKA

DARKO LENSKI

jadra

Katero knjigo čita ta obrtnik?

trgovsko zastopstvo

Adamič

nudi najboljše pogoje

pri nabavi in prodaji

vsakovrstnega blaga

trst, ul. valdirivo 13, tel. 28-449, 41-996

A. Donaggio - TRST

Tvrška ustanovljena leta 1912

Skladišče
sukna
podlog

TRST

RIVA TRE NOVEMBRE, 9

TELEFON 24-863

Brzjavlj:

DONAGGIO CHIESAGRECI TRIESTE

GRADBENO PODJETJE

Karlo Ban

TRST - ULICA MAIOLICA 1/1 - TELEF. 90-821

PROJEKTIRA IN IZVRŠUJE RAZNOVRSTNE
OBJEKTE, OPREMLJA LOKALE, GRADI STA-
NOVANJA V KONDOMINIJU

Gledališče

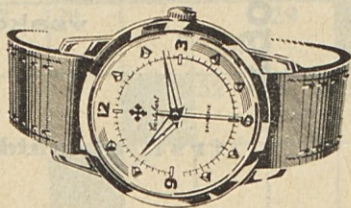
Kino v Križu (Trst)

nudi redne gledališke
in filmske predstave ter
koncerte. Dvorana
je na razpolago za
vse prosvetno-kulturne
prireditve in družabne
večere s plesom

URARNA IN ZLATARNA

Anton MALALAN

OPČINE, Alpínska ul. 83/I - ☎ 21-465

MESNICA

Jožef LOZAR

SV. KRIŽ ŠT. 193

MODNI SALON

Bernard Jazbec

NABREŽINA ŠT. 173

E. MINISCALCO

„CASA DEL CICLO“

Kolesa „JULIA“ in potrebščine

TRST - Ul. Valdirivo, 21 - Tel. 35-860

JOŽEF LUTMAN

GORICA - ULICA MARCONI ŠT. 9

Trgovina s kolesi in motocikli tovarne FOCH - NSU
VICTORIA — Nadomestni deli tovarne MOTOM

MESNICA

IVAN DE LORENZI

SV. KRIŽ 144

KMEČKA BANKA

r. z. z o. j. GORICA

UL. MORELLI, 14

TELEF. 22-06

FRANC BERGINC

TRST - UL. F. FILZI 21/I stop. A - Tel. 28-743

IMPORT - EXPORT
TER

RAZNA TRGOVSKA ZASTOPSTVA

Tvrška

JOŽE SILA

UVOZ - IZVOZ

vsakovrstnega lesa za
predelavo in kurjavo ter
jamskega lesa

TRST, Ul. Fabio Filzi 23 - Tel. 37-004

Bifè

|
Tomažič

T R S T

Ul. Cassa di Risparmio 3

Telefon 35-301

Kranjske klobase in
kraški teran dobiš pri
TOMAŽIČU vsak dan

IVAN DOLES

SEDLARSKA DELAVNICA

TRST - UL. GASPARO GOZZI, 1

Izdeluje in popravlja aktivke, konjsko
opremo, kovčke itd.

KROJAŠKI SALON
ZA GOSPODE IN GOSPE

Stanislav Košuta

TRST - Ulica Raffineria, 5 - Tel. 95-498

Zadružni konzorcij trgovcev z jestvinami
Società coop. tra commestibilisti a. r. l.
UVOZ - IZVOZ, veletrgovina z živili, uvoznik
in glavna zaloga mineralne vode

RADENSKA

TRST - Ulica Valdirivo, 3 - Telef. 35-034

TRGOVINA
Z JESTVINAMI

MILAN BEVK

TRST - ULICA SONNINO, 9
Telefon 41-572

"MOTO GUZZI,"

GARDELLINO 65

ZIGOLI 98 cc. - GALLETO 192 cc.
AIRONE TUR., AIRONE SPORT 250
Trikolesni mot. prevračljivi 15 q
Nadomest. deli za avto-moto-dizel

MEHANIŠKA DELAVNICA · BRUŠENJE
CILINDROV · VPLINJAČI „DELL'ORTO“

Tvrdba

CREMASCOLI

TRST - UL. F. Severo, 18

TELEFON ŠTEV. 38-903

AUTOMOTO DIESEL

TRGOVINA JESTVIN Mario Gregorič

Ul. Torrebianca 43 vogal Ul. Carducci

Tel. 2-40-04

DOSTAVLJA NA DOM

PODJETJE ŠVARA

Elektromehaniška delavnica
za avtomobile in motocikle

TRST - UL. GIULIA 28 - TEL. 96-742

GOSTILNA STANA LUKŠA

«Nove sorelle»

Prosek št. 167

VSAKOVRSNA VINA IN DOBER PRIGRIZEK

GOSTILNA VLADI LUXA

PROSEK ŠT. 137

IZVRSTNA VINA IN PENEČI PROSEKAR

EMIL LUKŠA

kovačnica in mehaniška delavnica

PROSEK ŠTEV. 184

IMPORT TECHNAX EXPORT

Trst, Ul. Fabio Filzi 17/1 — Tel. 35-907

Telegr. TECHNALUIN

Zastopamo za Jugoslavijo razne industrije strojev, orodja in tehničnega materiala. Opravljamo vsakovrstne izvozne in uvozne operacije

ČITATELJI!

Kupujte pri trgovcih, ki oglašajo
v Jadranskem koledarju

TRGOVINA S ČEVLJI

MARCEL MALALAN

Opčine, Alpiska ul. 85 ☎ 21-465

Čevlje in copate najboljših
tovarn za moške, ženske
in otroke dobite pri nas po
ugodnih cenah

URARNA - ZLATARNA

Martin Šuligoj

GORICA, Ul. Carducci, 19

Popravila zjam-
čena, cene zmerne

AVTOGARAŽA - Rojano

TRST - ROJAN, Ul. Moreri, 7 - Telef. 35-608

privatno telef. 27-240 - (Zadnja postaja filobusa štev. 5)

Prostor za parkiranje avtomobilov in motornih koles
odprto tudi ponoči, prevoz potnikov z osebnimi
avtomobili na vse kraje, tudi v inozemstvo

DROGERIJA

Anton Podgornik

GORICA

Trg E. De Amicis, 12 - Telefon 30-09

MIZARSKA DELAVNICA

Marijan Škerlavaj

OPČINE

NARODNA ULICA ŠTEV. 156

DOBRO ZNANA GOSTILNA

„Pri belem konjičku“

ŠKEDENJ 44

DOBRA KUHINJA IN PRISTNO VINO

MEHANIŠKA DELAVNICA

ADOLF MLAKAR

Gorica - Ul. Duca D'Aosta štev. 19

Tel. 20-82

JOŽEF GORJAN

AUTOPREVOZ

Gorica - Ul. Ugo Foscolo 14 - Tel. 21-10

ALOJZ STROSAR

Gorica - Ul. Formica št. 2

AVTOPREVOZNIK

VINICOLA ISTRIANA

Trst, Ulica Fonderia 6 - Tel. 93-200

Prodaja vina vseh vrst. Istrska in kraška
vina. Specialiteta: malvazija, refošk, teran

KAVARNA - BIFÉ

Bratuž

GORICA - Telefon 34-78

Svoji k svojim !

SLOVENSKA MANUFAKTURNA TRGOVINA

Franc Udovič

Trst. Ul. Mazzini 46 tel. 94-550

Trg Ponterosso 5, tel. 29-686

*Ima veliko izbiri vsakovrstnega blaga za moške in ženske po najnižjih cenah
Dolžnost vsakega Slovenca je, da kupuje v slovenski trgovini !*

**KLEPAR IN
INSTALATER**

MILAN SOAVE (ŠVAB)

TRST, UL. S. GIUSTO, 16 — Telefon 93-609

Uvoz - izvoz sanitarnih potrebščin

**NABAVNO
PRODAJNA
ZADRUGA**

na Opčinah

Alpinska ulica - Telefon 21-054

KROJAŠKI SALON

M. MOZETIČ

TRG GARIBALDI 11 — TEL. 90-280

Za dame in gospode. — Velika izbira modernega
blaga — Plačilne olajšave.

CVETLIČARNA

„IVANKA“

TRST - UL. DELL'ISTRIA, 17

vedno dobro založena s svežimi
cvetlicami za vsako priliko

KROJAŠKA DELAVNICA

JOSIP KRAMAR

OPČINE — NARODNA ULICA ŠTEV. 65
ima na izbiro vzorce prvovrstnih tekstilnih
tovarn. Cene ugodne. -- Točna postrežba

foto studio Edi

Slike za osebne izkaznice in potne liste,
reprodukcije, poročne in družinske foto-
grafije, po želji tudi na domu. Razvijanje
in kopiranje za fotoamaterje.

TRST - UL. ORIANI 2/I. - Tel. 93-295
(Barriera Vecchia, nasproti Ulice Madonnina)

STEKLARNA

A. Koren

nasl.

G O R I C A

UL. CARDUCCI, 4 ♦ KORZO ITALIA, 10 ♦ UL. BELINZONA, 5

**Vespa
Vespe
RABLJENE**

125, 150 in 150 G. S. KUB. CM

NA OBROKE

IN PROTI TAKOJŠNJEMU IZROČILU

ORIGINALNI NADOMESTNI DELI

„PIAGGIO“

Prodajna agencija: TRST, UL. S. FRANCESCO 46, TEL. 28-940

Gostilna „EX USSARO”

IVAN FILIPČIČ

TRST — ULICA CARDUCCI ŠT. 41

Postrežemo vam z najboljšim domačim
in istrskim vinom ter domačim pršutom

ELEKTRIČNE INSTALACIJE IN POPRAVILA

MILAN AMBROŽIČ

TRST ▼ ULICA MIRAMARE 29 ▼ TELEF. 29-322

Drogerija **TOSO** nasl.

Velika izbira barv, čopičev in kemikalij

TRST — Trg S. Giovanni 6 — Telefon 93-603

MLEKARNA

FORNASARO

Trst - Ul. Škedenj št. 97

TRGOVINA Z MESNIMI IZDELKI

JOSIPINA FONDA

TRST - UL. ŠKEDENJ 93 - TEL. 44-443

TRGOVINA Z JESTVINAMI IN PEKARNA

ZORA ČOK

OPČINE - NARODNA ULICA 57 IN 63
Tel. 22-046

BAZZANELLA UMBERTO

TRST — ULICA F. VENEZIAN ŠTEV. 5 — TEL. 24-197

ZASTOPNIK ZA TRST — VIDEM — GORICO IN FLRJ

SCHIRATTI vinarska kemična sredstva za ohranitev in nego vina — VERMOREL škropilnice — naprave za žveplanje — razpršilniki — CINGANO tovarna vinarskih strojev — NARDI kmetijski stroji — GORILNIKI na nafto za peči, kuhinje, radiatorje itd. in sanitarni predmeti. Moderne keramike za kopalnice, lijaki za kuhinje in umivalniki

S. JAZBAR

URAD IN LESNO SKLADIŠČE

TRST - Lesno pristanišče, tel. 44-552

Izven urnika, tel. 92-982

SKLADIŠČE VEZANIH PLOŠČ, FURNIRJA IN MIZARSKEGA KLEJA
TRST - Ul. Cologna št. 13 - Tel. 41-643
GRADBENI IN MIZARSKI LES

Josip Škabar

TRGOVINA
Z JESTVINAMI

OPČINE

NARODNA ULICA ŠT. 42
TELEFON ŠTEV. 21-026

Peter Pavel Cepar

TRST - Ul. Udine 36 - Tel. 28-296

Velika z loga vsakovrstnega
manufakturnega blaga in
perila za moške, ženske
in otroke ter vsakovrstnih
drobnarij

TRGOVINA Z JESTVINAMI

Jože Cigoj

Gorica, Ul. Monache, 17

ČUK GORICA, Korzo Verdi 26
Trg Cavour 8

Šivalni stroji „NECCHI“
DUO, KOLESA, MOTORJI,
RADIO APARATI

Trgovina z
obuvalom

Trevisani

Vedno nove pošiljke čevljev za vsako
sezono! Oglejte si naše izložbe!

TRST - UL. G. VASARI, 40

DOMAČA ČEVLIJARNA IN TRGOVINA

Benedikt Kosič

GORICA - ULICA RAŠTEL, 1 (pri prefekturi)
Izdelaže vsakovrstne čevlje lično in trpežno.
Sprejema naročila za delo
po meri in za popravila

DROGERIJA

ANTON MEROVIC

Diana

GORICA - ULICA RAŠTEL, 27

se priporoča

Zaloga stavbnega materiala in lesa

Frančiška Daneu

OPČINE, Narodna ulica, 77 - Tel. 21-034

trgovina s čevlji

alpina

v gorici na korzu verdi, 34 - telefon 25-17

DANILO ŠULIGOJ

Zaloga drv in premoga

OPČINE, PROSEŠKA ULICA 24 - TEL. 21-172

IVAN RIBARIČ

UVOZ

IZVOZ

ZALOGA TRDEGA LESA IN GORIVA

URADI: TRST — ULICA CRISPI — TEL. 93-502

SKLADIŠČA:

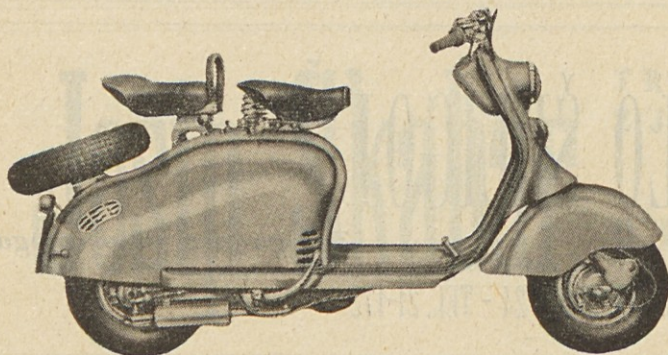
TRST - UL. DELLE MILIZIE 17, 18 - TEL. 96-510

Lambretta 150 cc. tipo LD

EDINI ZASTOPNIK ZA GORIŠKO

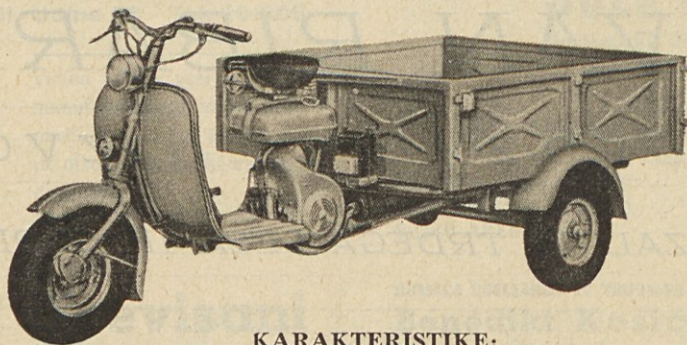
**ALDO MEROLLI & C.
MOTOFORNITURE**

GORICA - ULICA GARIBALDI, 5 - TELEF.: 27-23

Prodajna cena
Lit. 150.000.-

Motorno trokolo 150 cc. Lambretta

KARAKTERISTIKE:

Nosilnost 150 kg ▲ Dvotaktni enocilindrski motor ▲ Poraba goriva: 1/l mešanice na 35 km ▲ Največja hitrost 60 km na uro ▲ Zmogljivost 4750 obratov CV 6 ▲ 148 cc. ▲ Hidravlične zavore zadaj ▲ Diferencial s snemljivo osjo

CENIK:

Ogrodje z motorjem	Lit. 233.000.-
Motorno trokolo z nizkimi kovinskimi stranicami	Lit. 250.000.-
Motorno trokolo zaprto z aluminijasto streho	Lit. 290.000.-

Tel. 95-214

TRST

KLJUČAVNIČARSKA IN MEHANIŠKA DELAVNICA

Franc Batič

ULICA CRISPI št. 15

trgovina čevljev

Dobro znana

GEC

V ROJANU, TRG TRA I RIVI, 2
Telefon 31.198

IMA V SVOJI ZALOGI ČEVLJE,
OD NAJPREPROSTEJŠIH
DO NAJFINEJŠIH, ZA MOŠKE,
ŽENSKÉ IN OTROKE
ROČNO IZDELANI
KVALITETNI ČEVLJI
NAJNOVEJŠIH VZORCEV
CENE ZMERNE!

POŽAR ARTEMIO
TRST - Ul. Moreri 7 ☎ 28-373
TOVORNI PREVOZI

v vse kraje, tudi v inozemstvo

KAROSERIJA

Bembič

izvršuje vsa po-
pravila avtomobi-
lov in predeluje
karoserije

TRST - Ulica Cologna, 48 - Tel. 44-970

MLEKARNA *Olga Gulič*

OPČINE, Proseška ul. 45

Sveže mleko, mlečni izdelki, slaščice

Mesnica konjskega mesa in cvetličarna

ŠVAGELJ

se priporoča

OPČINE
Proseška ul. 33

ODLIKOVANA KROJAČNICA

Leopold Podgornik

TRST - UL. ORIANI, 9 - Tel. 41-915

še priporoča

MLEKARNA *Kariš*

TRST, ULICA S. MARCO ŠT. 40

Vedno sveže mleko in mlečni izdelki

EDVARD LUIN

ČEVLJAR

Trst - Ul. Ghirlandaio 5, tel. 94-377

KROJAČNICA

LADO

Premru

TRST - UL. GINNASTICA 35/I - TEL. 45-447

MESNICA |

šegina

PROSEK 197

DIPLOMIRANA
KROJAČNICA

VLADIMIR GORUP

Prosek, 153

Zaloga vina in likerjev ter
najboljših briških in vipavskih vin

IVAN BRIC

GORICA - ULICA CROCE 4

Telefon pisarne 34-97
stanovanja 20-70

PRIZNANO MEDNARODNO
AVTOPREVOZNIŠKO PODJETJE

LA GORIZIANA

Gorizia - Ul. Duca D'Aosta 88

Tel. 28-45 = Gorica

POSEBNI POGOJI ZA PREVOZ BLAGA
V JUGOSLAVIJO

C. G. R.
COMMERCIO GENERALE E RAPPRESENTANZE

Soc. a r. l.

TRST - ULICA GEPPA ŠT. 9

TEL. 37-940, 28-352

UVOZ - IZVOZ

AUTOVIE CARSICHE in ATUM

VIA LOCCHI 20

Tel. 36-794 garaža Tel. 38-651 dom

Staz. aut. corr. Barriera vecchia 93212
Piazza Libertà 35125

„Autobusna“ linija: Trst - Blok Fernetič
Trst - Lonjer Trst - Bazovica Pesek - Herpelje
Trst - Boljunec, Dolina, Prebeneg
Trst - Domjo, Dolina, Mačkovlje Trst - Oreh
Osp, Mačkovlje, Trst - Domjo, Log, Ricmanje
Vsi prevozi tudi v FLRJ. — Prevozi s tov. avti in za izletnike

MESNICA

Danilo Puntar

PROSEK, 6

MLEKARNA

Marija Štoka

PROSEK, 1

GIORGIO MARCON

TRST - UL. DELLA PIETÀ 3

TELEFON 95-040

Ustanovljena l. 1906

DOBAVE ZA DARILNE PAKETE V JUGOSLAVIJO

ZALOGA KOLES VSEH VRST

MOTO - CIKLOMOTORJEV

POTREBŠČIN IN NADOMEST-

NIH DELOV. GUME PIRELLI

**PAPIRNICA
TISKARNA**

U. BERNARDI

TRST, Ul. Mazzini 44
(dva koraka od Godonijevega trga)
Telefon 93-667

Vse potrebščine za božič in novo leto - Tiskane vizitke - Poskusite nallivno pero „Bernum“, cena 1000 ltr - Dvoletna garancija. Prvovrsten izdelek.

*Društvena
gostilna
Opčine*

se priporoča

Transadria d.d.

IMPORT . EXPORT

vseh vrst lesa - trdih goriv in
strojev za lesno industrijo

TRST, sedež: Ul. Cicerone, 8/II

T E L E F O N :

Ul. Cicerone 30214, Scalo Legnami 96715

PAPYROS

PAPIR IN GRAFIČNE POTREBŠČINE

T R S T

ULICA FABIO SEVERO, 10 - TEL. 36-453

Avtoġaraža

in prevoz potnikov
po Tržaškem
in v inozemstvo

FRANC LIPOVEC

TRST - ULICA TIMEUS, 4

TELEFON 90-296, 33-113

Virgil Veljak

Zaloga vsakovrstnega usnja
in vseh čevlarskih potrebščin

TRST

ULICA MOLINO A VENTO, 3

TELEFON 95-392

IMPEXPORT

TRST, UL. C. Battisti 23 - I. Tel. 44-208, Telegr.: Impexport - Trieste

UVAŽA

vsakovrsten les,
drva za kurjavo,
gradbeni material

IZVAŽA

tekstil, kolonialno
blago in raznovrstne
stroje

SPECIALIZIRANO PODJETJE ZA VSAKOVRSNE KOMPENZACIJE

K
I
N
O

PROSVETNI DOM

NABREŽINA

AVTOTAKSI

FRANC COMEL

Gorica - Trg E. De Amicis 10 - Tel. 22-04
AVTOPREVOZNIK V JUGOSLAVIJO

Drogerija DORO

C. C. I. GORICA N. 16.218
GORICA, CORSO ITALIA 32 — TELEF. 26-83
Mila - barve - čopiči - kemični izdelki - potreb-
ščine za likovno umetnost - parfumi

FRATELLI

NASCIMBEN

UVOZ - IZVOZ

NADOMESTNI DELI ZA AVTOMOBILE IN ZASTOPSTVA

TRST
ULICA CORONEO, 39
TELEF. 24-955

▲ **BOSCH**
▲ **MARELLI**
▲ **MERCEDES**

B. BELTRAM - TRST

IMPORT - EXPORT

**DARILNI PAKETI V JUGOSLAVIJO IN
DRUGE DRŽAVE PO NAJNIŽJIH CENAH**

POŠILJAMO ŽVILA, ZDRAVILA, TEKSTILNO BLAGO, ŠIVALNE STRO-
JE, RADIJSKE APARATE, HARMONIKE, KOLESNA, VESPE IN DRUGE
ARTIKLE SPLOH ▼ RAZPOLAGAMO S SKLADIŠČEM V PROSTI LUKI
PUNTO FRANCO 2/a - 21 ▲ OBRNITE SE OSEBNO ALI PISMENO NA URAD

V ULICI VALDIRIVO 3/1 - TELEFON 36-991

V S E B I N A

Koledarski del (meseci, prazniki, mere, uteži itd.)	4	Rado Rauber: Kulturno in prosvetno življenje tržaških Slovencev	133
Dr. Jože Dekleva: Enoletni obračun	33	Zorko Jelinčič: Zapuščeni Kras	142
Rado Cilenšek: Iskanje poti k miru (pregled političnih dogodkov v letu 1955)	40	Vladimir Kodrič: Prakraševec, njegovo življenje in nehanje	145
Bogo Samsa: Tržaško gospodarstvo v novem političnem položaju	56	Zorko Jelinčič: Doktor Šilo	154
Franc Kavs: Borba delavstva za obrambo demokratičnih pravic	61	Zorko Jelinčič: Grac pri Slivnem	156
Sporazum o osebni obmejni prometu med FLRJ in republiko Italijo, podpisan v Vidmu	65	Milan Lipovec: Morje? (pesem)	160
Dušan Hreščak: Zakon o ukrepih v korist antifašističnih pregnancev	81	Jože Pahor: V sencah volčjega žrela	161
Prof. Jože Umek: Slovensko šolstvo po londonskem sporazumu	82	Lavo Čermelj: Tri pisma	169
Ing. Miran Pavlin: Pomen strokovnih šol na tržaškem področju	86	Milan Lipovec: Vesolje (pesem)	171
Drago Pahor: 10 let Dijaškega doma in obnovljene Dijaške Matice	88	Ciril Zlobec: Prijatelj, Slutnja spomina (pesmi)	172
Jože Koren: Pred petdesetimi leti v Trstu in okolici	91	Marja Fortič: Kurir	173
Riko Pertot: 80-letnica »Edinosti«	105	Črtomir Šinkovec: Idrijske deklice, Staro predmestje (pesmi)	176
Drago Pahor: Ob 50-letnici ustanovitve »Učiteljskega društva za Trst in okolico«	107	France Magajna: Mička in Blažek	179
Marija Domicelj: 60-letnica Pevskega in bralnega društva »Zastava« v Lonjerju	111	Rada Jelinčič: Pokojna mačka gospodične Elze	185
Franc Bonano: 60-letnica društva »Slavec« v Ricmanjih	112	Črtomir Šinkovec: Vile in barake (pesem)	186
Srečko Vilhar: Sličice iz zgodovine Doline in njene okolice	113	S. Poznik: Križev pot Stefana Grahnje	191
Zorko Jelinčič: Od kod izvira priimek Pertot	115	Ciril Zlobec: Ljubezen na Krasu (pesem)	196
Gorazd Vesel: 50-letnica društva »Naš prapor« v Pevmi	116	France Magajna: Nezaslišano hudodelstvo	197
Bogo Tome: Kaj je novega na Koprskem	118	Filibert Benedetič: Pesem tolkača (pesem)	200
Albin Bubnič: Bobri ob Rižani	123	Ing. Miran Pavlin: Atomi — nova dobrina človeštva	201
France Seunig: Deset let industrijskega razvoja v Jugoslaviji	125	Dr. Anton Danev: Otroška paraliza	205
Slavko Rupel: Slovenska knjiga v letu 1955	129	Dr. Stanislav Oblak: Ko prebiramo davčno polo	206
		Ing. Miran Pavlin: Uničevalci poljedelskih pridelkov in sadja	209
		Ing. Miran Pavlin: Uničevalci posekanega lesa in nasadov	213
		Ing. Miran Pavlin: Mali, a nevarni uničevalec volnenih predmetov	215
		Anda A.: Kako odstranjujemo madeže	217
		M. Valtrič: Nekaj besed o tržaških slovenskih filatelistih	219
		Milan Bolčič: Za bistre glave	222

UREDITEV: KOREN JOZE — FOTOGRAFIJE: MARIO MAGAJNA — NA-
SLOVNA STRAN: ROBERT HLAVATY — KOLEDAR: DAMIR FEIGEL

TEL.
95-873
90-810

CLICHÉS

TABLICE

FOTO-
GRAFIJA

URARNA
IN ZLATARNA

Karol Mikolj

Trst - Campo S. Giacomo 3, tel. 95-881

TVRDKA

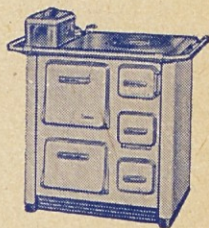
Kerže

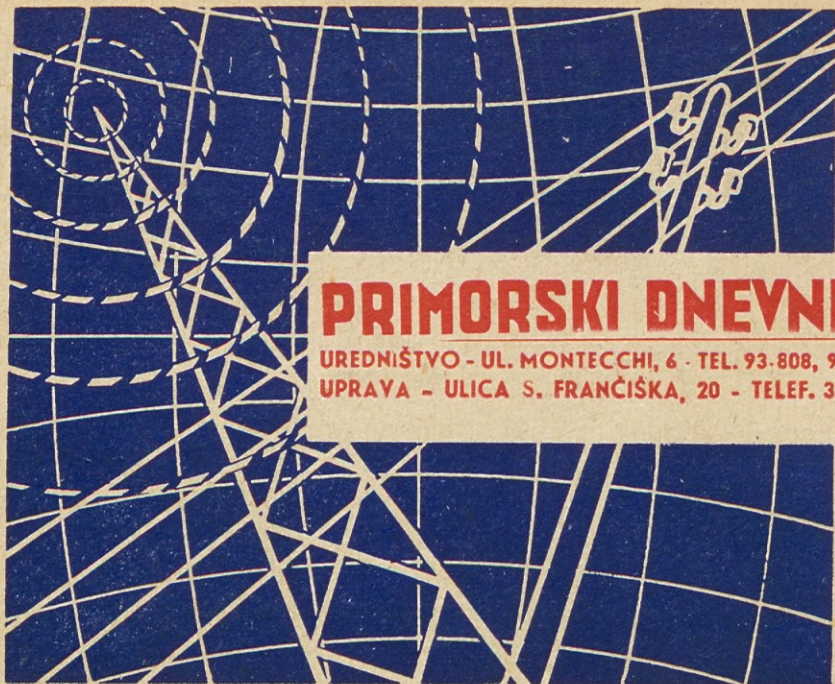
USTANOVLJENA L. 1866

TRST

P.zza S. Giovanni, 1
Telefon 35-019

Emajlirani štedilniki in peči najmodernejših oblik na vsa goriva - Popolna oprema za kuhinje, jedilnice, restavracije, iz emajla, nerjavečega (Inox) jekla itd. - Električni likalniki, sesalci za prah, pralni stroji, grelci za vodo, hladilniki. Dekorativni predmeti umetne obrti, od keramike do brušenega kristala - Lestenci ter vseh vrst električnih luči, klasične in moderne oblike.

PRIMORSKI DNEVNIK

UREDNIŠTVO - UL. MONTECCHI, 6 - TEL. 93-808, 94 638

UPRAVA - ULICA S. FRANČIŠKA, 20 - TELEF. 37-338

MAGAZIN ANGLEŠKEGA BLAGA MAGAZZINO STOFFE INGLESÌ

Skladišče: TRST - Ul. S. Nicolò 22 - Tel. 31-138

Ime, ki pomeni vse za poznavalce blaga

Ime, ki pomeni: **kvaliteto - modo - jamstvo - zaupanje za potrošnike**
klasičnega moškega in ženskega blaga

POŠILJAMO TUDI PO POŠTI **DARILNE PAKETE** V JUGOSLAVIJO IN DRUGE DEŽELE
PO NAROČILU VAŠIH SORODNIKOV ALI PRIJATELJEV IZ AMERIKE IN DRUGIH DRŽAV

Z nakupom dobrega angleškega in domačega blaga prihranite denar
OBIŠČITE NAS IN SE PREPRIČAJTE!

Trst K

[Signature]

JADRANSKI kol
1956

323.15(45=863)(059)

019551304

KNJIŽNICA TRST

COBISS